

PAUL KUUSBERG
ANDRES LAPETEUSE JUHTUM

PAUL KUUSBERG

ANDRES
LAPETEUSE
JUHTUM

ROMAAN

«EESTI RAAMAT»
TALLINN 1966

E
K 91

Raamatu kujundanud
H. Laretei

TARTU ÜLIKOGLI
RAAMATUKOGU

1

Major Lauri Roogas tõrkus ikka veel oma kõrvu uskumast. Ta palus autoõnnetusel vigastada ja surma saanud inimeste nimesid korrata.

Telefonist kostis räme bass:

««Volgat» ЭСБ 73-98 juhtis Andres Ado poeg Lapeteus. «Moskvitši» ЭСБ 91-02 juhtis Viktor Peetri poeg Haavik. Kaasasõitja nimi on Reet Johannese tütar Lapeteus. Jõudsime kindlaks teha, et ta on «Volgat» juhtinud isiku naine.»

Eksitust ei olnud.

Major Roogas kuulis äkki Andres Lapeteuse häält: «Oleksin tookord olnud nõnda tark kui praegu, ma poleks sind Viljandist tulema lasknud.» Kujutlus oli nii terav, nagu oleks Lapeteus siinsamas tema juures seisnud ja praegu neid sõnu lausunud.

Ta küsis erutatult:

«Missugune on kannatadasaanute seisukord?»

«Andres Lapeteus ja tema naine Reet Lapeteus viidi kiirabiga haiglasse. Mõlemad olid meelemärkuseta. Esi-
algsete andmete järgi on mehe seisukord peaaegu loo-
tusetu. «Moskvitši» juhtinud kodanik Haavik sai silma-
pilkselt surma.»

Major Roogas oli täiesti kuuldu mõju all. Ta unustas,
et ta on Riikliku Autoinspektsiooni töötaja, kes kõne-
leb ametiasjus linnainspektsiooni avariikorrapidajaga.
Samas tekkis tunne, nagu oleks ta toimunud õnnetuses
kaassüüdlane.

Telefonitorust hakkas jälle kõnet kostma. Nähtavasti
oletas leitnant Filippov, et ta ootab üksikasju.

«Avarii põhjustas «Volga» suur kiirus ja eesliikuvast
veomasinast ettevaatamatu möödasõit. Autod pörkasid
kokku silmapilgul, kui «Volga» jõudis veoauto kõrvale.
Või peaaegu kõrvale. «Volga» rooli taga istuv ebakai-
nes olekus juht ei pannud vastutulevat «Moskvitši»
õigel ajal tähele ja katastroof oli vältimatu. Süüdi on
täielikult «Volga».» Telefonitorus valitses veidi aega
vaikus, siis lisati vähem ametlikult: «Ta haises viinast
nagu sikk.» Ning veel: «Kummaline kokkusattumus —
ühes autos mees, teises tema naine.»

Major Roogasele meenus, et Lapeteuse naine pidi
olema ju maale sõitnud ja Haavik viibima Rakve-
res.

Kuuldu masendas major Roogast. Ta pani telefoni-
toru hargile segaste mõtetega. Tunne, nagu oleks tema
üks katastroofi süüdlasi, süvenes. Samal ajal näis talle
otse seletamatuna, et Lapeteuse naine ja Haavik sõit-
sid ühes autos. Kõige rohkem mõjus Roogasele aga
see, et ta tuli alles eile hilisõhtul Andres Lapeteuse
juurest. Teda ära saates oli Lapeteus lausunud need
sõnad: «Oleksin tookord olnud nõnda tark kui praegu,

ma poleks sind Viljandist tulema lasknud.» Lapeteus nagu vabandas ennast; mispärast, seda Roogas ei mõistnud. Ta oli võõrustaja kätt tugevasti surunud ja öelnud: «Kaartnale ja sulle olen ma palju tänu võlgu.» Roogas ei rääkinud seda paljast viisakusest. Helvi Kaartna ja Andres Lapeteus toetasid teda siis, kui tal oli kõige raskem.

Nüüd meenus major Roogasele, et Kaartna ja Lapeteus kavatsesid omal ajal abielluda. Ja et Helvi eile ei tulnud.

Edasi küsis Roogas endalt, mispärast Lapeteus neid kõiki külla oli kutsunud. Nii tema kui ka Oskar Põdruse, Ants Pajuviidiku, Viktor Haaviku ja Helvi Kaartna. Viimased kaks jäid küll tulemata, aga kutsutud olid nad siiski. Lapeteus seletas ise, et ta lihtsalt soovis üle hulga aja vanu sõjakaaslasid näha, kuid ilmselt pidi tal olema muidki põhjusi, mispärast ta seda tegi.

Kas tuli see sellest, et Lapeteus oli neist võõrdunud, või millestki muust, kuid õhtu jäi külmaks ja sunnituks. Ei aidanud ka viin ja konjak, mida laual oli rohkem kui küllalt.

Siinkohal ärkas major Lauri Roogases autoinspeksiooni töötaja. Ja ta ütles endale, et oli liiklusõnnetuse põhjustajaga koos joogilauas istunud. Ning et ta kannab kaudset vastutust selle eest, mis juhtus. Roogas tajus aga otsekohe, et ta ei tunne end mitte sellepärast süüdlasena, vaid millegi muu tõttu.

Lapeteust ja Haavikut peeti sõpradeks. Teistega oli Lapeteuse läbikäimine katkenud, tutvus Haavikuga kestis. Seda rääkis Lapeteus ise eile õhtul. Edasi mõtles major Roogas, et kui tema lahkus, jäid Lapeteuse juurde Põdrus ja Pajuviidik. Meenusid ka Pajuviidiku

järsud sõnad. «Sul pole mind tegelikult vaja,» sähvas Pajuviidik. «Sa kutsusid mind siia mitte minu, vaid iseenda pärast.» Hiljem küll Pajuviidik ja Lapeteus leppisid, kuid mis öeldud, see oli öeldud.

Haavik ei ilmunud. Ka Helvi Kaartna ei tulnud. Helvi vabandas end Põdruse suu läbi, et tal on küll kahju, kuid ta on tööülesannetega seotud.

Ka see käis läbi major Roogase pea, et kunagi, vist neljakümne kuuendal aastal, kui Lapeteus ja Helvi demobiliseerusid, pakkus ta neile oma korterit ja pidi seetõttu Lapeteusega peaaegu tülli minema.

Roogase järgmine mõte oli seotud otseselt õnnetusega. Arvatavasti võttis Lapeteus Põdruse ja Pajuviidikuga veel tükk aega napsi, said hoo sisse ja lasksid rongide ning autobusside sõiduaja mööda. Lapeteus läks Põdrust ja Pajuviidikut oma autoga koju viima. Tagasisõidul juhtuski kokkupõrge. Põdrus ja Pajuviidik poleks tohtinud lubada, et Lapeteus masina garaažist välja tõi. Kuid kes pommis peaga mõtleb, millega niisugune kergemeelsus võib lõppeda.

Nii nagu leitnant Filippovile, näis ka major Roogasele ülimalt kummalise kokkusattumusena, et autos, millele Lapeteus oma «Volgaga» otsa kihutas, istusid tema enda naine ja sõber. Naine, kes Lapeteuse sõnade kohaselt pidi kuskil maal haigestunud tädi põetama, ja sõber, kes neile õhtul helistas Rakverest.

Kuidas sattusid Haavik ja Lapeteuse naine ühte autosse? Major Roogas ei tahtnud edasi mõelda. Ta ütles endale, et tema kui vanema riikliku inspektori ülesandeks on tegelda mitte õnnetusosaliste isiklike vahekordadega, vaid liiklusõnnetuse faktilise materjaliga.

Major Roogast haaras kahjutunne Andres Lapeteuse

pärast. Ta oli uurinud kümneid liikluskatastroofe. Näinud rusuvalt palju purukssõidetud autosid. Kujutlusse tekkis pilt «Volgast», mille esiosa on kokku kägardatud ja mootor pressitud juhiistmele. Seal, rinnakorv sisse muljutud, lamab tema eileõhtune kostitaja. Mees, kellega ta ühel päeval, peaaegu ühel tunnil Velikije Luki serval haavata sai.

Viktor Haaviku major Roogas nagu unustas. Või ei tahtnud temale mõelda. Kuigi ta tundis Haavikut täpselt niisama kaua kui Lapeteust.

Linnainspeksioonis ei kuulnud major Roogas kuigi palju uut. Veoauto juhi seletuse järgi lähenenud «Volga» 80—90-kilomeetrise tunniikiirusega. Sõitnud täistuledega ja välgutanud vasakpoolset signaallampi. Tema polevat aga vastusignaali anda saanud, sest eestpoolt tulnud «Moskvitš», mille kiirus ei ületanud kuutkümmend kilomeetrit. «Moskvitš» lülitanud lähenedes aegsasti kaugtuled ümber lähituledeks. Kõik see, nagu ka avariipaigal toimetatud üksikasjalise ülevaatuse andmed kinnitasid üht ja sedasama: joobnud peaga kihutas Andres Lapeteus eesliikuvast veokist möödumisel vastutulevale autole otsa. Kuigi «Moskvitši» juht püüdis viimasel hetkel autot järsult paremale pöörates kokkupõrget vältida, ei suutnud ta enam õnnetust ära hoida. «Volga» sõitis «Moskvitšile» juhipoelse laterna kohalt täie hooga sisse.

«Ta haises viinast nagu sikk,» kordas avariikorrapidaja leitnant Filippov. «Ma jõudsin kiirabiga ühel ajal õnnetuspaigale.»

Telefonilise järelepärimise peale vastati haiglast, et seltsimees Andres Lapeteus pole veel teadvusele tulnud.

Õosi juhtunud õnnetus mõjus major Lauri Roogasele

väga tugevasti. Millega ta ka ei tegelnud, ikka pöördusid mõtted Andres Lapeteuse juurde.

Kolm-neli päeva tagasi helistas Lapeteus talle.

«Palun major Roogast.»

«Ma kuulen.»

«Siin räägib Lapeteus. Peaksite tundma, kui pole vahepeal ära unustanud. Tervist!»

«Tervist! Mäletan teid väga hästi. Me pole enam mitu-mitu aastat näinud.»

«Tööd ja tegemist on kõigil palju. Tekkis kange tahtmine vanu lahingusemusid näha ja nendega sõnake juttu puhuda. Mis oleks, kui te mulle pühapäeva õhtul külla sõidaksite? Põdrus, Kaartna, Haavik ja Pajuviidik tulevad kah.»

«Suur tänu kutsumise eest.»

«Oleksin väga rõõmus, kui te ära ei ütleks. Elan Nõmmel. Põdrasambla uulitsal number 17. Teile kui liiklusala spetsialistile pole mul vist tarvis tänava asukohta täpsemalt seletada.»

«Tulen kindlasti.»

«Tore. Oleme üksteisest kaugele jäänud, see pole hea. Niisiis ootan teid kell kuus ehk kell kaheksateist null-null, nagu me rünnakule minnes rääkisime. Põdrasambla seitseteist, ärge unustage. Nägemiseni pühapäeva õhtul.»

Lapeteuse ettepanek üllatas major Roogast. Ta püüdis meenutada, millal nad viimati kohtusid. Seitsekaheksa aastat tagasi või veel rohkem. Muidugi rohkem. Andres Lapeteus töötas siis alles Metsatööstuse Ministeriumis. Nüüd on ta kombinaadi direktor.

Lauri Roogas tutvus Andres Lapeteusega 1942. aasta detsembri lõpul — siis oli Lapeteus rühmakomandör —,

lahingus, mis käis väikese kivimaja pärast. Õieti öelda kivimaja varemete pärast. Sest suurtükituli oli hoone katuse minema pühkinud ja seinadki pooleldi maha tampinud.

2

Lahing, mille käigus Roogas Lapeteusega tutvus, toimus järgmiselt.

Viies rood tungis otserünnakuga varemetesse. Esimene rühm sai käsu siin kindlustuda. Roodu ülejäänud rühmad jätkasid koos pataljoni teiste üksustega paremalt tiivalt edasitungi. Ootamatult paiskusid sakslased vasturünnakule ja surusid pataljoni tagasi sinna, kust pealetungi oli alustatud. Esimene rühm osutus äralõigatuks.

Et nende rühm on vaenlaste poolt ümber piiratud, märkasid mehed alles siis, kui telliskividest pooleldi kinnimattunud ukseavasse, millest nad alles tund aega tagasi olid sisse roninud, ilmus sakslane. Uks asus hoone lääneküljes ja sealpool pidid olema omad. Esimene rühm oli kogu aeg tulistanud itta, kust sakslased lähenesid. Nüüd aga küürutas läänepoolsel ukstel sinakas-rohelises sinelis kogu. Punaväelane Pajuviidik andis lühikese automaadivalangu ja lotendavate sinelihõlma-dega frits kukkus korisedes telliskividele. Sinna ta jäi mõneks ajaks lamama, kuni seesama Pajuviidik kangestuva keha kivihunniku taha tõukas. Veri telliskividel auras alles. Roogas nägi seda erilise selgusega. Ja ka

seda, et telliskivid oleksid nagu äkki elama hakanud. Nad justkui liigutasid end ja õhku kerkis kivi- ning jääpuru.

Rikošetiga vihisesid kuulid vastu vaheseina, täksides sinna uusi augukesi.

Varemetesse polnud jäänud palju võitlejaid. Kaks-kümmend kaks meest, kaasa arvatud rühmaülem nooremleitnant Lapeteus, pataljoni komandöri asetäitja poliitalal kapten Põdrus ja diviisi staabi esindaja kapten Roogas. Esimese tuhinaga tahtis nooremleitnant Lapeteus oma rühmale tagasitõmbumise käsu anda, ent taipas samas, et taganemine tähendaks kindlat surmaminekut. Kui sakslased on oma vanad positsioonid tagasi võtnud, siis satuvad nad lagedat välja ületades risttule alla. Iseasi on katsuda varemetest ära minna mõne tunni pärast, pimenemisel. Võib-olla oleks ta kõigest hoolimata oma meestega ikkagi proovinud läbi murda, sest teadmine, et oled omadest ära lõigatud, mõjus kohutavalt. See lämmatas just nagu hinge ja halvas mõistust. Kuid tema kõrval kükitas aknaavast väljapiiluv komissar, ja see hoidis teda tagasi. Võõrast kaptenist, kes oli ei tea kuidas siia juhtunud, poleks ta ennast segada lasknud.

Mehed hakkasid ühegi korralduseta läänepoolsetest akendest ja uksest välja tulistama.

Lapeteus ei näinud enam ühtki sakslast.

Kapten Põdrus sõnas talle:

«Padruneid tuleb kokku hoida.»

Maja läheduses lõhkesid kaks-kolm miini. Raske oli taibata, kustpoolt need tulid.

«Oi sa kurat,» ütles keegi pooleldi kirudes, pooleldi hädaldades.

Kapten Roogas küsis pingutatud häälel:

«Kas kuskil pole peremeheta automaati või vintpüssi?»

Umbes pool tundi tulistati väljast kõikidesse ukse- ja aknaavadesse. Kolmanda jao ülem sai surma ja võõrale kaptenile ulatati automaat.

Siis jäi vaiksemaks.

Iseenesest, käsku ootamata, jagunesid sõdurid akende ja mürskude poolt müüridesse löödud aukude juurde.

Jällegi prahvatasid miinid. Üks neist langes täpselt vaheseinale. Kaks meest said haavata.

«Kas sa jagad, kust põrutatakse? Mulle paistab, et meie miinipildujad. Järsku ei teata, et me siia jääme?»

Nii rääkis nooremseersant Haavik reamees Pajuviidikule.

«Ma ei imestaks. Sõdime nagu lapsehoidjad. Praegu ristivad meid aga fritsud,» vastas Pajuviidik.

«Öösi peaks varvast viskama,» arvas Haavik.

Pajuviidik hõõrus põlve ja ütles:

«Üks surm nii siin kui seal.»

Miinide kärgatused tihenesid.

Nooremleitnant Lapeteus andis korralduse, et maja igasse külge jäägu kaks meest valvama, ülejäänud varjugu keldrisse.

Ohvitserid pidasid omavahel nõu. Varsti teadsid kõik, et varemeid on otsustatud iga hinna eest oma käes hoida.

Hämardudes miinipildujate tuli lakkas. Ööseks jagas rühmakomandör mehed kaheks. Ühed jäid keldrisse puhkama, teised paigutas ta aknaavade juurde valvele. Kuid mitte keegi ei saanud sõba silmale. Kell kümme ja kell neli öösi tegid sakslased katset pimeduse varjus varemetesse tungida. Nad löödi tagasi.

Hommikuks oli järele jäänud kaksteist võitlusvõimelist meest. Järgmiseks ööks ainult viis: Lapeteus, Põdrus, Roogas, Pajuviidik ja Haavik.

Õnn, et fritsud neid millegipärast rahule jätsid.

Keegi viiest ei maganud ka sel ööl. Võib-olla vahest ainult Pajuviidik, kes oskas tukastada omaenda kahe lasu vahel.

Vaevas magamatus, nälg ja janu.

Hommikul vara said miinikildudest haavata ka Lape-teus ja Roogas. Nüüd olid nad juba tuttavad.

Kell 10.00 hakkasid tihedalt tulistama omad suur-tükid ja miinipildujad. Mürske lõhkes ka varemets.

«Meid peetakse juba laipadeks,» karjus Haavik Paju-viidikule.

See küsis:

«Kas sul mahorkat on? Ei ole. Mul on. Võta, keera pläru.»

Varsti algas nende polgu rünnak.

Pajuviidik ja Põdrus tulistasid varemete lähedalt möödajooksvaid sakslasi. Nad ei tabanud ühtki.

Haavik lamas läänepoolse ukse taga telliskivihunniku varjus ja piilus välja. Ta ei näinud aga kedagi.

Pärast seda, kui nende polgu üksused olid varemetsesse jõudnud ja edasi liikunud, korraldas Põdrus haavatu te viimise sidumispunkti. Nooremleitnant Lapeteus tuli õhtul sanitaarpataljonist tagasi. Kopsuhaavaga Roogas evakueeriti tagalasse.

Punaväelane Pajuviidik otsis kirudes majandus-rühma. Ta tundis nälga ja sõimas kokki, kes kurat teab kus vedelesid.

Haavik kandis pataljonikomandörile ette varemete kaitsmise üksikasju. Ta kirjutas ka sõnumi diviisi aja-lehele ja hiljem anti talle Punatähe orden.

Major Roogas taipas äkki: Andres Lapeteus oli kutsunud endale külla ainult need, kellega koos ta varemeid viimseni oma käes hoidis. Meenus seegi, et tema ja Lapeteus olid pärast seda lahingut teineteisele pisut lähenenud. Nad ei muutunud mingeiks headeks sõpradeks, aga vahetevahel tundis tema, Lauri Roogas, nagu vajadust teise pataljoni viiendasse roodu minna, kus Lapeteus oli vahepeal roodukomandöriks tõusnud. Seal kohtas ta ka Pajuviidikut ja Haavikut, kes hiljem saadeti sõjakooli ohvitseride ettevalmistamise kiirendatud kursustele. Ja mõnikord ka medõde Helvi Kaartnat, kes tol hommikul sidus nii Lapeteust kui ka teda.

Veendumusele jõudmine, et Lapeteus oli kutsunud just need, kes koos temaga varemeisse jäid, tekitas major Roogases sooja tunde. Ta kõlistas uuesti haiglasse ja sai teada, et Lapeteus polnud ikka veel teadvusele tulnud.

«Kuidas temaga . . . üldse on?»

«Väga tõsine. Rindkere raske põrutus. Osa ribisid murdunud. Tugevad sisemised verevalumid. Haavad peas. Praegu ei või midagi kindlat öelda. Tema juurde ei lase me nii pea mitte kedagi.»

Roogas mõistis, et valvearst peab teda kannatamatuks ametnikuks, kes ei kärsi ära oodata, et liiklusõnnetuse peasüüdlast üle kuulata. Ent tal oli Andres Lapeteusest lihtsalt kahju. Tegi endale etteheiteid, et jäi eile õhtul külmaks ja reserveerituks, et ei mõistnud ega tahtnudki Lapeteust mõista.

Major Roogas otsustas Pajuviidiku ja Põdruse üles otsida. Nende aadresse ta teadis.

Ants Pajuviidik istus köögis ja sõi kartulisuppi.

«Istu,» osutas ta käega taburetile. Võttis siis kapist puhta taldriku ja tõstis ka Roogasele suppi.

«Lase hea maitsta.»

Ta talitas nii rahulikult ja häirimatult, nagu oleks major Roogas tema igapäevane külaline, kes tuleb öhtuti köögikapi nukal asuvast liuast leent helpima. Muidugi, Roogas polnud talle mingi võõras inimene. Kuidas saab võõras olla mees, kellega on koos vaenlase tule all lamatud, kes, kui tänaval kokku juhtud, sinuga hea meelega sõnakese juttu puhub ja kuskil einelauas või baaris pudeli õlut ära joob. Külaski olid nad kord või kaks vastastikku käinud.

Major Roogas võttis paar suutäit.

«Lapeteus on haiglas,» ütles ta siis.

Pajuviidik katkestas söömise.

«Mis temaga on?»

«Sõitis enda peaaegu surnuks.»

«Millal?»

«Pühapäeva öösi.»

«Kuidas see juhtus?»

«Kas ta teid koju ei sõidutanud?»

Pajuviidik tunnistas major Roogast tähelepanelikult.

«Ei. Mina jõudsin rongile. Põdrus jäi sinna. Ei usu, et ta ka Põdrust koju viima hakkas.»

Major Roogas pidi juba küsima, mispärast Pajuviidik nõnda arvab, kuid sai sõnal sabast kinni. Ta ei kuula ju Pajuviidikut üle. Ta ei tulnud siia üldse mitte ametiisikuna.

Roogas ütles:

«Kurb lugu. Alles eile öhtul istusime koos.»

«Ta oli imelik. Lapeteus on muidu väikese jutuga

mees, eile rääkis aga enamasti tema. Suu käis nagu minul või Haavikul, kes tulemata jäi.»

Major Roogas mõtles, et ka temale torkas silma — Lapeteus oli erakordselt jutukas. Ta lausus nüüd:

«Haavik sai surma.»

Major Roogas seletas Pajuviidikule kogu loo. Rääkis ka sellest, mis ta oli oletanud. Et Lapeteus sõidutas neid koju. Purjus peaga tehakse igasuguseid lollusi. Lisas harjumuspäraselt, et valdav osa avariisid juhtub ikka siis, kui autot või mootorratast juhtivad isikud on alkoholi mõju all.

«Mu pea ei võta midagi kinni,» tähendas Pajuviidik. «Oli see õnnetus või kurat teab mis. Haavik oli jää, seda teadsime kõik. Aga et ta oma sõbra naisega ja praeguses eas... Me ei sobinud Haavikuga, kuid niisugust otsa ma poleks talle soovinud. Kahju venikesest. Ta armastas kangesti liugu lasta, kuid kelku ülesmäge vedada ei viitsinud... Lapeteusele ma ütlesin eile sandisti küll. Elu on põrgulikult keeruline värk.»

Major Roogase lahkumise järel jäi Pajuviidik mõtlesse. Süüdistas end jällegi, et oli eile õhtul oma kunagisele rooduülemale liiga teravasti öelnud. Kohe siis, kui Lapeteus teda sisse laskis, hakkas ta norima. Vahtis toas ringi ja hammustas:

«Justkui filmis.»

Lapeteus võttis seda tunnustusena.

«Üht-teist on veel korraldada,» ütles ta. «Põhiliselt on kõik valmis. Naine on mul tragi — tema töö. Tagasi hoida on teda raske, sa tead ju naisi. Minule kõlbaks pisut vanamoelisem sisustus küll ja küll, pisut vanamoelisemal diivanil on pehmem pikutada, aga kui on juba kord nii, milleks siis krillida?»

«Tunned ennast siin hästi?»

«Lapeteus ei tabanud vist, kuhu ma sihtisin,» arutles Pajuviidik. «Sest mispärast ta muidu ütles, et hakkab harjuma.»

«Mina tunneksin ennast siin imeliselt,» oli Pajuviidik Lapeteuse sõnade peale surmtõsiselt tähendanud. «Kutsuksin nagu sinagi sõbrad külla. Las näevad, kuidas nõukogude inimene kommunismi ajal elama hakkab. Õppigu majakatelt.»

Eilset õhtut meenutades tegi Pajuviidik endale etteheiteid — oli tal vaja nõnda aasida. Ja hiljem Lapeteusele näkku paisata, et ta kutsus neid mitte nende, vaid iseenda pärast.

Ent Pajuviidik ei osanud ka nüüd seletada, miks Lapeteusel peale kümneaastast vaheaega teda ja teisi äkki tarvis läks. Järsku oli tal midagi hinge peal? Kurat teab, mis teda võis vaevata. Elu pole pulmapidu, ka Haaviku-taolisel inimesel mitte.

Omal ajal said nad Andres Lapeteusega päris kenasti läbi. Muidugi, Lapeteus oli ülem — algul rühma-, siis roodukomandör, tema alluv — punaväelane ja lõpuks seersant ja rühmavanem. Lapeteus sõimas teda mõnikord päris kurjal kombel, aga üldiselt suhtus temasse, nagu mees mehesse suhtuma peab. Isegi hoidis nagu pisut. Eriti pärast rumalat rünnakut, kus teised roodud vastu ei pidanud ja nende rühm sisse piirati.

Hiljem, jah, hiljem. Kui esimestel sõjajärgsetel aastatel juhuslikult tänaval trehvasid, siis puhusid sõnakese juttu. Ükskord isegi istusid kuskil, tellisid mõnisada grammi kangemat ja meenutasid möödunut. Külla teineteist ei kutsunud, kuigi Andres lubas seda iga kord teha. Lapeteus hoidus nagu teistest eemale. Või kas ta hoiduski. Elu lihtsalt vedas igauhe ise kanti, töö mur-

dis peale, tekkisid uued tuttavad ja sõbrad. Viiekümne teise aasta lõpul või viiekümne kolmanda algul käis ta kord Lapeteuse jutul, kuid see oli nii-öelda ametlik asi ja Lapeteus võttis teda vastu oma kabinetis. Ka siis rääkisid nad sõjast ja oma roodust, kuid rohkem juba suusoojaks. Lapeteus enam küllakutsumisest ei kõnelnud, kuigi kurtis, et tunneb omaaegsete võitluskaaslaste järele nagu puudust. «Sul vägi ja võim käes, saada käsk laiali, ja kes on tõsine kaardiväelane, see on kohal nagu viis kopikat.» Nii oli tema öelnud, mille peale Lapeteus suud kõverdas ning õhkas, et väljast vaadates on võimu ja väge palju rohkem kui tegelikult. Pajuviidikule jäi veel mulje, et võimu ja väe vähesuse üle kaebab Lapeteus rohkem mõistaandmiseks, et tema käest pole suurt abi oodata küsimuses, mis Pajuviidiku oblasti täitevkomiteesse oli toonud.

Ainuke nende roodust, kellega Lapeteus sidemed säilitas, oli Viktor Haavik. Nüüd lamab viimane puusärgis, Lapeteus sõitis ta surnuks. Pajuviidiku meelest ei olnud Haaviku ja Lapeteuse naise «Moskviitši» sattumine juhuslik. Vastupidiselt major Roogasele pidas Pajuviidik seda väga tähtsaks, et Lapeteuse naine Haaviku autos istus.

Andres Lapeteus oli eile õhtul endast väljas, selles veendus Pajuviidik nüüd üha rohkem. Lapeteus oli üldse palju muutunud. Kogu aeg rääkis, polnud nagu millegagi rahul, samas püüdis justkui neile meeldida. Käitus sootuks teisiti kui varasematel aegadel.

Peaks ta ellu jääma, mõtles Pajuviidik. Otsustas, et läheb Lapeteust haiglasse vaatama. Sest kõigest hoolimata on Lapeteus rindemees. Ja pealegi praegu räbalamas olukorras kui aastaid tagasi, mil neid varemetses sisse piirati.

Ka Oskar Põdruse leidis major Roogas kodunt.

«Lubad tuppa astuda?»

Sõjaväeline käitumislaad oli Roogasele üdini sisse juurdunud.

«Palun, palun.»

Roogasele paistis, et Põdrus teda nähes pisut kohmetus.

«Astu tahapoole. Mul on juba üks külaline, kuid häid lambaid mahub palju lauta.»

«Andesta, kui tulin ebasobival ajal,» vabandas Roogas. «Ma ei taha sind tülitada. Vahest räägiksime siinsamas. Mu jutt on veidi . . . eriline.»

«Sa tunned teda. Mulle ei antaks andeks, kui me siin nelja silma all sosistaksime.»

Delikaatse inimesena tundis major Roogas end halvasti. Ta sai aru, et Põdrus kohmetus oma külalise pärast.

Teises toas istus Helvi Kaartna.

Major Roogas varjas hästi oma üllatust ja tervitas Kaartnat kanda kokku klõpsutades.

Koduselt diivanil istunud ja mingit paksu raamatut lehitsenud Helvi Kaartna sirutas talle käe.

«Tervist, seltsimees major. Teie kutsumuseks on tõe-poollest . . .»

«Miilitsateenistus,» katkestas Roogas kiiresti teise sõnad.

Kaartna ütles naljatlevala tõsidusega:

«Tahtsin öelda, et mundrit kanda.»

Nad naersid mõlemad.

Helvi Kaartna näis ikka veel uskumata nooruslik. Ta oli aastatega küpsemaks, mitte aga vanemaks läinud.

Ning ta oli jäänud niisama seltsimehelikuks ja loomulikuks nagu varem. Naise sundimatu käitumine, see, et Helvi ei tundunud tema ootamatust ilmumisest põrmugi häiritud olevat, mõjus Roogasele hästi. Samas meenus, mispärast ta tuli. Ja ka see, et kunagi armastas Helvi Kaartna Lapeteust.

Põdrus pilgutas talle silma:

«Kas läheme nüüd uuesti esikusse?»

Ise itsitas lõbusalt, nagu oleks mõne vembuga hakkama saanud.

Roogas ei teadnud, kuidas alustada. Pajuviidiku juures oli lihtsam. Märkas diivanilauakesel vihikute virna ja küsis:

«Sa ei kavatse õpetajaametit maha jätta?»

«Mispärast?»

«Kõnelesid, et hakkad teaduslikku tööd tegema.»

«Teengi,» kinnitas Põdrus. «Juba teist aastat. Kuid koolmeistriametist ma ei loobu.»

«Vabanda,» sõnas Roogas, «ära saa minust valesti aru.»

Helvi Kaartna jälgis neid uudishimulikult. Nõnda paistis see Roogasele.

Põdrus muigas.

«Ära sina nüüd mind viltu mõista. Mispärast ma ei peaks õpetaja olema? Meil on aja jooksul tekkinud totraid eelarvamusi. Üks niisuguseid on ülalt alla vaatamine inimestele, kes teevad konkreetset tööd. Mõiste «konkreetne töö» pole just täpne, kuid ma ei leia praegu tabavamat. Aga olgu. Edukaks ja mõjukaks meheks peetakse seda, kes mehkeldab ministriumis, kamandab komitees, askeldab aparaadis või intrigeerib instituudis. Koolipapasse või polikliiniku arstisse suhtutakse nagu hädavaresesse.»

Roogasel oli pisut piinlik.

«Ma mõtlesin . . .»

Põdrus ei andnud talle mahti vastamiseks.

«Kõik hädaldavad: kool ei tee seda ja kool ei tee teist,» jätkas ta. «Kes peaks noorte hulgas töötama? Tänapäeval on nii: kes end pisutki keele- või kirjameheks peab, see katsub pääseda instituuti, või vähemalt kirjastusse või mõnda toimetusse. Kunstnikule on joonistusõpetaja amet solvav. Önn, et kõik koorijuhid vabakutselisteks ei kipu või professionaalsete ansambelite juurde ei tiku. Matemaatikud mõtleavad aina küberneetikast. Omal ajal ei pidanud keegi koolmeistri kutset patuks. Nüüd aga tahetakse muudkui üldistada, muudkui direktiive anda!»

Helvi Kaartna naeris lõbusalt:

«Jääge rahulikuks! Oskar ei ründa teid, vaid mind. Me vaidlesime enne teie tulekut.»

«Täna,» püüdis ka major Roogas naljatada. «Tundsin ennast juba lööduna.»

Põdruse õhin rauges.

Pärast lühikest vaikust lausus major Roogas:

«Toon teile kurbi uudiseid. Viktor Haavik on surnud.»

Helvi Kaartna kohkus:

«Mis temaga juhtus?»

«Alles eile õhtul helistas Rakverest.»

Nõnda ütles Põdrus.

«Autoõnnetus,» seletas Roogas. «Lapeteus viidi raskes seisukorras haiglasse. Lapeteus sõitiski Haaviku masinale otsa.»

Helvi Kaartna nagu tardus. Ta jäi väga vaikseks. Oma suurte sinakashallide silmadega vaatas ta küsivalt major Roogasele otsa.

Roogas jutustas kokkupõrkest. Vältis raskemaid

üksikasju ega kõnelnud ka sellest, et arstid andsid Lapeteuse ellujäämiseks vähe lootusi.

«Minust jäi ta koju,» ütles Põdrus. «Ta ei paistnudki nii väga purjus olevat. Lahkusin sealt umbes kell kaks öösi.»

«Avarii juhtus mõni minut pärast kella nelja.»

«Kogu see lugu kõlab uskumatuna,» sõnas Oskar Põdrus.

Helvi Kaartna vaikis.

«Ta juhtis kaheksa aastat autot,» tähendas Roogas. «Algul ostsid «Pobeda», siis soetasid «Volga». Isegi talongi polnud tal siiani vahetatud.»

«Me arutasime pärast teie äraminekut paljusid asju,» rääkis Põdrus. «Kõnelesime ajast ja inimeste käitumisest. Mulle tundus, nagu kahtlustaks ta, et omaaegsed seltsimehed hoiavad temast eemale. Pahvatas otse välja, et vanad semud süüdistavad teda. Rahustasin, et talle ei näita keegi näpuga. Ma ei saanud temast lõpuni aru.»

Pilgu aega istusid nad vaikides.

Siis ütles Helvi:

«Andres armastab oma naist väga. Tal võib praegu tohutult raske ja kurb olla.»

Major Roogas märkas jälle, et keegi ei räägi Haavikust. Ka ta ise mitte.

«Kas Lapeteus teab, kellega ta kokku pörkas?» küsis Põdrus.

«Arvatavasti mitte,» vastas Roogas. «Talle ei öelda seda enne, kui arstid lubavad. Muidu võib see saatuselikuks saada. Ise ta ei võinud «Moskvitšis» istujaid ära tunda. Kõik toimus ühe hetke jooksul. Tuli pimestas silmi. Lapeteus kaotas kohe teadvuse.»

Roogas märkas, et Põdrus jälgib Helvit.

Tuba, kus nad istusid, oli väike. Kõigi seinte ääres asetsesid raamaturiiulid. Ka selles, kus paiknes diivan. Akna all seisis ühe poolega kirjutuslaud, mis oli kuhjatud paberite, avatud ajakirjade ja raamatutega. Ka diivani ees madalal lauakesel oli vihikute kõrval segamini raamatuid, masinakirjalehti ja valget paberit.

Helvi tõusis.

«Ma keedan kohvi.»

Roogas mõtles, et Helvi on siin oma inimene. Nüüd ta enam ei imestanud, et Helvi oli end Põdruse suu kaudu vabandanud.

Põdrus koristas diivanilaualt vihikud, raamatud ja paberid, kattis lauakese linaga ning asetas sinna kohvitassid. Roogasele meenus, et kunagi kattis tema nõnda viisi Helvile lauda. Tookord oli Helvi ootamatult tema juurde ilmunud ja ta oli selle külaskäigu eest siiani tänulik.

Kui Helvi kohviga tuli, punetasid ta silmääred.

Mehed kõnelesid demobiliseerimispäevadest. Sellest, kuidas nad kunagi igas jaamas tukkuva rongiga Tallinna poole tossutasid. Helvi mõistis otsekohe, millest räägiti. Sest ka tema oli üks neist, kes siis Tallinna sõitsid.

Nad istusid kuuekesi kupees. Pikakasvuline ja laia-õlgne kapten Andres Lapeteus, endine viienda roodu komandör. Eilne pataljoni adjutant, alati ringiaskeldav, paigalpüsimatu Viktor Haavik, kelle õlgadel küütlesid uhiuued leitnandipagunid; ta vahetas paguneid väga tihti. Suurte sinakashallide silmadega ja omapäraselt veetlev sanitaarpataljoni medõde Helvi Kaartna. Jässakas major Oskar Põdrus, kes oli kogu sõjaväes viibimise aja tegutsenud pataljonikomandöri asetäitjana poliitalal ja keda sõdurid harjumuspäraselt nimetasid komissariks. Diviisi staabi ohvitser major Lauri Roogas, kes jätkas teenistust Nõukogude armees. Kuues oli eelmistele võõras vanemleitnandi tunnustega suurtükiväelane, kes istus kupees enne neid — arvata-vasti oli ta peale tulnud Tapalt — ega võtnud vestlusest osa. Ilmselt ei osanud ta eesti keelt.

Andres Lapeteus najatas oma laiad, nurgelised olad vastu kupeeseina, vaatas kõrvalt Helvi Kaartnat ja mõtles ei tea mitmendat korda, et ta ei tohi kõikeselgitavat jutuaajamist enam edasi lükata. Siis käis veel läbi pea, et rong jõuab varsti Kehrasse. Ta oli elevel, mõtted kippusid laokile.

«Kapten,» pöördus tema poole leitnant Haavik, kes tahtis midagi küsida, aga Lapeteus katkestas teda.

«Jäta, Viktor. Katsu ilma auastmeteta. Ära unusta, et me oleme juba demobiliseeritud. De-mo-bi-li-see-ri-tud,» kordas ta silphaaval. «Tsiviilisikud. Püüa harjuda.»

«Nõnda ruttu ei harju,» tähendas major Põdrus, kes, käed vaheliti rinnal, jälgis kord üht, kord teist kõnelejat. «Ootasin päeva, mil võib mundri nagisse riputada, nagu oma hingeõnnistust, kuid nüüd, kus see aeg käes on, ei oska äkki nagu ollagi.»

Leitnant Haavik naeris valjusti ja lõbusalt. Ta näis väga noorena, ovaalsest pruuniks põlenud näost õhkus tervist ning tegutsemislusti. Naerdes paljastusid ta terved laiad valged hambad.

«Mulle jääd sa kapteniks. Ja nüüd, kus sa enam kapten ei ole, ei saa sa seda mulle keelata.»

Naerdi.

Ka Helvi Kaartna pidi ütlema, et Lapeteus jääb temalegi kapteniks, kuid hoidis end tagasi. Sest ka Andres hoidis ennast tagasi.

«Kui mulle peaks tund lööma, mis teile juba löönud on, siis tähendaks see tervet katastroofi,» sõnas major Roogas. «Mida ma teeksin? Ma ei ole muud õppinud kui sõjapidamist ja ausalt tunnistades on see minu kutsumus.»

Helvi Kaartna raputas pead.

«Ma ei usu teid. Sõda ei saa kellelegi kutsumuseks olla. Teile kõige vähem.»

«Ärge kurvastage mind. Ma läksin keskkoolist aspirantide kursustele, aspirantide kursustelt sõjakooli ja sõjakoolist sõtta. Vahepeal teenisin aasta kuulipildurite kompaniis ja teise — rühmaülemana sõjakoolis. Armeed on olnud mu koduks, kooliks ja töökohaks. Sõda pole mu kutsumus tõepoolest. Seda tundsin juba Velikije Luki all. Mulle sai selgeks, et sõda on midagi muud kui treenitud taksamm, kuulipildurite pimesi lahtivõtmine ja kokkupanemine ning värviliste pliiatsitega hoolikalt tingmärke ja jooni täistikitud pealetungiskeem taktikalistel õppustel. Täpsemalt öeldes on mu kutsumuseks sõjaväelise väljaõppe edendamine.»

Major Roogase sõnad sõjaväelise väljaõppe edendamisest ajasid kõiki naerma. Nad lõkerdasid üldse sageli ja ka siis, kui selleks põhjust polnud. Kõige tõsisemaks jäi major Roogas, kellele tänane rongisõit oli tavaline teenistusreis Tallinna. Teised, äsja demobiliseeritud, lahkusid väeosast.

Andres Lapeteus heitis pilgu aknast välja ja konstateeris:

«Kehra.»

«Kapten,» alustas uuesti Haavik.

Jällegi katkestas teda Lapeteus:

«Jätta, Viktor.»

Nii nagu ennegi lausus Põdrus:

«Nõnda ruttu ei harju.»

Helvi Kaartna silmitses Andrest ja mõtles, et harjuda on tõepoolest raske. Ta otsis mehe pilku, kuid ei tabanud seda.

Viktor Haavik ei loobunud.

«Kapten, kas sa tead juba, kuhu sind tööle suunatakse?»

Seekord vuristas ta kogu lause ühe hingetõmbega maha, nii et Lapeteus ei jõudnud teda takistada.

Helvi ja Põdrus puhkesid naerma. Ka Lapeteus naeratas. Major Roogas muigas ainult.

Lapeteus märkas, et Helvi teda jälgib, ja pööras pilgu kõrvale. Samas näis talle, et Helvi sai aru, et ta meelega mujale vaatab, ja tal hakkas ebamugav. Püüdis omakorda naise silmi, kuid viimane vist vältis nüüd tema pilku. Kas Helvi tõesti taipas?

«Tööd on paksult,» vastas ta Haavikule ebamääraselt. Ta ei olekski saanud täpsemini öelda, sest polnud veel kuskil maad kuulamas käinud. Ta teadis ainult üht — nimelt seda, et töö pärast pole mõtet närveldada, et mingisugune koht antakse talle ngunii. Lausunud nõnda, heitis ta uue pilgu Helvile, kuid ei jõudnud ka nüüd selgusele, kas Helvi nägi teda läbi või mitte.

«Teist saab arvatavasti parteisekretär,» pöördus Haavik nüüd major Põdruse poole. «Te olite komissar ja linna- või maakonnakomitee sekretäri koht sobiks teile ülihästi. Kui ma viltu löön, palun kergemat karistust. Täna ei püsi mu keel paigal. Lõpuks on kõik halb ja raske seljataga ning ees nii palju uut ja ilusat, et rumalused tikuvad vägisi keelele.»

Major Roogas protesteeris:

«Ärge sülitage kaevu, millest te siiani janu kustutate.»

Kui Haavik talle küsivalt otsa vaatas, täiendas major:

«Mõtlesin sõjaväge.»

«Need neli aastat, mis me relva kandsime, on võibolla meie elu kõige sisukamad aastad,» ütles Lapeteus

ja otsis jällegi Helvi pilku. Nüüd tabas ta selle ja nad nagu usutlesid teineteist. «Helvi on täna imelik,» arutles Lapeteus endamisi. «Ikkagi taipas.» Ta ei kavatse- nud Helvit solvata, hoopiski mitte. Helvi on suure- pärane naine. Lapeteus tahtis, et kõik lõpeks ilusasti, et ta Helvi ees milleski võlglasteks ei jääks. Aga ta ei vabanenud süütundest. Ta ei olnud Helvile midagi lubanud ega end töotustega sidunud. Kõik tuli nagu iseenesest. Kui see nii lõpekski. Kuid Andres Lapeteus tundis, et see nii, iseenesest, lõppeda ei saa. Et niisu- gune lõpp oleks koguni ebaloomulik. Ometigi oli tal üha raskem kujutleda abielu Helviga.

«Ma ei mõelnud nii,» selgitas oma sõnu Haavik. «Ma ei mõelnud Nõukogude armeed. Ma ei mõelnud patal- jone ega polkuseid, kus me teenisime. Toremaid tegusid, mis me tegime. Lahinguvendlust ja sõjasõprust, mis meid ühendas. Mõtlesin sõda. Fašistliku Saksamaa poolt pealesunnitud tapatalgud.»

«Lahinguvendlus, sõjasõprus, tapatalgud. Te armas- tate lennukaid sõnu,» ütles Põdrus.

«Võtan süü omaks,» naeratas Haavik kogu oma noo- rusliku näoga, laiade hammaste välkudes. «Me läheme laiali, aga sõprus jääb. Ma ei mõtle üksnes meid, kes me praegu pealinna poole venime, vaid kogu meie pataljoni. Kogu meie diviisi ja kogu meie korpust. Kuhu me Maarjamaal tulevikus ka ei juhtuks, igal pool on sõpru ja häid tuttavaid ees. Mehed, kellega sa omal ajal oled ühest katelokist suppi helpinud, leiba ja pad- runeid jaganud, on nüüd parteikomiteede sekretärid, täitevkomiteede esimehed, miilitsaülemad, vabrikute direktorid, kaupluste juhatajad...»

«Sa maalid meile kõigile üpris roosilise tuleviku ette,» pidurdas teda Lapeteus.

Oskar Põdrus silmitses Haavikut huviga:

«Missuguse ameti te endale võtaksite?»

«Lähem igale poole, kus nõukogude võimul mind vaja on.»

Lapeteus nõokas:

«Nõukogude võimul ei lähe tarvis ainult natšalnikuid.»

«Ma olen ju teie hulgast kõige väiksem ülemus,» välgutas Haavik jällegi oma hambaid. Ta rääkis muretult ja kergelt, ent sisimas ei andnud tulevikuküsimused talle hoopiski mitte rahu. Leitnant, nüüd juba reservleitnant Viktor Haavik ei valutanud oma südant sellepärast, kas ta leiab tööd või mitte. Tööd on tööpoolest kõik kohad täis. Just töörohkus panigi närveerima. Haavik oli veendunud, et tal on võimeid ja jõudu, ning põles soovist näidata, mis ta suudab. Seejuures oli ta kindel, et kuhugi provintsi kukkudes jäävad tal tiivad kängu. Ta pärines Paidest ja väljavaade niisuguses pisilinnas elu lõpuni hallitada ajas kananaha ihule. Haavik ihkas Tallinna. Töö iseloom polnud nii tähtis kui see, kus asub ettevõtte või asutus, millega ta end seob. Ta uskus, et saab kõigega hakkama, nagu ta oli sõjaväes iga ülesandega toime tulnud. Tõusis reamehest pataljoni adjutantiks, ja kui sõda poleks lõppenud, teeniks ta praegu juba diviisi staabis nagu Roogas. Ta oli siin-seal pinda sondeerimas käinud, kuid nagu kiuste kutsuti teda ikka kas Võrru, Rakverre või Haapsallu. Ta läheb ka neisse unistesse paikadesse, kui seda paratamatuks peetakse, kuid mispärast peaks just teda maakonda saadetama? Kas siis keskuses on energilisi, teovõimelisi, asjadega kiiresti kohanevaid inimesi üleliia? Oma hädaks arvas Haavik madalat auastet. Millegipärast kujutles ta, et leitnandid kupatatakse

kohtadele — kummaline sõna, mille sisu ta pelgas. Kaptenite ja majoritega on lugu sootuks teine. Tallinn, äärmisel juhul Tartu. Polkovnikutest kõnelemata. Nende ees on kõik ukсед pärani. Istu kas või rahvakomissari toolile. Kui just mitte rahvakomissari toolile, siis mõne suure käitise direktori või keskasutuse juhataja tammelaua taha ikkagi. Sellises ametis saab inimene näidata, mida ta suudab, milleks ta võimeline on.

«Ma lähen vabrikusse tagasi,» ütles Helvi Kaartna. «Võib-olla saan nüüd kottonmasina taha. Enne sõda mind sinna ei lastud. Ma ei jäta jonni.»

«Te olete medõde,» tuletas major Roogas talle meelde.

«Minust tegi õe sõda. Rahu ajal pole minutaolisi puuduliku ettevalmistusega medtõõtajaid vaja. Tekstiiliala tõmbab mind tõsiselt.»

«Te olete hea õde ja teist võib saada ka hea arst,» tähendas Oskar Põdrus.

Neid sõnu oleks ka Andres Lapeteus võinud öelda.

Neid sõnu Helvi Andreselt ootaski. Kas tema, Helvi, on hea või halb õde, teadsid siinviibijaist kõige paremini Andres ja major Roogas, sest ta oli mõlemaid sidunud. Velikije Luki lahingute ajal, kui Andrese rühm sisse piirati. Miinikild rebis Andrese õlavarrelihased lõhki. Andres ei lasknud end tagalasse evakueerida. Helvi mäletas hästi Andres Lapeteuse tookordset käitumist. Andres oli siis alles nooremleitnant. «Kas luu on ikka terve?» usutles Andres teda. «Terve,» kinnitas tema. «Sandiks siis ei jää,» jätkas Andres. «Liiter või kaks verd ei loe midagi.» — «Surmast olete te kaugel,» naeris veel tema, sest talle tundus, et see pikakasuline ja laiaõlgne ohvitser liialt kardab. Kuid Andres ei kartnud. Sellest sai Helvi siis aru, kui Andres

laskis end sanitaarpataljonist tagasi polku sõidutada. Sealt nende tutvus algaski. Andres aga vaikib. Kuigi ta oli varem peaaegu Põdruse sõnadega rääkinud arstiks õppimisest.

Haavik lobises:

«Näen teis juba «Punase Kilgase» või «Proletaarse Rauaniidi» direktorit. Tulen teie juurde sukalandile.»

Ta vaatas naist oma pruunide silmade pehme pilguga. Helvi Kaartna juuresolek mõjus talle alati. Mõtles, et kui Helvi ja Andres lahku lähevad, otsib ta kindlasti esimese üles. Vaevalt siis Helvi nii tõrges on kui praegu.

«Te kannate ju sokke.»

Nõnda torkas major Roogas.

2

Major Roogas ütles seda üsna mürgiselt. Mürgisemalt, kui oleks tahtnud, mürgisemalt, kui see sobis praeguses olukorras, kus kõik heatahtlikult lobisesid.

Major Roogas ei sõitnud Tallinna poole röömsa südamega. Pärast teadasaamist, et teda Tallinnas enam keegi ei oota, ei tundnud ta linnasõidust head meelt. Ta isegi vältis teenistusülesannetes Tallinnas-käimisi. Sedapuhku ei läinud tal korda asja nii seada, et keegi teine oleks sõitnud. Kuid ta oli otsustanud üldsegi mitte koju minna. Mis ta sinna otsib, kui ees ootavad tummad seinad ja tolmukorraga kaetud mööbel. Lõunatab korpuse staabi sööklas ja esimese rongiga tagasi. Kauemaks jäädes leiab end lõppude lõpuks ikkagi Kunderi tänavalt.

Major Roogase kohta öeldi, et ta on tugeva tahtejõu ja enesevalitsusega inimene. Välimuse järgi oleks seda raske olnud öelda. Pehmed näojooned, veidi unistavad heledad silmad ja ohvitseri kohta pisut haprana näiv keha. Võib-olla ei vastanudki iseloomustus — tugev tahtejõud ja enesevalitsus — täpselt tema olemusele. Kuid nii kirjutati tema kohta teenistusalastes karakteristikates. Õigemini võis teda nimetada inimeseks, kes ei armastanud oma muresid maailma ees lahti koorida. Ta põdes üksinda omad valud ja vaevad, ka tõelist, suurt rõõmu jagas ta harva teistega. Seejuures ei olnud ta mingi oma teed üksinda käiv tuim nohik, kes end inimestest eemale hoiab või kellest eemale hoitakse. Ta käitus nii nagu teisedki: pidas lugu mõnusest vestlusest, ei keeldunud napsilauast, tantsis meeleldi, ja kui paluti, siis ka laulis. Teda peeti heaks seltsimeheks ja seda ta ka oli. Major Lauri Roogas polnud kahekeelne ega ebasiiras, kuid oma tunnetemaailma hoidis ta nagu lukus. Ta ei kurtnud kellelegi, kui teatavaks sai, et naine, kellega nad abiellusid poolteist aastat enne sõda, on Rootsi põgenenud. Mispärast, seda ei suutnud Roogas mõista. Velly armastas ju teda. Ja töötas oodata, tulgu mis tuleb. Kuid ei oodanud. Uhke inimesena ei uurinud major Roogas ei sugulastelt ega tuttavatelt, kas Velly leidis endale kellegi teise või mitte. Velly tädile, kelle ees naisel saladusi polnud, kellele Velly omal ajal pihtis ka nende tärkava armastuse, ei esitanud ta ühtki omapoolset küsimust. Kuulas ainult tädi ohtrasõnalisi kinnitusi, et Velly hoidnud tema pilti öökapi ja aina nutnud purunenud õnne pärast. Kuulas ja lausus lühidalt: «Täna.» Major Roogase käitumine ehmatas Velly tädi, kelle jutuhoog rauges ja kes teda enam üles ei otsinud. Roogas ütles

endale, et kui Velly otsustas lahkuda, siis pidid tal olema põhjused, mis kaalusid üles tema, Lauri, ja ka selle maa, kus ta elas. Ja kui Vellyl olid niisugused põhjused, siis õnn kaasa.

Major Roogas püüdis oma naist unustada, teda oma südamest välja kiskuda, kuid ei suutnud. Püüdis oma tunnetest tugevam olla, mitte kellelegi näidata, kui võrd ränk oli löök, mis teda Tallinna jõudes tabas, nõudis Roogaselt väga palju. Ta muutus tasakaalutumaks ja ärritus mõnikord sootuks kergesti. Nagu nüüdki: leitnant Haaviku süütu vatramine riivas teda nii, et ta oma loomupärase heatahtlikkuse kaotas.

Helvi Kaartna vaatas imestunult major Roogase poole. Ta ei teadnud midagi Roogase naisest, kuid tajus vaistlikult, et major on lõõpimisest kaugel, ja ütles Haavikule:

«Ärge tulge. Ma ei anna teile sukki.»

Andres Lapeteus konstateeris:

«Raasiku.»

«Sõjaseltsimehe äraunustamine on koletu patt,» kaitsetes Viktor Haavik ennast muutumatu lõbususega, pilk endiselt Helvil. «Ma ei tea, kuhu Dante oleks niisuguse kuriteo sooritajad paigutanud — ta ei räägi otseselt neist —, kuid minu meelest ei pälvi nad vähemat karistust kui harilikud reeturid, seega üheksandat põrgut.»

Oskar Põdrus tähendas:

«Teil vedas, seltsimees Kaartna. Ma kartsin juba, et leitnant topib teid Luciferi lõugade vahele.»

«Mis ootab sotsialistliku omandi kuritahtlikke riisujaid?» küsis temalt Helvi.

«Lenin käskis nad seina äärde seada,» vastas Põdrus.

«Näete nüüd — kas Luciferi lõugade vahele või seina äärde,» pöördus Helvi Haaviku poole. «Ja teie pakute mulle direktorikohta!»

Jällegi naerdi.

Andres Lapeteus mõtles, et ta ei tohi Helvile haiget teha. Et siis on ta lurjus. Nende vahekord kas lõpeb puhtalt, nii et nad lahkuvad sõpradena, inimestena, kellel ei ole teineteisele midagi ette heita, või kestab edasi. Kui Helvi tingimata tahab, kui Helvi ei kujuta oma elu teisiti ette, siis ta abiellub temaga.

«Andke mulle andeks, Luciferi lõugade vahele ma teid ei aseta, ka üheksandasse ringi mitte ja sukalandile ma ei ilmu. Isegi sokisooviga ei tule ma teie silme ette. Sest me saame nüüd kaardid ja kõik korraldub seaduspäraselt... Kuid sõjakaaslasid — ma ei julge öelda nii, nagu tahaksin, et mitte pälvida uut etteheidet kõlavate sõnade kasutamise pärast —, kuid sõjakaaslasid ärgem kunagi unustagem. Kuhu keegi ka ei satuks, mida keegi ka tegema ei hakkaks. Teid ma lihtsalt ei suudaks unustada.»

Haavik naeratas Kaartnale oma kõige paremat naeratust. Pööras siis pea Lapeteuse poole ja küsitles teda uuesti:

«Nii et sa siis ei tea midagi? Isegi seda mitte, kas kinnitad kannal Tallinnas või kaod kuhugi laante laiuksesse või väljade vaikusesse?»

«Sa räägid õigeid sõnu,» ütles Lapeteus. «Need, kes said sõpradeks sõjapäevil, jäävad selleks elu lõpuni.»

Andres Lapeteus otsis Helvi pilku ja naeratas talle. Ka Helvi naeratas.

Oskar Põdrus märkas seda ja mõtles, et Lapeteus saab toreid naisi.

Major Roogas, kes tabas end sellele mõtlemast, et Kunderi tänaval ootab teda haudvaikne, mahajäetud korter, sundis end Haavikule ütleva:

«Oleksite võinud sõjaväkke jääda.»

«Ma ei ole elukutseline sõjaväelane nagu teie. Sõja ajal, siis jah. Siis oli iga mehe koht armees. Muide, ma läksin vabatahtlikult rindele. Juba 1941. aastal... Nüüd, kus Saksamaa ja Jaapan on kapituleerunud, ei vaja Nõukogude armee enam minusuguseid komandöre. Kuuekuulistest kursustest on rahuaja ohvitserile vähe. Paradoksaalne, aga tõsi.»

Et mitte oma mõtetega üksi jääda, jätkas major Roogas:

«Olete alles noor. Sõjakoolid on teile avatud.»

«Praegu on juba hilja, seltsimees major. Aga sellest kõneldi minuga ka varem. Armeesse jäägu need, kellel on sõjaasjanduse vastu tõesti huvi. Kutsumus, nagu te ütlesite. Minul seda kutsumust rahupäevil ei ole.»

Nüüd küsis major Põdrus:

«Mis on teie kutsumus?»

Nii täpselt polnud Viktor Haavik oma tulevikku läbi mõelnud. See tähendab, et ta ei tundnud mingit erilist huvi ühegi elukutse vastu. Kunagi köitis teda elekter ja ta tahtis isegi polütehnikumi minna, kuid isa maalis juristikutse ta silme ees nii ilusaks, et ta loobus elektriinseneriks õppimast. Advokaat võis tegutseda kohtus, panganduses, ärinduses, kõikmõeldavais ettevõtetes, avalikus elus, lühidalt igal pool. Advokaadid olid linnapead, maavanemad, panganõukogudes istujad, ajalehtede väljaandjad, riigikogu liikmed, isegi president oli advokaat. Nii rääkis isa, meier ja väikemajaomanik, kes nooruses oli unistanud hoopis avaramast tegevusväljast. Neljakümnes aasta kriipsutas juura Viktor Haa-

vikku püüdlustest maha. Igas ajalehenumbris siunati advokaate-politikaane. Ta mõistis, et kui ta endale uusi sihte ei sea, siis tõukab elu teda oma vankrilt maha. Hapneb surmani pisilinnas ja sügab oma keelt kaas-kodanike kõlvatuse karvasel koonul, mis jääb talle ka ainukeseks lõbuks. Sõda viis Viktor Haaviku, kes pärast gümnaasiumi lõpetamist kutsuti linna täitevko-mitee vastutavaks töötajaks — nii rääkis ta ise —, laia maailma, ja tagasi Paidesse, kas või linnapeana, ei tahtnud ta mitte. Haavikut ei tõmmanud ükski elukutse kitsamas mõttes — ta püüdis tegevusalale, millel oleks laiust, hoogu ja haaret. Põdrusele vastas ta:

«Ma tean, mis ei ole minu kutsumus, kuid seda, mis on, ma ei tea. Minu põlvkonna häda, kes neil aastail, mil inimene end tavaliselt leiab, leidis end lahingutand-rilt.»

Major Roogasel tekkis äkki, ootamatult talle enese-legi, mõte pakkuda oma korter Kaartnale ja Lapeteu-sele. Tubades, kus iga pisiasi kõneleb Vellyst, ei saa ta üksinda elada. Ka teise naisega mitte.

«Mina tean su kutsumust,» sõnas Lapeteus. «Sa tahad olla kaader. Juhtiv kaader. Ära mängi solvujat — meid kõiki arvestatakse kui kaadrit. Nii sind, mind kui ka Põdrust ja Kaartnat.»

Viktor Haavik ei taibanud korralt, kas Lapeteus pil-kab teda või kõneleb tõsiselt.

Major Põdrusele näis imelik, et Lapeteus ei ütle liht-salt Helvi.

«Jah, meid arvestatakse kui kaadrit. Aga mitte kui ebamäärast juhtivat kaadrit üldse, vaid kui inimesi, kes hakkavad tegutsema mingil kindlal erialal,» lausus ta Andres Lapeteust ja Helvi Kaartnat silmitsedes.

Haavik sõnas kiiresti:

«Mul ei ole eriala. Jällegi minu eakaaslaste õnnetus. Muidugi nende minu eakaaslaste õnnetus, kes ei hoidnud end võitlusest kõrvale.»

3

Kui rong Tallinna vaksalis seisma jäi, ütles Andres Lapeteus Helvile:

«Luba mulle oma kohver.»

Tal endal polnud muud kui seljakott ja selle viskas ta üle õla.

«Tänan. Kohver ei ole raske.»

«Anna siiski. Ma saadan sind.»

Helvi ootas teisi sõnu. Kuigi ta aimas, et neid ei tule, ootas siiski. Ootas hoolimata kõigest. Isegi praegu siin vagunikoridoris, kus kompsudega tõugeldes trügiti.

«Kohver ei ole sugugi raske. Ma tõin juba üleele kõik linna. Peaaegu tühi.»

«Niisugust kohvrit annab tühjaltki sikutada. Su õlahirm on keerdu. Oot ma sean korda.»

«Tänan.»

Kohvrit kandis Helvi ise.

«Ilus ilm. Tallinn naeratab meile,» ütles Andres Lapeteus, kes ei saanud praegu teisiti, kui pidi rääkima.

Helvi sammus vaikides. Ta ulatus Andres Lapeteusele pisut üle õla.

Nad jõudsid jaamaesisele väljakule. Üle puude kõrgus Toompea katuste ja tornide sakiline hari.

«Õnn, et Toompea jäi terveks.»

Ka seda ütles Lapeteus. Ta jätkas:

«Kui ma lahingute kannul esimest korda Tallinna tulin, olin päris ärevuses. Me sõitsime sadat kilomeetrit oma kolm tundi. Sillad lõhutud, jäime ühte koolmesse kinni. Läks tükk aega, enne kui välja müttasime. Aga imelik, mida linnale lähemale jõudsime, seda vähemaks ärevus jäi. Linna piiril olin juba üsna rahulik. Raekoja platsil — me sõitsime tookord joonelt südalinna — astusin autost maha nii, nagu poleks ma kolme aastat eemal viibinudki.»

Tornide väljakul Helvi peatus.

«Hüvasti,» ulatas ta mehele käe.

Andres surus seda tugevasti.

Neile mõlemale oli see silmapilk raske.

«Millal me näeme?» küsis Lapeteus.

«Ma ei tea. Ma ei tea tõesti.»

«Otsin su mõne päeva pärast üles, kui lubad. Ka mina ei tea praegu midagi. Kuhu mind määratakse või m's minust saab.» Ta ei öelnud — mis meist saab. «Esimesel võimalusel tulen sulle külla. Sa võiksid siiski oma kohvri minu kätte anda.»

«Pole tarvis, Andres. Nägemiseni siis. Mul on kiire. Lubasin emale kella üheteistkümneks kohale jõuda. Ma ei taha, et ta ootab.»

Helvi pöördus paremale ja tõttas väikeste kiirete sammudega edasi. Ta nagu põgenes.

Andres Lapeteus vaatas Helvile tükk aega järele ja hakkas siis ka ise minema. Meeleolu oli rohkem kui mõru. Kõik kukkus rumalasti välja. Tundis end Helvi ees süüdlasena. Peaaegu kaabakana.

Lapeteus mõistis, et Helvi ootas temalt sõnu, mis teevad kõik selgeks. Kuid tal polnud otsusekindlust neid öelda. Kuidas sa teatad, et siitsaadik ja mitte enam.

Pärast seda, kui Helvi on enam kui kaks aastat su naine olnud, kui sa oled talle rohkem kui üks kord öelnud, et ta on sulle kõik.

Niisuguseid sõnu öeldes Andres Lapeteus ei valetanud. Ta armastas siis Helvit. Veel praegugi — nagu äsja rongis — oli silmapilke, kus Andres Lapeteus adus, et ta petab ennast, kui arvab, et ta Helvit enam ei armasta, ja et kõige õigem oleks siiski Helviga abielluda. Aga teisi silmapilke, kus ta kinnitas vastupidist, oli rohkem.

Aasta tagasi tundus endastmõistetavana, et nad varem või hiljem abielluvad. Abiellumisest polnud nad Helviga kunagi rääkinud. Andres Lapeteus ei omistanud mingit tähtsust sellele, kas nende armastus on mõnes külanõukogus ametlikult kirja pandud või mitte. Ka Helvi ei viinud kunagi juttu vahekorra seaduspärasele vormistamisele — ta armastas, ja sellest piisas talle.

See, mis näis endastmõistetavana aasta tagasi, ei olnud seda enam nüüd. Kahtlus, kas abiellumine Helviga poleks mitte eksisamm, tärkas pärast Kuramaa lahinguid ja sõja lõppu. Siis, kui nad pidulikult lillevihmas läbi Riia ja Pärnu Tallinna marssisid. Andres Lapeteus surus alguses oma kõhklused maha. Koosviibimisel, mis nende auks korraldati Pärnus, tantsis ta kogu õhtu Helviga ja käitus verivärske armununa, nii et Helvi tema käest küsis, mis on juhtunud. «Sõda on otsa saanud,» surus Andres naist õrnalt enda vastu. «Meie armastus aga elab. Meie armastus on tugevam sõjast ja fašismist.» Nõnda rääkis Andres ja nad naeratasid ning tundsid end õnnelikena.

Mõte nende abiellumisest kui eksisammust osutus aga visaks. See tärkas üha uuesti, idanes ja ajas võrseid.

Andres Lapeteus kinnitas endale, et ta oleks alatu, kui ta nüüd Helvi maha jätaks. Mis siis, et Helvi on sõjaväes teeninud naine, keda mõnigi eelarvamusega vaatab. Helvi oli kõige raskematel aegadel tema kõrval seisnud, oma armastusega teda toetanud ning rikastanud, olnud talle sõbraks, seltsimeheks ja naiseks. Helvi armastas teda endise jõuga ja oli selles nii loomulik ning pretensioonideta, et Andresel enda pärast häbi hakkas.

Ometigi ei matnud Andres Lapeteus oma kahtlusi lõplikult maha. Need koguni kasvasid ja lämmatasid muud väited. Ja kui algas ohvitseride demobiliseerimine, hakkas ta kestmataid kohtumisi vältima. Nüüd tänas ta rindetingimusi, mis ei võimaldanud neil Helviga ühte kohta elama asuda. Aegviidu-päevil oleksid nad seda teha saanud, kuid nad olid Koidu ja Hämariku osaga juba harjunud. Pealegi kiusasid Andres Lapeteust mõtted, mis tegid küsitavaks tema kooselu Helviga.

Vahetevahel paistis Lapeteusele, et Helvi näeb teda läbi. Nagu tänagi rongis. Sest kui Helvi varem talle sageli külla tuli, siis viimasel paaril kuul seda enam ei juhtunud. Lapeteus isegi armukadetses seepärast. Kuid asjatult — tal polnud Helvile midagi ette heita. Lapeteus tabas end koguni niisuguselt kaalutluselt, et oleks väga hea, kui Helvi väärataks. Kui Helvi kas või kõige süütumalt kellegagi flirdiks. See oleks nende vahekorra lõpetamisel heaks ettekäändeks. Andres Lapeteus oli üpris kohkunud, et ta võib nii näruselt mõelda. Pärast seda püüdis ta Helvi vastu olla eriti õrn ja tähelepanelik.

Raske oli Andres Lapeteusel tunnistada enda ees ka seda, et Helvi oli oma tunnetes puhtam ja suurem kui

tema. Oleks Helvi käitunud pealetükkivamalt, oleks Helvi teinud talle etteheiteid, oleks Lapeteus tundnud end paremini. Kuid Helvi just nagu andis talle aega endaga ühele poole jõuda. Mõnikord paistiski Lapeteusele, et nüüd läheb ta Helvi juurde, kõneleb kõik südameilt ära ja palub Helvilt andeks. Küllap Helvi, tark ja suure hingega naine, mõistab. Ning nad lahkuvad sõpradena. Tarvitses Lapeteusel aga Helviga kohtuda, kui tema kavatsus kokku varises. Ta hakkas kartma Helvi sinakashalle silmi, naise pilku, mille ees ta otsekui relvituks jäi.

Andres Lapeteus lükkas otsustava kõneluse ikka ja jälle edasi. Praegu mõistis ta, et temast ei saagi selle rääkijat. Ja et see on nüüd isegi mõttetu. Helvi taipab niigi kõik.

Tal ei hakanud sellest arusaamisest kergem.

Andres Lapeteus oli nii mõtetesse süvenenud, et ei märganudki major Roogast, kes teda peatas.

«Vabandust,» ütles major talle, «ma tahaksin teiega rääkida.»

«Palun.»

Nii lausudes püüdis Lapeteus mõistatada, mida temast tahetakse.

«Mul jääb Tallinnas korter vabaks. Kui teil avaramat elamist vaja peaks minema, siis võite sellega arvestada.»

Niisuguseid sõnu Andres Lapeteus ei oodanud. Mitte kellelki, kõige vähem major Roogaselt. Ühtlasi tundis, et ta kael värvub punaseks.

«Tänan,» ütles ta. «Tänan väga. Kuid mulle ei lähe elamispinda tarvis.»

Major Roogas ei näidanud välja, et Lapeteuse sõnad teda hämmastavad.

«Sel puhul vabandage veel kord. Head tervist.»

«Head tervist. Olge meheks minule mõtlemast.»

Major Roogas, kes pidi juba minema hakkama, kes oli juba kõrvale astunudki, peatus ja tähendas sapiselt:

«Ma ei mõelnud ainult teile.»

«Kõnelge siis juba . . . seltsimees Kaartnaga.»

Üheaegselt tõtsid mõlemad käe kõrva äärde ja üheaegselt pöördus kumbki eri suunas.

Andres Lapeteus oli tugevasti ärritatud. Ta võttis major Roogase viimaseid sõnu sihiliku solvamisena. Mis on teistel tema ja Helvi vahekorraga asja? Mida rohkem ta äsjasele vahejuhtumile mõtles, seda enam tundis ta end puudutatuna.

Ta vihastas ikka rohkem ja rohkem.

4

Järgmisel päeval ärkas Andres Lapeteus imelikus meeleolus. Kõigepealt pettus ta hommikus. Täpsemini oma tunnetes pärast seda, kui silmad avas, läbi akna naabermajade katuseid ja korstnaid vaatles ning endale ütles, et nüüd on see siis sündinud. Temast on jällegi saanud eraisik. Eraisik — missugune hall ja puine sõna, heietas ta edasi. Ja ka tuju oli hallikirju. Mitte niisugune, nagu ta oli seda varem kujutlenud. Oma kujutlustes virgus ta esimesel hommikul tsiviilnimesena erilises rahulikus ning reipas meeleolus. Nagu see peab olema mehel, kes on õnnelikult lõpetanud pika, aastaid kestnud retke ja alustab uut, veelgi kestmamat. Kõik on kuidagi valge, avar, isegi pidulik. Ta

riietub ruttamata, joob kiirustamata kohvi ja mõtleb siis rahulikult läbi, millest oma tegusid ning toimetusi alustada. Tal ei ole kahtlusi ega kõhklusid, miski ei vaeva ega piina teda, ta teab, mida tahab, kõik on selge ja tee, mida mööda ta astuma hakkab, on haarav ning huvitav. See pole kerge ega sile mäkketõus, vaid rada, mis nõuab täie rammuga rassimist. Jah, nii oli ta kujutlenud ja mõtteid mõlgutanud. Kuid nüüd, kui see käes oli, ei tundnud ta ei erilist reipust ega ülevust. Meelekohtades tuikas pisut ja kõik oli ütlemata igapäevane.

Ta muigas enda üle: mispärast peakski ta praegu mingit erilist joovastust tundma? Kas ei käinud ta juba pool aastat demobiliseerimise teadmise ringi? Kas polnud ta juba varem oma hõiskamisi hõisanud, ülevaid mõtteid mõlgutanud, reipaid tegevusplaanid haadunud?

Rahustaski end nii pisut, siis aga tuli ebamäärane tusatuju uuesti.

Andres Lapeteus katsus oma halba meeleolu ja kuskilt sisemusest üleskerkivat närivat rahulolematust seletada pohmelusega. Tõepoolest, eile õhtul pühitsesid nad demobiliseerumist veel kord, üsna tormiliselt. Ta jõi tavalisest rohkem. Palju rohkem. Juba seetõttu oli tal põhjust endale etteheiteid teha. Kuid mispärast ta otse hullul kombel klaase kummutas? Et Oskar Põdruse sõnu unustada.

Oskar Põdrus oli teda raskesti rabanud. Küsis algul, kus Helvi on. Ja kui Lapeteus õlgu kehitas, siis vahtis talle tükk aega otsa ning viimaks virutas:

«Sa oled kas pime, või tavaline tõbras.»

Oskar Põdrus ütles seda nii rahulikult, et Lapeteus otse tardus. Lapeteus pidas Põdrust oma sõbraks ja seepärast tabas öeldu teda veelgi tugevamini.

Ta jõi viina ja mõtles, et supp, mis ta endale ise keetnud on, tuleb ära lürpida. Tühjendas veel klaase. Peas tagus üks ja sama mõte: jätku teised tema ja Helvi vahekord rahule. Kui restoran suleti ja nad laiali läksid, pihtis ta ärritatult Põdrusele:

«Ma ei armasta Helvit enam.»

Nüüd, hommikul, tuli Andres Lapeteusele kõik meelde. Ja ka eilne vahejuhtum major Roogasega. Ning see, et Helvi vist märkas, et ta tema pilku vältis. Ja et ta oli otsustava kõneluse jällegi edasi lükanud.

Andres Lapeteus mõistis, et hommik on rikutud. Mitte ainult hommik, vaid terve päev. Võib-olla palju päevi, enne kui kõik ununeb, enne kui tema hinges enam miski ei kratsi ega küünista.

Ta mõtted keerlesid nendesamade küsimuste ringis ka veel siis, kui ta oli juba teel parteikomiteesse. Hea oleks, arutles ta endamisi, kui inimeste suhted jääksid alati selgeks ja puhtaks. Peab suutma olla suur, peab suutma olla puhas.

Peab, peab, peab, kordas ta endamisi.

Ja jälle muigas ta enda üle — ta on Viktori kombel hakanud lennukaid sõnu kasutama. Viktor võiks aja- kirjanduses katsetada: nende lahingust kirjutas ta päris ilusasti algul diviisiajalehes, hiljem veel «Rahva Hääles». Siis tuli mõte, mis näis kuskil ajusopis aina parajat juhust varitsevat: kas poleks siiski õigem Helviga abielluda?

Ei, Helvi on juba minevik. Nii nagu on minevik sõda.

Nõnda kinnitas endale Andres Lapeteus.

Parteikomitees kõneles temaga kaadritega tegelev sekretär Madis Jürven.

Andres Lapeteus ei tundnud Madis Jürvenit, kuigi

selle nimi polnud talle täiesti võõras. Esimesel pilgul oli Jürveni kohta raske midagi öelda. Keskmist kasvu või pisut pikem mees. Pigem kõhn kui tüse. Pruunid teravad silmad ja veidra kontrastina pehme, isegi nudi lõug. Kitsavõitu õlad ja jällegi otsekui kontrastina erakordselt suured käed.

«Te olete varem tegutsenud metsatööstuses?»

Sekretär oli tema toimikuga tutvunud. See imponeeris Lapeteusele.

«Töötasin poolteist aastat Saarevere metstkonnas,» vastas ta. «Algul metsalõikajana. Siis kantseleis. Viimased kolm kuud asendasin haigeks jäänud praakerit.»

«Mis te arvate, kui partei suunab teid Metsatööstuse Ministeeriumi?»

Andres Lapeteus taipas, et tema töölepaigutamise üle on parteikomitees juba nõu peetud. Ka see ei jätnud talle halba muljet.

«Ma ei tunne metsaasjandust kuigi põhjalikult. Puid langetada ma oskan. Pisut orienteerun ka ruumi- ja tihumeetrites. Seda on aga vähe.»

Madis Jürven kaalutles hetke ja küsis siis:

«Missugust ala te põhjalikumalt tunnete?»

Pärast keskkooli lõpetamist oli Andres Lapeteus töötanud mitmel pool, aga enamasti ikka abijõuna või ametiõppijana. Aasta aega täitis pangas noorema ametniku ja käskjala vahepealseid ülesandeid. Proovis agendileiba äri juures, kes kauples kirjutus- ja muude büroomasinatega. Siis sattus metsa. Esimesel nõukogude aastal töötas Maanteede Valitsuses arvestaja-plaanijana. Mingit eriala tal ei olnud. Seda tunnistades mõistis ta, et Madis Jürveniga pole kerge kõnelda. Et tal on tegemist inimesega, kes kiiresti haarab asjade tuuma.

«Metsatööstus vajab praegu inimesi,» jätkas sekretär. «Energilisi, usaldusväärseid inimesi, kes kindlustaksid metsavarumisplaanide tingimusteta täitmise. Nagu ikka otsustab asja edu kaader. Kaadriga on seal aga lood küllaltki kehvad. Metsatööstusesse on kokku kogunenud igasuguseid elemente. Sealt võib leida omaaegseid konstaableid, isegi politseipataljonide kõrilõikajaid, kõiki. Ärgem unustagem sedagi, et metsaülemad — mulle on sellest kõneldud — olid enamasti kohalikud kaitseliidu pealikud. Kas taoline kaader töötab täie jõu ja teadlikkusega? Me ei soovita teil kergele tööle minna, seltsimees Lapeteus.»

Andres Lapeteus tajus, et tal on raske Jürveni ettepanekule vastu vaielda.

Nende jutuajamine kestis üsna kaua.

Lõpuks küsis Madis Jürven:

«Te teenisite koos seltsimees Põdrusega?»

«Seltsimees Põdrus oli meie pataljonikomandöri ase-täitja poliitalal,» vastas Lapeteus.

«Kuidas mehed temasse suhtusid?»

«Hästi. Ta oli hea komissar.»

Madis Jürven mõtles nagu millegi üle ja lõpetas vestluse.

«Hüva. Soovin teile uuel töökohal edu. Oleme veendunud, et te parteid alt ei vea.»

Andres Lapeteus tõusis ja surus tugevasti talle sirutatud laia kämmalt.

Kui ta ukse juurde jõudis, esitas Madis Jürven veel ühe küsimuse:

«Vabandust, seltsimees Lapeteus. Kas te olete abielus?»

Lapeteus pöördus aeglaselt ümber. Sekretäri küsimuses näis peituvat mingi tagamõte.

«Ei, seltsimees Jürven,» vastas ta rahulikult.
Sekretäri teravates silmades helkis midagi. Oli see
naer? Või pilge?

«Nägemiseni, seltsimees Lapeteus.»

«Head tervist.»

Koju minnes arutles Andres Lapeteus, et Jürven ei
esitanud oma viimast küsimust juhuslikult. Sekretär oli
ilmselt tema ankeeti lugenud. Seal seisis ju selgesti:
«vallaline». Mispärast Jürven siis nõndaviisi küsis?

Nii nagu parteikomiteesse minnes, nii kinnitas And-
res Lapeteus ka parteikomiteest tulles, et ta otsib Helvi
juba homme üles ja kõneleb sellest, mida oleks pidanud
ammugi kõnelema.

Veel ütles ta endale, et abiellumine Helviga ei tooks
talle head.

Õnnetuspäeva öhtupoolikul ärkas Andres Lapeteuse naine Reet teadvusele. Ta mõistis otsekohe, et viibib haiglas. Lamas tükk aega end liigutamata, silmad suunatud vastasseinas asuvale heledale uksele. Pööras siis pead ja libistas pilgu üle kogu palati.

Sisse astus valvearst. Noor kõhn prillidega mees. Ta lähenes aeglaselt, näol rahustav naeratus.

«Kuidas te ennast tunnete?»

Reet vaatas talle otsa, ei lausunud aga sõnagi.

Arst võttis haige käe ja katsus pulssi.

See oli tugevasti kiirenenud.

Reet sosistas:

«Kas mu mees . . . on siin käinud?»

«Me ei lase praegu kedagi teie juurde,» vastati talle
«Mõni päev kannatust.»

Naabervoodites lamavad haiged muutusid tähelepanelikuks.

«Palun olge nii hea ja helistage või laske helistada mu mehele... direktor Lapeteusele... et ma tunnen ennast hästi... Ma olen «Rahvatoote» kombinaadi direktori abikaasa... Teatage, et minuga on kõik... korras.»

Reet puhkas pisut ja jätkas siis:

«Telefonid on...»

Arst naeratas talle jällegi rahustavalt.

«Ärge väsitage ennast. Me teame teie telefoninumbrit. Kõik läheb mööda. Sellega peate aga leppima, et teil tuleb paar nädalat haiglas lamada.»

Arst tundis endas tärvavat sümpaatiat selle üsna tõsiselt kannatada saanud naise vastu, kes nüüd talle sosistas:

«Täna teid.»

Arst tõstis tooli voodi juurde ja istus sellele. Ta oli kuulnud autode kokkupõrkest ja ka sellest, et ühes autos sõitis mees ja teises tema naine. Arst aimas, et vigastatul on võib-olla veel küsimusi ja neile on tarvis anda rahustavad vastused. Mingil juhul ei tohtinud praegu haigele kogu tõtt teatavaks teha. Las ta enne pisut kosub ja tugevneb, las ta harjub kõigepealt iseenda olukorraga, siis on aega samm-sammult kõnelda ka tema mehest ja sellest, mis oli juhtunud ta kaasaõitjaga. Armukesega, nagu ütles vanemõde, kes on alati suurepäraselt informeeritud. Kuid arst ei tahtnud nii mõelda.

«Homme alustame teie põhjaliku läbivaatusega,» ütles arst. «Ausalt öeldes oleks võinud palju hullemini minna. Kas teil on midagi vaja?»

Reet Lapeteus küsis:

«Mis mul viga on? Ma ei saa ennast liigutada.»

Ta muutus äkki ärevaks. Silmad olid ehmunud ja õnetud.

«Tugev põrutus. Pärast röntgenoloogilist uurimist võime öelda täpselt. Peas ja kätel on väiksemaid haavu. Olge rahulik. Midagi eriti hullu ega hädaohtlikku me ei ole avastanud.»

Arst märkas oma heameeleks, et haige näiski rahunevat.

Korraga küsis Reet:

«Seltsimees doktor! Öelge, mis on . . . seltsimees Haavikuga? Korrespondendiga, kellega me . . . ühes sõitsime.»

«Teda ei toodud meie haiglasse.»

Reet sulges silmad. Ta nägu oli väga kahvatu. Pea-aegu niisama valge kui ümber pea mähitud sidemed.

«Võib-olla soovite juua?»

Reet andis pealiigutusega mõista, et tal pole janu.

Arst tõusis. Ta arvas, et nüüd võib minna. Kõige raskematele küsimustele on vastatud. Õdesid tuleb veel kord hoiatada, et nad oma keelt taltsutaksid. Enneaegu väljalobisetud sõnad võivad komplikatsioone kaasa tuua. Osakonnajuhataja küll juba rääkis, kuid kes neid teab.

«Täna teid,» sosistas Reet uuesti. «Öelge mu mehele, kui ta peaks tulema . . . või telefoneerima, et mul on parem . . . Laske ta mu juurde, doktor. Ärge kartke minu pärast. Ma pean teda nägema. Direktor Lapeteus on tark inimene, meil ei ole teineteise ees ühtki saladust. Minu abikaasa ja seltsimees Haavik on . . . head sõbrad. Eks ole, doktor, te lubate minu meest . . . Kas talle on juba teatatud? Tema töökoha telefon on . . .»

«Olge mureta. Kõik, mis tarvis on, on tehtud.»

«Käis ta juba siin?»

Reet luges arsti silmadest, et Andres pole teda veel vaatama tulnud.

«Helistage talle . . . Öelge, et ma palun . . . Et ma . . .»

Ta nägu muutus pisaraist märjaks.

Arst jäi nõutuks.

«Ärge erutage,» lausus ta, «see ei ole teile hea. Kõik lõpeb hästi.»

Arst ootas, kuni kannatadasaanu rahunes, läks siis ära ja saatis õe. Kuid õega Reet rääkima ei hakanud. Palus endale vett anda ja jõi. Talle tehti mingi süst, mida ta rahulikult talus. Siis seoti teda. Pärast seda jäi ta pärani silmi lamama.

Palatis valitses vaikus. Teised haiged kõnelesid poolihääli. Vastu ööd harjuti juba Reet Lapeteusega ja sellega, et ta vahetevahel nuttis.

2

Järelepärimise peale vastati major Roogasele haiglast, et kodanik Reet Lapeteus on meelemärkusele tulnud, kuid kõnelda temaga veel ei saa.

Roogas teadis nüüd õnnetusest pisut rohkem. Teadis ka seda, et Viktor Haavik polnud neid petnud. Ta oli tõepoolest Rakveres käinud ja õhtul kella üheksa paiku hakanud sealt tagasi sõitma. Lahkamine tõendas, et ta oli kaine olnud.

Major Roogas mõtles surmasaanud sõjakaaslasest nüüd paremini. Ja ka Lapeteuse naisest. Sest nii nagu see, et Lapeteus sõitis otsa just Haaviku autole, oli suur juhus, võis seda olla ka Lapeteuse naise ja Haaviku viibimine ühes autos.

Roogas tundis Reet Lapeteust sellest ajast, kui ta alles töötas Viljandi Metsatööstuskeskuses ja käis asja-
toimetuste pärast ministeeriumis. Reet ei kandnud siis
küll Lapeteuse nime, vaid teda kutsuti seltsimees Sil-
lartiks. Reet Sillart töötas Metsatööstuse Ministeeriumi
varustusosakonnas. Ta oli sellal väga noor, iseteadev ja
toimekas naine, kelle kohta räägiti, et tema kaudu saa-
vat mõndagi asja paremini jutti ajada kui tavalisi teid
kasutades. Roogasele turgatas pähe, et sel päeval, kui
ta Viljandist Tallinna sõitis ja Lapeteusele oma lahku-
misotsuse teatavaks tegi, väljus Reet Lapeteuse kabine-
tist. Ta ei osanud midagi arvata. Õieti öeldes polnud tal
siis teiste jaoks silmigi. Oma mured matsid kõik muu.

Mõeldes Andres Lapeteusele, tema naisele Reedale ja
Viktor Haavikule, tuli Roogasele meelde ka ta oma
naine Velly. Nüüd meenutas ta Vellyt nagu omaaegset
head tuttavat. Pisut nukralt küll, aga ikkagi kui ini-
mest, kes on temast kaugele jäänud, kellega teda enam
miski ei seo.

1946. aastal oli ta veel täiesti endast väljas. Muutus
tujukaks ja pahuraks, kargas asja ees, teist taga ka
Haavikule ja Lapeteusele ninna kinni. Ta mõistis tollal
küll, et peaks Velly unustamiseks midagi ette võtma.
Pummeldas, pummeldas ohjeldamatult ja ameles vahel
ka esimese ettejuhtuva naiselega. Mõnikord unustas ta
viinalauas Velly tõepoolest, lõbutses ja teravmeelitses,
kuid enamasti jäi ta ka siis morniks. Läks ainult veelgi
sapisemaks ja rikkus tuju nii endal kui ka seltsimeestel.
Tal polnud naistuttavaist puudust, ja kui mõni end
varjamatult pakkus ning ta pisut purjus oli, magas ta
sellega. Kuid teda ei rahuldanud ühe öö uim. Ta ei
armunud enam ja tülgastus varsti kallistustest, mis
hinge ükskõikseks jätsid.

Oleksid sellal väeosades toimunud pingelised õppused, siis oleks teenistusülesannete täitmine teda ehk kaitsnud pähetükkivate mõtete eest, mis kõik tema vabad tunnid painavaks muutsid. Aga kogu diviis elas demobiliseerimise ja ümberformeerimise tähe all ning staabi operatiivosakonnas nokitseti loiult igapäevaste jooksvate pisitoimingute kallal.

Kuramaa lahingute ajal oli Velly tõepoolest ta teadvuse tagamaale taandunud. Rasked võitlused, mis ei andnud staabile ööl ega päeval rahu, nõudsid kogu tähelepanu endale. Üksnes harva, teinekord ka kõige närvilisemal ajal, ilmus küll Velly ta kujutlustesse, ent pildid naisest jäid sellal justkui uttu mähituks, mis võttis neilt piinava teravuse. Roogas arvas juba, et kõik on möödumas. Imestas koguni, et aeg nõnda kiiresti kaotusevalu leevendab, ja oli selle üle kurbki. Tarvitses aga lahingutel raugeda, tarvitses tal Eestimaale tagasi jõuda, kui kõik otsast algas.

Neljakümne viienda aasta mais rõõmustas ta nagu laps sõja lõppemise üle. Rõõm oli nii tohutu, et tema tunnete tavaline kattekiht selle rõhu all murdus ja ta otse poisikesetempe tegi. Hiljem aga tabas end sageli soovilt, et parem, kui sõda oleks edasi kestnud. Ta ironiseeris enda üle. «Tahad mürsulehtris kärvates surmas lohutust leida? Truuduseta naise poolt ahastusse aetud mees tormab, granaadikimp hambus, vaenlase tankide alla. Kas nii?»

Ta pea kubises tollal kõige imelikumatest oletustest ja küsimustest.

Võib-olla oli ta ise oma õnnetuses süüdi? Kes keelas tal neljakümne esimesel aastal väeosast metsa karata, deserteerida, Eestimaale jääda! Lauri Roogas tundis ohvitsere, kes kadusid juba esimese sõjapäeva hom-

mikul. Neid ei jälitatudki eriti, vähemalt polnud kuulda, et kedagi oleks tabatud. Et ta oli suuteline nii arutlema, sellest major Lauri Roogas otse kohkus.

Sõja algul ja ka hiljem, lahingute ajal, olid talle niisugused mõtted võõrad. Isegi siis, kui ta sakslastest ümberpiiratud varemete keldris kopsuhaavaga õhku ahmis ja korisedes vett nõudis, ei mahtunud talle muud pähe, kui et saaks kuskilt tilgakese juua ja et ta elavana sakslaste küüsi ei langeks.

Poleks aga õige kinnitada, et ta ajaloo keerdkäikudes alati oma kohta selgesti tajus ja teadis. Oma kahtlused ning kõhklused elas Lauri Roogas üle varem, 1939. ja 1940. aastal. Väliselt vahetas ta kodanliku kaitseväge ohvitseri tärnid Punaarmee komandöri kuubikute vastu üpris rahulikult. Ta ei vaielnud peakaotanult nagu mõned ega räusanud raevukalt joomalauas nagu teised, kuid tema sisemuses käärised paljud kiuslikud küsimused. Sõja alguseks oli ta enamikule neist juba vastuse leidnud. Koos sõjakooliga evakueerus ta Tjumenisse, ja kui loodi eesti diviisid, sai temast algul polgu, hiljem diviisi staabi operatiivosakonna ohvitser.

Kui ta ise milleski süüdi oli, siis üksnes selles, et ei suutnud sõja käiku ette näha ega Vellyt evakueeruma veenda. Nõndaviisi otsustas major Roogas nüüd. Neljakümne esimesel aastal ei jäänud tal pikkadeks arutlemisteks ja kaalutlemisteks aega. Kask ratastele asuda saabus järsku. Nad leppisid ainult kokku, et tema, Lauri, tutvub olukorraga seal Siberi linnas, kuhu sõjakool ümber paigutatakse, ja kui sõda kauem kestab ning tema sõjakooli juurde jääb, hangib endale korteri ja Velly sõidab talle järele. Kes oskas tollal oletada, et Punaarmee Moskva ja Leningradi alla taganeb, et sõda

nõnda kaua kestab ja kogu elu Eestimaal pahupidi pöörab.

Major Roogas pidas sõjaväes teenimist oma kutsumuks. Nii kõneldes ta ei liialdanud ega pakkunud üle, kuigi ta veel keskkooli lõppklassis ei aimanud, et temast ohvitser tuleb. Nagu enamikku gümnaasiumilõpetajaid, saadeti ka teda aspirantide kursustele. Teised lasti pärast sundaja teenimist reservlipnikkudena vabaks, temale tehti ettepanek sõjaväkke jääda. Oleks Lauri Roogasel mõnel muul alal avanenud häid väljavaateid, vaevalt oleks ta pakkumist vastu võtnud. Häid võimalusi aga polnud. Teda ei avatlenud praktikandikoht mõnes kontoris või konduktoriks saamise perspektiiv (vahetevahel võeti endisi aspirante tööle raudteele). Kui vormi kanda, siis juba sõjaväelase oma. Tal oli hea kuulmine ja meeldiv, pehme bariton, kuid laulja karjääriks jäid tema muusikalised eeldused siiski napiks. Sõjaväelase elukutse hakkas talle meeldima. Poleks see nõnda olnud, oleks ta neljakümnendal aastal erru läinud. Hiljem tänas jumalat, et kaalumatu sammu ei astunud.

Jah, sõja lõpul ja veel mitu head aastat pärast sõda kannatas major Roogas raskelt seepärast, et Velly teda ära ei oodanud. Ta teadis, mis tähendab kaotada inimene, keda oled jäagitult armastanud. Ning ta mõtles, et füüsilised vaevad, mida Andres Lapeteus praegu kannatama peab, pole suuremad neist, mis tal ees seisavad. Kui miski ei võta Lapeteuselt kahtlust, et Reet teda pettis.

Andres Lapeteust hoiti elus vereülekannetega, süstidega, hapnikuga.

Neljandal päeval avas ta silmad, kuid ei taibanud, kus asub ja mis tema ümber sünnib. Arstide küsimustele vastas ta kas segaselt või ei reageerinud neile üldse.

Kuuendal päeval päris ta äkki selgelt:

«Millal mind välja kirjutatakse?»

Sanitar, kes parajasti palatit koristas, rahustas:

«Saage enne ilusasti terveks, küllap siis jõuate ära minna.»

Lapeteus oli üleni sidemetes. Ka näost paistsid ainult silmad ja suu. Silmad näisid asuvat nagu sügavais kae-vudes ja hiilgasid imelikult.

«Ma pean minema.»

Ta hääli oli jõuetu ja tuhm.

«Te ei ole meil veel kuigi kaua olnud. See mõni päev nüüd! Kui te juba praegu ära kipute, mis te siis kuu aja pärast teete. Tervis ei tule nõnda ruttu tagasi, kui me tahaksime.»

Haige jälgis sanitari.

«Kas luu on terve?»

«Küsi arstide käest, nemad ütlevad teile täpselt. Olge mureta, siin liidetakse luud ühte ja lapitakse lihased kokku. Peaasi, et kannatlik oleksite ja üleliia ei närveeriks. Toon teile ehk midagi? Mahla vahest?»

«Sandiks siis ei jää?»

Sanitar naeratas julgustavalt.

«Niisuguseid mõtteid ärge hauduge. Kõik tahavad kole kiiresti jalgele tõusta. Andke ikka aega kah. Täna on käsi nagu tina täis, jalad ei kannu — kuu aja pärast

on jõud käes. Võite pommi tõsta ja rinda pista. Mehed ikka kuraasitavad nii.»

«Liiter või kaks verd ei loe midagi.»

«Kui verest puudu tuleb, siis pumbatakse juurde. Meil tehakse igasuguseid imesid. Nüüd aga lamage ilusasti. Jutuajamine väsitab. Näete, siin on mahl. Jõhvika-mahl. Jooge!»

Sanitar asetab klaasi Lapeteuse huultele ja viimane jõi. Tõmbas sügavalt hinge ja lausus:

«Lumi võtab ka janu ära. Lääge on... aga...»

«Puhake, puhake. Jutuajad on ees. Panen kellanööri käepärast. Kui midagi vaja on, siis muudkui vajutage nupule.»

Lapeteuse silmades helkis ärevus:

«Meid oli kakskümmend kaks ja teise päeva hommikuks jäi järele viis. Siis läks ka minuga, näete ise... Ja Roogasega... Ma pean...»

Ta väsis ega lõpetanud. Kogus jõudu ja surus vaevaga sõnu suust:

«Pajuviidik on seal ja Haavik... Põdrus kah.»

Sanitar kõneles koridoris öele:

«Sonib jälle. Algul rääkis selgesti, päris, mis tal viga on. Kas luud on terved ja sandiks ei jää. Siis läks jälle segi. Andsin talle morssi.»

Kümnendal päeval teatasid arstid major Roogase küsimuse peale, et Andres Lapeteus on nüüd täie teadvuse juures. Kuid üle kuulata on teda veel vara.

Arstidel oli õigus. Kümnendal päeval mõistis Lapeteus selgesti, mis oli juhtunud. Kutsus arsti ja palus, et mitte kedagi tema juurde ei lastaks, välja arvatud miilitsatöötajad ja ametiisikud kombinaadist või Rahvamajanduse Nõukogust. Oma tervise kohta ei esitanud Andres Lapeteus ühtki küsimust.

Ta lamas peaaegu liikumatult ega rääkinud kelle-
gagi. Ei sanitaridega, ei õdedega, ei arstidega, ei palati-
kaaslasega. Kui temalt raviprotseduuridega seoses mi-
dagi päriti, vastas ühe-kahe sõnaga. Muul ajal ta küsi-
mustele enamasti ei reageerinud. Kõrvalvoodis lamav
haige, kellel oli jalg amputeeritud, jättis teda varsti ra-
hule.

«Peab endaga arvet,» tähendas sanitar vanemõele.

«Direktoriuhkust täis,» arvas vanemõde. «See ajakir-
janik või korrespondent või reporter, kes ta naisega oli
amelnud, olnud ta sõber. Naine ise räägib.»

Nõndapalju pidasid sanitari sõnad paika, et paljugi
sellest, mis Andres Lapeteusel vahepealseil aastail unu-
nenud oli, kirkastus nüüd uuesti kujutluspiltides. Tihti
haarasid need teda nii, et tal tekkis tunne, nagu toimuks
kõik alles nüüdsama. Mõnikord, kui mitte kuidagi lan-
geda tahtev palavik eriti kõrgele tõusis, lülitus tead-
vusest välja kõik tema ümber toimuv ja ta elas justkui
ainult minevikus.

Andres Lapeteusele teatati, et teda kutsutakse partei-
komiteesse. Ta oli äsja komandeeringust saabunud, vä-
sinud ja tujust ära. Täna kutse edasiandjat ja püüdis
mõistatada, mis temast jälle tahetakse.

Telefon helises.

Vaevalt sai ta pärast kõnelust Metsakülaga toru har-
gile panna, kui uuesti kõlistati. Seekord räägiti Ühen-
datud Saeveskitest ja paluti uue peainseneri kohale-
kinnitamist kiirendada.

«Kas poliitõppuse küsimuses või on määratud min-
gisse kontrollbrigaadi,» pöördus mõte tagasi selle
juurde, mis teda parteikomitees võib oodata.

Samas koputati uksele, sisse astus ministri sekretär
ja ulatas mingi avalduse, mille nurgale oli jämeda pu-
nase pliitsiga kritseldatud: «Sm. Lapeteus! Palun kont-
rollida.»

Andres Lapeteus libistas silmadega üle paberi ja pani selle kõrvale.

«Seltsimees minister palus teile meelde tuletada, et te õhtul koondaruandega tema juurde tuleksite.»

Õelnud nii, sekretär naeratas ja lahkus.

Andres Lapeteus tahtis oma asetäitjalt küsida, kui kaugel on asjad koondaruandega, kuid telefon ei vastanud.

Ta kirjutas ühele laual seisvaist plokkidest «Koondaruanne» ja valis uue numbri. Seekord võttis ühenduse Raudteevalitsusega ning nõudis, et Tudusse saadetak rohkem vaguneid.

Lõpetanud telefonikõne, mis muutus ägedaks vastastikuste süüdistustega vaidluseks, tundis ta end tavalisest väsinumana. Ta polnud neli ööd õieti magada saanud. Virumaa jäi metsavarumisel järjest rohkem graafikust maha ja ta oli sõitnud sinna töid tagant tõukama. Hooaja kõrgpunktil saabus Andres Lapeteus ühest komanderingust ja läks teise. Sõitis mööda metsatööstuskeskusi ja metsapunkte, kontrollis ja korraldas, organiseeris ja õhutas, veenis, ning kui vaja, siis sõimas, häbenemata kasutada ka kõige vängemaid sõnu.

Andres Lapeteus oleks võinud oma ülesandeid täita ka märksa väiksema vaevaga. Tema eelkäija istus enamiku oma ajast ministeeriumis ja sai kah hakkama. Kuid Lapeteus eelistas käia raielankidel ja metsa kokkuveo magistraalidel. Seetõttu mattis töö teda enda alla eriti talvel, metsavarumiskampaania närvilistel päevadel. Aruannete koostamise ja informatsiooni kogumise, mida tema eelkäija kõige tähtsamaks pidas, jättis ta oma asetäitja hooleks, ise aga kiirustas sinna, kus metsa ülestöötamine ja väljavedu takerdus.

Kõik imestasid, et Andres Lapeteusel jätkus niisuguse rassimise ja ringirändamise kõrval energiat veel õppimiseks. Ent ta ei säästnud end. Nagu ta roodukomandörina oli esimene hommikul ja viimane õhtul, kasutades öötunde määrustikesse süvenemiseks ning õppuste ettevalmistamiseks, nii talitas ta ka nüüd. Vaevalt jõudis hilisõhtul koju, kui tuhnis juba konspektides. Konspekte ja kaustikuid võis tema käes näha nii vagunikupees kui ka veoauto kabiinis, nii hotellitoas kui ka metsapunkti barakis. Ta ei raisanud tühjalt aega. Viis-kuus öötundi puhkust oli talle küllalt. Vahel harva, kui peas hakkasid läbisegi keerlema aruanded ja kokkuvõtted, valemid ja teoreemid, pidas ta paar õhtut vahet, käis teatris või jõi end mõne tuttavaga, enamasti Viktor Haavikuga, parajal mõõdul vinti. Pärast niisugust närvide lõdvendamist (närvide lõdvendamine oli Haaviku termin) rähkles ta vanas vaimus edasi. Kõik kursusetööd, seminarid ja eksamid sooritas ta ettenähtud ajal. Ainult siis, kui mõni komandeering teda Kilingi-Nõmmel või Sondas kauem kinni hoidis, nõutas ta nädala-paar pikendust.

«Te olete raudne inimene, kuid — andke mulle andeks — püstitihull,» noomis teda naljatades Reet Sillart, suurekasvuline noor blond naine. «Õppima peab, ma ei kujuta tänapäeva elu töötä ja õppimiseta ette, kuid,» ta naeratas, «ühelegi meist ei ole antud kaht elu.»

Andres Lapeteus mõistis, et Reet Sillarti naeratuse taga peitus midagi. Ta vastas, et ühiskond, kelle liikmed ei raatsi oma kaelakünnapuid pingutada, kangub. Ja lisas loetud mõtte, et sotsialismi ei ehitata ahjul lesides. Sõna ahjul asendas ta diivaniga.

Reet Sillart naeratas jällegi.

«Ma mõistan teid,» ütles ta siis ootamata tõsiselt. «Teiesugused inimesed on võimelised mägesid liigutama. Kõik ei jõua nii.»

Ka Viktor Haavik ei mõistnud Lapeteuse pingutusi.

«Liialt rassid, kapten,» kõneles ta. «Põletad enda kiiresti läbi. Ühiskonnal pole vaja enneaegseid rauku. Saada oma asetäitja kohtadele. Õppimisega pea piiri. Kas sa aasta varem või hiljem diplomi kätte saad, see ei tähenda palju.»

Lapeteus ütles, et ta ei taha edasitormavalt rongiit mahatõugatuna kuskil raudteekraavis kükitada.

Viktor Haavik vaatles sõpra imetledes. Ta oli alati hinnanud Lapeteuse põhjalikkust ja järjekindlust. Aga see, kuidas Lapeteus nüüd otse künnihärja visadusega edasi rühkis, varjutas varasemad sõjaväemuljed. Muidugi, mis puutus kartusesse olla maha tõugatud, siis seda tunnet uskus Haavik mõistvat. Temagi ei tahtnud pidurdamatult edasitõttavale ajale mõnes maakolkas või pisilinnapugerikus ammuli sui järele vahtida. Aeg nõudis tõepoolest erksust ja valvelolekut, taipu ja paindlikkust. Kuid eluga võib kaasa sammuda ka väiksemate pingutuste hinnaga. Läbipõlemisest rääkis ta Lapeteusele sellepärast, et ise kartis seda. Ta tahtis ja püüdis elada täie rinnaga, elada nii, et iga päev oleks tulvil uusi, erutavaid elamusi ja muljeid. Lapeteuslik rügamine aga nüristab, kulutab läbi, raugastab enneaegselt. Jah, Lapeteuse praegune käitumine näis talle puhuti arutu tormamisena.

Vahel tundus Viktor Haavikule, et Lapeteus uputab end töösse ja õpingutesse Helvi pärast. Haavik ei püüdnud Lapeteuse hinge pugeda, et selgusele jõuda, mispärast viimase vahekord Helviga karile jooksis. Kiindutakse ja tüdinetakse ju ikka. Põletakse ja jahtutakse. Armastatakse ja küllastutakse. Tutvutakse, elatakse ja minnakse lahku. Parem taluda lühiajalist südametunnistuse kripeldamist kui elada kogu elu tuimalt ning tüdimusega. Kui aga Andres teda jälle ükskord üles otsis, et alalise rahmeldamise vahele õhtupoolik puhata, pidas ta paar telefonikõnet ja viis oma sõjaseltsimehe kohvikusse, kus tutvustas talle oma töökaaslast, noort ning väga lõbusat naist, ja selle sõbratari, kes oli niisama noor ja veelgi lõbusam. Kohvikust mindi restorani ja sealt edasi Haaviku töökaaslase sõbratari koju, mis asus Kadriorus ja oli niihästi avar kui ka mugav. Andres Lapeteus tantsis ja hullas, ent kui tema partner end telefoni teel uuesti meelde tuletas ja külla kutsus, ütles järsult ära. Haaviku ees ei jäänud see saladuseks ja veendumus, et Lapeteus endale Helvi pärast hõlpu ei anna, süvenes.

Viktor Haavik ise töötas linnaajalehe toimetuses. Niisiis läks täide tema südamesoov — asuda elama pealinna. Ta külastas Paidet meeleldi, kuid sinna alaliseks jäämine ei mahtunud enam tema pähe. Haaviku isa oli okupatsiooni ajal surnud. Ta sai teada ka seda, et isa oli tema pärast kutsutud julgeolekupolitseisse ülekuulamisele, hoitud kaks päeva arestikambris kinni, kuid lastud siiski tulema.

Haavik kuulas ema, mõtles ja ütles:

«Isa tapsid fašistid.»

«Ei, ei, Viktor. Ta tuli kahe päeva pärast koju ja viga ei paistnud tal midagi olevat. Ainult kaebas hirmsat kõhutühjust. Sõi neli taldrikutäit piimasuppi ja mitu kääru sepikut. Neile polevat muud antud kui vesist kapsaleent ja viil nätsket haput leiba. Tema jätnud kõik järele. Ta ei võinud haput leiba süüa, hapu tekitas kõrvetisi, tead küll. Kätt tema külge ei pandud. Kartnud olevat ta kangesti, aga pääses terve nahaga.»

«Poleks isa areteeritud, elaks ta praegugi.»

«Vaesekesel oli kõht viimse sopini kasvajat täis.»

«Kasvajaga elatakse teinekord aastaid,» jäi poeg endale kindlaks. «Hirmutamine ja vintsutamine mõjusid taadi närvidele. Närvidest sõltub kõik.»

«Ähvardatud oli teda küll. Lubatud kuul kuklasse kihutada, kui tõtt ei räägi.»

«Näed nüüd. Seda ma teadsin. Kahju taadist.»

Ema tahtis maja poja nimele kirjutada, nagu see olnud ka lahkunu soov, kuid Viktor keeldus. «Teie selle maja jaoks koos taadiga ööd ja päevad orjasite ning sente kokku kogusite, sinu ta on ja las ta ka jääb. Mina elan Tallinnas, sina Paides, mispärasest peaksime maja minu nimele kirjutama? Isa arvas, et ma Paidesse tagasi tulen. Mind aga ei lastud ega lastagi. Kui isa meie jutuaajamist praegu kuuleks, siis ta ütleks: ema, Viktoril on õigus.»

Viktor Haavik oli küll unistanud teistsugusest tööst kui kirjasaatjate sõnumite ümberkirjutamine, mööda ettevõtteid ja asutusi ringijooksmine ning nuppude vorpimine, aga parem pool muna kui tühi koor. Temagi kavatses edasi õppida, kuid siiani polnud ta tegudeni jõudnud. Ent ta luges hoolikalt keskajalehti ja brošüüre, võttis osa kõikidest koosolekutest ning nõupidamistest,

kuhu teda kutsuti või kuhu tal õnnestus pääse hankida, ja hoidis ennast poliitilise elu sündmustega hästi kursis. Kiiresti omandas ta võime lennult tabada päevapoliitika olulist tera. Ning ootas kannatlikult oma tundi. Aega, mil tema hakkab kirjutama juhtkirju ja suundaandvaid artikleid.

Haavik ei uputanud end ülepeakaela töösse ega õpingutesse. Kes nõnda mässab kui Lapeteus, sellel peab kaalukas põhjus olema. Muidugi, ka esiletõusmiseks võib inimene hullul kombel pingutada, ja ega Lapeteuselgi karjäärитеgemise vastu midagi ole, kuid Haavik uskus oma sõpra tundvat ega saanud seepärast kõike ainuüksi edasipüüdmisega seletada.

Esines silmapilke, mil Andres Lapeteus tõepoolest Helvi järele vajadust tundis. Kuid ta suutis endast jagu saada. Tookord, kaks aastat tagasi, pidas ta oma lubadust ja otsis Helvi üles. Nende kohtumine kujunes piinaks mõlemale. Lapeteus rääkis kõigest, mitte aga sellest, millest ta oleks pidanud kõnelema. Helvi silmad vaatasid teda nukra läbinägelikkusega, mis võttis talt julguse. Hiljem Andres Lapeteus Helvit enam ei külastanud. Nagunii lõppes kõik. Mitte nõndaviisi, nagu ta oleks tahtnud, nagu ta oli lootnud, vaid hoopis närusemalt. Just närusemalt, kahetses Lapeteus endamisi, kuid lõppenud oli see siiski. Nad kohtusid juhuslikult parteikonverentsidel või aktiividel, vahetasid mittemidagiütlevaid lauseid ja Lapeteus oli tänulik, et naine talle sõnade ega pilkudega etteheiteid ei teinud. Helviga iga-sugust kokkupuutumist vältida polnud võimalik. Esimesel aastal pärast nende vahekorra katkemist oleks Lapeteus seda tahtnud. Võib-olla seepärast ta sagedasi komandeeringuid eelistaski. Aegapidi aga koges, et Helvi ei katsi teda siduda ega tee talle etteheiteid.

Kuigi aeg möödus, äratas Helvi nägemine Lapeteuses alati kahesuguseid mõtteid. Ta tundis end selle naise ees ikka veel süüdlasena ja kartis seepärast neid kokku puutumisi. Ühtlasi kiskus miski teda endiselt Helvi poole ja tal oli hea meel, kui naine tema läheduses viibis. Vahel juhtus, et mõtted Helvist varjutasid kõik muu — metsavarumisgraafiku palavikulised siksakid ja instituudi tüütavad seminaritööd. Neil puhkudel aitas tõe poolest see, et töö ja õpingud halastamatult peale pressisid. Ta justkui kainenenes ja abielu Helviga näis talle jälle mõtlematusena, mida ta õnneks oli siiski vältida suutnud.

3

Kell viis tuli ministri sekretär uuesti ja teatas, et peremees ootab teda koondaruandega.

Andres Lapeteus vaatas ümarusele kalduvat vanemat naist ja ütles rahulikult:

«Aruannet ei ole. Ma kõlistan ministrile.»

Sekretär tänas teda millegipärast ja lahkus.

Lapeteus kõneles ministriga, võttis peapesu vastu ja lausus lõpuks:

«Teie etteheited on põhjendatud. Senikaua kui meie osakonnal lasub ülesanne koondaruanne koostada ja esitada, peame seda tegema. Võtan arvesse. Kuid ma arvan, et aruanded aitavad vähe kaasa olukorra parandamisele.»

Minister kuulab teda ja küsis:

«Kas teate, et Lenin ütles, et . . .»

«... et sotsialism on arvestus, arvestus ja veel kord arvestus,» võttis Lapeteus ministril sõnad suust.

Pilgu aega telefon vaikis.

«Mitte arvestus, arvestus ja veel kord arvestus, vaid,» ja minister tsiteeris täpselt Lenini sõnu ning lõpetas: «Kui juba klassikuid kasutada, siis tsiteerida täpselt. Koondaruanne olgu homme hommikul kell üheksa null-null minu laual.»

Andres Lapeteus tegi omakorda peapesu asetäitjale ja nõudis aruande esitamist veel täna õhtul. Kas või südaööl. Teatas, et ta käib vahepeal parteikomitees ja tuleb tagasi. Ning keegi nende osakonnast ei lahku enne, kui vajalik dokument on koostatud.

Väljas sulas. Lapeteus kandis säarikuid — komanderingus käis ta ikka säarikuis — ja ta ei valinud teed. Tundis jälle väsimust. Ning mõtles poolpahuralt, et ka parteikomitees pole teisiti kui mujal. Aktiivsematele inimestele, neile, kes ülesandeid täidavad, laotakse üha suurem koorem selga, passiivsed jäetakse rahule. Siis hüppas mõte Jürvenile. Küllap seisab sellegi väljakutse taga Jürven. Sekretär Jürven näis teda millegipärast hindavat. Eriti pärast seda, kui ta viimasel konverentsil sõna võttis ja keskasutusi, kaasa arvatud ka oma ministeerium, paberitõve pärast kritiseeris. Kokkuvõtet tehes Jürven veel toetas tema sõnavõttu.

Lapeteus libises ja oleks peaaegu kukkunud. Möödasõitev auto pritsis kalifeed ja jopehõlma märjaks.

Kas sulavetest, mis tänavaid üle ujutasid, või millestki muust, aga järsku tuli talle meelde seersant Pajuviidik, kes Luuga ääres samasuguse sula ajal, kui vesi muldonnidesse valgus, oma rühma muldonni keskele sügava augu kaevas, kuhu vesi kokku nõrgus, ja ülejäänud põrand tõmbus kuivaks. Teised rühmad

aga paterdasid nii väljas kui ka onnides ühteviisi püdelas poris. Tänavatelegi peaks keskele augud kaevama.

Pajuviidik on lõuapoolik.

Parteikomitee ei asunud kaugel.

Lapeteus leidis kaheteistkümnenda toa — sinna oli teda kutsutud — teiselt korruselt koridorikõveriku lõpust.

Koputas, avas kutset ootamata ukse ning astus sisse.

Kabineti keskel paiknes vastastikku kaks lauda.

Üks laud oli vaba. Teise taga istus Helvi Kaartna. Andres Lapeteusele vaatasid otsa Helvi tõsised silmad. Üks hetk ei näinud ta midagi muud kui neid silmi, mille pilk tumenes.

Lapeteus tardus paigale. Läbi pea välgatas korruga mitu mõtet. Miks Helvi siin on? Kes teda kutsus? Kas Helvi või see teine, kes ära on? Mida Helvi temast tahab?

Helvi tõusis püsti, astus sammu Lapeteuse poole, sirutas käe ja ütles:

«Tere.»

Lapeteus tundis, kuidas veri pähe voolas. Tal oli oma jahnumise pärast piinlik. Et ta nii totralt ukse juures seisis ja midagi ei osanud ette võtta.

«Tere.»

Helvi käsi oli külm. Nagu ikka. Helvi kaebas alati, et ta kätel ning jalgadel on külm, ja tema, Lapeteus, soojendas neid. Kõik see meenus sekundi murdosa vältel ja Lapeteus tundis praegugi tahet Helvi käed oma pihkudesse võtta, et neid, kui külmatunne muidu järele ei anna, oma hingeõhuga soojendada.

«Istu,» osutas Helvi tugitoolile, mis seisis nurgas.

Lapeteus istus.

«Väljas on soe. Tulin kiiresti. Ikkagi partei käsk,» püüdis ta naljatada. Avas jopehõlmad ega teadnud, mida edasi teha.

«Anna andeks, et ma sind segasin ja siia tulla palusin. Aga ma ei osanud kellegi teise poole pöörduda. Pealegi puudutab asi meie ühist tuttavat ja sõjakaaslast Roogast. Ta vajab tööd.»

Roogase nimi muutis Lapeteuse valvsaks.

«Roogas?»

«Major Roogas. Diviisi staabist. Peaksid teda tundma. Saite ühekorraga haavata. Sõitsime koos...»

Helvi Kaartna sundis end lõpetama:

«Sõitsime pärast demobiliseerimist koos Tallinna.»

Andres Lapeteus ei korranud Roogase nime mitte seepärast, et oli selle unustanud. Ei, ta mäletas kõike väga selgesti. Ka ühist Tallinna-sõitu. Major Roogase juttu sõjast kui oma kutsumusest. Korteripakkumist ja tema enda pilkavat vastust, soovitusi pöörduda seltsimees Kaartna poole. Lapeteus mäletas Roogasest muudki. Seda, kuidas major Roogas käis Sõrve sääres tema juures vaatluspunktis ja kirus poolsaare kaela kitsust, mis sunnib neid rinnutsi vaenlase tule alla ronima. Kuramaal sattusid nad kolmekesi — pataljoni-ülem, Roogas ja tema — saksa snaiperite kuulide alla ja pidid poolteist tundi, kuni pimenemiseni, lumelõgas lamama. Mäletas sedagi, et formeerimisperiodil kontrollis Roogas, tollal kapten, nende pataljoni taktikalistel õppustel. Kuid väkvalgusena kerkisid pähe just need momendid, mis olid seoses demobiliseerumisega, veelgi täpsemalt — ühise Tallinna-sõiduga. Kõik see meenus ja samaaegselt kerkis küsimus, mis pärast Helvi major Roogasele tööd otsib.

«Mäletan, mäletan. Tal pole mingit eriala peale sõjalise.»

«Ma ei taipa, mispärast ta demobiliseeriti: kõik rääkisid, et ta on hea staabiohvitser.»

Helvi kaasatundev suhtumine Roogasesse äratas Lapeteuses vimma.

«Kodanliku sõjakooli kasvandik,» ütles ta kuivalt.

«Ta oli sinuga koos varemets. Teid toodi ühe reega sanitaarpataljoni.»

Lapeteus surus oma antipaatia Roogase vastu maha.

«Mulle pole tarvis seda meelde tuletada,» ütles ta kiiresti. «Fritsud oleksid meid seal äärepealt õnneks võtnud.»

«Lugu on nii, et Roogas on praegu tööta,» seletas Helvi. «Pärast demobiliseerimist läks ta Põdruse ettepanekul keskkooli kehalise kasvatusõpetajaks. Eile lahkus ta sellelt kohalt. Minu meelest täiesti põhjusega. Kuigi seltsimees Jürven tema mahavõtmist kategooriliselt nõudis.»

«Kas sa kõneled minuga Jürveni ülesandel?»

Helvi Kaartna sattus nagu segadusse.

«Ei,» ütles ta. «Jürven ei tunne Roogast. Meie tunneme.»

Lapeteus teadis, et Jürven asetab erilist rõhku kaadri ankeetide puhtusele. Kuid major Roogas teenis ometi Nõukogude armees — see peaks ise enda eest rääkima.

«Mispärast Jürven Roogase vallandamist nõudis?»

«Nähtavasti arusaamatusest. Kool on üks halvemaid rajoonis. Õppeedukus madal, õpilaste käitumine ja kord jätab palju soovida. Üleeile kuulati meie bürool selle kooli direktori aruannet kasvatustöö olukorrast. Arutluse käigus nõudis seltsimees Jürven Roogase töölt

vabastamist. Jürven ründas ka Põdrust. Selle eest, et ta Roogase kooli tööle saatis ja teda kaitses. Põdrusel õnnestus saavutada, et otsusesse ei võetud punkti Roogase vabastamise kohta. Roogas sai aga direktori käest kuulda, mis bürool oli toimunud, ning esitas ise lahkumisavalduse.»

Lapeteus jälgis Helvit tähelepanelikult.

«Mispärast sa tahad, et seltsimees Jürven peaks ka mind ründama?» küsis ta pooleldi naljatades, pooleldi tõsiselt.

«Roogas on aus inimene. Ta ei ole milleski süüdi, ta töötas seal alles teist kuud.»

«Roogase ankeeti oled lugenud?»

«Me tunneme ju Roogast.»

Helvi võis olla jonnakas. Otse sõgedalt kangekaelne.

«Tutvus on tutvus, teenistus on teenistus.»

«Hea küll. Vabanda, et ma sind tülitasin.»

Helvi vaatas Lapeteusest mööda. Mõistus ütles, et ta poleks pidanud Andrest kutsuma.

«Ära ole nii rabe. Saada Roogas minu juurde. Peab ju temagi pesapaiga leidma. Meil on Viljandimaal inimesi vaja. Organisatsiooniline töö pole talle võõras. Mäletan, et ta oli otse norivalt nõudlik.»

Nüüd vaatas Helvi Andres Lapeteusele nõnda otsa nagu omal ajal, siis, kui nende vahel kõik selge ja puhas oli. See vältas ainult hetke, kuid sellest piisas, et Lapeteusel hakkas järsku kergem. Ministeeriumi tagasi minnes tundis ta end hoopis vähem väsinuna.

Kui üks Andres Lapeteuse taga sulgus, tekkis Helvil uuesti tunne, et Andrest enda juurde kutsudes talitas ta siiski valesti. Hoolimata sellest, et Andres nõustus Roogast aitama, hoolimata sellest, et kõik lõppes hästi.

See Andres, keda ta täna nägi, oli talle uus. Ja ta küsis endalt, kas ta Andres Lapeteust üldse on tundnud. Nii tollal, kui ta Andresesse armus, siis, kui ta Andrese naine oli, ja lõpuks nüüd, mil nad teineteisega kõnelevad nagu võõrad. Kas ei eksinud ta juba nende esimesel kohtumisel? Andres näis talle haavatasamisest ära kohutatuna, tegelikult osutus aga kindlameelseks. Hiljem näis Andres talle piiritult ausa ning siira inimesena ja see arvamus püsis sõja lõpuni. Õigemini — sellest ei tahtnud Helvi nüüdki loobuda. Pärast kõike, mis nende vahel oli juhtunud.

Helvi ei olnud enam kindel selleski, kas Andres teda üldse kunagi oli armastanud. Neil aegadel, kui nende vahekord algas, oli ta selles veendunud. Tunded Andrese vastu haarasid teda jäägitult ja ta andus Andresele ühegi kõhkluseta, vähemagi mängleva teeskluseta, loomulikult ning endastmõistetavalt, nagu see võib juhtuda ainult suurte tunnete puhul. Kogu olemusega tajus ta siis, et ka Andres teda armastab. Ja see tegi tema õnne kahekordseks. Kas ta eksis? Kahtlused haarasid Helvit hiljem. Siis, kui ta märkas, et Andres ei käitu temaga enam nii nagu varem. Pärast sõja lõppu.

Andres ei olnud Helvi Kaartna elus esimene mees. Kui sõda algas, oli Helvi kahekümne ühe aastane. Juba algkoolipäevil ütlesid agulipoisid tema kohta: «Kena tips.» Tal olid sügavad silmad, pikad ripsmed, imepee-

nike piht ja sihvakad sääred. Keskkoolipäevil suudles ta värava varjus poistega, kes teda tantsuõhtutelt koju saatsid. Oma esimese tõsisema romaani elas ta läbi just enne sõda. Sõjaväes tekkis tal palju austajaid. Sõda ja Tallinnast lahkumine viisid teda tasakaalust välja, ta otsis tuge, kaitset ning mõistmist. Alles siis, kui kaks meest olid ta oma armukeseks teinud, kainenenes ta ja tõrjus uued lähenejad rahulikult endast eemale. Kuni tuli Andres Lapeteus. Kuni ta esimest korda oma elus tajus, mis on armastus.

«Ma ei uskunud, et midagi niisugust olemas on,» pihitis ta häbenematult Andresele.

See uus, mis Helvi täna Andrese juures avastas, äratas temas võõrastust. Kui sekretär Madis Jürven, kes armastas inimeste kohta vastastikku arvamusi küsida, oleks instruktor Kaartna enda juurde kutsunud ja palunud Andres Lapeteust iseloomustada, siis poleks Helvi osanud seda teha. Ta oleks võib-olla öelnud, et seltsimees Lapeteus on suure vastutustundega töötaja, kes oli sõja ajal mehine võitleja, kuid rohkemat mitte. Just selle uue külje tõttu, mida Helvi Andrese juures varem polnud märganud. Ometigi oli Andres talle kunagi kõikidest oma muredest ja kahtlustest rääkinud, oma sise-mise mina tema ees midagi varjamata avanud. Isegi seda ei osanud Helvi endale täpselt seletada, mis see just oli, mis temas täna Andrese juures võõrastust äratas. Ta tajus seda rohkem alateadlikult, kui eritles mõistusega.

Ja selle mõjul, et ta täna Andreses uue külje avastas, tunnistaski Helvi endale, et ta Andrest ei tunne ega ole vist üldsegi tundnud. Miski temas aga protesteeris selle vastu. Ning see miski küsis, kas Andres Roogast tööle soovitades endale halba ei tee.

Hetkeks tärkas koguni kahtlus, kas ta üldse tegutseb õigesti. Kas see, et ta Lapeteuse enda juurde kutsus, polnud parteikomitee autoriteedi kuritarvitamine? Kuid ta ei saanud ju ise Lapeteuse juurde minna. Teist valikut polnud. Lõppude lõpuks ei toimi ta Roogast toetada püüdes parteivaenulikult. Roogas on hea ja õige inimene. Helvi oli veendunud, et kui Jürven oleks üheskoos Roogasega rindel võidelnud, poleks ta viimase vabastamist nõudnud. Kodanlikust sõjaväest pärit ohvitserid, kellele nõukogude võim vastuvõtmatu oli, andsid end neljakümne esimesel aastal sakslastele vangi, Roogas ei reetnud ega hoidnud oma nahka.

Helvile meenus, et erariides näis major Roogas justkui katkutuna. Istus tagasihoidlikult büroo ooteruumi seinä ääres ja Helvi poleks teda äragi tundnud. Roogas aga märkas teda kohe, tõusis püsti ja kummardas kergelt.

«Teie siin?» imestas Helvi.

«Direktor palus mind kaasa tulla.»

«Olete oma kutsumusele truuks jäänud ka eraisikuna,» naljatas Helvi.

«Just nii,» naeris Roogas.

Tema häälest ei kostnud kibedust.

«Soovin uuel töökohal õnne. Ärge nutke sõjaväge taga. Sõjamehe elukutse sureb nangunii varem või hiljem välja.»

«Täna. Oleksin üliõnnelik, kui teie prognoos täide läheks.»

Lauri Roogas ootas küll kaua, aga büroo arutlusele teda ei kutsutud. Helvi vabandas Roogase ees ja palus teda mitte solvuda. Pärast oli tal piinlik. Mida mõtleb küll Roogas temast ja kogu parteikomiteest siis, kui kuuleb, mis büroo koosolekul toimus?

«Ma olen kategooriliselt selle vastu, et Roogase-taolised inimesed sirguvat põlvkonda kasvataksid.»

Need Madis Jürveni sõnad hämmastasid Helvit. Ta ei taibanud, mispärast sekretär nõnda räägib.

Põdrust, kes oma sõnavõtus hakkas Lauri Roogast iseloomustama kui heade pedagoogiliste eeldustega, Isamaasõjas haavata saanud reservohvitseri, katkestas Jürven korduvalt:

«Roogas on kodanliku armee ohvitser. Naine Rootsisis või Kanadas.»

«Seltsimees Roogasest sai Punaarmee major. Ta võitles nõukogude võimu eest ja elab Eestimaal.»

Madis Jürven ei lasknud end Põdruse väidetest kõigutada:

«Nõukogude noorsugu peavad kasvatama igas suhtes plekita, puhtad inimesed. Kui soovite, siis juba profülaktika mõttes peame roogaste, see tähendab vanast ideoloogiast läbiimbunud inimeste ees õppeasutuste ukсед sulgema. Töötagu mujal.»

«Profülaktika pärast ei tohi ausaid inimesi umbusal-dada.»

Madis Jürven raius:

«Partei õpetab meid mitte kunagi valvsust unustama.»

Tänu Põdruse kindlaksjäämisele, sellele, et ta lubas Roogase eest vastutada, kustutati otsuse projektist punkt, mis nägi ette Roogase töölt vabastamise.

Büroo koosolek äratas Helvis kaksipidiseid mõtteid. Ühelt poolt püüdis ta mõista Jürvenit, kes lakkamatult kutsus valvsusele, kes ägedalt kritiseeris neid, kes tema arvates taganesid printsiipiaalsetelt positsioonidelt. Teiselt poolt näis talle kõik arusaamatuna. Lauri Roogas on sirgjooneline inimene, kes juba neljakümnendal aastal tegi oma valiku nõukogude võimu kasuks.

Niisuguste inimeste kõrvaletõukamine toob ainult kahju.

Helvi Kaartna töötas alles kolmandat kuud partei-
komitee propagandaosakonna instruktorina. Pärast
demobiliseerimist läks ta tööpoolest vabrikusse. Läks
küll vabrikusse, kuid kottonmasinaid ei antud talle
nüüdki. Lõppude lõpuks oleks ta hakanud ka kotton-
masinal siidsukki kuduma, sest ta ei kavatsenud tõesti
jonni jätta, aga ta toodi vabrikust parteikomiteesse.
Puikles küll vastu, sest parteitöö näis talle millegi eri-
lise ja suurena, kuid teda veendi, et tal on kogemusi
agitaatori ja propagandistina, et ta on valimiste ajal
juhatanud agitpunkti ja küllap tuleb seltsimeeste toe-
tusel ka propagandaosakonnas toime. Siiani polnud
Helvi oma uue töökohaga veel harjunud. Ta imetles
vanemaid instruktoreid, kes tundsid end koduselt üks-
puha mis ettevõttes või asutuses, kes kõnelesid kõige
mitmekesisematest probleemidest võrdse asjatund-
likkusega. Tal oli raske võõraste organisatsioonide koos-
olekuil sõna võtta ja enamasti ta vaikis, sest talle näis
ikka, et ta ei tunne nõnda nagu tarvis antud käitise ja
antud partei algorganisatsiooni olukorda ega tööd. Kõige
raskemaks pähkliks oli talle õiendite ja otsuste projek-
tide koostamine. Need jäid lühikeseks ja olid kuidagi
iseäralikud. Neis puudus, nagu Madis Jürven talle ütles,
parteitööle omane üldistav joon, parteitöö spetsiifiline
vaim.

Ka järgmisel päeval nägi Helvi Andrest parteikomi-
tees. See teda ei märganud. Andres Lapeteus astus just
parajasti Madis Jürveni kabineti uksest sisse.

Käskkiri demobiliseerimise kohta tuli major Rooga-sele täiesti ootamatult.

Ta luges oma nime teiste errulastud ohvitseride nimede hulgas ja tundis, et pea muutus justkui tühjaks. Hiljem pöördusid laialipõgenenud mõtted tagasi ja järgmised päevad elas ta kummalist kaksikelu. Kõneles, naljatas ja jõi õhtul sõpradega pudeli veini, nii nagu poleks midagi juhtunud. Samal ajal aga ründasid teda küsimused, millele ta enamasti ei osanud vastata.

Oleks teda sõjaväest vabastatud neljakümne kuuen-dal aastal, oleks ta sellest aru saanud. Kümneid ja küm-neid diviise ja terveid väekoondisi likvideeriti. Nõu-kogude armee, kes sõjapäevil paisus tohutult suureks, tõmbus uuesti kokku ja vastavalt rahuaja tingimustele muutis oma struktuuri. Loomulik, et armee püüdis oma ridades säilitada kõige paremaid ohvitseri, ja kui ta Leningradi rinde juhataja käskkirjast siis oma nime oleks leidnud, poleks selles olnud midagi arusaamatut. Muidugi, ka tookord poleks ta rõõmust hõisanud. Sest kui sa oled kolmekümne kahe aastane ega ole peale sõjaasjanduse midagi muud õppinud, siis ei ole kerge end kujutleda mõnes teises ametis. Ja kui sa oled sõja-väge armastama hakanud, kui sa seejuures tunned, et su ainuõige koht on Nõukogude armee ridades, on lugu veel hullem.

Jäädes oma iseloomule truuks, ei läinud major Roo-gas staabiülema juurde selgust saama. Ta mõtles umbes nii nagu Velly puhul. On väejuhatuse otsustanud ta armee koosseisust välja arvata, siis peab olema põhjusi, mis varjutavad tema kui ohvitseri tugevad küljed. «Sind

on kaalutud ja leitud kerge olevat, võta rahulikult pagunid õlgadelt ja mine kuhugi õpipoisiks.» Endale nii öelda oli lihtne, hoopis raskem oli toimunuga rahule jääda.

Major Roogas aimas, et tema demobiliseerimise üheks ja võib-olla kõige määravamaks põhjuseks on Velly. Tema naise välismaal viibimine. Kuid ta ei uurinud enda armeest vabastamise motiive ja keegi ei hakanud heast peast neid talle ka seletama. Ent nii nagu ta aimas, et kõige taga on Velly võõrsile põgenemine, nii taipas ta sedagi, et ükski, ka see, kes tema nimele risti peale tõmbas, ei kinnitaks seda.

Kuid mis loeb Velly, arutles major Roogas. Ta on naise oma elust juba maha kriipsutanud. Velly valis ühe, tema teise tee. Kas teda siis ei teata ega tunta! Kas siis sõja ajal ei nähtud, mis mees ta on. «Mille eest mulle kaks ordenit rinda kinnitati?» Sõja ajal kõlbas, nüüd enam mitte.

Sedakorda suutis major Roogas lõogist rutem üle saada. Küsimused, millele ta vastust ei leidnud, nürinised ja kadusid viimaks kuhugi.

Kui Helvi Kaartna parteikomitee ooteruumis teda nägi, oli major Roogas oma uude töösse juba pisut sisse elanud. Tõepoolest, neile, kes mäletasid teda mundris, näis ta erariides võõrana. Ta paistis kõhnem, isegi kleenuke, meenutades tagasihoidlikku kooliõpetajat või raamatukogutöötajat. Kooliõpetaja ta nüüd oligi.

«Nõndaviisi,» mõtles Roogas siis, kui kuulis, kuidas parteikomitee sekretär Jürven oli temasse suhtunud. «Sind on uuesti kaalutud ja jällegi leitud kerge olevat. Mis hakkad sa nüüd peale?»

Vähem uhke inimesena oleks Lauri Roogas võinud edasi kooli tööle jääda. Direktor andis talle nõu seda

teha. Tema vabastamise otsust parteikomitees ju vastu ei võetud. Pealegi toetab teda haridusosakonna juhataja. Pole esimene kord, kus inimesest, keda ei tunta, pagan teab mida arvatakse. «Töötage rahulikult aasta või paar,» rääkis direktor Roogasele. «Parteikomitees nähakse, mis mees te olete, ja kõik on korras. Ka seltsimees Jürven hakkab teid hindama.»

«Ei,» vastas Roogas. «Ma ei saa töötada, kui kas või ükski inimene mind ei usalda.»

Direktor kirus endamisi Jürvenit, kuid Roogast ta veenda ei suutnud.

Oleks ootamatu demobiliseerimine major Roogast vähem valusalt tabanud, siis oleks ta ehk direktori nõuande kohaselt talitanud. Nüüd aga ei võtnud ta kuulda ka Põdrust, kes ei soovitanud tal astuda mõtlematut sammu.

«Täna teid,» ütles Roogas Põdrusele. «Võib-olla teen teepoolt lolluse, kuid teisiti ma ei saa.»

Ta oli väga üllatunud, kui Helvi Kaartna teda järgmise päeva õhtul üles otsis.

«Teil on ilus korter,» ütles Helvi ja hammustas endale huulde. Ta ei oleks tohtinud nii rääkida.

Roogasele meenus, et ta oli kunagi tahtnud seda korterit Helvile ja Lapeteusele anda. Ta ei kõnelnud aga sellest, kartes ootamatule külalisele haiget teha.

«Võtke mantel maha ja istuge,» ütles ta naeratades. «Olen rõõmus teid nähes, kuigi ausalt öeldes on teie külaskäik mulle üllatuseks. Meeldivaks üllatuseks,» lisas ta kiiresti lõppu.

Roogas aitas Helvit mantli mahavõtmisel ja juhtis teda istuma kaarjate käetugedega pehmesse tooli.

«Mul on piinlik, et ma teile enneaegu õnne soovisin,» alustas külaline ilma igasuguse sissejuhatusega. «Mis-

pärast te seltsimees Põdruse ja direktori nõu kuulda ei võtnud?»

Roogas tõmbus endasse.

«Ärgem kõnelgem enam sellest,» ütles ta kuivalt.

Helvi valis ainuõige tee. Ta naeris pehmelt ja ütles:

«Ärge muutuge suureks jonnakaks lapseks.»

Lauri Roogas püüdis kõneainet vahetada.

«Tohin ma teile kohvi pakkuda? Keetsin endale just.»

Nad jõid kohvi.

«Ma kohtasin seltsimees Lapeteust. Ta töötab praegu Metsatööstuse Ministriumis. Neil on hädasti inimesi vaja. Ma rääkisin talle teist. Tal oleks hea meel, kui te tema pakkumise vastu võtaksite.»

Roogas jälgis Helvi sõnu segaste tunnetega. Millegipärast ei olnud talle vastumeelt, et Helvi visalt ühest ja sellest samast kõneleb. Helvi juuresolek justkui soojendas teda. Kas siis Helvi ja Lapeteuse vahekord polegi katkenud? Ka niisugune mõte välgatas läbi pea. Ja veel see, et ta käitub tõepoolest turris poisipõnnina.

«Ma pean seltsimees Lapeteuse ees vabandama,» ütles ta äkki elavalt.

Helvi ei hakanud pärima, mispärast Roogas peab seda tegema.

Roogas seletas ise:

«Pakkusin sedasama korterit kunagi Lapeteusele.»

Nägi, et Helvi punastas, ja mõistis, et edasi kõnelda oleks veelgi taktitum.

Neljateistkümnendal päeval pärast õnnetust anti major Roogasele luba Andres Lapeteusega kõnelda. Ta viidi kahe voodiga palatisse ja juhiti parempoolse sängi juurde. Üksinda siia tulles poleks ta Lapeteust ära tundnud. Vaevalt peopesasuurune näolapp, mis side-
meist vaba oli, kuulus vanale mehele, mitte enam kesk-
ealisele inimesele. Otsaesine ja suunurgad olid üleni
kortsu kiskunud ja nahk halliks tõmbunud. Tuhmides,
justkui sissepoole pööratud pilguga silmades helkis
ajuti imelik läige.

Roogas sirutas lamajale käe.

«Tervist!»

Ta püüdis rääkida võimalikult reipalt.

«Te . . . tulite . . . ametiisikuna?»

Lapeteuse nõrk hääl kähises. Ta ei ulatanud kätt. Roogas mõtles, et nähtavasti on Lapeteuse käed ka vigastatud. Ta lausus:

«Kui... vana tuttav ja kui ametiisik.»

Lauri Roogas ei olnud täpne. Lapeteuse ülekuulamine ei kuulunud tema ametiülesannete hulka. Tema tegeles selle liiklusõnnetusega nii-öelda kontrolli korras. Ametliku protokolliga koostab avariikorrapidaja Filippov. Kuid ta tundis, et Lapeteuse enda pärast peab ta praegu kas või valetama.

Lapeteuse tuhkhalli nägu moonutas viril naeratus.

«Ma palusin... tuttavaid... ja sõpru... ja sugulasi... mitte minu... juurde lasta.»

Ilmselt valmistas rääkimine talle vaeva.

Roogas hoomas, et ees seisab veelgi raskem kõnelus, kui ta oli kartnud.

«Ärge tehke oma olukorda halvemaks, kui see niigi on.»

Andres Lapeteus vaikis.

Roogas kuulis, kuidas lamaja kopsud hingamisel kõrisevad.

«Seltsimehed palusid teid tervitada ja soovivad kiiret paranemist.»

Lapeteus ei öelnud ka nüüd midagi.

«Sõjas oli teil nii mõnigi kord surm lähemal kui praegu. Kas või siis, kui meid varemets omadest ära lõigati. Mina vähemalt kaotasin tookord lootuse. Püüdsin käituda meelekindlalt, kuid hirm võimaliku vangilangemise ees tekitas tahtmise endale kuul pähe kihutada. Imetlesin teie külma verd ja toimekust.»

Lapeteuse pilk kompas ja uuris Roogast. Vaikis ta aga endiselt.

Roogas küsis nüüd:

«Mäletate, kuidas kokkupõrge juhtus?»

Kas pidas Lapeteus seda küsimust ametliku jutu alguseks või millegi muu pärast, kuid seekord ta vastas.

«Mäletan . . . uduselt. Tahtsin mööda sõita . . . Ei mär-
ganud vastutulevat . . . autot. Kui . . . nägin . . . oli juba
hilja . . . Minu süü.»

«Kui kiiresti te sõitsite?»

«Ei jälginud . . . spidomeetrit.»

«Eesliikunud veoauto juht väidab, et 80—90-kilo-
meetrise tunni kiirusega.»

«Võib-olla.»

«Millal te vastutulevat autot märkasite?»

«Siis . . . kui ma veomasina kõrvale jõudsin.»

«Kui kaugel see siis oli?»

Lapeteus ei vastanud kohe. Ta näis järele mõtlevat.
Viimaks lausus:

«Kümme meetrit . . . Võib-olla . . . paarkümmend
meetrit. Näis olevat . . . otse . . . minu . . . ees.»

«Sõitsite täistuledega?»

«Vist küll. Ei mäleta . . . täpselt. Olin . . . nagu te
ütlete . . .» ta naeratas jälle sunnitult huuli kõverdades,
«tugevas joobe . . . seisundis.»

«Missuguseid tulesid vastusõitja kasutas?»

Lapeteus mõtles järele.

«Vist . . . lähitulesid. Või parktulesid.»

«Millal te garaazist välja sõitsite?»

«Ei . . . vaadanud kella . . . Umbes tund aega pärast . . .
Põdruse lahkumist.»

«Te sõitsite Piritalt Tallinna poole. Kust te tulite?»

Lapeteus küsis tõrksalt:

«Kas . . . sellel on . . . tähtsust?»

«On.»

«Käisin Pirital.»

Major Roogas mõistis, et Lapeteus talle oma sõidu
sihti täpsemalt ei seletaks. Ja tal pole õigust seda nõu-
dagi, sest esiteks ei toimeta ta ametlikku ülekuulamist

ja teiseks ei ole Lapeteus tõepoolest kohustatud niisugusele küsimusele vastama.

«Kas te vastusõitva auto marki panite tähele?»

Andres Lapeteus lamas tükk aega kinnisilmi.

««Moskvitš»... numbrit ei... Kõik toimus... ühe silmapilgu jooksul.»

«Värv jäi meelde?»

«Roheline ja... valge.»

«Olete teadlik, mis sai vastutulevast autost ja selle sõitjatest?»

Ka seekord ei lausunud Lapeteus kaua aega midagi. Siis küsis erutatult:

«Mis... nendega... juhtus?»

Palati uksele ilmus öde ja teatas, et kokkulepitud pool tundi on läbi. Arstid ei luba haiget kauem väsitada.

Andres Lapeteus karjatas:

«Vastake!»

«Üks vigastatu ja üks surnu.»

Öde segas end vahele:

«Seltsimees major, tänaseks aitab.»

Millegipärast ei saanud Roogas teisiti, kui pidi lisama:

«Surma sai autojuht.»

Samas tekkis küsimus, kas Lapeteus teab, kellele ta otsa kihutas, või mitte. «Moskvitši» värvi oli ta täpselt öelnud. Kuid kahevärvilisi, ülalt rohelisi ja alt valgeid sõidukeid liigub teedel sadu.

Ükselt vaatas major Roogas tagasi. Lapeteus jälgis teda kummalise, hüübinud pilguga. Tal oli Lapeteusest kahju. Ühtlasi tundis end teravamini kui varem kaasüüdlasena.

Mispärast Lapeteus temaga nii käitus? Vältis kõnelemast kui tuttavaga, kui sõjakaaslasega. Ometi oli Andres teda omal ajal aidanud. Ja veel õnnetuse eel-

öhtul temasse kui mitte eriti soojalt, siis igatahes sõbralikult suhtunud. Vähemalt lahkumisel olid nad teineteist mõistnud ja täiesti siiralt rääkinud. Nüüd alles avastas Roogas, et Lapeteus oli teda tol öhtul sinatanud. Ilmselt otsis Lapeteus siis tema sõprust. Tema aga kiirustas äraminekuga.

Major Roogas polnud endaga rahul. Ta kõneles Lapeteusega nagu võõraga. Kuid ta ei läinud haiglasse mitte Riikliku Autoinspektsiooni töötajana. Ta ei kavatsenud ju oma kunagist sõjaseltsimeest ja hilisemat toetajat üle kuulata, vaid tahtis temast aru saada. Aru saada ja julgustada. Optimismi sisendada. Tõendada, et teda ei mõisteta jäägitult hukka. Mis sellest, et Lapeteus reserveerituks jäi. Õnnetus oma masendavate tagajärgedega paiskas teda lihtsalt segi.

Roogasele näis paljutähendavana, et Lapeteus omaste ja tuttavatega kohtamist väldib. Või kardab ta lihtsalt, et ei suuda nende süüdistavaid pilke välja kannatada? Tema pärast sai ju Haavik surma ning ta oma naine vigastada.

Kuidas ütleski Pajuviidik? «Elu on pööraselt keeruline värk.»

Õigus.

Veel hakkas Roogast häirima, et ta polnud Lapeteusele sõnaselgelt öelnud, kelle viimane surnuks sõitis ja keda vigastas. Homme-ülehomme tehakse see Lapeteusele nagunii teatavaks.

Mida rohkem major Roogas Andres Lapeteusele mõtles, seda rõhuvad küsimused tekkisid.

Mispärast Lapeteus ei pärinud, kelle autoga ta kokku põrkas? Mispärast ta ainult küsis, mis «Moskvitšis» istujaist sai? Kas ta teadis, kes selles sõitsid? Ja kui tea-

dis, siis millal ta teada sai? Kes talle kõneles? Arstid, öed? Või keegi, kes teda külastas?

Kui ta aga vastutuleva masina ära tundis? Kui ta nägi, kes selles istusid, või aimas, kes selles istuda võisid? Ja ikkagi neile otsa sõitis? Sel puhul pole Lapeteus mitte traagilise õnnetuse põhjustaja, vaid kurjategija.

Major Roogase mõistus tõrkus niisuguste järelduste vastu.

«Oletame, et Lapeteus tõepoolest nägi, kes lähenevas autos sõitsid,» arutles Roogas. «Mida oleks ta avarii ärahoidmiseks teha saanud? Mitte midagi. Katastroof oli vältimatu. Kõik toimus sekundi kestel. Ka kõige kiirema reageerimisega professionaalne sohver poleks suutnud paratamatut ära hoida. Keerata paremale, mida enamik autojuhte analoogilistes olukordades instinktiivselt teeb ja mida ka Haavik tegi, sest kraavi sõita on väiksem risk kui kiiresti lähenevale masinale täiskäiguga otsa tormata? Kuid paremal liikus veoauto. Tal ei olnud valikut.»

Kuigi major Roogas tahtis Lapeteust mõista ja tema käitumist loogiliselt põhjendada, tekkisid kahtlused uuesti. Paremale keerates ja veoautole tagant otsa tormates oleks Lapeteus asetanud hädaohtu peamiselt enda, nüüd kannatasid vastutulijad veelgi rohkem kui tema.

Roogas analüüsis avarii kõiki võimalikke variante. Lõpuks aga ütles endale, et see kõik on tühi targutamine. Lapeteus oli viinastanud. Seda nägi ta mõni tund enne õnnetust ise, seda tõendasid Pajuviidik ja Põdrus, seda kinnitas arstlik järelevaatatus. Purjus inimene reageerib ümbrusele aeglaselt. Enne kui Lapeteus kõike taipaski, enne kui ta aju reageeris sellele, mida silmad

nägid (kui ta silmad vastukihutavas autos üldse kedagi näha võisid), oli kokkupõrge juba toimunud.

Ainult Andres Lapeteus ise teab, mida ta nägi ja mida ta teha tahtis. Seadus käsitleb fakte nii, nagu need on. Lapeteus sõitis ühe inimese surnuks ja tekitas teisele küllaltki ohtlikke kehalisi vigastusi — ta peab kandma ettenähtud karistust.

Major Roogas ei jõudnud Lapeteuse suhtes kindlale otsusele. Kõige tähtsamaks kujunes tema silmis küsimus, mida Lapeteus mõtles, mida tundis ja mida õnnetuse momendil teha tahtis. Ja võib-olla veelgi määramavam on see, mis pärast Lapeteus linna sõitis, mis sundis teda kodunt lahkuma.

Ka nüüd ei saanud Roogas lahti tundest, et ta on kaassüüdlane selles, mis oli juhtunud.

2

Reet Lapeteus kinnitas major Roogasele mitu korda, et ta ei süüdistata oma meest. Väitis sedagi, et kui Viktor Haavik saaks oma arvamust avaldada, siis ka tema ei nõuaks oma sõbra — Viktor ja Andres olid tõelised südamesõbrad — kohtu alla andmist. Pealegi juhtis Haavik ise autot ning teadis ülihästi, et autosõit ja õnnetused käivad käsikäes. Nii rääkinud ta tihti. Viimati siis, kui aasta tagasi endale «Moskvitši» ostis. Kahju, et ta ise enam Andrest kaitsta ei saa. Ta oleks seda tingimata teinud. Nõnda kõneles Lapeteuse naine Reet, kelle tervis oli kiiresti paranema hakanud.

Reet rääkis ka sellest, et ta kohtus Viktor Haavikuga juhuslikult.

«Külastasin oma kooliõde, jõime kohvi ja vestlesime kõigest. Me ei märganudki, et südaöö kätte jõudis. Ta ei tahtnud mind ära lasta, kuid neil on pisitilluke korter ja ma olin oma teise sõbratariga kokku leppinud, et ööbin tema pool. Tiivetitel — Erna Tiivet on nimelt mu sõbratari nimi —, Tiivetitel on Pirital maja ja seal on palju lahedam. Ma jõudsin peaaegu taksode seisukohta, kui seltsimees Haaviku masin minu kõrval peatus. Just Keskväljakul, teate, selle koha peal, kus vanasti asus «Kalevi» jalgpalliplats. Te olete tallinlane? Siis te saate aru. Muidugi, jalgpalliväljak ise jäi kaugemale, aga selle ees. Ta märkas mind ja küsis, kas ta ei võiks mind koju söidutada. Seltsimees Haavik oli alati väga tähelepanelik, ma ütleksin koguni galantne. Ta imestas väga, et ma kavatsen hoopis Piritale minna. Ka teie imestate, ma saan sellest väga hästi aru. Pean üles tunnistama, et ma palusin Andrest tema seltsimehi petta. Ma ei saanud koju jääda. Teie pärast ja seltsimees Põdruse pärast ja teiste pärast oleksin ma kõige rõõmsama meelega oma perenaisekohustusi täitnud. Mu mees on teist kõigest nii palju huvitavat ja head jutustanud ning mul on väga kahju, et ma ei saanud teie koosviibimisest osa võtta. Ma ei tahtnud kohtuda seltsimees Kaartnaga. Palun, mõistke mind. Ma tean, mis neil Andresega omal ajal oli. Naised on vahel imelikud, seltsimees major.»

Reeda silmad täitusid pisaratega.

«Andestage, seltsimees Roogas, kuid mu närvid on täiesti otsas.»

Major Roogas pomises: «Palun, palun,» ja Reet jätkas:

«Andres armastas teda omal ajal vist väga. Mõnikord on mul tunne... Mu jumal, mispärast ma sellest küll

räägin? Aga kuna ma kord juba alustasin, siis pean ka lõpetama. Seda on ühel naisel raske tunnistada, kuid mõnikord on mul tekkinud tunne, et Andres armastab teda ikka veel.»

Reet võitles jällegi pisaratega. Puhkes siis nutma.

Major Roogasel oli raske näha, kuidas voodis istuv naine nutab, kuid ta ei osanud haiget lohutada.

Viimaks ütles:

«Ka mina tunnen ennast süüdlasena. Istusime mõni tund enne katastroofi koos. Tõstsite küll klaase, kuid ei mõistnud teineteist.»

«Vabandage,» pühkis Reet taskurätiga silmi, «vabandage. Ma ei suutnud oma südant sundida. Teda näha, temaga tutvuda?! Ei, ei, ei! Võib-olla oli see hirmus viga... Traagiline viga, seltsimees major.»

Roogas ei hakanud pärima, mida Lapeteuse naine traagilise vea all mõtleb. Ta laskis jutustajal end koguda.

«Leppisime Andresega kokku, et ta vabandab mind teie ees. Räägib, et sõitsin oma tädi juurde või midagi muud. Tädi on tõepoolest haige. Ma käin iga kord teda vaatamas, kui tal uus kriis tekib, kuid seekord oli jutt tädist paljas vabandus. Ma ei varja teie eest midagi... Andres teadis, et ma oma Pirita sõbratari juures ööbin. Seltsimees Haavikule — näete, ma kõnelen temast ikka nagu elavast — ma seda kõike ei rääkinud. Ma ei tea isegi, mida ma talle kõnelesin. Mu pea on nii segi, et... Ma mõistan Andrest, ma mõistan, et ta ei taha oma sõpru näha. Tal on praegu kohutavalt ränk. Oleksin ma ometigi koju jäänud!... Kuid ma ei tahtnud näidelda. Teie ühise... teie ühise sõjaaegse tuttava ees oleksin ma pidanud teesklema. Seltsimees Kaartna võib olla tore inimene, ma ei kahtlegi selles, et ta on väga huvi-

tav ja temperamentne naine, kuid ma ei taha temaga oma meest... jagada. Siiski ei andesta ma nüüd endale, et koju ei jäänud... Mispärast me ei suuda endast suuremad olla?»

Reet mägardas ja näppis taskurätti ning vaatas major Roogasele pisaraist märgade silmadega otsa.

Roogas mõtles, et Reet Lapeteus on hoopis teistsugune, kui ta oli arvanud. Palju tundlikuma ja õrnema loomusega. Kaugeltki mitte üksnes kaine ja kaalutlev teoinimene.

«Ma seletasin midagi... seltsimees Haavikule. Kas ta uskus või mitte, seda ma ei tea. Seda ei saa ma enam kunagi teada... Viktor nõustus mind Piritale sõidutama. Ta ei oleks saanudki enam ära öelda. Muide, seltsimees Haavik elas ka Nõmmel. Mis ma sellest räägin, te teate seda isegi. Ütleksin ainult niipalju, et ta oli Nõmmele sõitmas ning oleks minugi mööda minnes koju viinud. Ent ta ei keeldunud ka Piritale sõidust. Viktor — me nimetasime teda ikka koduselt Viktoriks — austas Andrest tõsise sõbrana, ka mind. Mul oli väga hea meel, sest taksosid ei olnud ja öösi on üksikul naisel ebamugav neid oodata. Istusin rõõmuga autosse. Seltsimees Haavik kõneles, et ta polevat saanud teie kokkutulekust osa võtta. Tervitanud teid Rakverest. Kas ta tegi seda? Muidugi helistas, ta oli niisugustes asjades äärmiselt korrektne. Hirmus kurb on teada, et teda... enam... ei... ole. Me keerasime just Pirita teele... Vabandage, sellest me kõnelesime juba. Olen enesest täiesti väljas. Kordan kõike ja viidan teie aega.»

Major Roogas polnud sellega nõus.

«Aitasite ka mind mõndagi asja paremini mõista,» ütles ta. «Teil ja teie mehel on praegu rasked päevad. Soovin kiiret paranemist ja jõudu kõigest üle saada.»

Reet ei lasknud teda ära minna.

«Mis Andrest . . . ootab?»

Kui Roogas otsekohe ei vastanud, lisas ta kiiresti:

«Vabandage, et ma nii küsisin. Ma olen tema pärast kohutavalt mures. Te ei või vist vastata? Palun mind vabandada.»

«Võin küll, kuid ma ei oska vastata,» ütles major Roogas. «Liikluseeskirjade rikkumist, mis on toonud kaasa eriti raskeid tagajärgi, karistatakse vabadusekaotusega kahest kuni seitsme aastani. Seda aga ei otsusta enam meie, vaid kohus.»

«Ma ei süüdista oma meest milleski,» kordas Reet. «Ka Viktor ei süüdistaks. Kuid temast ei ole enam Andrese mõistjat ega kaitsjat . . . Ma teen ainult iseendale etteheiteid. Mispärast küll nii pidi minema?»

«Rahunege. Küllap kohus arvestab kõiki tegureid.»

Reet sosistas:

«Tänan teid, seltsimees Roogas. Tänan teid väga.»

3

Kui major Roogas järgmisel päeval Andres Lapeteuse juurde läks, siis tekkis tal otsekohe mulje, et Lapeteus aimab või teab juba kõik, et ta ei ütle viimasele mitte midagi uut. Ning samas välgatas läbi pea eilne küsimus: kas Lapeteus teadis, kes vastutulevas autos sõitsid, või mitte?

«Te tulite . . . uuesti,» pomises Lapeteus.

«Ma ei jõudnud kõigest rääkida.»

«Ma mõistan täielikult oma . . . teo tagajärgi.»

«Kas te teate, kelle autole te otsa sõitsite?»

Andres Lapeteus vastas pärast väikest pausi:

«Jah.»

«Millal te seda teada saite?»

Haige ei vastanud.

«Kas te tundsite vastusõitva auto ära?»

Küsinud nii, tundis major Roogas, et ta on äärmiselt pingul. Erutus kasvas seda enam, mida kauem Lapeteus vaikis.

«Ei,» ütles Andres Lapeteus viimaks.

Lapeteuse vastus võttis major Roogase õlgadelt justkui koorma ära. Sellel ei olnud tähtsust, kust Lapeteus teada sai, kes sõitsid autos, millega ta kokku põrkas. Roogasel oli nüüd hoopis kergem Lapeteusele otsa vaadata.

«Me tegime kindlaks, et Haavik viibis Rakveres ja jõudis öösi Tallinna,» lausus major Roogas. Talle näis, et Lapeteus peab seda teadma. Ja ka järgnevat:

«Linnas kohtas Haavik juhuslikult teie abikaasat, kes palus end Piritale oma sõbratari juurde viia.»

Andres Lapeteus võttis Roogase sõnad tummalt vastu. Ta lamas poolistikil patjadel ja hingas lühikeste, katkendlike tõmmetega. Roogas teadis, et Lapeteuse kops oli raskesti vigastatud, et ta kannatas alalist hapnikunälga, et arstid ei öelnud ka nüüd kindlalt, kas Lapeteus terveneb või mitte. Roogas märkas endal haige pilku, mis oli korraga umbusklik ja tõrjuv.

«Millal... te mulle... akti... või ülekuulamise protokoll allakirjutamiseks toote?»

Lapeteuse küsimus paistis major Roogasele kummalisena. Mitte niivõrd küsimuse sisu, kuivõrd see, et Lapeteus just nüüd niisuguse küsimuse esitas.

«Ametlikud dokumendid vormistab leitnant Filipov, kes tuleb teie juurde homme.»

Roogas pidas tarvilikuks lisada:

«Me oleme liiga head tuttavad, olin mõni tund enne õnnetust teie külaline. Ma ei saa teie asja uurimisega tegelda.»

Lamaja vaikis ka nüüd.

Korraga küsis:

«Kas te käisite . . . matusel?»

«Me olime kõik — Kaartna, Põdrus, Pajuviidik ja mina. Mind paluti teile kõigi poolt tervitusi edasi anda.»

Momendiks elustus Lapeteuse nägu.

«Aitäh,» lausus ta ja jäi siis liikumatult lamama.

Major Roogas tahtis juba üles tõusta, kuid Lapeteus küsis:

«Kuidas on . . . mu naisega?»

«Ta on paranemas. Nädala pärast pääseb haiglast välja.»

«Kas te tundsite omal ajal Reet Sillartit?»

«Väga pealiskaudselt.»

Muud ei osanud major Roogas öelda.

Andres Lapeteuse soovitusel määrati Lauri Roogas tööle Viljandi Metsatööstuskeskusesse. Ajanud Roogase asja korda, tundis Lapeteus end hästi. Lühikese kõhklemise järel teatas ta Roogase kohalekinnitamisest ka Helvile ja võttis rahuldustundega vastu sõnad, mis talle öeldi. «Ma ei kahelnud sinus.» Just nõnda kostis telefonist ja Lapeteusele jäi mulje, nagu oleks Helvi nende sõnadega hoopis rohkemat mõista andnud. «Helvi näib olukorraga leppivat,» mõtles Lapeteus. «Lõppude lõpuks ei olnud ma tema esimene kallim.» Inetu oli nii arutleda. Lapeteus tajus seda ja kinnitas endale, et Helvi on suurepärane naine, ning väga hea on, et nad võivad jälle teineteisega kõnelda, ilma et midagi südames torgiks.

«Ta on sellest üle saanud.»

Lapeteus tahtis, et see nii oleks, ja veenis ennast seda uskuma.

Ta telefoneeris Põdrusele ja Haavikule ning saatis sõna Pajuviidikule, kelle aadressi oli lasknud kaadriinspektoril üles otsida.

Restoran, kuhu Lapeteus oma seltsimehed viis, sumises mesipuuna. Orkester mängis järjest üht ja sama lugu. Keegi nähtavasti maksis.

«Oleksin teid koju kutsunud, aga minu juures on kitsas,» rääkis Lapeteus. «Pealegi pole perenaist, kes korraldaks ja toimetaks — ema on haiglane.»

«Mina mõtlesin, et sa teed Kaartnaga pulmad,» lausus Pajuviidik.

Lapeteus naeratas paljutähendavalt.

«Otsustasime Helviga teisiti. Abielu ei tulnud, aga sõprus jäi. Vahel juhtub ka nii. Muide, hiljuti korraldasime ühiselt major Roogase pisut komplitseeritud töölesuunamise.»

Ta kõneles Haavikule ja Pajuviidikule üksikasjaliselt Roogasest ja sellest, et viimane töötab nüüd Viljandis.

«Roogas on aus mees,» tähendas Põdrus. «Ma ei saa Jürvenist aru.»

Lapeteus tundis end hästi ja mõtles, et keegi ei tohiks talle enam näpuga näidata.

Pajuviidik sõnas:

«Mulle jäi hinge, kuidas ta tookord küsis: «Kas kuskil on peremeheta automaati või vintpüssi?» Müts maha mehe ees, kes nii räbalas olukorras nõndaviisi räägib. Mu kolu ei vaarita, mis riistapuudega kutsutud ja seatud tegelased inimesi kaaluvad. Sina, kapten, oled vahel läbi ja lõhki kaardiväelane.»

«Küllap need, kelle kätte kaalud on usaldatud, ka oma tööd oskavad,» vaatas Haavik mõistaandvalt teistele otsa ja pööras siis pilgud tantsijatele. Tal oli igav.

Restorani kogunes küll järjest uusi külalisi, kuid naisi, kes oleksid teda erutanud, ta ei silmanud. Mõtles seejuures, et kas Andrese suhted Helviga kestavad. Võibolla tõesti. Ent kõigest hoolimata ei uskunud ta Lapeust.

Pajuviidik irvitas:

«Kas sa, naljamees, arvad, et kui jumal annab ameti, siis annab ka mõistuse?»

Haavik ei talunud Pajuviidikut, kelle juuresolekul ta tundis end pisut ebamugavalt. Ta ei teinud kuulmagi.

«Kui sind jälgida, siis tekib mulje, et sa jagad inimkonna kaheks,» ütles Põdrus. «Ülemateks ehk lollpeadeks ja alluvateks ehk tarkadeks.»

Haavik kägises heast meelest.

Ka Pajuviidik naeris.

«Nõnda see just ei ole. Nürimeelseid on nii juhtijate kui ka juhitavate hulgas. Tohmanite protsent on nii ühtede kui ka teiste seas enam-vähem võrdne. Kuid käsuandjate juhmus paistab käsutäitjate ogarusest kaugemale. Selles on konks. Mina sooviks'n, et kõrgetel kohtadel istuksid ainult niisugused, kel on tarkust teistelegi jagada. Mõni mees, kes usinasti ülespoole trügib, unustab aga, et mida kõrgemale oled roninud, seda selgemini su arunappus välja paistab. Viktor, kas ma räägin jälle rumalusi?»

«Su huultelt tilgub ülima arukuse kärjemett, oo Saalomon.»

«Meie süsteemis jõuab Roogas kaugemale,» sõnas Lapeus.

«Mul on vahel kuradima sant, kui vaatan, kuidas mõnikord asju aetakse,» muutus Pajuviidik tõsiseks. «Võtame ehitustöö. Nõnda viletsasti nagu praegu klike

ajal ei ehitatud. Direktorid ja ministrid, kelle kätte ohjad on antud, ei taha seda kuulda. Selle koha pealt on nad pimedad, tummad ja kurdid. Minu tembeldas üks ministri abimehi pikema jututa kapitalistide suuvoodriks. Julgesin talle näkku öelda, et vanasti ehitati paremini. Mispärast? Minugi kuppel jagab, et hooneid kerkib nagu seeni, aga vilunud müürimurdjatest, saevingutajatest, pintslipiinajatest ja torujüridest on nappus. Tähendab, mida oleks tarvis ette võtta? Häid meistrimehi välja õpetada. Et viie-kuue aasta pärast oleks neid küllalt. Ning meestest, kelle käed kulda teevad, lugu pidada ja nende tööd nagu kord ja kohus hinnata. Ümbritseda tähelepanu ja hoolega, nagu sina, Viktor, ajalehes kirjutad. Ka ehitusasjanduse ninamehed laulavad nii. Tegelikult aga püütakse ei tea kust maailma äärest kokkukraabitud läbijooksjatega plaani täita. Marru ajab.»

Lapeteus vaatas ringi ja soovitas:

«Veidi vaiksemalt, vennas.»

Viina joodi vähe. Haavik käis vahetevahel tantsimas. Köneldi läbisegi kõigest. Lapeteus rippus rindelugude küljes. Pajuviidik tõi aga jutu ikka ja jälle tagasi olevikku.

«Meil on pööratult palju teha,» rääkis ta hoogusattunult. «Otse hullumäära. Missugune on Tallinn? Varemeid ja rusuhunnikuid alles täis. Mäletate Narvat — õudne hakkab, kui meelde tuleb. Tartu — ei taha mõeldagi. Kõik tuleb üles ehitada. Kes peavad seda tegema? Meie, kaardiväelased, meie. Ma ei mõtle mitte ainult ehitajaid, vaid meid kõiki. Mul on kuradima valus varemeid vaadata. Ku'd teate, üks asi teeb rõõmu. Et tööd nõnda palju on. Ka siis, kui kõik on taastatud, ka siis upume me töösse. Seda on põrgulikult tore tunda. Kuni

neljakümnenda aasta suveni ma muud ei teinud, kui otsisin tööd. Sellest alates, kui kaela kandma hakkasin. Mõtlesin nii: inimese õnn on töö. Ma mõtlen nüüdki, ehk küll tööd on nõnda laialt, et vusserdajad peavad peenikest naeru. Mis sa, adjutant, põrnitsed? Või arvad teisiti? Ava suu, ajakirjandus.»

Põdrus kuulas huviga.

Haavik pilgutas Lapeteusele silma.

«Mis õnne sulle töö kapitalistlikus formatsioonis tõi,» ütles ta üleolevalt. «Ekspluateerimisele rajatud ühiskonnas on töö orjatöö. Sotsialismi ülesehitamise perioodil on lugu muidugi teine. Nüüd on töö muutunud au, kuulsuse ja sangarluse asjaks. Vajuta see elementaarne marksistlik tõe oma kolusse.»

Pajuviidik müristas naerda.

«Missuguse brošüüri missuguselt leheküljelt sa seda loed ja maha kirjutad? Kas sa, ühiskondliku arvamuse kujundaja, üldse tead, mis asi on töö? Materiaalseid väärtusi loov töö! Näed, minulegi pole ajalehesõnad tundmatud. Imelik, tööst räägivad kõige enesekindlamalt ikka need, kes pole lillegi liigutanud.»

Haavik laiutas käsi. Ta pilk, mis üle kaaslaste libises, ütles umbes nii, et katsu irvhambale, kes on hädaga pooleks kuus klassi lõpetanud ja sõja ajal kuidagi seersandipaelad pagunitele saanud, teoreetilisi küsimusi selgeks teha.

«Ära, kullakallis tõe häälepael, mu järgnevaid sõnu enda kohta käivaks pea, juuresolijaist ei kõlba ühelgi mõistlikul mehel kõnelda. Pean teile, kaardiväelased, pihtima, et ma ei seedi, kohe hirmsasti ei seedi tege-lasi, kes kuskilt kuulevad, et klassiühiskonnas on töö orjatöö, ja seda nii sõnas kui ka kirjas lõpmatuseni kordavad. Loevad, et Nõukogudemaal on töö au, kuul-

suse ja sangarluse asjaks, ning muudkui ketravad, et läila kuulata. Sealjuures veel kõik harivad sind! Tõstavad sinu ideelis-poliitilise teadlikkuse taset! Susi küll sööks, kas ma siis ise seda ei tea! Aga ma tean ka muud. Et töö on kogu maailm püsti seisnud ja et inimene, kes on inimene, on alati head tööd hinnanud ja heast tööst rõõmu tundnud. Ka siis, kui isandad ta turjalt seitse nahka koorisid. Proosit, sõbrad!»

Haavik läks tantsima.

«Meie põlvkonna õlgadele on langenud tohutud ülesanded,» lausus Põdrus. «Peaasi, et me oma elu eesmärgi õigesti mõistaksime.»

«Minu elu siht on...» Pajuviidik jäi mõttesse. «Ei, ma ei oskaks seda väljendada,» tunnistas ta siis. «Rindel ma unistasin paljust. Rasvasest kapsasupist. Trullakast tipsist, kellega sa magad puhaste valgete linade vahel. Heast haljast märjukesest, mida on, noh, ütleme, terve riigivanem.»

Ta puhkes naerma ega lõpetanud.

Andres Lapeteus tundis, et temagi oleks kimbatuses, kui peaks kõnelema oma elu eesmärgist.

«Mõni mees, kes tarkuseks peab võimet kõike korrata, mis autoriteedid ette ütlevad, nagu... see lajatakse lopsti: minu elu mõte on kommunism.»

«Kas sulle on kommunism vastukarva?» küsis Põdrus.

«Oleks kommunism mulle vastukarva, kas ma siis poleks osanud sõja algul võssa puggeda? Praegu lihviksin Stokholmi või Toronto tänavate kivisid. Kommunism on, noh, kuidas seda seletada, üldine lõppeesmärk kõigile. Mis meid ühendab. Igal mehel peab selle sees olema oma isiklik osa. Igaüks peab mõistma, mida just temal teha tuleb. Nende osade summa annakski üldise.

Kommunismi. Muidu kõmistame sotsialismist ja kommunismist, nii et kõrvad kumisevad, kuid tegusid jääb piskuks. Kommunism ilma tegudeta on tühi sõnakõlks.»

Andres Lapeteus mõtles uuesti, et ta oleks tõepoolest kimbatuses, kui peaks sõnaselgelt välja ütleva, mille poole ta püüdleb, mis on tema elu mõte. Muidugi, ta võiks pajatada sotsialismist ja rahva õnnest, aga nõnda võiks kõnelda igaüks, kellele nõukogude kord on vastu võetav. Pajuviidiku jutt iga mehe isiklikust osast polegi vist sisuta vada.

«Mis on minu eesmärk?»

Siin kõrtsilaua taga avastas Lapeteus, et ta pole neid asju kunagi lõpuni mõelnud. Koolipõlves unistas ta mitmest alast. Kujutles end arstina, siis vedurijuhina ja lõpuks lendurina. Mida lähemale keskkooli lõpetamine jõudis, seda proosalisema ilme tema tulevikukavad võtsid. Kindlapalgaline ametikoht, muud ta peas enam ei mõlkunud. Pealtnäha tagasihoidlik soov, kuid täita polnud sedagi hõlbus. Pärast mitmekuulist ettevõtete ja asutuste lävede kulutamist sai ta teenistuskoha pank. Pisut kibe oli küll käskjalana mitmesuguste kontorite, äride ja isikute vahet sõeluda. Büroolaua taga sissetulnud kirju registreerides tundis ta end aga päris mõnusalt. Tal polnud midagi pangaametniku karjääri vastu, kuid esimesest redelipulgast ta kõrgemale ei tõusnud. Aasta hiljem vallandati kohtade koondamise tõttu. Valurahaks anti kaasa kolmerealine soovitus, milles teda iseloomustati kohusetruu ja edasipüüdliku noormehena. Agendileib, mida ta hiljem maitstes, talle ei mekinud. Kaubaselli ega poodnikku minust ei saa, veendus ta juba esimeste kuude järel, mil ei teeninud

pooltki seda mis pangas. Büroomasinatega kauplevast ärist lahkus ta omal soovil.

Metsatöölise elu polnud talle vastumeelt. Tugeva mehena tundis Lapeteus kirve ja saega rassides mõnikord mõnugi. Metskonna kantseleis meeldis veelgi rohkem. Ent ka nüüd, kus tema tegevusraadius hõlmas kõiki Eestimaa metsi, poleks ta võinud kinnitada, et siin seisab mees, kelle kutsumuseks on metsaasjandus ehk veidi täpsemalt öeldes metsatööstus. Tehtaks talle praegu ettepanek töökohta vahetada ja pakutaks mingil muul alal umbes niisamasugust ametit, ta ei punniks vist kuigi kõvasti vastu. Suurema palga puhul jääks aga pikemata nõusse.

Andres Lapeteus mõistis korraga veelgi rohkem. Ta peab endas selgusele jõudma. Muidu rähkleb küll metsades, piinab telefone, saadab direktiive laiali ja nõuab aru, kuid on ikkagi üksnes käsutäitja, kes teeb seda, mida nõutakse. Teda võidakse hinnata, käskkirjadega kiita ja koosolekutel esile tõsta, kuid see ei muuda midagi. Ta jääb ikkagi ilma kindlama elusihita inimeseks.

Niisugusele äratundmisele jõudmine ehmatas Andres Lapeteust.

Ta vaatas Pajuviidikut ja mõtles, et tema roodu omaegne seersant on vist üdini ehitusmees. Pajuviidik valutab südant seetõttu, et maju halvasti ehitatakse. Ta ei kiru mitte moodupärast, vaid teades, et hooneid on võimalik võrratult kvaliteetsemalt püstitada; ta ei jää rahule nendega, kes vähemaga lepivad. Lapeteus ei osanud endale täpselt öelda, mis on Pajuviidiku ja tema ellusuhtumise vahel erinevat, — ta tajus erinevuse olemasolu rohkem intuiitiivselt, kuid tajus. See häiris teda ja ta püüdis rahutuks tegevaid mõtteid eemale peletada.

«Võtame, sõbrad,» tõstis ta klaasi suule.

«Ära peruta, kapten,» hoidis Pajuviidik teda tagasi.

Ootamatult tekkinud okkad kratsisid Andres Lapeteuse sisemust julma püsivusega. Rahustas end sellega, et ta õpib, ja siis, kui diplom taskus, teeb lõpliku valiku. Pühendab end kas või jäägilt metsale. Kui tarvis, alustab erialaseid õpinguid. Et keegi ei saaks võhiklikust ette heita, nagu tema asetäitja vahel kaudselt mõista annab.

Peaaegu vihaselt ütles ta Pajuviidikule:

«Sinu elu mõte seisab ehitamises.»

«Sa oled selgeltnägija.» muheles Pajuviidik. «Minu silmad sinu suhtes on tõntsimad — mitte ei oska su programmi ära aimata.»

Lapeteus lausus endise, peaaegu vihase tooniga:

«Mina olen administratiivala inimene.»

Pajuviidik päris mahedalt:

«Mida need toodavad?»

«Akte ja tsirkulaare,» naeris Põdrus.

Lapeteus heitis Põdrusele pahase pilgu.

«Sa oled samasugune aruannete jahtija ja ringkirjade vorpija nagu minagi.»

Põdrus naeris veelgi lõbusamalt.

«Mingisugune keskus, kes ehitustöid korraldab, peab olema,» sõnas Pajuviidik. «Kuid seal ei tohi kamandada tšinovnikud, vaid peavad juhtima ehitajad.»

Rahutult enda ette põrnitsedes mõtles Lapeteus, et see kõik on sõnademäng. Peaasi, et inimene seal, kuhu ta pandud on, kogu rammuga rassiks. Et ta ei jäta ühtki asja tegemata, mida teenistuskohustused ette näevad, mida temalt nõutakse. Et tal oleks ettenähtud kvalifikatsioon ja ausus.

«Ma ei häbene ametnik olla,» pahvatas ta ägedalt.
«Ilma heade ametniketa ei tule ka sotsialism toime.»

2

Ka Oskar Põdrus oleks raskustes olnud, kui temalt oleks isikliku programmi suhtes selgitust nõutud. Eriala tal oli. Kui sõja lõppaastal, mil enam keegi peatselt saabuvast võidust ei kahelnud, hakati järjest sagedamini mõtlema oma tulevasele tööle ja kui kaadri jaotamisega tegelevad tsiviilorganid võtsid arvele sõjaväes teenivaid spetsialiste, siis teatas Põdrus, et ta on matemaatika õpetaja ja soovib pärast sõda koolis töötada. Kuid egas isiklik programm, inimese eesmärk ja elu mõtte peitu ainult sobiva elukutse leidmises. See on hoopis avaram ja sügavam probleem.

Lahingute vaheajal oli Põdrus nii mõnigi kord kujutlenud, et ta seisab uuesti tahvli ees ja seletab õpilastele algebra ning geomeetria saladusi. Juba ammu, aastate eest, oli ta kujutlustes hakanud uut kooli rajama. Kuigi ta oma unistuste kooli üle oli rohkesti mõelnud, polnud ta veel alusmüürist kaugemale jõudnud. Õieti öelda ei olnud tema peas selle projektki veel selge.

Oskar Põdruse unistuste kool ei sarnanenud põrmugi gümnaasiumiga, kus ta kuni kolmekümne üheksanda aastani matemaatikat oli õpetanud. See oli sootuks teist laadi õppeasutus, senistest koolidest suuresti erinev. Juba ruumidki olid valgemad, klassid avaramad, erikabinette ja laboratooriume pidi olema väga palju. Koolihoonetki kujutles ta erisugusena. Mitte niisuguse süngevõitu kivikasarmuna, kus ta poisina ise õppis

ja hiljem meheas teises samasuguses õpetas. Kolmekümnendate aastate lõpul ehitati mitu uut koolimaja, enamasti eragümnaasiumide, lütseumide või kolledžite hooned, mis olid imposantsed, valguseküllased ja läbimõeldud ruumijaotusega. Mõnest niisugusest möödudes vaatas ta seda kadedusega, kuid tema unistuste kool oli nähtuist veelgi õhurikkam ja seejuures praktilisema sisustusega. Kuid kõige suurem erinevus ei seisnud mitte ruumides. Lõppude lõpuks võis ka mõnes vanas ja alati hämaras hoones, mis juba kümneid või koguni sadu aastaid tarkusetempli ülesandeid täitis, uut moodi õpetama hakata.

Uut moodi õpetada. Põdrus polnud võimeline neid sõnu täpse ja kindlapiirilise sisuga täitma. Ühes oli ta aga kaljukindel: tema koolis ei tohtinud kohta olla tuimal tuupimisel, õpilaste kroonuvaimsuse kasvatamisel. See pidi olema vaba igasugusest rutiinist, ainete mehaanilisest mahavuristamisest ja niisama masinlikest küsimistest-kostmistest. Oma kooli tuuma nägi ta noortele iseseisva, loova mõtlemise õpetamises. Kooli lõpetajad ei pidanud omandama vähem teadmisi kui muude koolide kasvandikud, ent nad oleksid osanud oma teadmisi paremini kasutada. Mis veelgi olulisem: tema valgusemajja ei mahtunud objektiivsete tõdede moonutamise klassihuvidest lähtudes. Põdrus mõistis juba tollal, et üksnes kõikeuendav revolutsioon võib luua niisuguse koolitüübi, ja lootis, et ka tema võtab sellest protsessist osa. Võib-olla oli see üks põhjusi, mis pärast Oskar Põdrus lähenes töölisliikumisele.

Töö, mida ta praegu tegi, ei olnud koolist kaugel. Vastupidi, see oli kooliga otseselt seotud. Oskar Põdrus töötas nimelt täitevkomitee haridusosakonna juhatajana. Poleks õige öelda, et tema amet oli talle vastu-

meelne. Ei, sugugi mitte. Kuid ta mõistis nii mõnigi kord selgesti, et oleks pidanud kõike otsast alustama. Algul õpetaja, siis juba, kui tarvis, kooli direktor ja nõnda edasi. Tema taotlust matemaatika õpetajana tööle hakata ei arvestatud. Nüüd tundis ta igal sammul, et tal on liiaks vähe pedagoogilisi kogemusi ja üldsegi mitte kooli, rääkimata koolide juhtimise praktikat. Esiimesel nõukogude aastal ei tegutsenud ta mitte hariduse alal, vaid miilitsas.

Juhtus nõnda imelikult.

1939. aasta kevadel saatis politsei Oskar Põdruse Tallinnast välja, Viljandisse. Põdrusele jäi arusaamatuks, mispärast nõnda talitati. Ta ei pidanud end mingiks pahempoolseks tegelaseks. Ülekuulamisel tituleeriti teda enamlaseks, kuid seda Põdrus tollal veel ei olnud. Ta luges küll marksistlikku kirjandust, tundis mitut vanglast vabanenud revolutsionääri ja jälgis poolehoiuga Nõukogude Liidu tohtuid pingutusi, kuid seda kõike jäi enamlase nime kandmiseks napiks. Ta võttis osa legaalselt tegutsevast pahempoolsest kultuuriühingust ja esines ka ametiühingute koosolekutel referaatidega, mis käsitlesid peamiselt populaarteaduslikke küsimusi. Konstaablid, kes kõikidel tööliiskoolesolekutel krapsakalt karauulitasid, tegid talle paar korda märkusi teemast kõrvalekaldumise, valitsuse tegevuse arvustamise ja kommunistliku kihutustöö pärast. Põdrus vaidles vastu, sest ta oli enda arvates lubatud piirides kõnelnud hariduse olukorrast Eestis ja seejuures iseloomustanud Nõukogude Liidu kultuuripoliitikat. Väljasaatmise otsust kätte saades mõtles Oskar Põdrus, et kui juba temasuguseid inimesi jälitatakse, siis peab Toompea end üpris ebakindlalt tundma.

20. juunil juhtus ta Tallinnas olema. Tõepoolest juh-

tus. Sõitis kohalike politseivõimude teadmata pealinna. Omavoliline lahkumine Viljandist oli küll rangelt keelatud, kuid ta oli seda varemgi teinud ja pealegi lootis õhtuks tagasi jõuda. Asjad kujunesid aga teisiti. Öhtul võttis ta osa rahvakoosolekust Töölisvõimlas ja järgmisel hommikul demonstratsioonist Vabaduse platsil. Mõni tund hiljem oli ta üks neid, kes politseijaoskondadest relvi kokku korjasid ja linnas korra järele valvasid. Kuidagi iseenesest sai temast üks Rahva Omakaitse organiseerijaid, ja kui politsei asemele moodustati miilits, jäi ta ka sinna. Neljakümne esimese aasta veebruaris viidi ta üle Kirjastuskeskusesse, ja kuigi ta kooli tagasi kippus, veendi teda ikka midagi muud tegema. Juuli algul astus ta hävituspataljoni ning sellest ajast kuni demobiliseerimiseni kandis relva. Välja arvatud neli kuud — 1941. aasta oktoobrist kuni 1942. aasta jaanuarini, mil ta ühest eesti evakueeritute rajoonist teise rändas.

Demobiliseerimise ajal tundis Oskar Põdrus rahuldust, et ring oli täis saanud ja hariduspõld teda ootas. Hariduspõld — hm, see sõna, mis kõlas ilukõnelisena ja lõhnas naftaliinist, pani teda sisemiselt muigama. Kuid just nõnda oli öelnud Keskkomitee seltsimees ja ise sealjuures mõnusasti, koguni vembumehelikult naeratanud. Põdrus oleks veelgi enam rõõmustanud, kui teda oleks otse mõnesse kooli suunatud. Veenis ennast küll, et haridusosakonnas saab ta oma unistuste kooli kasuks rohkemgi korda saata, kuid südamesse jäi kahtlus. Ta kartis oma nappe, liiga nappe kogemusi, kartis seda, et administratiivne tegevus röövib aja ega lase õppetöö sisusse tungida. Ent kuidas ta muidu oma unistuste kooli rajab? See oli küll naljatamisi mõeldud mõte, kuid üksnes Haridusministeeriumist tulevate

direktiivide edasisaatmisega ja koolidest aruannete nõudmisega, koolihoonete remondi küsimustega ning õpetajate ankeetide kogumisega ei tahtnud ta piirduda.

Nüüd, pärast paariaastast tööd, pidi Oskar Põdrus endale tunnistama, et tema senine tegevus oli vähe vilja kandnud. Ta oli halb administraator. Teda kritiseeriti tugevasti ja peaaegu alati oli ta etteheited ära teeninud. Oma unistuste koolile oli ta üpris vähe mõelnud. Oskar Põdrus mõistis, et ta upub jooksva töö rägasse, et temast on saanud piasjadega sekeldaja, mitte uue kooli kavakindel ehitaja. Oma arusaamade pärast oli tal tekkinud mitu kokkupõrget parteikomitee sekretäri Madis Jürveniga. Keegi oli Jürvenile ette kandnud, et tema, Põdrus, ei pidavat soovitavaks õppetöös marksismi-leninismi klassikute seisukohtadele toetumist. Midagi niisugust polnud ta küll kõnelnud, kuid Jürven ei jäänud rahule ka sellega, mida ta tööpoolest rääkis. Ühel õpetajate nõupidamisel kritiseeris Põdrus konstitutsiooni õpetajaid, kes nõudsid õpilastelt tsitaatide mehaanilist pähetuupimist. «Teie ülesandeks on saavutada, et noored mõistaksid marksismi põhitõdede tuuma, olemust. Tsitaatide ja konstitutsiooni paragrahvide mehaaniline pähetuupimine ei anna midagi, küll aga võib niisugune õppeviis meie ajastu suurte tõdede omandamise noortele vastumeelseks muuta.» Siis oligi ta öelnud lause, mida Jürven nimetas oportunistlikuks. Põdrus lisas nimelt, et tsitaat ei ole veel iseenesest argument. Pidagu seda silmas need, kes, selle asemel et elulise materjali alusel arusaadavalt ja huvitavalt nõukogude demokraatia olemust avada, ainuüksi tsitaate puistavad. «Te ei pea Lenini ja Stalini seisukohti argumentideks?» oli Jürven tema käest ähvardavalt küsinud. Põdrus jäi kindlaks: «Klassikute seisukohad on tarvis

lastele põhjaliku argumentatsiooni abil selgeks ja lähedaseks teha. Noortele on tarvis õpetada iseseisvat mõtlemist.» Roogase pärast tekkis nende vahel jällegi äge vaidlus. Kuigi nende senised kokkupõrked olid lõppenud enam-vähem normaalselt, oli ilmne, et Jürven tema tegevust erakordse tähelepanuga jälgib. Oskar Põdrust see eriti ei häirinud. Palju rohkem tegi ta endale etteheiteid sellepärast, et polnud ikka veel suutnud vajaliku põhjalikkusega koolitöö sisusse tungida. Et ta polnud omalt poolt veel asetanud ühtki arvestatavat kivi gigantsesse ehitusse, mida ta nimetas nõukogude kooliks. Seda oli valus endale tunnistada. Ja seepärast polekski Oskar Põdrus osanud oma isikliku programmi kohta midagi öelda. Sest mis loevad kõlisevad sõnad, kui sa nende heaks väga vähe ära oled teinud.

«Ka mina ei häbeneneks hea ametnik olla,» tunnistas Põdrus, «kuid paraku ma ei ole seda. Hea ametnik — muide, kas teile ei tundu, et sõnad «hea» ja «ametnik» kokku ei sobi? —, hea ametnik, ütlen parem nõukogude aparaadi töötaja, ei lepi üksnes jooksvate ülesannete usina lahendamisega. Tal on ka selge tulevikuperspektiiv, kaugemad sihid, mida ta saavutada tahab ja mille heaks ta mõndagi ära teeb. Mina aga rabelen nagu kala kuival ja unustan ühtelugu oma isikliku programmi.»

3

Viktor Haavik tuli lauda tagasi ja ütles:

«Praegu pole koht niisuguseks jutuks, mida teie ajate.»

«Anna andeks, seitsmes suurriik, aga ma ei jää sinuga nõusse,» vaidles Pajuviidik. «Kus me veel peaksime poliitikast rääkima kui mitte sõprade keskel mõnusa ninaesise juures? Muidu kukub kentsakalt välja. Koosolekutel on meil suud paksult sotsialismi ja kommunismi täis, niipea aga kui punanurga või agitpunkti uks selja taga kinni langeb, on teised jutud ja teised huvid. Kui me sotsialismist räägime ainult loosungite all kõnepuldis, muul ajal mõtleme aga aina kopikast, viinapudelist või priskete tissidega totsist, siis ei näe me uut elu nagu oma kõrvugi.»

Põdrus asetaskäe Pajuviidiku õlale.

«Kurat võtaks, on sul alles suuvärk! Annaks jumal, et meie propagandistid nõnda kõneleksid. Mispärast sa oma küünalt vaka all hoiad?»

Haavik mõtles, et mida Põdrus Pajuviidiku lõõbis ja lõmpsis küll näeb?

Lapeteus veeretaski viinaklaasi sõrmede vahel.

«Puldis ei tule mul piuksugi välja,» tunnistas Pajuviidik. «Ärgitati ja ma proovisin kord, pärast ei julgenud inimestele silma vaadata. Ametliku eeskavaga ametlikku jutlust pidades jään ma otsemaid jänni. Mina kõnelen oma kõned ja vaidlen oma vaidlused nii nagu praegu. Napsilauas, lõunavaheajal leivatükki näsides, tänavanurgal sõbraga kokku saades, saunalaval leili võttes, töö juures. Sest tõemeelsel kaardiväelasel, kes vaimus Berliinis ära käis, mölgub sotsialism alati meeles. Tal pole see meeles mitte ainult riigipühadel, mitte ainult siis, kui ta juhtkirja kombineerib, vaid ta tunneb seda oma südames iga päev, iga tund. Me peame sotsialismi kandma oma rinna all nagu naine last ja õmblema talle päev päeva kõrval mähkmeid, kuduma sukakesi ja tegema muud, mis vaja on.»

Pajuviidik peatus ja pöördus siis Haaviku poole:

«Igaüks rääkis oma elu eesmärgist. Nüüd on sinu käes kord.»

«Teil on suured teemad. Laske ma kogun ennast. Kontsentreerun pisut.»

«Kontsentreeru, mobiliseeru, organiseeru,» õhutas Pajuviidik.

«Otsekohe. Ütlen lühidalt: ma näen oma olemasolu ja tegevuse mõtet selles, et kommunismi võidukäigule oma isade maal ihust ja hingest kaasa aidata.»

«Tuligi lopsti,» mõtles Põdrus.

«Mina lendasin madalamalt,» süütas Pajuviidik uut paberossi. «Minu kolmainsus oli: soliidne ja kõrgepalgaline teenistuskoh, lahe, nii kolme- või neljatoaline korter või veelgi parem — omaette maja. Iga kahe või kolme aasta järel uus, endisest noorem ja nägusam naine.»

Haavik ei taibanud korralt, kas Pajuviidik kõneleb tõtt või tõgab.

Põdrus naeris, nii et pisarad tulid silma.

Ka Lapeteus irvitas. Irvitas sellest hoolimata, et Pajuviidiku sõnad kõrgepalgalisest teenistuskohast ja noorematest ning nägusamatest naistest riivasid ka teda.

Pajuviidik valas surmtõsiselt viina klaasidesse.

«Teate, seltsimehed,» värvus Haavik näost punaseks. «Suured ideed pole lõpsumiseks. Mina seda kaasa ei tee.»

Põdrus rahustas ägestunut.

Lapeteus püüdis juttu möödunule viia:

«Kes meist tookord uskus, et me kunagi siin kõik koos istume.»

«Kõik ei istu. Palju häid poisse sai surma,» ütles Pajuviidik.

«Lõpuks jäi varemete kaitsmine meie kolme hooleks,» lausus Haavik. «Sest ka sina,» Haavik heitis pilgu Lapeteusele, «ja Roogas saite pihta.»

«Me teame seda,» sõnas Pajuviidik. «Sa kõnelesid sellest pataljonikomandörile ja kirjutad igal aastal uuesti ajalehes.»

Haavik läks jällegi tantsima.

Nad istusid restoranis kuni selle sulgemiseni.

Koju minnes mõtles Lapeteus, et hea oleks, kui Roogas oma ülesannetega hästi toime tuleks. Et keegi ei võiks talle nina alla hõõruda, et ta oli saamatu ja kahtlase inimese eestkostja. Siis tundis ta head meelt, et tema vahekord Helviga oli muutunud loomulikumaks ja et arvatavasti mõistavad seda nüüd ka teised. Ja teda ei süüdistata enam. Ning et sõjakaaslasi kokku kutsuda oli tark tegu.

Oskar Põdrus tahtis Andres Lapeteust külastada, kuid teda ei lastud vigastatu juurde. Õde seletas, et direktor Lapeteuse seisukord on endiselt raske. Arstid polevat siiani päris kindlad, mis temast saab. Õde ei öelnud Põdrusele, et haige ise ei soovi kedagi näha. Ta rääkis üksnes sellest, et seltsimees Lapeteuse vigastused olevat äärmiselt tõsised, et haige ei tohi ennast väsitada, et arstid lubasid ka miilitsatöötajail viibida tema juures ainult paarkümmend minutit. Isegi siis, kui Reet poleks palunud õdesid varjata, et direktor Lapeteus ise ei taha külastajaid vastu võtta, ei oleks õde hakanud seda kellelegi nina peale kirjutama. Õed tundsid kaasa Andres Lapeteusele, kes oli eeskujulik haige. Ta ei pahandanud ega hädaldanud, ei kaevanud millegi üle, kuigi ka kõige lihtsamad protseduurid valmistasid talle vaeva ja ta kannatas ränkade valuhoogude ning pideva hapnikupuuduse käes. Millegi üle kurtmata

laskis ta endaga teha kõike, mida arstid tarvilikuks pidasid. Õed ei mõistnud, mispärast Lapeteus külastajaid vastu ei võta. Tavaliselt tahavad elu ja surma piiril kõikuvad haiged just lähedasi inimesi näha. Lapeteus ei võta aga isegi oma naist vastu. Reet seletas õedele, et traagiline õnnetus on direktor Lapeteust hingepõhjani vapustanud. Ta on kaotanud tasakaalu ja nagu mõistab enda üle kohut. Muidu on ta raudne inimene, tohutu tahtejõuga inimene, kes on oma sõpru alati aidanud ja kõigisse suhtunud ülimalt heatahtlikkusega. Kui ta oma hingelisest traumast üle saab, siis hakkab ta ise seltsimehi enda juurde kutsuma. Ja tänab tagantjärele kõiki, kes tema nõrku hetki võõraste silmade eest varjasid. Õed said sellest aru. Nad tundsid kaasa Lapeteuse naisele, kelle silmad olid täis kurbust ning pisaraid ja kes ka ise oli kannatada saanud. «Ta on tõesti raudne inimene,» rääkisid õed Reedale. «Me teeme talle valu, tülitame ja segame teda, tema aga talub kõike vaikselt. Paremat haiget kui direktor Lapeteus on patt soovida.» Reeda eeskujul harjusid ka õed Andres Lapeteust direktoriks nimetama.

«Millal ma võin uuesti tulla?» küsis Põdrus õe käest.

«Kahjuks ei saa teile midagi kindlat öelda. Helistage nädala aja pärast. Kõik oleneb direktor Lapeteuseervislikust seisukorrast.»

Põdrus mõtles pisut.

«Lilled me võtame vastu,» naeratas õde.

«Tervitage teda Oskari ja Helvi poolt. Kui te lubate, ma kirjutan talle paar sõna.»

«Palun.»

Põdrus kirjutas midagi märkmikulehele ja ulatas selle koos alpi kannikeste kimbuga õele.

Õhtul rääkisid nad Helviga jällegi Andres Lapeteu-
sest.

«Ta seisukord on ikka veel raske,» ütles Põdrus.

«Andresel on väga tugev tervis.»

«Miski oli ta rööpaist välja löönud. Muidu poleks ta
öösi linna sõitnud. Ta on väga tasakaalukas inimene.»

«Arvasin, et tunnen teda hästi, aga mulle on Lape-
teuse põhiolemus siiani tabamata jäänud.»

«Mispärast ta meid endale külla kutsus?»

«Mis teda ootab?»

«Kohtunikuna oleksin ma väga täbaras olukorras.
Ka major Roogas ei oska siin vastata.»

«Ma pidasin temast kunagi väga lugu.»

Põdrus ei öelnud selle peale midagi.

«Sa ju tead seda.»

Põdrus küsis endalt, kas Helvi mitte praegugi veel
Lapeteust ei armasta. Õnnetus võis äratada selle, mis
ammu näis olevat kustunud. Ta ütles:

«Peaksid teda vaatama minema.»

Helvi tundis instinktiivselt, mispärast Põdrus nii
ütles.

«Ükski meist ei saa möödunud uuesti alustada.
Praegu ma enam ei tahakski seda. Kahju on mul temast
küll.»

«Õde soovitas nädala pärast helistada. Võib-olla on
tal siis juba parem,» lausus nüüd Põdrus. «Haiglasse
jääb ta veel mitmeks kuuks.»

«Saab terveks, viiakse vanglasse.»

«Seadus on liiklusõnnetuste tekitajate vastu karm.
Pealegi oli ta joobnud. Lapeteust kaitseb aga kõgu tema
senine elu. Ja ka ta tervislik seisukord.»

Nüüd ütles Helvi:

«Ma pidasin Andrest vahepeal karjeristiks.»

«Karjeristiks. Kes teab. Kas ta lihtsalt mitte...»

Põdrus takerdus. Leidis äkki, et tunneb Lapeteust siiski pinnaliselt.

«Ka mina ei oskaks talle iseloomustust kirjutada,» lausus Helvi.

«Me tunneme üksteist põrgulikult halvasti,» tähendas Põdrus mõtlikult. «Kas sulle ei näi, et oleme hakanud inimeste üle väliste tunnuste järgi otsustama? Koosolekute kisakõrisid on harjutud nimetama printsiipiaalseteks inimesteks. Keegi ei märka seejuures, kui sageli niisugused valjuhäälsed seltsimehed oma seisukohti vahetavad. Kes normaalselt oma tööülesandeid täidab, selle kohta kirjutatakse, et ta on suure vastutuse ja kohusetundega. Usin koosolekutel käija on ühiskondlikust elust aktiivselt osavõttev seltsimees. Kes kõrgemate organite esindajatele alati järele kiidab ja kellelegi vastu ei vaidle, see tituleeritakse põhijoone ustavaks kaitsjaks. Kes milleski kahelda sõandab, on poliitiliselt alls ebaküps. Ja nii edasi. Meil pole kas aega või tahtmist sügavamale tungida.»

Helvi vaatas soojalt Põdruse otsa.

«Vigu näha on kerge. Neid vältida hoopis raskem.»

Põdrus puhkes naerma.

«Ma ei kannata tüüpe, kes armastavad vaimuvae suse või tuimuse nõöpnõelaga inimestele šabloonilisi silte külge riputada: «printsipiaalne», «kohusetruu», «poliitiliselt küps», «poliitiliselt vähearenenud», «revisionist», «dogmaatik» ja muid sellelaadseid. Ega ma isegi samast tõvest vaba ole. Muide, sa sobid siiski parteitöötajaks.»

«Ma ei ole selles kindel. Parteitöötaja nimetus minu jaoks midagi suurt. Kuid ma olen nende hulgas näinud ka väikesi, pealiskaudseid, sisemise tuleta ini-

mesi. Lihtsalt kroonuametnikke. Ei tahaks kuidagi olla üks niisugustest.»

Pisut aega ei öelnud kumbki midagi.

Vaikuse katkestas Helvi:

«Kas sa pidasid Andrest oma sõbraks?»

«Pärast varemete kaitsmist olime me seda vist küll. Rahu ajal eemaldusime teineteisest.»

«Mina armastasin teda.»

Jällegi tekkis Põdrusel tunne, et Lapeteus tähendab Helvile veel väga palju. See häiris teda.

«Ma kirjutasin talle: «Pea püsti, Andres!» ja alla «Helvi ja Oskar»,» ütles Põdrus.

«Kas sa oled meist talle rääkinud?»

«Jah.»

«See on hea, et ta teab.»

Põdrus mõtles, et kui Lapeteus oleks abiellunud Helviga, siis oleks vist paljugi läinud teisiti.

2

Andres Lapeteuse päevad sarnanesid üksteisega. Ta lamas üleskergitatud päitsiga voodis peaaegu liikumatu. Ka siis, kui teda sidumisele viidi ja tagasi toodi, püsis ta justkui paigale tardununa. Ta näis tuim, tulpinud, täiesti ükskõikne selle vastu, mis temaga sünnib.

Ta paranes väga visalt.

Õed ja sanitarid kõnelesid isekeskis, et direktor Lapeteus ei tahagi terveks saada. Et ta sõitis armukadedusest aetuna surnuks oma sõbra, pidi peaaegu tapma ka oma naise ja nüüd purevat teda südametunnistusepii-

nad. Et ta on ise enda üle kohut mõistnud ja end surmale määranud.

Ka arstide arvates pidurdas vigastatu psüühiline seisund paranemise kulgu.

Muutumatu järjekindlusega nõudis Lapeteus, et tema juurde ei lastaks mitte kedagi. Ja kõik, nii Põdrus, Muruk kui ka teised tuttavad, saadeti haiglast tagasi, ilma et nad oleksid temaga kokku saanud.

Kirjad laskis ta avamatult öökapikese sahtlisse panna. Põdruse kokkumurtud märkmikulehte hoidis aga oma vahakahvatute sõrmede vahel, tõstis aeg-ajalt silmadele lähemale, luges ja laskis siis käe tagasi rüppe vajuda. Veidi aja pärast luges uuesti. Ja siis jälle.

Õhtul küsis õelt, kes oli Põdruse kirja talle edasi andnud:

«Kas neid . . . oli kaks?»

Õde ei taibanud kohe.

«Kes mulle . . . selle saatis?»

Lapeteus liigutas vaevaliselt kätt, mille sõrmed ikka veel plokilehte hoidsid.

«Ah kirjakese! Selle ja lilled palus teile tuua üks mees. Niisugune keskmist kasvu, tüüakas seltsimees. Umbes teie vanune, aga lühem. Hästi riides. Lühike mantel, nagu praegu moes on. Tõsine inimene. Ta oli üksinda. Tundis teile südamest kaasa. Kas ta siis oma nime alla ei kirjutanud?»

Andres Lapeteus ei lausunud selle peale midagi.

Õde ootas, nägi, et haige tardus jällegi oma tavalisse ükskõiksusse, ja lahkus palatist.

Lapeteuse kujutlusse tekkis pilt kõrgele tõstetud naisekäest.

Eredalt valgustatud avar saal. Tihedalt üksteise kõrval istuvad inimesed. Nende kuklad ja seljad. Ja üle

peade sirguv käsi. Umar, valge, küünarnukini paljas naisekäsivars.

Kujutluspilt oli nii terav, et Lapeteus tundis end istuvat samas saalis, kuus-seitse rida tagapool naisest, kelle käsi nii kindlalt püsti seisis.

Ta enda käed sinisel haiglatekil liikusid.

Lapeteus märkas, et ta käed olid muutunud rahu- tuks.

Kujutluspilt kadus.

Silmad langesid märkmikulehele ja ta mõtles, et too- kord oli Põdrusel suuremakaustaline plokk.

Veel mitmel korral nägi Andres Lapeteus sedasama kätt. Kuklaid, selgi ja nende kohal paljast käsivart. Ning tundis end viibivat koosolekusaalis.

Takjana kujutluses rippuv käsi häiris. Ta püüdis mõtteid mujale juhtida. Arvatavasti on tema vabasta- mise käskkirjale juba alla kirjutatud. Rohkem kui nädal aega tagasi oli ta saatnud Rahvamajanduse Nõu- kogusse avalduse enda töölt vabastamiseks. Niipea kui sõrmed suutsid täitesulepead hoida, oli ta seda teinud.

Edasi hüppas mõte Põdrusele.

Põdrus tuli üksi.

Käsivars. Kuklad, seljad, kõrgele ulatuv käsi. Käsi, mis varjutas kõik muu.

Ka ta enda käed hakkasid jällegi nagu iseseisvat elu elama.

Siis sundis Lapeteus ennast sööma. Lusikas oli raske nagu tinakomp. Kaerahelbepuder käis suus ringi. Piim maitstes läägelt. Ajas iiveldama.

Hingata oli raske. Kippus lämmatama.

Meenus Roogase ütlus, et nad kõik matusel käisid. Kuid Lapeteusel oli raske ka Haaviku surmale mõelda. Tundis end mõrtsukana.

Kutsus õe ja palus anda unerohu

Ta ei jäänud magama.

Uuesti viibis ta tulvil täis koosolekusaalis. Kuus-
seitse rida eespool kerkis kõrgele naisekäsi.

Andres Lapeteus pöördus kõrvalvoodis lamava haige
poole, keda mõni päev tagasi oli opereeritud.

«Ma olin oblasti täitevkomitee aseesimees.»

Hommikul oli uus voodinaaber Lapeteuselt küsinud,
kas ta pole mitte oblasti täitevkomitees töötanud.

«Tundsin teid kohe ära,» hakkas see elavalt rääkima.
«Mina tegutsesin sellal kaubanduses. Nüüd olen pen-
sionär. Magu vaevab, muidu võiksin elada. Lõikasin
poole välja, ütlesid, et vähki ei ole. Vähki nad poleks
lõikama hakanudki. Eks ole? Täna anti mulle esimest
korda lusikatäis mannakörti. Süda on mul veel tugev,
nõrga südame korral poleks mulle vist nuga külge pan-
dud. Nii et ma ei eksinud. Te olite kõva sõnaga. Me ei
peljanud teid vähem kui esimeest ennast. Mis te nüüd
teete?»

Lapeteus ei kuulnud teda enam. Ta sulges silmad, et
mitte näha käsivart, mis talle heledalt palatiseinalt
vastu virvendas. Sulges küll silmad, kuid tunne, et ta
viibib koosolekul, süvenes.

Koosolek, mis Andres Lapeteuse mõtteid vangis hoidis, arenes järgmiselt.

Presiidiumilaua taga tõusis Madis Jürven püsti ja ütles:

«Seltsimehed! Meie aktiivist osavõtjad on juhtinud presiidiumi tähelepanu sellele, et üks saalisistujatest kogu aeg kirjutab. Jutt on meile kõigile väga hästi tuntud Põdrusest. Mida ta kirjutab? Presiidium on arvamusel, et valvsus niisuguse inimese suhtes nagu Põdrus on põhjendatud. On ettepanek, et Põdrus tooks oma märkmiku siia presiidiumilauale. Kas on teisi seisukohti?»

«Õige!» kostis saalist vali, erutatud hääl.

Oskar Põdrus ei taibanud sel hetkel midagi. Ta kuulis oma nime, kuulis, et kõneldi tema märkmikust ja ülestähendustest, mida ta aeg-ajalt tegi, kuulis kõike,

kuid mõistus tõrkus seda vastu võtmast. Mis see on, mõtles ta ärevalt, mida see tähendab? Vaatas üles lavale, kuid ei näinud midagi. Presiidiumis istuvate inimeste näod kõikusid ta silme ees ja sulasid siis hämuseks reaks.

«Muid arvamusi ei ole?»

Põdrus ei hoomanud ikka veel midagi. Mispärast nõutakse tema märkmikku? Hämmeldus kestis. Silmad ja kõrvad registreerisid seda, mis tema ümber sündis, kuid aju tõrkus signaale vastu võtmast.

«Ei ole. Põdrus, tooge oma märkmik meie kätte.»

Oskar Põdrusele tundus, nagu vajuks tema peale miski suur ja määratu. Kuskilt kaugelt kostsid sõnad, mis käskisid tal märkmikku kuhugi viia. Teadvus tõrkus ikka veel. Kõik näis talle ränga arusaamatu-sena.

«Põdrus, kas te allute aktiivi arvamusele või ei?»

Madis Jürveni sõnad äratasid Oskar Põdruse ebamäärasusest, millesse ta oli langenud ja milles ta ei tajunud enam konkreetseid fakte. Ta ei saanud veel aru, mispärast ta peab oma märkmiku presiidiumi viima, kuid et seda nõutakse, seda ta mõistis. Tõusis püsti ja hakkas läbikäigu poole minema. Tooliridade vahe oli kitsas, ta tundis oma õnnaldes kogu aeg võõraste põlvede puudutusi. «Istmed on liiga lähestikku asetatud,» mõtles ta, nagu oleks ridade vahekaugus tema jaoks kõige olulisem probleem. «Vabandage,» ühmas ta toolirea serval istuvale elatanud mehele, keda ta ei tundnud ja kellele oli jala peale astunud. «Palun, palun,» pomiseti vastu.

Vahekäigus läks lahendamaks. Kuid siingi oli lisatoolide pärast tavalisest kitsam. Siingi pörkas ta kellegi vastu.

Oskar Põdrus tajus, et teda saatsid kõigi saalisviibijate pilgud. Tundis kohkumusega, et silme ees tõmbub uuesti häguseks. «Seda ei tohi juhtuda,» mõtles ta. Sundis end vaatama Jürvenit, kes püsti seisis ja kõrval istuva seltsimehega midagi rääkis. Madis Jürveni kogu, tema kitsavõitu õlad, kõrge otsaesine ja nudi lõug muutusid ikka selgemaks ning selgemaks. Nüüd pööras Jürven pead ja puuris oma terava pilgu tema näkku.

Põdrus jõudis lava ette. Ta oleks võinud siitsamast alt oma taskuraamatu ära anda. Ent miski sundis teda piki lavaserva vasakule minema, kust trepp üles viis. Tõusis astmeid pidi poodiumile, jõudis presiidiumilaua juurde ja pani oma märkmiku sinna. Nüüd, kus ta seisis presiidiumi ees, ei suutnud ta otsa vaadata ühelegi seltsimehele, kes pika, roheline kaleviga kaetud laua taga istusid. Ka Madis Jürvenile mitte, kes esimesena oma suurte jämedate sõrmedega käe tema taskuraamatu poole küünitas. Kogu Oskar Põdruse olemuse oli haaranud raske solvumistunne.

Siis läks ta tagasi saali eelviimasesse ritta, kus ta oli istunud. Jällegi komistas ta kellegi jalgadele, kohmas «vabandage» ja sai vastuseks «palun, palun».

Kellelegi anti sõna. Põdrus ei suutnud end kesken-dada kõneleja jälgimiseks. Vasak käsi läks automaatselt kuuetaskusse ja alles siis, kui sõrmed sealt tuttavat raamatukest ei leidnud, taipas ta, mida tegi. Kuigi mõistus käskis teda kuulata, ei tulnud sellest midagi välja. Kõrvad võtsid küll vastu kõnepuldist kostvaid sõnu, ajus keerles aga hoopis teiste mõtete puder. Äkki oli tal ükskõik, mida kõneldakse, mida temagi kohta räägitakse. Hullemini pole enam kellelgi võimalik teda tabada.

Oskar Põdrus nägi, et tema märkmik käis presiidiu-
mis käest kätte. Kurku tõusis klomp.

Ta ei mõelnud praegu sellele, mida taskuraamat
sisaldas, kas sinna on kirjutatud midagi niisugust,
mida võidakse tema vastu ära kasutada, või mitte. Teda
lõi tasakaalust välja juba paljas põhjusetult alanda-
mise fakt.

Oskar Põdrus tuli koosolekule kindla teadmisega, et
temagi tegevus langeb kriitika alla. Ta ei kartnud, et
seda tehakse. Muidugi, tema nagu ei säranud rõõmust,
kui teda kritiseeriti, ja ta arvas, et inimesed, kes igal
koosolekul palusid: seltsimehed, andke meile valu, roo-
sake aina tugevamini, on ebasiirad või lihtsalt kaval-
pead, kes tahavad võimalike rünnakute mõju juba ette
ära pehmenada. Ent ta ei võtnud ka iga tema aadressil
öeldud teravust ristas hammastega vastu ega rutanud
järgmisel päeval direktiivorganite juhtivate seltsimeeste
ukse taha oma reputatsiooni päästma. Ta nägi selgesti
oma töö paljusid puudusi. Jooksvad rähkeldused mat-
sid ta sageli enda alla ja ta kaotas nagu perspektiivi.
Alles hiljem mõistis, et mõndagi oleks saanud teha
paremini. Kuid niisugust kallaletungi, mis talle praegu
osaks sai, ei osanud ta oodata.

Oskar Põdrusel oli kombeks koosolekul üles mär-
kida mõtteid, mis näisid talle olulistena. Nõnda talitas
ta ka täna. Ja nii nagu tavaliselt, vedas huvitavama-
tele seisukohtadele rasvaseid jooni alla või kritseldas
ilmsetele rumalustele pakse küsimärke juurde. Möödus
nõupidamine tuimalt ja vähepakkuvalt, sirgeldas ta
plokilehekülgedele küll kummalisi hulknurki ja mit-
mesuguseid ornamente, küll karikatuure ja metsloo-
made päid. Täna polnud tal mahti midagi joonistada:
üks mõte tundus talle teisest olulisemana. Sageli kor-

dus üks sõna mitmes variatsioonis: direktorite kaader. Kontrollida sotsiaalset koosseisu. Või: õpetajate poliitiline teadlikkus. Sulgudes: ausus, silmakirjalikkus, igandid.

Taskuraamatusse kirjutatu pärast ta oma südant ei vaevanud. Teda rõhus otse hingematvalt miski muu. Mispärast temaga nõndaviisi talitati? Mis ta on teinud, et temasse suhtutakse nagu... Ta ei söandanud edasi mõelda.

2

Kuulutati välja vaheaeg.

Oskar Põdrus läks alla vestibüüli, mida konverentside ja nõupidamiste ajal kasutati suitsetamispaigana. Võttis taskust sigaretipaki ja hakkas suitsetama.

Inimesed sõelusid edasi-tagasi, teda teretati ja ta tereatas vastu. Ütles endale, et kõik on nii nagu ikka.

Trepist tuli alla Andres Lapeteus. Põdrus märkas teda kohe. Lapeteuse laiu, nurgelisi õlgu oli raske kellegi teisega ära vahetada. Lapeteus otsis ilmselt kedagi, ta vahtis ringi, käis meeste toas ja sealt väljudes kõneles ajalehe toimetajaga.

Jõudis Põdruse juurde ning küsis talt pikemata:

«Kas sa oled minu peremeest näinud?»

«Ei. Ma ei tunnegi teda hästi.»

«Nõudis oma sõnavõtu jaoks andmeid, nüüd ei leia teda kuskilt.»

«Otsi presiidiumi ruumist.»

«Kuidas ma enne selle peale ei tulnud! Ole meheks. Mis kell on?»

«Pool üheksa.»

«Pool üheksa,» kordas Andres Lapeteus ja kiirustas vastastrepist üles.

Lapeteus jättis Oskar Põdrusele ebamäärase mulje. Kuid ta ei hakanud sõbra käitumise üle juurdlema. Õieti öelda unustas ta Lapeteuse kohe, niipea kui viimane oli tema juurest lahkunud. Jälle jäi ta üksi.

Nii ta seisis ja suitsetas. Temast käidi mööda. Märkas uudishimulikke pilke. Siinsamas tema kõrval rääkis elavalt nelja-viiemeheline grupp, kellest aeg-ajalt üks, siis teine teda vargsi silmitses.

Ei, kõik ei olnud nii nagu tavaliselt. Ja veelgi teravamini kui ennist saalis tajus ta, et on muutunud pilkude märklauaks. Mõistis ka seda, et oli Andres Lapeteuse nurgelisi õlgu jälginud, nii nagu uppuja võib vaadata ölekõrt. Oli alateadlikult oodanud, et Lapeteus tema juurde jääb ja mõne sõbraliku sõna lausub. Kuid Lapeteus otsis oma peremeest.

Oskar Põdrus ei jäänud vaheaja lõpuni üksinda. Nii nagu poleks midagi juhtunud, astus trepist allatulnud Helvi Kaartna tema juurde ja palus sigaretile tuld. Põdrus süütas ka endale uue sigareti ja nad suitsetasid koos. Sellest, et Kaartna tuli ja tema seltsis suitsetama jäi, hakkas Põdrusel pisut kergem.

Helvist kiirgas nagu midagi, mis teda toetas ja rahustas. Selle naise juuresolekul oli ta ennast alati hästi tundnud. Nüüd, praegusel silmapilgul, mõistis ta seda eriti selgesti.

«Ma ei saa millestki aru,» ütles Helvi.

«Ka mina ei saa,» tunnistas Oskar Põdrus. «Ei, paljut ma taipan. Klassivõitluse teravust alahindame me tõepoolest. Ja et sellest avameelselt, täie otsekohesusega räägitakse, on hea. Aga mispärast . . .»

Põdrus ei leidnud sobivaid sõnu. Õigemini ei suutnud ta endast kõnelda.

«Mul on häbi selle pärast, mis teiega tehti. Asi pole mitte selles, et presiidiumi nõuti just teie taskuraamatut. Oleks nõutud kellegi teise märkmikku, ka siis oleksin ma tahtnud häbi pärast maa alla vajuda. Nii ei tohi me üksteisesse suhtuda. Oleme ju ühe partei liikmed, seltsimehed, teeme ühist tööd. Peame üksteist toetama, aga mitte näkku lööma.»

Helvi Kaartna oli erutatud ja erutus rääkides veelgi rohkem.

Põdrus ütles vaikselt:

«Partei tugevus ei seisa mitte selles, et kõik üksteist aina paitavad ja silitavad.»

Helvi vaatas Põdrusele otse näkku.

«Ma ei saa millestki aru. Ma ei saa ka teist aru. Kõik on äkki nagu hulluks läinud. Muudkui poo risti ja poo risti. Kuidas te võite nii rääkida! Teid koheldakse nagu... nagu vaenlast, aga teie kiidate kõike aina heaks.»

Sõna «vaenlane» juures muutus Põdruse ilme. Helvi märkas seda ja ta hääl soojenes.

«Andke andeks. Ma ei tahtnud seda. Keegi ei mõtle teist nii.»

Põdrus püüdis naeratada.

«Asju tuleb nimetada nende õigete nimedega.»

Ta ei öelnud, et ka ta ise tundis pisut aega tagasi sedasama. Ainult et ta ei julgenud lõpuni mõelda.

Signaal teatas vaheaja lõppemisest.

Nad läksid koos saali. Kumbki oma kohale.

Istungit asus jällegi juhutama Madis Jürven. Ta toetus kahe käega lauale ja ootas, kuni saalis vaiksiks jäi.

«Enne kui minna edasi sõnavõttudega, on presiidiumil ettepanek otsustada Oskar Põdruse koosolekul viibimise küsimus. Paljud seltsimehed avaldasid vaheajal arvamust, et Põdruse koht pole meie aktiivil. Presiidium jagab seda seisukohta.»

Keegi hakkas plaksutama.

Jürven vaigistas oma suure käega saali ja jätkas:

«Teisi seisukohti ei ole? Ei ole. Panen presiidiumi ettepaneku hääletamisele. Kes on selle poolt, et Oskar Põdruselt aktiivil viibimise õigus ära võtta? Tänan. Kes vastu? Üks, kaks, kolm, neli, viis, kuus, seitse, kaheksa . . . Lubatagu mul mitte edasi lugeda, sest presiidiumi ettepaneku poolt on absoluutne enamuse. Keegi vastu ei vaidle? Ei vaidle. Erapooletuid ei ole? Ei ole. Niisiis presiidiumi ettepanek on rõhuva enamusega, peaaegu täieliku üksmeelega heaks kiidetud. Põdrus — minu keel tõrgub teda seltsimeheks nimetamast —, palun lahkuge saalist!»

Sedakorda ei kaotanud Oskar Põdrus enesevalitsust. Tal oli küll tohutult raske näha, kuidas ta kõrval ja ees tõusis kätemets, mis nõudis tema lahkumist. Kuid silme ees jäi kõik selgeks. Ta jaksas pilku isegi Jürvenil hoida. Kellegi jalgadele komistamata jõudis ta toolirea lõppu. Kuulis oma samme, niisugune vaikus valitses saalis. Kurku tõusis jällegi klomp. Nüüd keeras ta lava ees paremale. Kõrge, kahe poolega ukse tahvlid helkisid tuhmilt. Läbi pea välgatas, et ta oleks võinud ka tagaukse kaudu minna. Tundis samas, et see oleks vale olnud.

Ukse ees seisis kolm-neli saali tulemisega hiljaksjäänud inimest, kes polnud jõudnud veel oma kohale minna.

Keegi avas talle ukse.

Koridoris langes ta sisemiselt kokku.

Andres Lapeteus oli tõepoolest ebamäärases meeleolus. Ta jälgis segaste tunnetega seda, mis Oskar Põdrusega juhtus. Ka temale näis suure arusaamatusena, et Põdruse taskuraamatut presiidiumi nõuti. Koosolekutel tehakse ju ikka märkmeid. Temagi oli täna juba mitu lehekülge täis kirjutanud. Ning egas Põdrus ja tema olnud a'nukesed. Kommunistil on mitte ainult õigus, vaid kohus sõnavõttude tuuma kõrva taha panna. Head ja tarka omagi tegevuses arvestada.

Mu'dugi, Põdrus sai täna tugevasti sarjata. Koolides näivad asjad tõepoolest sassis olevat. Ja kui sellest, mis kõneldi, veerandki paika peab, on ta viltu vedanud küll. Ku'd et Põdrus vaenulikke elemente teadlikult soosib, et ta marksismi-leninismi klassikute seisukohtade tähtsust õppetöös alahindab ja isegi eitab, seda ei tahtnud Lapeteus hästi uskuda.

Oskar Põdrus ei olnud talle ometigi võõras inimene. Ta tundis ju teda läbi ja läbi.

Kui Oskar Põdrus vahekäiku pidi, pruunide kaantega märkmik kramplikult peos, lavale lähenes, meenus Andres Lapeteusele millegipärast see, kuidas nad varemetes sissepiiratuina arutasid, mida ette võtta. Tema, Lapeteus, pidas õigemaks ööpimeduses tagasi tõmbuda, ku'd Põdrus seisis sellele vastu. Põdruse kui komissari tahe jäi peale. Ja siis, kui nad vaidlesid, oli Põdrusel nägu niisama kahvatu kui praegu.

Andres Lapeteusele meenus ka muu. Madis Jürveni küsimus:

«Mispärast Põdruse vanemaid maha ei lastud?»

Nõnda küsis Jürven temalt aasta tagasi. Tookord ta

päris ehmus. Jürveni küsimus paistis talle väga ime-
likuna. Kuidas üldse võidi nii küsida?

«Ka minu vanema'id ei tapetud.»

Nii oli tema, Andres Lapeteus, siis vastanud. Jürven
naeris selle peale ja seletas, et fašistide suhtumine tema
ja Põdruse vanematesse on kaks ise asja. Tema oli üks
tuhandetest mobiliseeritustest. Eestist lahkudes alles
parteitu. Avalikkusele tundmatu, nii-öelda reaktivist.
Oskar Põdrusega on teine lugu. Põdrus oli tuntud n'imi.
Partei liige. Neljakümnendal aastal Rahva Omakaitstes,
miilitsas ja mujal kõrgel kohal. Niisuguste tegelaste
omakseid jälitati, enamasti hukati. Põdruse isa ja ema
aga elasid oma talus rahulikult edasi. Nende juures
tehti läbiotsimine, ja see oli kõik. Ka Põdruse venda ei
puudutatud.

Lapeteus oli nagu Põdruse kaitseks lausunud, et kõiki
ei jõudnud okupandid (siin oli Jürven täpsustanud:
okupandid ja nende käsikud) areteerida ega maha tappa.
Tuleb õnne tänada, et osa ellu jäi. Madis Jürven tähen-
das selle peale, et ei maksa temast nii aru saada.
nagu sooviks ta Põdruse või kellegi teise omaste surma.
Seda mitte. Kuid inimeste hindamisel ei tohi kahe
silma vahele jätta ühtki, ka kõige pisemat faktorit.
Liiatigi on valvsus iga tõelise bolševiku lahutamatu
omadus.

Lapeteus ei hakanud õiendama seda, et Põdruse vane-
matel polnud talu. Viiehektarist saunakohta, millest
pool pealegi raba, pole mõtet taluks nimetada. Ja ka
seda ta ei öelnud, et Põdruse ema sõja ajal suri.

Kõik see tuli Andres Lapeteusele nüüd meelde ja
tema pilk jäi peatuma Madis Jürvenil, kes püsti seisis
n'ing ootas, millal Põdrus oma märkmiku ära annab.
Nagu alati, nii torikas Lapeteusele ka praegu silma

vastuolu Jürveni kullisilmade ja lapselõua vahel ning ta mõtles, et üldine arvamus, nagu oleks etteulatav kandidiline lõug tahtejõu peamine tunnus, ei pea alati paika. Madis Jürven näis talle mehena, kes hoolimatu järjekindlusega üht ja sama sihti raiub. Jürveni-taolise inimisega poleks hea vastakuti minna.

Andres Lapeteus tuli koosolekule varjatud ärevusega. Ja see ärevus ei kustunud, vaid paisus nõupidamise käigus. Nende ministeeriumi sarjati küll suhteliselt vähe, aga sellest hoolimata ta ei rahunenud. Sest kui kaadrit, kelle tegevuse eest tema vastutab, hakatakse nii analüüsima, nagu seda tehti Põdruse kooliõpetajatega, siis pole pilt kuigi rõõmustav. Ei, ta peab juba homme päev kaadri isiklikud toimikud uuesti läbi vaatama. Siinkohal meenus talle Roogas. Roogas töötas Viljandi Metsatööstuskeskuses laitmatult, ministri käskkirjaga avaldati talle kord isegi kiitust, kuid kas pole Roogas inimene, kes juhtivale tööle ei kõlba? Ei, Roogase pärast pole kellelgi õigust talle etteheiteid teha, major Roogase eest võib ta vastutada. Aga mis siis, kui Jürven praegu üles tõuseb ja ütleb, et vaadake, seal üheksandas reas istub Lapeteus, kes sokutas vastutavale ametikohale väga kahtlase minevikuga inimese...

Roogast Viliandisse lähetades tundis Andres Lapeteus pisikest üleolekutunnet mehest, kellega nad omal ajal Nunne tänaval peaaegu riidu oleksid läinud. Kuigi nad kumbki tollest vaheiuhtumist ühtki sõna ei rääkinud, jäi Lapeteusele mulje, et Roogas pole seda unustanud ja mõistab, kui suuremeelselt käitub praegu tema.

Vaheajal käis Andres Lapeteus ühe vestlejate grupi juurest teise juurde, ilma et oleks jutust osa võtnud. Ta nägi vestibüülis Põdrust üksinda suitsetavat ja sa-

mal momendil tulid talle meelde andmed, mida minister ootas. Ülal koridoris kohtas ta Helvit, noogutas talle kergelt peaga ja kiirustas edasi. Ministrit ta ei tabanudki.

See, mis toimus koosoleku jätkudes, mõjus talle veelgi tugevamini.

Kui Madis Jürven palus kätt tõsta neil, kes on nõus sellega, et Põdruselt võetakse aktiivil viibimise õigus, ei teadnud ta äkki, mida teha. Oskar Põdrus on temast vanem kommunist, sõjakaaslane, aus inimene. Ta ümber kerkisid käed, Lapeteus ei märganud ühtki, kes oleks käsi süles hoidnud nagu tema. Hääletamise moment näis talle väga pikana. Madis Jürven justkui ei kiirustanud käte allalaskmiseks märku andma.

«Täna. Kes vastu?»

Andres Lapeteus jättis ka nüüd oma käed rüppe. Esi-reas tõusis üks käsi, samaaegselt veel mõned. Üks käsi kuulus naisele, Lapeteuse silmad jäid sellele rippuma. See oli Helvi Kaartna käsivars. Küünarnukini paljas ja ebatavaliselt valge.

Ka siis, kui erapooletuil paluti kätt tõsta, jättis Andres Lapeteus oma käed paigale.

Ta ütles endale, et niikaua kui tal ei ole Põdruse suhtes täit selgust, pole tal õigust teisiti talitada. Ta nägi oma silme ees ikka veel Helvi üle peade ulatuvat kätt ja see mõjus talle nagu etteheide.

Järsku tuli talle meelde, et Oskar Põdrus oii üks tema parteisse soovitajaid. Ei, see ei tulnud talle alles nüüd meelde. Juba siis, kui Madis Jürven hakkas Põdruse märkmikust rääkima, vilksatas see tal läbi pea, kui'd Andres Lapeteus surus selle kuskile ajusoppi tagasi. Ta nagu kaitses ennast mõtete eest, mis hinge krat-sid. Nõnda oli ta harjunud käituma.

«Nägin kohe, kui nad sisse tulid. Mind nad ei märganud. Neil polnudki silmi ümbruse jaoks.»

Viktor Haavik ootas, mida Lapeteus ütleb. Et aga Lapeteus hakkas vaikides uut paberossi süütama, jätkas ta:

«Inetu on nii tagaselja klatšida, kuid ma ei räägi ju turueitetele, vaid sulle, kes seda kogu maailmale kuulutama ei lähe. Helvi ja Põdrus istusid kõrvallatrisse. Kuulsin kõike, mida nad rääkisid. Piinlik oli, kuid ma ei saanud ju oma kõrvu kinni katta. Neile aga näis see täiesti ükskõik olevat, kas neid kuuldakse või mitte.»

Andres Lapeteus tahtis öelda, et teda ei huvita, mida Helvi ja Põdrus tegid või rääkisid. Talle oli Viktor Haaviku praegune käitumine üldse vastumeelne. Ometigi ei takistanud ta oma sõpra kõnelemast.

«Ausalt öeldes hakkas nende vestlus mind lõpuks huvitama. Pean tunnistama, et kuni selle jutuaajamiseni, mille tahtmatuks kuulajaks ma sain, jäid niisugused mõisted nagu «klassivõõrad elemendid ning nende soosijad» mulle abstraktseteks terminiteks. Tänu neile mõistan ma praegu üht-teist. Algul mõtlesin, et kaks sõjaseltsimeest on tänaval juhuslikult trehvanud ja tulid, et kuuma kohvi juues sõnake juttu puhuda. Pärast ma enam nii ei arvanud. Põdruse ja Helvi kohtumine ei olnud juhuslik.»

Milleks Viktor nõnda räägib? Lapeteus ei taibanud. Ta silmitses sõpra. See oli nagu hasardis. Viktori ikka veel noor, pehme, ovaalne nägu punetas tavalisest roh-

kem. Ta vaatas kogu aeg Lapeteusele näkku ja viimane tundis ennast millegipärast ebamugavalt.

Viktor Haavik ei rääkinud just täpselt seda, missuguseid mõtteid Helvi ja Põdruse kohvikusse tulek temas tekitas. Kõigepealt oli ta üllatunud. Helvi Kaartna nägemine äratas Haavikus alati varjatud kihku ja ühtaegu kiivust selle vastu, kes teda saatis. Helvi polnud ainuke naine, keda Haavik nõnda vaatas. Ent ta oli üks neist, kellega Haavik oleks meelsasti maganud, ja ta kadestas omal ajal hullupööra Lapeteust. Nüüd ei mõjunud Helvi talle enam nõnda tugevasti, kuid erutas siiski. «Vaata jäära,» silmitses ta imestades Põdrust. Valmistus tervitama ja oli pettunud, et teda ei märganud.

«Nad arvustasid ägedalt seltsimees Jürvenit. Ei olnud millegagi rahul. Ei hiljutise aktiiviga, ei büroode koosolekutega, kogu partei praeguse poliitikaga. Julgustasid ja õhutasid teineteist. Mul oli järjest raskem neid kuulata. Ma poleks kunagi uskunud, et Põdrus võib end parteile nii vastu seada. Sa poleks Helvit ära tundnud. Ütlen sulle: täna õnne, et sa temaga ei abiellunud.»

Nüüd lausus Lapeteus:

«Põdrusel on praegu rasked päevad.»

«Minu arvates on seltsimees Madis Petrovitšil õigus: Põdrus on üks neid, keda nimetatakse «ebakindlaks elemendiks». Ma ei taha rohkemat öelda. Ta mõjutab ka Kaartnat. Kahju Helvist. Ta oli tubli tüdruk. Nähtavasti on Põdrus talle praegu sinu asemel.»

Haaviku viimane küüniline lause ärritas Lapeteust.

«Minu kuuldes ära sa . . . Helvist nõnda räägi,» ütles ta etteheitvalt. Ning mõtles, et oleks pidanud veelgi järsem olema.

«Vabanda, Andres. Sa oled ja jääd aumeheks. Ma ei

räägi sulle enam nendest. Vabanda, vana vennas, kui sind riivasin. Kuid nende käitumine ajas mind marru. Kuhu me jõuame, kui laseme klassivaenlasel üle pea kasvada? Ma ei ole partei liige, kuid nüüd ma astun parteisse. Kas sa annad mulle soovitusi? Sellepärast ma sind üles otsisingi.»

«Muidugi annan.»

«Täna. Ma ei kahelnud, et sa oma toetust ei keela. Koos sõdisime. Mäletad, kuidas me valget maja kaitse-
sime? Ma sain veel «Punase Tähe». Sulle pole vaja kõike meelde tuletada. Kogu aeg puutume tihedalt kokku. Ma ei tundnud ennast siiani parteisse astumiseks küps olevat. Nüüd ei saa ma enam teisiti. Minu kui rindemehe ja fašismi ohvri poja koht pole praegu kõrvaltvaatajate ridades. Muide, ma pole kunagi kõrvaltvaataja olnud. Esimesel nõukogude aastal lõin täie hingega kaasa. Ma ei armasta ennast kiita, kuid Keskkomitee tundi mind rohkem kui täitevkomitee esimeest. Poleks ma kommunismis inimkonna tulevikku näinud, kas ma siis oleksin vabatahtlikult rindele läinud?! Sinule pole mõtet sellest kõigest rääkida, sa tunned mind niisama hästi kui ma ise.»

Andres Lapeteus ei jälginud, mida Haavik rääkis. Ta mõtles Helvi ülestõstetud käele. Helvi on ääretult sirgjooneline. Ta võib peaga vastu müüri joosta. Ja kui Helvi oleks seal koosolekul tema kõrval istunud, kui nende vahel poleks midagi juhtunud, siis oleks temagi vastu müüri tormanud, sest siis poleks ta hääletamata jätnud. Ja võib-olla oleksid nad kolmekesi kohvikusse läinud... Ei, Viktoril on õigus: abiellumine Helviga oleks olnud eksisamm.

«Ma tunnen sind ja mõistan ka su viha klassivaenlaste vastu,» ütles ta kiiresti. «Ma ei pane Põdrust ja

Helvit nendega ühte patta. Eriti Helvit, kes on suurepärase tüdruk. Põdrus ärgu süüdistagu teisi, vaid iseennast. Ta ütles koosolekul ise, et ta oli pime ega märganud, kuidas klassivõõrad elemendid koolides võtme-positioone enda kätte kiskusid. Ning et ta ei arvestanud klassivõitluse teravnemise fakti meie elu praegusel etapil. Jürvenil on õigus, kui ta räägib, et Põdruse-taoliste tegelaste peaviga peitub selles, et nad on rahvast eemaldunud, et nad ei tugine oma töös seltsimees Stalini õpetusele. Koguni alahindavad seda.»

Lapeteuse ootamatult tekkinud kõnetulv jättis Haavikule pisut veidra mulje. Ta pani selle oma jutu arvele. Talle näis, et Lapeteus ei ole siiani Helvi suhtes ükskõikne.

5

Helvi ja Põdruse jutuajamine, millest Haavik rääkis, toimus nii.

Põdrus: «Ma tunnen ennast vahel märgade kõrva-tagustega poisiklunnina, kes midagi ei oska. Tahaks kõike teha kõige paremini, kuid . . . Mis me tellime?»

Helvi: «Ma joon ainult kohvi.»

Põdrus: «Siin on kehv kohv. Sööme midagi.»

Helvi: «Ma ei mõista Jürvenit.»

Põdrus: «Võtaksin siiski endale omleti. Soovitan ka teile. Te olete kõhnaks jäänud.»

Helvi: «Ainult kohvi. Ja kook, kui ma nii kõhn välja näen.»

Põdrus: «Minu arvates taotleb Jürven kõige paremat. Kas jooksimet ka midagi? Veini vahest?»

Helvi: «Ei, ma võtaksin ennast purju. Aga kui te just tahate, siis tellige.»

Põdrus: «Kolmsada grammi. Seda pole palju. Täisjoomine ei aita. Ma ei armasta nutuseid inimesi, aga viin teeb härdaks.»

Helvi: «Vabrikus oli parem. Mulle meeldib füüsiline töö. Niisugune töö, mille tulemusi sa võid näha ja käega katsuda.»

Põdrus: «Oleme kokku leppinud — üks omlett, kaks kooki, sest te olete nii kõhn, et ühest ei aita; kaks kohvi ja kolmsada grammi veini. Kui te ei taha, siis joon üksi ära.»

Helvi: «Ma ei saa siiski Jürvenist aru. Näen teda peaaegu iga päev, kuid tema olemust pole ma tabanud. Tellige ka minule omlett. Tingimusel, et te ühe koogi ära sööte.»

Vaikus.

Põdrus: «Ma olen teile tänulik.»

Helvi: «Ma lähen ära, kui te nii jätkate.»

Põdrus: «Andke andeks. Teil on õigus.»

Uus vaikus.

Põdrus: «Kas teate, mis mind kõige rohkem mõtlema paneb? Mulle on uusi sõpru tekkinud. Inimesed, kes varem hambaid näitasid, avaldavad nüüd kaastundmust. Kas nad tõesti peavad mind oma mõttekaaslaseks? See oleks kohutav.»

Helvi: «Nad ei pea teid oma mõttekaaslaseks. Loodavad ainult, et teist võib nende mõttekaaslane saada.»

Põdrus: «Ka see on hirmus.»

Helvi: «See oleks hirmus, kui te nende lootusi ei peitaks.»

Põdrus: «Ei, ma olen neile siiski oma tegevusega alust andnud. Käsitlesin inimesi üksikisikutena ega

võtnud neid kui klassihuvide väljendajaid. Pime satub rappa.»

Helvi: «Ma ei kahtle, et te leiate tee rabast välja.»

Põdrus: «Te olete vahel väga julm. Ma lootsin, et te ütlete, et ma polegi rappa kukkunud.»

Helvi: «See on tore, et te pole kaotanud huumori-meelt.»

Põdrus: «Teie seltsis on hea olla.»

Helvi: «Teie ei ole esimene, kes seda ütleb.»

Põdrus: «Vabandan.»

Vaikus.

Põdrus: «Omlett on tõesti hea.»

Helvi: «Nüüd jääb teil veel hakata ilmast rääkima.»

Põdrus: «Võtan kriitika omaks. Tõepoolest on minu poolt praegu totter omletist kõnelda.»

Helvi: «Teate, mis ma praegu mõtlesin? Et te pärast seda, mis on juhtunud, ei usalda enam kedagi. Koguni iseennast mitte. Te olete masendatud, solvunud, te olete segi paisatud, aga näitlete franti.»

Põdrus: «Võib-olla on teil õigus. Kuid franti ma ei mängi. Ja ka usku pole ma kaotanud. Ma usaldan partei-seltsimehi. Madis Jürven pole veel partei.»

Helvi: «Peate kõigest üle saama.»

Põdrus: «Kui otsekohene olla, siis olen ma tõepoolest segaduses. Mõistan, et ma pole suutnud teha, mida oleks tarvis olnud. Et ma olen poliitilist kanapimedust põdenud ja pole inimesi läbi näinud. Kuid . . . mispärast mind nagu pidalitõbist välja aeti?»

Helvi: «Seda ei mõista paljud. Ka need, kes Jürveni ettepaneku käetõstmisega heaks kiitsid.»

Põdrus: «Ma arvasin, et sõjast ei ole midagi hullemat.»

Helvi: «Ei olegi.»

Põdrus: «Kui sind reeturiks peetakse, on veel masendavam.»

Helvi: «Keegi ei pea teid reeturiks. Isegi mitte Jürven.»

Põdrus: «See on hea, et te minuga tulite.»

Helvi: «See pole tähtis, et mina tulin. Keegi seltsimeestest tuleb alati, kui meil raske on.»

Põdrus: «Kahju, et ma sooritasin sotsialismi ehitamise praktika esimesed aastad hindega «mitterahuldav». Võib-olla pannakse mulle koguni kaks. Kuradi kahju.»

Helvi: «Ma ei salli inimesi, kes kõnelevad sotsialismist nii, nagu oleksid nad juba mitu kommunistlikku ühiskonda üles ehitanud.»

Põdrus: «Kas te lubate nüüd toidust ja ilmast rääkida?»

Helvi: «Valage mulle veini.»

Põdrus: «Kas tellime veel teise omleti?»

Helvi: «Ei, me ei telli enam midagi. Kõnelge, millest tahate. Ma luban teile kõike.»

Reet Lapeteus paranes kiiresti ja arstid lubasid tal haiglast lahkuda. Kodus muutus ta otsekohe toimekaks. Helistas kogu öhtupooliku sõpradele ja tuttavatele. Teiste hulgas kõneles ka Endel Murukiga.

«Kas seltsimees Muruk?»

Telefonis mõrises pahur hääl:

«Dotsent Muruk kuuleb.»

«Sa ei tunne mind ära? Või ei taha enam ära tunda? Räägi ausalt.»

Hääl telefonitorus muutus.

«Sina, Reet! Anna andeks. Tunnen sulle kogu südamest kaasa. Sõidan juba homme hommikul sinu juurde. Kuidas on Lapeteusega? See tähendab... Andresega?»

Reet ohkas.

«Arstid ei räägi mulle. Kardan kõige hullemat. Sa ei mõista, Endel, mida ma olen üle elanud... Missugust advokaati sa soovitad?»

«Debinit. Tugev jurist. Visa, sidemetega. Kõnelesin oma sõbraga kohtust. Soovitas just Debinit. Ta ütles ka, et Andrest on võimalik kõige hullemast päästa.»

Reet ohkas uuesti.

«Haiglast vanglasse. Ma ei suuda seda üle elada.»

Muruki hääl kõlas energiliselt ja julgust sisendavalt:

«Vanglasse? Ei, Reet. Debin ei lase seda sündida. Muide, sinu mehe laitmatu biograafia on Debini-taolise kaitsja käes trumpässaks. Kaks korda haavatud, kaks ordenit, neli medalit, kaks Ülemnõukogu Presiidiumi aukirja, kümme teenistusalast kiitust. Parteilane, kes kuulub nii-öelda vabariiklikku aktiivi, ja nõnda edasi. Me pidasime juba Debiniga pisut nõu, ta on väga optimistlik. Ma mõistan, et sul on praegu tohutult raske, kuid kõige rängemad päevad peaksid juba möödas olema.»

Reet elavnes.

«Teadsin, et sa mind toetad,» ütles ta vaikselt. «Ole tänatud, Endel. Sa ei arvesta ainult kõige kohutavamat. Pila, mida praegu minu kohta keerutatakse.»

«Vilista klatšijatele. Enamik on sinule lihtsalt kadedad.»

Pilgu aega ei öelnud Reet midagi. Siis sosistas:

«Võib-olla protsessi ei tulegi. Andres võib... Andres võidakse... haiglast kalmistule kanda.»

Reet nuuksatas.

«Rahune, Reet. Mispärast maalid sa endale nii hirmsaid pilte silme ette? Ka mina kõnelesin arstidega. Nõnda lootusetu tema seisukord siiski ei ole. Sa näed praegu kõike liiga mustades värvides. Sõidan kohe sinu juurde.»

Hoides telefonitoru kõrva ääres, mõtles Reet, et pa-

rem oleks, kui Muruk tuleks homme. Toad on korrast ära ja ta ise näeb halb välja. Sel silmapilgul tundis Reet end väga väsinuna.

«Täna,» kõneles ta vaevu kuuldavalt. «Ootan sind homme. Täna oleks mul raske rääkida. Ka minu tervis pole veel hea. Arstid ei tahtnud haiglast välja lasta. Andsin sõna, et hoian ettekirjutatud ravirežiimist rangelt kinni. Millal ma võiksin Debinit näha?»

«Kas või homme.»

«Võtad ta kaasa?»

«Pean temaga enne kokku leppima.»

«Arvad, et ta on kõige sobivam?»

«Olen selles veendunud. Debin orienteerub seaduste peensustes ja oskab kohtunikke mõjutada. Pealegi on tal vajalikke tutvusi. Ta ei võta endale üldse lootusetuid asju. Olen homme kell üksteist sinu juures. Kui Debiniga ühendust saan, siis koos temaga. Muide, Debin on inimene, kes saadab imesid korda nende heaks, kes oskavad tema tööd hinnata.»

Reet naeratas. Kuigi ta oma vestluskaaslast ei näinud, naeratas ta siiski. Oleks Muruk siinsamas istunud, võib-olla poleks ta siis üldsegi mitte naeratanud.

«Ma ei koonerda. Võid talle seda mõista anda. Ootan teid. Nägemiseni. Ees on õudne öö... Nägemiseni.»

Telefonitorust kuuldus mahe bariton:

«Kõik lõpeb hästi. Soovin kõige paremat. Head tervist.»

Pärast telefonikõnede pidamist läks Reet garaaži, kuhu onu oli lasknud vedada purukssõidetud «Volga».

Auto esiosa oli konservikarbinä kokku litsutud, vaskpoolne uks kõlkus ühel hingel. Esiistmele tunginud mootoriplokk asetses kummalise nurga all viltukiskunud roolivarda kõrval. Muljutud ning kägarasse pressi-

tud radiaatori ja õhupuhasti vahelt paistis dūnamo. Akupatarei oli keegi pealt ära võtnud. Esiklaasist oli jäänud alles ainult väike riba, mis meenutas nürisid saehambaid.

Vasakpoolset esiratast polnud. Länguvajunud auto-kere toetus käändteljele. Hiljem märkas Reet, et ratas seisis seina ääres.

Auto põrandal, mootoriploki ja roolivarda vahel, mustas tume loik.

«Õli või veri,» mõtles Reet. «Vist veri.»

Siis vaatas ta ümber. «Kus on vaibad?»

Vaipu ta garaažis ei näinud.

Auto tagaosa plekk-kate oli mõlkis ja sisse muljutud. Üks tagaratastest seisis imelikult lāngus.

Ta kuulis onu hāält:

«Garaažis põles elekter. Kogu maja kiiskas tuledest, kui ma koju jõudsin.»

Reet ei pöördunud onu poole, kes oli tulnud ta selja taha.

«Alusraam on kaardunud, tagasild nāssus,» rāakis onu. «Remont läheb maksma uue hinna.»

Reet küsis nagu onu poole pööramata:

«Kus on vaibad?»

«Keldris. Pesin ja nūhkisin ühte. Maailmatu laik ikka sees. Verd ei võta miski välja. Kas temast saab elulooma?»

Reet kehtas õlgu. Lõpuks ütles:

«Jāāb vigaseks.»

Vāike mehekōhvits tatsas ümber auto. Jōudis tagasi Reeda kõrvale ja sõnas:

«Teab, kas talle pensionigi makstakse. Lüüakse kinni. Aga kui purusant, teab kas lüüakse.»

Reet vaikis.

«Küpsetas sulle alles piruka. Seda võis oodata. Oleksid sa mind õigel ajal kuulda võtnud.»

Nüüd käis Reet ümber masina.

Onu jätkas oma peenikese, piniseva häälega:

«Nüüd pead sina teda toitma ja kasima.»

Reet tähendas:

«Hommikul tuleb Muruk advokaadiga.»

Siis lahkus ta garaažist.

Keldris seisis vaibad rullikeeratuna nurgas.

«Siin on kuiv,» mõtles Reet. Ta pingutas mälu, kuid vahendi nimi, millega saab vereplekke kõrvaldada, ei tulnud meelde.

Õhtusöögi ajal ütles ta onule:

«Ma hakkan jälle üleval magama.»

Onu sõnas:

«Sa oled alles noor inimene.»

Nüüd puhkes Reet nutma.

2

Ülejärgmisel päeval läks Reet haiglasse. Ta kutsus välja õe ja andis sellele pisikese paki ning kimbukese nelke.

«Palun viige need direktor Lapeteusele.»

«Te võiksite ise talle viia.»

Õe vastus hämmastas Reeta.

«Kas... tema juurde... tohib minna?»

«Arstid ei keela. Ka ta ise on rahunenud.»

Palatiuksest sisse astudes kaotas Reet enesekindluse. Ta lähenes voodile, kus seljakil, ikka veel paksult side-

metesse mähituna lamas Andres. Tabas endalt mehe pilgu, kuid ei suutnud sellele vastata. Voodi ees jäi ta seisma, sõnatuna ja ebakindlana. Tundis endal Andrese silmi ja kartis talle otsa vaadata.

Kumbki ei öelnud sõnagi.

«Tere,» hakkas lamaja esimesena rääkima.

«Andres,» sosistas Reet. Nagu mingile otsusele jõudes istus ta siis voodi servale ja kummardus haige kohale. Juuksed puudutasid mehe rinnal lebavaid käsi.

«Andres,» sosistas Reet uuesti.

Ta nägi oma silmade ees luisseid sõrmi. Kuulis vilistavaid, justkui õhku-ahmivaid hingetõmbeid. «Sureb, kindlasti sureb,» käis läbi pea.

«Mispärast sa tulid?»

Andres Lapeteuse hääl kähises. Ta sõnad riivasid Reeta valusasti. Reet nägi ikka veel oma silmade ees Andrese kooljakollaseid käsi. Hakkas siis kiiresti rääkima:

«Kõik on minu süü. Oleksin pidanud koju jääma. Oleksin ma koju jäänud, poleks midagi juhtunud. Ega... ega seltsimees Kaartna poleks minu küljest tükki ära hammustanud. Kahetsen, hirmsasti kahetsen. Käitusin rumalalt, hirmus rumalalt. Anna mulle andeks, Andres. Juba siis, kui ma Aino juurde jõudsin, tekkis imelik eelaimus. Olin rahutu ja mõtlesin, kuidas sa küll külalistega hakkama saad. Tegin endale mõttes kogu aeg etteheiteid.»

Reet vaatas nüüd otse mehe silmadesse.

Andrese silmad helkisid võõralt. Ta justkui väiksemaks jäänud nagu oli kõhn ja selle nahk niisama kollane kui ta käed. Põsesarnad tungisid teravalt esile. Lõuajoon oli hoopis järsem. Kõige rohkem muutunud olid aga siiski silmad. Õigemini pilk, millega mees teda

jälgis. Reet arvas sellest peegelduvat etteheidet. Ja külmust. Otse väljakutsuvat külmust.

«Kui ma Rakverest tagasisõitva Viktoriga juhuslikult kohtusin . . . Sa ei tea seda, luba, ma seletan. Algul läksin ma Ainole külla. Ernaga leppisin eelnevalt kokku, et sõidan kella üheteistkümne paiku, kui nad teatrist koju jõuavad, tema poole. Aino juures ma ei saanud ööbida, neil on kole kitsas. Sattusime aga Ainoga hoogu ja vatrasime kuni kella üheni või isegi kauemini. Muidugi kauemini. Tänavad olid inimestest tühjad, bussid enam ei liikunud. Läksin taksopeatusse. Viktor sõitis minust mööda. Märkas mind ja peatus. Mul oli nii piinlik paluda, et ta mind Piritale sõidutaks. Õnneks ta ei pärinud, mispärast ma sinna lähen. Tee peal hakkas mootor streikima. Ta rääkis midagi küünaldest ja süütest ja karburaatorist, ma ei mäleta enam midagi täpselt. Viktor oli hirmsasti kimpus. Üks mõistlik taksojuht seadis lõpuks asjad jutti . . . Mispärast ma küll koju ei jäänud!»

Reet peatus ja ootas, et Andres midagi ütleks. Viimane oli aga silmad sulgenud ja lebas liikumatult. Reet kordas uuesti, et kõik on tema süü.

Andres Lapeteus ütles nüüd:

«Me peame lahku minema. Sul oli õigus.»

«Nüüd mitte mingi hinna eest,» sõnas Reet kiiresti. Reedale näis, et mehe huulenurgad kõverdusid. «Ta vihkab mind,» mõtles Reet.

«Sul on parem, kui . . .»

Reet katkestas teda.

«Ei, ei, ei! Ma ei tulnud sellepärast siia. Ära räägi nõnda. Anna mulle andeks, Andres. Anna mulle kõik andeks. Sul on praegu ääretult raske. Ka minul pole kerge. Minu vigastused olid sinu omadega võrreldes

tühised. Tervise pärast ma ei karda. Vaata mind, ma olen ju täiesti terve. Ainult pisut kõhnem. Ometi on mul hirmus olla. Sinu pärast, Andres. Õnnetuse pärast, milles mina olen peasüüdlane.»

Haige tegi tõrjuva käeliigutuse. Reet märkas, et mehe käsi jõuetult värises.

«Luba, et ma räägin,» jätkas ta erutatult. «Tahan nii väga, et sa mind mõistaksid. Siis on mul kergem. Ja ka sinul, kallis. Ma ei süüdistata sind milleski. Ma olen ju ise kõige põhjus ja see vaevab mind kohutavalt. Ka Viktor ei süüdistaks sind. Ta isegi kaitseks sind, kuid teda ei ole enam. Masendav kokkusattumus, Andres. Poleks ma nõnda kauaks Aino juurde lobisema jäänud. Poleks Viktor minust juhuslikult Keskväljakul mööda sõitnud. Poleks ma kodunt ära läinud... Kuid ma läksin ära, jäin Aino juurde lobisema. Viktor sõitis minust mööda ja... Sa pead mulle andeks andma. Sest kõik algas minust. Minu armukadedusest sinu... sinu esimese naise vastu. Sest Kaartna oli ju sinu esimene naine. Ma ei tahtnud teda kohata. Ma ei varja sinu eest midagi, Andres. Mul oli ja on ka praegu tunne, et sa armastad teda ikka veel. Sellepärast ma ei suutnud koju jääda. Olen sinu ees süüdlane. Mul oleks tuhat korda kergem, kui sa mulle andestaksid.»

Reet vaikis. Ta ootas, mida mees ütleb, ega keeranud oma pilku lamaja näolt.

«Mul pole sulle midagi... andeks anda,» lausus Andres.

Jällegi mõtles Reet, et Andres vihkab teda. Pööras pilgu mehe näolt kõrvale ja vaatas aknast välja. Tundis end väga halvasti.

«Kõnelesin arstidega,» jätkas ta pooleldi sunnitult. «Su seisukord pole kaugeltki lootusetu. Kuu-kahe pä-

rast tõused jalule. Nii kinnitavad nemad. Konsulteerisin juristidega. Sind ei oota ka selles suhtes midagi ränka. Leppisime kokku, et sind hakkab kaitsma advokaat Debin. Ja ka partei liinis arvatavasti mõistetakse sind.»

Andres Lapeteus ütles:

«Nüüd oled sa . . . loomulik.»

Reet ei taibanud, mida mees nende sõnadega mõtles. Teise silmist aga luges ta ilmset pilget. Kas tõesti ei tähenda ta Andresele enam midagi?

«Meil on raske iseennast muuta,» sõnas ta kobavalt.

Üle lamaja näo libises nagu mingi virvendus. «Kui kollane ta küll on,» mõtles Reet. Ja siis: «Ta tappis Viktori.»

«Jäta mind üksi,» lausus nüüd Andres Lapeteus. «Ma ei suuda enam . . . kuulata.»

«Andestad sa mulle?»

Mees nagu ei jälginud enam ta sõnu.

Reet tõusis.

«Ma tulen homme jälle,» ütles ta.

«Ära tule.»

«Luba seda,» palus Reet.

«Mul on . . . raskem, kui sa tuled.»

«Aga ülehomme? Nädala pärast?»

Andres Lapeteus sulges silmad.

Haiglast sõitis Reet Rahvamajanduse Nõukogusse. Ta pidi teada saama, kuidas Kergetööstuse Valitsuses nüüd Andres Lapeteusesse suhtutakse.

Pärast Reeda lahkumist lamas Andres Lapeteus tükk aega kinnisilmi.

Algul ei mõelnud ta midagi. Pea oli justkui tühi. Tundis end väga väsinuna. Sõrmed olid nagu tina täis ega tahtnud liikuda.

Siis muutus aga ärevaks.

Mälestused, mida ta oli vaevaga tagasi surunud, valgusid nüüd üle kallaste.

Peas hakkas teravalt tuikama. Ta ei tahtnud millelegi mõelda, kuid mõtted olid temast tugevamad.

Andres Lapeteus sai Reet Sillartiga rohkem tuttavaks siis, kui Reet palus teda endale külla. Uut maja sisse õnnistama, nagu ta ütles.

Kutset esitades seisis ta keset kabinetti. Pikk ja blond. Ning naeratas kogu näoga.

Teispool kirjutuslauda sirgus Andres Lapeteus. Suur ja laiade, kandiliste õlgadega. Ta jäi tõsiseks.

Reet Sillarti kutse oli talle ootamatuseks. Ja ka see, et Sillartid — ta ei kujutanud ette, et naine, pealegi noor ning tantsuhimuline, maadleb niisuguste asjadega üksinda, — maja ehitasid. Nagu teistest kolleegidest, teadis ta vähe ka Reet Sillartist. Sillart töötas nende ministeriumi varustusosakonna raamatupidajana. Ta armastas tantsida; nad olid Oktoobrirevolutsiooni tähistamise koosviibimisel mitu valssi maha keerutanud ja seal siis Reet ütleski, et ta tantsiks kas või igal õhtul. Reet peab teda raudseks inimeseks. Ja see oligi kõik.

Tal polnud ei mahti ega huvigi tungida kaastöötajate isiklikku ellu. Reet Sillart kaasa arvatud. Töö rõhus endiselt peale, instituut oli alles lõpetamata. Naiste suhtes muutus ta ettevaatlikuks. Ei tahtnud end siduda juhuslike vastutulijatega. Õppis lõbutsemishimulisi naisi eraldama mehele minna soovijaist. Viimaseid ta vältis. Reet näis aga kuuluvat esimesse kategooriasse.

Lapeteus silmitses Reet Sillartit tähelepanelikult. Ja märkas, esimest korda märkas, et sellel olid laiad õlad ja kitsad puusad nagu mehel.

«Ma sõidan Võrru,» teatas ta siis lühidalt.

«Ärge sõitke. Või sõitke üks päev hiljem. Minu pärast.»

Reet Sillart astus üsna laua juurde. Nad seisid teineteise vastas. Pikakasvulised ja tugevaõlgised. Ainult paberite ja kaustadega kaetud kirjutuslaud vahel.

«Tal on rohekaskollased kassisilmad.» Niisugune avastus pani Lapeteuse sisemiselt muigama: rumalus, roheline ega kollaseid silmi pole ühelgi inimesel.

«Kahju, väga kahju. Ma ei saa teisiti, pean sõitma.»

«Saatke asetäitja. Nagunii on tal juba tindilõhn juures.»

Reet Sillart naeratas vandeseltslaslikult.

Paistsid teravad helkiv-valged hambad.

Andres Lapeteus mõtles, mis lõhna küll võib see naine talle omistada. Et Reet Sillart nii rääkis, see meeldis talle.

Äkki, ootamatult enesele, ütles ta:

«Ma ei armasta seda lauda siin.»

Reet Sillarti nägu tõsines.

«Mõistan teid.»

Neid sõnu lausus ta vaikselt ja osavõtlikult.

«Ta ulatub mulle kulmudeni,» konstateeris Lapeteus.

«Mõistan teid,» kordas Reet Sillart. «Teil on siin umbne.»

Lapeteus taipas ebamääraselt, et naine ei vihjanud ainult tema kabineti väiksusele.

«Istuge, palun.»

«Täna. Ma ei söanda kauem tülitada. Meie inimestest on teil kõige vähem aega.»

Ta istus siiski.

Telefon helises.

«Lapeteus kuuleb... Ma ei toeta teie ettepanekut... Lahendus on poolik... Jah, poolik, te kuulsite õigesti... See ei muuda midagi... Minister on nõus?... Mis te siis enam minu poole pöördate... Ma ei saanud teist aru... Ärgem raisakem rohkem teineteise aega... Ütlen veel kord: teie poolt pakutud lahendus on poolik... Ei, ma ei muuda oma arvamust. Jään samale seisukohale ka kolleegiumil... Palun, palun. Head tervist.»

Telefoniga kõneldes tajus Lapeteus endal naise pilku. Korruga tundis ta rahuldust. Et oli just nii, aga mitte teisiti rääkinud. Et Reet Sillart teda külla kutsus ja inimeseks nimetas, kellel on kõige vähem aega. Et naine tugitoolis istub ja teda jälgib.

«Vabandage, aga need siin,» osutas Lapeteus telefoniaparaatidele, «on minu suured vaenlased.»

«Teie olete ise endale veelgi suurem vaenlane.»

Telefon helises uuesti.

Lapeteus tahtis kuuldetoru võtta, kuid Reet Sillart ei lasknud seda sündida. Ta pani oma peopesa mehe käele.

Tal olid pikad, tundlikud sõrmed, mis pisut värise-

sid. Kirsipunaseks värvitud küüned, erakordselt pehme nahk.

«Üks vaenlane on võidetud.»

Reet Sillart hoidis ikka veel ta käest kinni, kuigi telefon juba vaikus.

Lapeteus tundis kiusatust omakorda sellest käest, mille pikkadest sõrmedest hõõgus soojust ja veel midagi, mis teda erutas, kinni võtta ning naine enda lähedale tõmmata. Ta vist ei keelduks, mõtles Lapeteus.

Nad vaatasid teineteisele otsa, käed telefonil.

Lapeteus vabastas ettevaatlikult oma sõrmed.

Reet Sillart tõusis. Ta õhetas veidi.

«Me ootame teid siiski. Mina ja mu onu, kes oli maja juures nii töömees kui ka kümnik, nii insener kui ka varustaja.»

«Ma ei saa teile praegu jah öelda, kuigi tahaksin. Vabandan juba ette. Kuid soola-leivale tulen kunagi kindlasti. Suur tänu kutsumise eest. Ärge minu peale pahaseks saage.»

«Me ootame teid siiski. Nägemiseni.»

Reet Sillart keeras ümber ja lahkus.

Andres Lapeteus tuli laua tagant välja, tegi oma kabinetis — tööpoolest pugerik! — paar sihitut sammu ja naeratas endamisi. «Enesekindel tüdruk,» mõtles ta. «Uus, eelarvamustest vaba põlvkond.» Taipas siis, et Reet Sillartit pole vist õige uue põlvkonna esindajaks nimetada, ja istus tagasi kirjutuslaua taha. Tööpoolest, tal on ministeeriumi inimestest kõige vähem aega. Ja umbne on siin kah.

Alaline ringihulkumine hakkas Lapeteust juba tüütama. Kõik kordub aastast aastasse. Suvel üürike hingetõmbeaeg, talvel igavene rabelemine ja tormamine.

Raieplaanid, väljaveograafikud. Lakkamatu sõda rajooni- ja külanõukogudega, kes ei kindlusta inimesi. Mure alaliste tööliste eest. Kuskil jätab kohalik kooperasiiv metsamehed leivata — etteheidete sadu langeb temale. Rivist väljalangevad autod ja väljaveotraktorid kollitavad nii päeval kui öösel. Ning kaader, see kõikide hädade peapõhjus: kust sa leiad padrikute pärapõrgusse inimesi, kes on inglid!

Järjest sagedamini mõtles ta töökohta vahetada. Ta on teinud kõik, mida suutis. Pühendanud end jäägitult tööle asutuses, kuhu teda suunati. Tookord ei arvestatud tema soove, ta läks, kuhu partei saatis; nüüd on tal õigus nõuda, et ka tema püüdlusi mõistetakse.

Andres Lapeteus ei olnud kärsitu. Ta ei pidanud mõistlikuks enne instituudi lõpetamist midagi ette võtta. Pealegi praegu, kus paljud on rahutud, ägedad, närvilised. Kus üksteise võidu kedagi kritiseeritakse ja ärevalt kardetakse, kas mitte neid endid materdama ei hakata.

Telefonihelin äratas teda mõtetest. Sirutas käe kõnetoru järele, haaras sellest kinni, kuid ei tõstnud üles. Tundis oma käel Reet Sillarti pikkade soojade tuksuvate sõrmede puudutust. Naeratas endamisi. Laskis telefonil heliseda niikaua, kuni see ise vaikseks jäi.

Uksele koputati.

Kes see võib olla? Arvatavasti võõras. Omad inimesed sisenevad koputamata.

«Palun!»

Uks avanes.

Lävel seisis Viljandi Metsatööstuskeskuse plaaniosakonna juhataja Lauri Roogas.

«Astuge aga sisse, astuge sisse,» kutsus Andres Lapeteus sõbralikult, seejuures oletades, mida küll Roogas

temast tahta võib. «Võtke platsi. Pole mitu kuud näinud. Mis teie pool uudist?»

Roogase näost oli raske midagi välja lugeda.

«Aitäh.»

Paistis, et külaline ei teadnud äkki, millest alustada.

Andres Lapeteus ulatas talle paberrossikarbi. Vaist ütles, et Roogas ei astunud tema poole möödaminnes sisse.

«Kaitsta ma teda enam ei saa,» mõtles Andres Lapeteus millegipärast.

2

«Töö läheb meil enam-vähem plaanipäraselt,» alustas Lauri Roogas. «Tulised päevad on möödas, juba teist kuud on rahulikum.»

Polnud tarvis erilist inimestetundmist märkamiseks, et Roogas ei kõnelnud sellest, mispärast ta tuli. Ta otsis ikka veel sobivat algust. Otsustas siis ja ütles pealtnäha täiesti rahulikult:

«Ma lahkun töölt.»

Andres Lapeteus ei taibanud hästi.

«Läksite direktoriga tülli?»

«Ei. Ma ei ole direktorile veel oma lahkumisest teatanud.»

«Vastuolud kohalike organitega?»

«Viljandis ei ole minule veel tähelepanu pööratud.»

Roogas asetas sõnadele «Viljandis» ja «veel» rõhu. Lapeteus laskis selle kõrvust mööda või ei märganud ta seda tõesti.

«Leidsite parema koha? Ausalt öeldes kipub minulegi vahel tüdimus kallale. Nähtavasti hakkavad aastad tunda andma.»

«Uut kohta mul ei ole.»

«Mispärast te siis ära lähete? Mäletate, te ise ütlesite kunagi, et vanasse kaevu ei maksa enneaegu sülitada.»

Lauri Roogas muigas imelikult.

«Ma ei taha, et mind minema kihutataks. Veel vähem tahan ma, et minu pärast hakataks teile etteheiteid tegema. Teie soovitasite mind Viljandisse. Jään teile alati tänulikuks. See oligi, mida ma tahtsin teile ette kanda.»

Andres Lapeteus oli kartnud midagi muud. Tundis pisut rahuldust, veidi rõõmugi, et temalt ei tulnud abi paluma. Ta mõistis üsna hästi inimesi ja nägi, et Roogas ei räägi niisugust juttu kavala tagamõttega. Nägi veelgi rohkem — kuigi Roogas ennast hästi valitses, oli ta tasakaalust väljas.

«Kas te olete kõik igakülgsest läbi kaalunud?»

Öelnud nii, tundis Andres Lapeteus, et ta sõnad kõlavad külmalt, ametlikult, koguni võltsilt.

«Jah. Nii on kõige õigem.»

«Aeg on tõepoolest . . . komplitseeritud. Ma ei pruugi teile vist seletada, kuidas praegu suhtutakse juhtivasse kaadrisse. Näite isegi kõigega kursis olevat. Tunnistagem ausalt — kaadripoliitikas on esinenud jämedaid kõrvalekaldumisi bolševistlikest printsiipidest. Kuid . . . kuid see kõik ei käi teie kohta.»

«Ma arvan, et käib. Pealinna leht nimetas teiste kahtlaste elementide hulgas, keda seltsimees Põdrus olevat soosinud, ka minu nime.»

Lapeteus polnud niisugust artiklit lugenud. Ta tundis end häirituna, kuid ei teinud sellest välja.

«Ministeeriumis hinnatakse teid positiivselt. Me ei ole teie küsimust üles tõstnud ega kavatseda seda ka teha. Vähemalt minu osakond mitte.»

«Täna teid. Minu otsust see aga ei muuda.»

Lauri Roogase sõnad, hääl ja ilme, kogu tema olemus, kuidas ta seda ka varjata püüdis, tunnistas, et ta oli endast väljas. Lapeteus ei eksinud niisugusele järeldusele jõudes. Ning ta aimas ka seda, et Roogas oleks hea meelega Viljandis edasi töötanud. Tõepoolest, Lauri Roogasele meeldis Viljandi Metsatööstuskeskuses. Plaaniosakonna töö meenutas pisut staapi. Tööjõu ja masinate ning nende võimsuse arvestamises ja paigutamises oli midagi ühist üksuste tulejõu arvestamise ja väeosadele lahinguülesande kindlaksmääramisega. Metsavarumise hoogtöö graafikud sarnanesid mitmeti graafikutega, mida koostati nii polgu kui ka diviisi staabis. Ta täitis oma ülesandeid täpselt, ja kui ta hakkas metsatöös juba orienteeruma, andis nii mõnigi kord direktorile asjalikku nõu. Heas tujus olles nimetas direktor teda tunnustavalt oma staabiülemaks.

Ka linn ise meeldis Roogasele. Ta koges varsti, et selles linnas võib elada. Kui norutuju peale tuli, luusis mööda järvekaldaid ja ojaveeri või võttis paadi ning väsitas end sõudmisega. Harjus istuma kohvikus, enamasti omaette lauas, aga ta seltsis ka arstide, kooliõpetajate, näitlejate ja teistega, kes siin kohvi joomas, saiakesi söömas ja uudiseid vahetamas käisid. Tal tekkis lähedane sõprus ühe naisarstiga, kes keelepeksule käega lõi ja teda vahetevahel tema poissmehekorteris külastas.

Lapeteus ei teadnud kõiki Lauri Roogase elu üksikasju, aga et Roogas oma tööga kodunenud oli, Viljandist hästi kõneles, metsandusalast ja metsatööstust käsitlevat kirjandust tellis, seda oli ta tähele pannud.

«Ma ei hakka teid agiteerima. Mõtlege veel kord läbi. Ja ärge unustage, et mina teid toetan. Lõppude lõpuks — olgu teie ankeet missugune tahes, me võitle-sime koos rindel.»

Roogas tõusis, ja seistes elukutselise sõjaväelase hoia-kuga, kannad koos, ulatas käe Lapeteusele, kes niisa-muti oli püsti tõusnud. Roogas surus kõvasti Lapeteuse kätt; Lapeteus pigistas tugevasti vastu.

«Nägemiseni.»

«Kõike head.»

Lapeteus saatis Roogase ukseni. Tuli siis tagasi kirju-tuslaua juurde ja istus. Mõtles, et oleks vist pidanud Roogast soojemalt kohtlema. Kaadripoliitikast kõnele-misel tulid talle nagu iseenesest suhu Madis Jürveni sõnad. Kas sellest üldse oli vaja rääkida? Rääkis mida rääkis, mis see enam muudab. See on aga siiski hea, et Roogas nende süsteemist lahku.

Silmad langesid Pärnu Lauatehaste avaldusele ja ta vaatas kiiresti kella. Kolme paiku oli ta lubanud Pärnu helistada.

Lapeteus haaras telefonitoru ja tundis oma käel jäl-legi võõra käe puudutust. Mitte Roogase kämbla tuge-vat survet, vaid Reet Sillarti sõrmede pehmet hellitust.

3

Andres Lapeteus ei kahelnud põrmugi, et ta Võrru sõidab. Viimasel minutil aga lükkas komandeeringu edasi.

Sillartite juures ei olnud palju külalisi. Mõned noo-red naised, keda Reet tutvustas oma sõbrataridena. Nii-

sama palju mehi, enamasti Lapeteusest nooremad. Välja arvatud kaks. Temaeline Endel Muruk, kes istudes näis tavalise inimesena, püsti tõustes oli aga Lapeteusestki pool pead pikem, ja umbes neljakümne viiene rasvumisele kalduv Reinhold Sammaselg.

Esimene ütles tutvustamisel Lapeteusele:

«Dotsent Muruk.»

Teine tähendas peale tavalist käepigistamise ja nimede ütlemise tseremooniat:

«Ma tunnen teie ministrit. Tore mees. Pealtnäha tos-sike, aga sisemus välku ja müristamist täis.»

Lapeteus märkas rahuldusega, et peale tema ei olnud külaliste hulgas ühtki nende ministeeriumi inimest. Vähemalt ei teki asjatuid jutte.

Kõigepealt näitas Reet Sillart talle maja. Nad käisid kahekesi toast tupp, teised külalised polnud siin ilmselt esimest korda.

«Tore, et te tulite,» sädistas Reet. «Väga tore. Ma ootasin teid ja kartsin, tõesti kartsin, et tulemata jääte.»

«Minister palus mind sõitu edasi lükata,» valetas Lapeteus külmavereliselt ja endalegi ootamatult.

«Mis küll peremees teeks, kui teid äkki kuhugi üle viidaks! Ei, ei, ärge tehke tõrjuvat nägu, seda võib juhtuda. Igäuhega, ka teiega. Ta jääks käte ja jalgadeta.»

«Te liialdate...» Lapeteus ei osanud järsku küllakutsujat kõnetada.

«Õelge mulle lihtsalt Reet.»

«Täna.»

«Lähme siit parempoolsest uksest. Ma näitan teile ka ülemise korruse ruume.»

Reet tõttas tema ees trepist üles. Lapeteuse silme ees välkusid tugevad saledad sääred. Kleidiserva alt paistis alusseeliku pits.

Trepp viis küllaltki avarasse ruumi, millele Lapeteus ei osanud nime anda. Seinariiuul mitmes keeles raamatu- tega, tugitool, madal lauake ja põrandalamp sobisid siia hästi. Kaks sirelilillaks värvitud ust mõjusid oma- päraselt.

«Palun teid edasi.»

Lapeteus läks, kuhu teda juhatati.

Reet avas tema ees ühe kahest sirelilillast uksest ja ütles lihtsalt:

«Ma magan siin.»

Lai madal kušett. Lai madal tualettpeegel. Lai väärivineeriga kaetud nelja uksega seinakapp. Tumbad. Veel üks, niisamuti väärivineeriga kaetud kitsam uks. Kušeti kohal ja peegli kõrval sirelililla abazuuriga seinalambid. Paar mahedate toonidega akvarelli seintel. Avar, erakordselt avar aken aeda.

«Teie maja äratab minus igandeid. Arvasin, et minus pole grammigi eraomanikku, aga niisugust elamut tahaksin endalegi.»

«Ärge kaotage revolutsioonilist valvsust,» naeris Reet õrritav-pehmelt ja Lapeteus nägi ta silmis kollaseid täpikesi. «Muide, me ehitasime selle maja häda sun- nil. Sõja ajal põles mu vanematekodu maani maha. Siiani elasin sugulaste juures. Sisse kirjutamata, sest korter oli nii väikene, et mind enam sinna ei mõlli- tud.»

Vaadates tubasid, mida mööda Reet Sillart teda talu- tas, kaalutles Andres Lapeteus, et niisugune hoone võis palju maksma minna. Talle meeldis siin kõik. Ka see, et elamu oli ehitatud silikaatkividest. Viimane just eriti. Kas tuli see sellest, et Sillart töötas nende ministee- riumis, või muust, aga millegipärast oli Lapeteus ole- tanud, et tegemist on puitmajaga. Ta kiitis ruumide

jaotust, paljusid seinakappe, avarat kööki, mille seinad olid kaetud kahhelkividega, ja pesemisruumi, kus vann oli müüritud pooleldi põrandasse, keraamilistest tellistest kaminat, saarepuust sisetreppi ja sirelilillasid uksi teisel korrusel.

«Me ehitasime neli aastat,» seletas Reet. «Neljakümne seitsmendal alustasime. Varakevadel, konnakapsad hakkasid just õitsema. Kividega oli raske, tsemendiga oli raske, puiduga oli raske. Ma ei töötanud siis veel Metsatööstuse Ministriumis, vaid kooperatiivide süstemis. Iga ukselingi ja aknakremooni pärast tuli kümneid kordi kaupluste, ladude ja varustuskontorite uksi kulutada. Bergmanntorud ja — andke andeks — klosetipott tekitasid peaaegu lahendamatu probleemi. Te ei usu, kui palju majaehitamine vaeva nõuab. Nüüd olen ülepeakaela võlgades. Poleks onu aidanud, oleksin kõik sinnapaika jätnud.»

Onuks osutus väike kulmudesse kasvanud, punaste silmaäärtega vanamees, keda Lapeteus polnud algul üldsegi tähele pannud.

«Riik aitas ka. Laenuga ja materjalidega,» ütles vanamees ja hetk hiljem kadus ta jälle kuhugi.

«Laen oli suureks abiks. Ja muugi,» kordas onu mõtet Reet Sillart. Libistas pilgu üle Andres Lapeteuse ja lisas: «Keraamilised kaminakivid ja metlahhplaadid muretses isa juba enne sõda. Minu vanemad kavatsesid ise maja ehitada, aga sõda tõmbas nende plaanidele kriipsu peale.»

Lapeteus mõistatas endamisi, kui vana võib Reet olla. Ning mis ta vanemaist sai?

Pikk Endel Muruk ütles vaikse madala häälega:

«Meie eesti inimene võib uskumata palju korda saata. Ta teeb sõna tõsisel mõttes mitte millestki midagi. Iga

lauajupp või rauatükk läheb tarbeks. Ta rassib palja tegemisrõõmu pärast. Kui teda ainult ei segata.»

Andres Lapeteus kuulas teda ja mõtles, et on sellel dotsendil alles koivad.

«Tänagem nõukogude võimu, et inimesed jälle tööd saavad teha,» lausus Sammaselg. «Okupatsiooni ajal pigistati meil kõigil kõrid kinni.»

Lapeteus imetles põrandat.

«Suurepärane parkett.»

Kuskilt uuesti väljailmunud vanaonu seletas:

«Kuiv, omaaegne materjal. Kõlises, kui maha pandi. Meistrid tundsid tööd — Herodese vanad parketimed.»

Tal oli veniv, pinisev ninahääl.

Reet Sillart palus külalised lauda. Perenaisena istus ta laua otsa ja Lapeteusele oli määratud koht tema paremale käele.

Seltskond sattus peagi lõbusasse tujju.

Poleks olnud Reeta, oleks Andres Lapeteus ennast üksikuna tundnud. Tal oli raske osa võtta juttudest, mida kõneldi. Enamasti keerlesid need inimeste ümber, keda kõik peale tema näisid tundvat ja kes ise kohal ei viibinud. Kahemõtteliste naljatuste pildumiseks, mida siin naerupursete saatel ohtrasti harrastati, oli ta alles liiga võõras.

Reet oli väga elav. Ta naeris ja naljatas, nokkis kõiki peale Lapeteuse ning sundis külalisi aina jooma ja sööma.

«Te teenisite armees?» küsis Sammaselg Lapeteuselt.

«Jah,» vastas see lühidalt.

«Ma kohtusin Eesti korpuse sõjameestega mõni kilomeeter sealpool Lihulat,» seletas Sammaselg jutujanuselt. «Varjasime metsas ülikooli varasid. Sakslased taht-

sid meie teaduse aardeid vaterlandi vedada. Otseselt vastu hakata ei saanud, põiklesime ja viivitasime, kuidas oskasime. Venisime nagu teod. Küll anti korraldusi, küll kärgiti, küll ähvardati, lõpuks õnnestus meil siiski kõrvalteedele tõmbuda. Metsas ootasime Punaarmee kohalejõudmist.»

Lapeteus mõtles, et teaduslike väärtuste hoidmiseks oli Lihula-lähedane võsa ebasobiv paik.

Sammaselg jätkas:

«Mina olen valgepiletimees, muidu oleksin minagi relva kandnud.»

Enamasti vaikiv Muruk lausus:

«Relv tapab isiksuse.»

Lapeteus ütles:

«Teie aastakäik kuulus mobilisatsiooni alla. Me oleme vist ühevanused?»

«Viibisin Lõuna-Eestis puhkusel. Seal ei viidud mobilisatsiooni läbi,» seletas Muruk.

«Okupatsiooni ajal hoidis seltsimees Muruk ennast loomulikult sõjaväeteenistusest kõrvale,» täiendas teda Reet. «Kuid mispärast nii tõsistest asjadest kõnelda!»

Vestlus võttis uuesti lõbusa suuna.

Lapeteus jäi üldisest jutust kõrvale. Tal hakkas pisut igav.

Laua teises otsas alustati laulu.

«Õllepruulijat» ümisedes ronis Lapeteus nagu teisedki toolile ja puges siis laua alla. Ta nägu sattus Reedale väga lähedale. Reet kükitas, ümarad põlved kleidi alt kaugel väljas. Laua teises otsas musitas pikkade poedijuustega noormees naeruturtsuvat naist.

Laua alt välja ronides mõtles Andres Lapeteus, et ei oleks pidanud siia tulema.

Viina- ja veinikarahvine täideti ikka ja jälle.

«Tantsima!» hüüdis Reet ja pikajuukseline noor-mees pani mängima elektrigrammofoni.

Reedaga keereldes tundis Lapeteus, et ta partneril on tugevad, sitked jalad, et kogu selle keha on tugev ja pingul.

Lapeteus tantsis ka teistega, naised liibusid tihedalt tema ligi ja ta surus neid omakorda enda vastu. Kuid tuju sellest ei paranenud.

Toodi uusi suupisteid. Lõigati lahti torte. Lauale siginesid likööri pudelid ja kohv.

Lapeteus jõi tugevasti. Ta kannatas palju, teadis seda ega hoidnud end tagasi.

«Katsuge kuskilt tsinkplekki saada. Reet on nutikas, nuuskis välja.»

Lapeteus keeras pead ja kohtas Reeda onu punaste laugudega silmi.

Reet ise tantsis pikajuukselisega, kelle käsi paistis tema seljal väike ja kahvatu.

Lapeteusel oli äkki kogu peost villand.

Kõrval rääkis Sammaselg kellelegi:

«Ma ei või süüa maksa ega verd ega pekki ega midagi muud niisugust. Need sisaldavad kolesteriini ja kolesteriini, ladestudes veresoonte seintele, soodustab skleroosi arengut. Ka alkoholi ei tohiks ma tarvitada, kuid lõp-pude lõpuks ei sõltu inimelu väärtus üksnes pikast aastatereast.»

Lapeteus tõusis ja tahtis õue minna, et värsket õhku hingata. Ajas kergelt iiveldama. Tundis, et on siiski purju jäänud.

Toetus trepikäsipuule. Meenusid sirelilillad ukсед ja ta läks trepist üles.

Ruumis, millele ta nime ei osanud anda, jõudis Reet talle järele.

«Kuhu te lähete?»

Andres Lapeteuse silmade ees tõusid ja vajusid kumerad naiserinnad. Midagi mõtlemata haaras ta Reeda õlgadest kinni, tõmbas enda vastu ja püüdis teda suudelda.

Reet tõukas ta eemale.

«Ma ei kutsunud teid selleks siia.»

4

Andres Lapeteus vaatas pimedusse kaduvale rongile järele ja vandus kuuldavalt.

Jaamaplatvorm valgus inimestest tühjaks. Ta ei teadnud, mida ette võtta. Järgmine rong läheb alles hommikul. Hakata jala kõmpima? Piki raudteed. Kand ja varvas, kand ja varvas mööda liipreid. Seitse kilomeetrit on naljaasi. Rindele minnes marssisid nad mitusada kilomeetrit maha. Kaksikümmend viis, kolmkümmend viis kilomeetrit igal öösel. Lumes, tuisus, pakases. Relvad ja muu varustus seljas . . . Jumala tõsi, kõige õigem oleks otsemaid astuma hakata. Kas mööda raudteed või tüürida Vabaduse puiesteele. Seal liiguvad praeguselgi kellaajal taksod.

Lapeteus istus pingile ja otsis taskutest sigaretipakki. Ei leidnud. Vandus jällegi kuuldavalt.

«Tainapea,» pomises ta endale nina alla. «Raudne inimene! Iseenda vaenlane! Mida sa siia otsima tulid?»

Keegi lähenes. Lapeteus heitis möödujale umbuskliku pilgu. See jõudis tema juurde, peatus ja uuris teda tähelepanelikult. Tõmbus siis valveseisangusse, tõstis käe kõrva äärde ja raius:

«Seltsimees kapten, lubate enda poole pöörduda?»

Lapeteus tunnistas tükk aega meest, kes valveseisangus, mantlihõlmad eest lahti, kaabu kuklas, tema ees seisis.

«Lubate ette kanda, viienda roodu teise rühma vanemseersant Pajuviidik, Kuulsuse ordeni ja kolme medali kavaler. Väljaõppinud müürissepp, krohvija ja nüüd ka maaler. Lahutatud ühest naisest, kolme lapse isa. Ametiühingu liige, jahimees ja tagasihoidlik ajalehelugeja. Kas võib vabalt, seltsimees roodukomandör?»

Andres Lapeteus ajas end püsti ja võttis niisamuti valveseisangu.

«Vabalt, seltsimees seersant. Tere, müürissepp, krohvija, maaler ja ajalehelugeja, kes sa kõik oled.»

Nad surusid teineteise kätt ja tammusid teineteise ümber.

«Kas sul suitsu on?»

«Ei ole.»

«Mul on. Võta.»

Pajuviidik otsis ühest oma taskust välja muljutud ja kägardatud paberrossikarbi.

Süüdati suitsud.

«Vaatasin juba kaugelt, et tuttav kuju. Raske oli uskuda, et oma roodu poiss. Anna andeks, aga me ei kannan enam mundreid, elame täielikus demokraatias ja ma võin sulle konstitutsiooniga kindlustatud sõnavabaduse alusel öelda: poiss. Mis tähendab äraseletatult oma mees, lahingumees, täitsamees, semu ja kambavend. Südamest käis magus värin läbi, sest ma timmisin täna igasuguste künanärijatega, nii et hakka kas või pasale. Aga ma ei uskunud, sest sina oled ministri järgmine mees, kellel on tagumiku all auto, ja mis on nii-

sugusel isandal asja perroonile, kus sagivad lihtsad kruvikesed ja sõeluvad muud vähemad mutrid. Või oled sa juba põhja kõrbenud, sest praegu on hirmus põhja-kõrbemise aeg, kus kõik kohad on paksu tossu ja kibe-dat vingu täis.»

«Hilinesin. Pool minutit. Nüüd arutan, mida edasi teha. Sõiman ennast.»

«Ka mina jäin graafikust maha. Kuid ennast ma ei sõima. Las teised pröögivad ja hurjutavad. Kui ma ise endast lugu ei pea ja ennast viisakalt ei kohtle, kes siis veel seda teeb? Künanärijad või? Ära looda. Naljakas, et sa sellest aru ei saa.»

«Hüva, Pajuviidik. Sa oled paras lobalõug ja oled selleks ka jäänud. Tõtt öeldes olid sa suur lontkõrv. Vedasid mind kogu aeg ninapidi. Siiski, paremat sõdurit mul roodus ei olnud. Mispärast sa ennast täis lakkusid?»

«Mina? Ma olen eesrindlik nõukogude inimene ja tean, et kriitika ja enesekriitika on suur edasiviiv jõud. Sellepärast ma ei vihasta, kui minu puudustele tähelepanu juhitakse. Ma võtan kõik omaks. Sest omaksvõtmine ei kohusta millekski. Ehitusminister võtab ka kõik omaks ja laseb vanas vaimus edasi. See on tõesti kurb ja masendav tõde, et ma põmmis olen. Juuakse kolmel põhjusel. Ühed kaanivad murest, teised rõõmust, kolmandad sellepärast, et viin neile maitseb. Mina olen kolmanda kategooria mees. Nemad võivad juua, teised mitte. Mispärast sina ennast täis timmisid? Kõrge koha peal, ministri järgmine. Kui põhja kõrbesid, siis katsi ennast uuesti jalule upitada. Ei, sina naljalt vahele ei jää.»

«Mis kell on?»

«Seleta mulle ühte asja,» ei teinud Pajuviidik Lape-

teuse küsimusest välja. «Ma olen ammu tahtnud kellegi targema inimese käest selgust saada, mispärast te praegu üksteist nii ägedasti klohmite? Üks mats käib teise matsu järel. Muudkui kohalt maha ja ridadest välja. Minu tagasihoidliku ajalehelugeja oid ei saa tuh- kagi aru.»

«Klassivõõrastele elementidele ja nende lühinägeli- kele soosijatele astutakse praegu varvaste peale. See on kõik.»

«Loed nagu ajalehest. Ütle inimlikumalt.»

«Sa oled purjus. Tule kainena. Siis räägime.»

«Ära solva sõdurit. Olen saanud kaks korda haavata nagu sinagi. Küsisin sinu käest ilusasti nagu venna käest. Südame ajab täis, kui kuuled, kuidas kahjurööm- salt sosistatakse ja parastatakse, et las roogivad üks- teist. Sina aga... Kui ei taha rääkida, siis ära räägi. Ma olen küll parajal kombel lakku täis, aga aju töötab mul ka siis, kui jalad enam ei kannu. Põrgusse kõik. Laulame parem. Ei, laulda ei maksa. Sinu pärast, And- res Ado poeg Lapeteus, reservkapten ja ministri järg- mine, kes sa oled tuntud isik. Laul võib sind kompro- miteerida. Pealegi on sul vilets hääl. Ka minu toru on läbi roostetanud, aga viisi ma vähemalt pean.»

«Hakkame jala minema. Sõja ajal marssisime sadu kilomeetreid. Külm kipub kallale.»

«Mul oli kergekuulipilduja seljas, sul TT vööl.»

«Rindel poleks sa vastu haukunud.»

«Tead, kapten, niisugune olukord, kus ühed võivad teistele kõik öelda, teised aga ei või, kus ühed võivad teiste peale karjuda, teised aga ei tohi suudki paotada, rikub inimesed ära. Mõtlen vahel, et kui niisugune olu- kord ära kaotatakse, siis maailm kas muutub röökivaks keraks, kus kõik kõigi peale kraaksuvad nagu heas pere-

konnas, või siis vagurate tallekeste karjamaaks, kust kostab aina hale ja armas määgimine. Ega seegi ideaal ole. Kuid vähemalt valitseks võrdõiguslikkus. Nüüd aga: künnik haugutab mind, ehitusplatsi juhataja kargib künnikuga, direktor põrgib juhataja peale, peavalitsuse ülem põrutab direktori vakka, minister lajatab pähe peavalitsuse ülemale ja nii edasi. Aga kui mina tahan ministrit sõimata? Ei saa. Mispärast minul seda võimalust pole?»

«Mine ja sõima. Mul ei ole selle vastu midagi. Meie minister, nii omavahel öeldes, on kaunis jahupea.»

Lapeteus itsitas mõnuga.

«Ohoo, kapten! Sinagi oled — vabanda väikest vindi-kest — lakku täis. Rohkem, kui välja paistab. Sinu- sugune tegelane peab olema jõmmis kui roheline rääbakass, enne kui ta minutaolisega kõneldes ajalehesõnad ära unustab. Hoiatan sind, pea piiri! Ära tee meie roodu täis. Meil oli kõva rood. Paljud paremad poisid said surma, kahju nendest. Südame võtab härdaks. Kas sul viina on? Ei ole. Mul on. Maitseme piisakese nende mälestuseks, kes Lukist, Sørve säärest ja Kuramaalt enam tagasi ei tulnud.»

Andres Lapeteus võttis vastu tahtmist Pajuviidiku käest pudeli ja sundis end jooma. Ning otsustas endamisi, et hakkab otsekohe minema. Tuleb Pajuviidik kaasa, tulgu. Kurat temaga ja ta suuvärgiga. Jääb maha, tema asi.

Valjusti ütles ta:

«Ma lähen . . . tagasi.»

See mõte tuli talle alles siis, kui esimesed kaks sõna olid välja öeldud.

«Tahtsin sinuga veel avameelselt juttu puhuda, aga mis parata. Ühte ma küsin siiski. Kas sa meie komissari

kaitseks sõna ütlesid? Põdrus — kurat võtaks, kas me siis teda ei tea ega tunne! Teda, kes meid ei lasknud varemetest plehku panna, sõimab nüüd iga ajaleht rahvavaenlaseks. Või oli sul suu vett täis? Mina saatsin parteisse kirja, mind kutsuti ühe Jörveni- või Järvanimelise sekretäri juurde, läksime raksu mis ragises. Käigu ta kus see ja teine. Küllap partei varem või hiljem aru saab, et niisugused mehed ei tohi esimest viiulit mängida.»

«Vaiksemalt, vennas, vaiksemalt,» rahustas Lapeteus. Pajuviidik ägestus.

«Karjuma peab, kapten, karjuma! Aga sina ei piiksatagi. Eh, kaardiväelane, kaardiväelane! Või usud, et Põdruse vaenlaseks tembeldamine on õige asi? Ma saan aru, et maailmas on veel küllaltki laagrite vahele liiva puistavaid künanärijaid, kellele tuleb valusasti varvas-tele astuda ja kõvasti näppudele lüüa. Egas uut elu saa ehitada siidkinnastega. Aga Põdrus on ju kuldaväärt poiss.»

Lapeteus ei teadnud, mida teha.

«Hüva, vennas, hüva. Vaiki, kui tahad. Mispärast sa praegu ei küsi, mis kell on? Sa armastad ikka juttu mujale keerata, kui kõned ebameeldivaks käänavad. Muuseas, ministri järgmine mees, kas sa mõistad ennast? Oma südant, kopsu, maksa ja nõnda edasi? Teed alati seda, mida õigeks pead? Ja tead, mida tahad? Ära vasta, kui ei soovi. Olen vist hakanud jama ajama... Kas seal, kuhu sa tagasi lähed, naise on? Ah? Ära ehmata, ma ei paku ennast kaasa. Ega see pole rindel rünnakuleminek, kus seersant midagi maksis. Jumalaga, kapten. Vasemale vaat!»

Andres Lapeteus kiirustas minekuga.

Ta tundis Nõmmet hästi ja polnud nii joobnud, et ei

oleks osanud Vabaduse puiesteele teed leida. Seal sõidavad taksod.

Tal oli hea meel, et õnnestus Pajuviidikust lahti rabelda.

«Või oli sul suu vett täis?»

Lapeteus vaatas üle õla — ei, Pajuviidik see polnud. Kes siis ütles, et tal oli suu vett täis?

Siis pomises ta kuuldavalt:

«Mis kell on?»

Käik Rahvamajanduse Nõukogusse ei andnud seda, mida Reet lootis. Valitsuse juhatajat polnud kohal. Teda võttis vastu juhataja asetäitja, tigidate, puurivate silmadega mees, kes talle esimesest pilgust ei meeldinud.

«Mu nimi on Reet Lapeteus,» alustas Reet, pisut pettunud, et pidi kõnelema asetäitjaga. «Ma olen direktor Lapeteuse abikaasa.»

Juhataja asetäitja pilk mahenes.

«Seltsimees Lapeteuse abikaasa? Väga rõõmustav. Kuidas temaga on?»

«Halb, väga halb,» vastas Reet, kaalutledes, kuidas jätkata. «Palun ette vabandust, et raiskan teie kallist aega. Mind tõi teie juurde suur mure. Minu mehe Andres Lapeteuse seisukord on äärmiselt raske. Arstid varjavad minu eest tõde. Mul tekib mõnikord tunne, et ta ei pea lõpuni vastu. Te olete vist Lapeteuse traagilisest õnnetusest informeeritud?»

Valitsuse juhataja asetäitja noogutas pead.

«Meile kanti ette. Hämmastav kokkusattumus. Autos, millega Lapeteus kokku pörkas, sõitsite vist teie? Koos seltsimees Haavikuga? Nii, nii. Mäletan. Seltsimees Haavik oli erakordselt printsiipiaalne inimene, põhijoone vankumatu kaitsja. Ka teie abikaasa on printsiipiaalne töötaja. Seniajani oli ta end kõige positiivsemast küljest näidanud. Te ütlete, et ta on, noh, kuidas seda nüüd öelda, suremas?»

Reet tõstis silmad ja vaatas valitsuse juhataja asetäitjale õnnetult otsa:

«Teil on õigus. See oli tõepoolest hämmastav kokkusattumus. Ma pidin oma sõbratari juurde sõitma. Pirital. Ma käin tihti tema pool külas, me oleme nimelt kooliõed, ja ka seekord ootas ta mind. Jäin pisut hiljemaks. Kuigi oli juba päris pime, ei, mis ma räägin, öö oli juba käes, otsustasin ma siiski sõna pidada ja minna. Ruttasin parajasti taksode seisukohta, kui seltsimees Haavik oma autoga minust möödus. Ta tuli Rakverest komandeeringult, nägi mind ja peatus. Minu mees ja Haavik olid sõbrad juba sõjast saadik ja Haavik külastas meid tihti. Kuuldes, et ma otsin taksot, pakkus seltsimees Haavik armastusväärset oma abi. Istusin tema autosse ja me hakkasime sõitma. Pirita teel kõik juhtuski. Viktor . . . Viktor Haavik sai surma, mina pääsesin alles üleeile haiglast välja ja Andres peab vist veel mitu kuud arstide hoole all lamama. Kui ta üldse terveneb. Tema seisukord on tõepoolest äärmiselt kriitiline.»

«Üks hetk.» ütles valitsuse juhataja asetäitja. «Misuguses haiglas ta viibib? Ma kõnelen paarstiga.»

Valitsuse juhataja asetäitja haaras telefonitoru ja valis haigla numbri. Reet topsutas taskurätiga silmanurki.

«Hallo! Siin räägitakse Rahvamajanduse Nõukogust. Ühendage mind paarstiga... Ma ootan.» Siis Reeda poole: «Tunnen teile südamest kaasa.» Uuesti telefoni: «Tervist. Siin Jürven... Ja-jah, mina olen seesama Jürven. Missugune on seltsimees Lapeteuse seisukord?... Nii, nii... Mis te ütlesite?... Saan aru, saan aru... Enda ja esimehe nimel palun teha kõik, mis vaja... Sedaviisi... Võtke seltsimees Lapeteus oma isikliku hoole alla... Rahvamajanduse Nõukogu loodab, et te ta kiiresti jalule panete... Head tervist.»

Reet, kes oli teraselt kõnelejat jälginud, sõnas nüüd kiiresti:

«Olen teile igavesti tänulik. Mu mees on kõnelnud teist sügava lugupidamisega.»

Jürven hõõrus oma suuri käsi.

«Asi on tõsine, kuid mitte lootusetu.»

«Ma tänan teid veel kord. Nüüd hakkab ka mina uskuma, et kõik lõpeb hästi.»

«Ta ravitakse terveks.»

Sõrmede vahel taskurätti kägardades ja muljudes jätkas Reet:

«Seltsimees Jürven, teie suhtumine Lapeteusesse julgustab mind kõnelema ka sellest, mis teda rõhub. Mu mees ei tea, et ma teie juurde tuln, ta poleks mul mitte kunagi seda teha lubanud. Kuid mõistke ka mind. Ma ei või näha, kuidas ta piinleb. Ta on üdini kommunist. Ma ei ole partei liige, aga ma olen kaua aega olnud kommunisti naine ja tunnen teda. Olen õppinud aru saama, et Lapeteusele on kõige tähtsam tema töö. Töö ja partei. Nüüd vaevab teda see, kuidas temasse suhtutakse. Ta ei räägi sellest, kuid ma näen tema silmist, kuidas ta kannatab. Tema kui vastutav töötaja, kui

kommunist teeb endale praegu ägedaid etteheiteid. Sest tema põhjustas õnnetuse.»

Reet peatus ja ootas, kuidas valitsuse juhataja ase-täitja tema sõnadele reageerib.

Jürveni pilk muutus torkivaks:

«Iga inimene, liiatigi kommunist, kannab oma tegude eest vastutust. Ka Lapeteuse suhtes ei maksa teised seadused.»

«Mis teda ootab? Kergem on taluda, kui tead, mis tuleb.»

Reeda silmad täitusid jällegi pisaratega.

«Teie abikaasa küsimuse lahendamine ei sõltu ainult meist,» lausus Jürven. «Seda otsustatakse nii-öelda kolmes liinis. Teenistus-alases liinis, partei liinis, prokura-tuuri ja kohtu liinis. Ühe inimese seisukoht ei loe siin palju. Need ajad, kus Nõukogude seaduslikkust ja par-teielu leninlikke norme rikuti, on tänu seltsimees Hruštšovile möödas. Nüüd otsustatakse asju kollektiiv-selt. Mis puutub minusse isiklikult, siis ma arvan, et Lapeteuse küsimusse tuleb suhtuda täie printsiipiaal-susega. Olen kindel, et keegi ei jäta silmapaari vahele ka tema senist tegevust. Ta on alati seisnud partei positsioonidel. Talle usaldatud ülesandeid täitnud vastu-tustundlikult. Teisest küljest — ta sõitis ikkagi inimese surnuks. Vastutava seltsimehe, andeka ajakirjaniku, mis muudab asja keeruliseks. Palju oleneb ka sellest, missuguse otsuse teeb kohus. Ühte ma võin teile kinni-tada: mitte midagi ei võeta ette ülepeakaela. Teenistus-alases karakteristikas iseloomustame teda positiivselt. Üks kõrvalmärkus: mind isiklikult paneb imestama, et teie abikaasa oli purjus. Kas ta tihti alkoholi tarvitas?»

«Ma ei mäleta, et ta kunagi oleks joobnud olnud. See-kord käisid tal külas sõjakaaslased. Arvasime, et neil

on kõige parem juttu ajada omavahel. Muidu ma poleks sõbratari poole läinud. Ma ei tahtnud olla viiendaks rattaks vankri all. Me leppisime kõiges Andresega kokku. Vanu mälestusi üles soojendades võttis ta võib-olla pisut rohkem.»

Nüüd küsis Jürven:

«Kes need tema sõjakaaslased olid?»

«Kõiki ma ei tundnud. Kahega olin aga varem kohtunud. Seltsimees Põdrus ja major Roogas.»

Jürven ütles järsult:

«Ma arvan, et Põdrus ja Roogas on selles asjas kaasüüdlased.»

«Ma ei ole sellele mõelnud,» sõnas Reet. Ta ei saanud Jürvenist aru.

«Kogu juhtum väärrib kõige tõsisemat uurimist,» noogutas Jürven jällegi pead.

«Minu mees sõitis üksinda välja. Tema külalised olid juba lahkunud.»

«See muudab pisut asja. Kuid moraalne vastutus langeb Põdrusele ja Roogasele ikkagi.»

«Mul on hea meel, et te Lapeteust mõistate.»

«Lapeteusest on raske uskuda, et ta nii talitas. Et ta unustas, kes ta on ja mida ta võib endale lubada.»

«Ta kannatab selle pärast hirmsasti.»

Jürven ei kostnud selle peale sõnagi.

Reet tõusis.

«Ma ei julge teid kauem tülitada,» ütles ta ja sirutas oma ikka veel tütarlapselikult peenikeste sõrmedega käe Jürvenile. «Lubage teid veel kord tänada.»

«Palun, palun. Head tervist, seltsimees Lapeteus. Kõige paremat.»

Reet naeratas läbi pisarate, pöördus ümber ja läks väikeste, timpsivate sammudega ukse poole.

Jürven peatas teda:

«Üks hetk! Oleksin peaaegu unustanud. Andke oma abikaasale edasi, et me ei kiirusta tema lahkumisavalduse otsustamisega. Kombinaati juhib praegu peainse-ner direktori ajutise kohusetäitja astmes.»

Need sõnad mõjusid Reedale tugevasti. Ta suutis üksnes kogelda:

«Ma teatan talle.»

Koju läks Reet rõhutatud meeleolus. Tundis end puudutatuna, et Andres polnud talle Rahvamajanduse Nõukogusse saadetud avaldusest kõnelnud. Nõnda mõtlematult ei tohiks Andres talitada. Ilma et temaga oleks nõu pidanud, ilma et oleks temale kas või poole sõnagagi rääkinud.

«Andres ei pea mind enam oma naiseks,» mõtles Reet. «Ma annan talle lahutuse.» Samas näis niisugune otsus ennatlikuna. Mida neist mõeldakse, kui nad nüüd lahku lähevad? Kõik hakkavad talle kõõrdi vaatama. Kuid kõiges on ju süüdi Andres, ainult Andres. Arutles küll nii, ent ei uskunud seda, mida mõtles. Kõik paistis talle mõttetu.

Äkki oli tal valusalt kahju Viktor Haavikust. Talle tundus, nagu oleks kogu ta elu põrmu paisatud.

2

Muruk: «Ma imetlen sind.»

Reet: «Mida ma peaksin tegema? Nutma? Kas siis oleks parem, kui ma nutaksin?»

Muruk: «Sa oled erakordne inimene. Ürgeestlane. Ajad ennast alati uhkena püsti, kuidas sind ka maha ei rusutaks.»

Reet: «Mu jumal, mispärast te kõik kassikullaläikelist sõnaprügi armastate? Ma tahan elada ja ma elan. See ongi kõik. Erakordne inimene ja ürgeestlane ja muud niisugused sõnad kumisevad tühjalt.»

Muruk: «Sa armastad teda.»

Reet: «Ta on mu mees.»

Muruk: «Kuidas ta tervis nüüd on?»

Reet: «Halb. Väga halb. Kõnelesin haigla peaarstiga ja kirurgiga. Soovitasin Leningradist konsultante kut-
suda. Lubati teha. Ma pole harjunud tegevusetult istuma. Nüüd pean. Homme käin rajoonikomitees. Rah-
vamajanduse Nõukogus suhtutakse Andresesse hästi. Teda ei ole isegi kohalt vabastatud. Andres on neile küll lahkumisavalduse saatnud, kuid valitsuse juhataja ase-
tätija kinnitas mulle, et nad ei kiirusta selle käikuand-
misega. Seltsimees Andres Lapeteus pole kurjategija, vaid rumala õnnetuse ohver. Just nõndaviisi öeldi mulle.»

Muruk: «Omi mehi nad hoiavad.»

Reet: «Andres on hoidmist väärt. Meeletu töö-
murdja.»

Muruk: «Ka mina pean Andresest lugu.»

Reet: «Kohtuprotsessi vist ei tule.»

Muruk: «Ära ole nõnda pessimist.»

Reet: «Ta käed ja nägu on juba nagu surnul.»

Muruk: «Püsiv kõrge palavik ja voodis lamamine tee-
vad ikka naha kollaseks. See läheb üle.»

Reet: «Andresele oleks parem, kui ta sureks.»

Muruk jahmus.

Reet: «Ma tean, et nii ei tohi rääkida. Kuid mis on parem: kas aasta otsa hinge vaakuda või kohe surra?»

Muruk: «Ma mõistan sind. Rahune. Sa tahad talle kõige paremat.»

Reet: «Näed, nutangi. Varsti lakkad ka sina mind imetlemast. Ka ma ise ei salli praegu ennast. Homme käin rajoonikomitees ära. Mis sa arvad, kas nad heidavad ta parteist välja või mitte?»

Muruk: «Ütlesin juba, et omi mehi nad hoiavad.»

Reet: «See oleks hea.»

Muruk: «Andres pääseb kergelt.»

Reet: «Kõige hullem on see, et Andres ei taha kergelt pääseda. Mul on niisugune tunne, et ta ei lausu kohtus ühtki sõna enda kaitseks. Õnnetus mõjus talle imelikult. Ta pakub mulle lahutust.»

Muruk: «Pakub lahutust? Mispärast?»

Reet: «Mida ta küll võiks kohtus kõnelda?»

Muruk: «Mulle näib, et sa kardad midagi. Usalda mulle kõik. Sa tead, et ma olen alati valmis sind aitama.»

Reet: «Ei, ei. Mul pole põhjust mitte millegi pärast hirmu tunda. Kujutlesin lihtsalt tema käitumist protsessil. Ta vist süüdistaks ennast.»

Muruk: «Ta sõitis ikkagi inimese surnuks.»

Reet: «Ma ei taha Viktori surmale mõelda.»

Muruk: «Te sobisite hästi. Haavikust on ka minul hea mälestus.»

Reet: «Jah. Ma pidin Tiivetite juurde sõitma ja Viktor nägi mind Keskväljakul. Just sellel kohal, kus varem «Kalevi» jalgpalliplats asus. Või umbes sellel kohal. Ta saabus Rakverest. Inimesed võivad rääkida mida tahes.»

Muruk: «Ma juba ütlesin sulle — vilista tühjadele juttudele.»

Reet: «Kõnele ausalt, mida sa kuulnud oled?»

Muruk: «Ma ei ole kuulnud midagi peale tavalise klatsi. Õnnetus ise annab fantaasiale alust. Kas pole siin tegemist erakordse juhusega?»

Reet: «Rajoonikomitees käin tingimata. Kas sa ei tunne sealt kedagi?»

Muruk: «Meie instituudi üks professor on rajoonikomitee liige. Pleenumi liige, nagu nad räägivad. Tema ei tähenda aga palju. Aparaaditöötajaist ei tunne ma kedagi. Soovitan kõnelda sekretäridega.»

Reet: «Kõik venib. Andres peaaegu ei parane. Kohtus ei tule aga asi enne arutusele, kui ta on suuteline süüaluse pinki istuma. Mis sa arvad, kui ma läheksin ka prokuröri jutule?»

Muruk: «Pea selle üle enne Debiniga nõu. Iga ülearune sõna võib tuua halbu tagajärgi.»

Reet: «Sul on õigus. Tead, onu soovitab mul lahutada.»

Muruk: «Ta rääkis mulle sellest juba siis, kui sa alles haiglas viibisid.»

Reet: «Lahutamine ei muuda midagi. Mu elu kõrgpunkt on vist möödas. Ma ei tunne enam millegi vastu huvi. Mulle pakuti «Volga» vraki eest peaaegu uue hind — palja autonumbri eest makstakse praegu tuhat rubla —, kuid ma ütlesin ära. Kui onu seda teaks!»

Muruk: «Müü ära.»

Reet: «Enne . . . enne kui kõik selgeks saab, ei võta ma midagi ette. Ma olen justkui pahupidi pööratud.»

Muruk: «Kõik läheb üle. Sul on sõpru, kes sind toetavad. Ka mina olen üks neist. Isegi siis, kui kõik kõige halvema pöörde võtab, pole asi nii väljapääsutu, kui sa usud. Andres on ise kõiges süüdi. Purjuspäi linna sõita! Inspeksiooni uurijale on ta öelnud, et käis Pirital. Aga kus, seda ta ei rääkinud.»

Reet: «Ta käis Tiivetite juures.»

Muruk: «Otsis sind?»

Reet: «Vist küll.»

Muruk: «Peaksid kõnelema kellegagi neist, kes tal külas käisid. Ma arvan, et see on tähtis.»

Reet: «Ma ei suuda enam. Oleks juba kõik möödas! Peaksin ennast hoidma. Ma ei tea, kust võtan jõu tööleminekuks.»

Muruk: «Kui sul peaks raskusi tulema haiguslehe pikendamisega, siis helista mulle. See laseb ennast korraldada. Ja ka muus suhtes. Minu abile võid sa alati kindel olla.»

Reet: «Sa oled hea. Tänan sind. Vajan abi ja tuge rohkem, kui sa arvad. Ma ei suuda enam nii käituda, nagu tahaksin. Varem naersin siis, kui oli tarvis naerda, ja nutsin, kui pidasin targaks nutta. Nüüd ei suuda ma enam naerda ja silmad on kogu aeg pisarais.»

Muruk: «Sa hakkad uuesti naerma.»

Reet: «Ei usu enam midagi. Tunnen ennast abituna... Andres käitub praegu väga kummaliselt.»

Muruk: «Kas ta on nõus, et Debin teda kaitseb?»

Reet: «Meil jäi jutt pooleli. Ta väsis ära. Ta võib iga päev... kustuda.»

Muruk: «Sa kardad üleliia. Tal on väga tugev tervis. Nõrga organismiga mees oleks juba ammu hauas.»

Reet: «Kui ta nõusse ei jää?»

Muruk: «Ta on ikka teinud seda, mida sa oled soovitanud.»

Reet: «Nüüd on Andresega palju raskem. Ta on alati olnud jonnakas. Viimasel ajal eriti. Praegu aga... Sa ei tunne teda. Ma ei ole kellelegi kurtnud, kuid temaga pole kerge elada. Tänu oma iseloomule on ta eemale

peletanud ka oma sõbrad. Haavik oli üks väheseid, kellega ta suhtles. Ma ei tea, mis veel võib juhtuda.»

Muruk: «Tal on praegu kriis. Kui see möödub, muutub ta endiseks. Kuid üldiselt — nad on kõik niisugused. Inimene ei tähenda neile midagi.»

Reet: «Eile õhtul tekkis mul niisugune tunne, et kui ta tahab, kui ta kangesti peale käib, siis ma annan lahutuse. Võib-olla mõjub see talle hästi. Ma olen valmis tegema kõik, mis talle meeldib, mis talle kasuks tuleb.»

Muruk: «Elu ja surma piiril kõikuv inimene kas ajab kõik segi või siis mõistab asju eriti selgesti.»

Reet: «Ma pean teda kaitsma.»

Muruk: «Sa oled suur inimene. Inimene suure algustähega, nagu nüüd on kombeks öelda. Ta oleks su peaaegu tapnud, aga . . .»

Reet: «Mispärast sa nii räägid? Mispärast te nii kõnelete?»

3

Onu: «Sul oleks parem temast lahku minna.»

Reet: «Sa ei salli teda.»

Onu: «Te elasite nagu kass ja koer.»

Reet: «Mida sa minu käest tahad?»

Onu: «Kui ta lahutust pakub, võta vastu. Mis mõtet on santi toita ja kasida! Kas meest selleks vaja on?»

Reet: «Ma ei kavatsegi teda toita ja kasida.»

Onu: «Siis lahuta. Sa loodad lärmi summutada, aga määrid ennast ainult rohkem.»

Reet: «Kui ma praegu lahutaksin, jääksin kõikide silmis süüdlaseks.»

Onu: «Nāgunii arvatakse seda.»

Reet: «Tööl hakatakse mulle kõõrdi vaatama.»

Onu: «Varsti unustatakse. Teie edaspidisest elust ei tule enam head nahka.»

Reet: «Ära käi peale.»

Onu: «Ma ei kannata niisugust inimest oma majas.»

Reet: «Maja on minu nimel.»

Onu: «Kelle rahaga see ehitati?»

Reet: «Maja dokumendid kannavad minu nime. Ma ei ole enam kahekümneaastane. Mind sa nüüd ei hirmuta.»

Onu: «Kavatsed mind paljaks röövida?»

Reet: «Jäta mind rahule.»

Onu: «See on minu maja. Minu talu rahade eest ehitatud.»

Reet: «Kas sa tahad seda hauda kaasa viia?»

Onu: «Ootad mu surma?»

Reet: «Maja ei saa pakiga Kanadasse saata.»

Onu: «Maja on minu! Minu! Mõistad?»

Reet: «Seaduse ees on see minu.»

Onu: «Sa oled hirmus inimene.»

Reet: «Mispärast sa mind kiusad?»

Veidi aega vaikisid mõlemad.

Onu: «Muretsen sinu pärast.»

Reet: «Ära muutu uuesti tüütavaks.»

Onu: «Ka Muruk arvab, et lahutamine oleks kõige õigem.»

Reet: «Pidasite juba nõu? Tahad mind Murukile kupeldada?»

Onu: «Andres on kogu su elu rappa viinud. Mis õnne sa leidsid? Positsioon, mõju, soodustused... Kvartalis sada rubla preemiat! See on su positsioon, mõju, soodustused!»

Reet: «Vaiki!»

Onu: «Ministrit temast ei saanud.»

Reet: «Vaiki ometi kord!»

Onu: «Muruk teenib rohkem.»

Reet: «Muruk ei himusta mind, vaid maja.»

Onu: «Mida muud Andreski sihtis.»

Reet: «See on vale.»

Onu: «Varandust ihkavad kõik.»

Reet: «Sa ajad mind hulluks.»

Onu: «Rääkigu mis nad räägivad, aga maju soetavad ja autosid ostavad ka nemad.»

Reet: «Mine ära. Mine oma tuppa.»

Onu: «Sa peaksid mulle tänulik olema.»

Reet: «Mille eest?»

Onu: «Maja eest. Kõige eest. Panin su jalgadele. Õpetasin sind elama.»

Reet: «Mida sa loodad saavutada?»

Onu: «Lahuta ära.»

Reet: «Auto on tema nimel. Mulle pakutakse selle eest peaaegu uue hinda.»

Onu jälgis Reeta umbusklikult.

Reet: «Rublad pole tuulde loopida.»

Onu: «Nõua enne lahutamist, et kirjutaks sinu nimele. Ütle, et autot on vaja remontida, ja nii on hõlpsam. Mõtle midagi välja. Meelita Andres nõusse. Sa oskad temaga toime tulla. Nuta või meelita. Nagu ikka.»

Reet: «Sa oled lihtsalt vastik.»

Onu: «Magatasid seda Haavikut. Andres teadis. Egas ta muidu . . .»

Reet: «Ma ei taha sind kuulata. See on vale. Vale! Sa ei ole inimene, vaid . . . Mine ära! Välja! Kas sa saad aru? Välja!»

1

Mööda viletsasti valgustatud tänavaid linna poole kõmpides süüdistas Andres Lapeteus kogu tee ennast. Milleks pidi ta poisikese kombel Sillartite poole minema? Alpi kannikesed ja tort näpuotsas, likööri-pudel põues. Lükkas komandeeringu edasi ja tegi end narriks. Reet pani selle kõik nüüd oma kontosse. Kuid temal pole Reet Sillartist sooja ega külma. Ehitagu endale kas või kümme maja sirelilillade ustega. Kuidas ka Lapeteus ennast ei siunanud, ühega oli ta rahul. Et ta rohkem endaga tembutada ei lasknud ja ära tuli. Enam ta sinna majja oma jalga ei tõsta.

Ka järgmistel päevadel mõtles Lapeteus nii. Kaineks maganuna oli tal küll pisut piinlik oma käitumise pärast — kes kurat käskis Reeta kaenlasse haarata ja siis turtsudes ära tulla —, aga otsus Reedaga lõpetada paistis talle mõistlikuna. Ta sõitis kohe Võrru ja pärast

tagasitulekut näis vahejuhtum Reet Sillartiga tõepoolest olevat juba möödunud episood.

Ühel õhtul aga, kui ta jäi kauaks tööle ning arvas, et tema ja valveametnik on ainukesed elavad hingelised ministeeriumi ruumides, koputati kabineti uksele — lävel seisis Reet Sillart.

Lapeteus vaatas sisseastujat üllatunult. Tundis samas head meelt, et Reet siiski tema juurde tuli.

«Keetsin endale kohvi. Kas te soovite ka? Toon teile siia. Me keedame alati kohvi, kui valves oleme.»

«Te olete täna valves?»

«Jah. Seltsimees Sinikas palus valvepäevad temaga ümber vahetada.»

Reet käitus nii, nagu poleks nende vahel midagi juhtunud.

Nad ei joonud kohvi Lapeteuse kabinetis, vaid ministri eestoas. Sest kohvikann kees seal ja klaasid olid sama ruumi kapis.

«Meil on tekk ja padi ka ning minul on isegi öösärk kaasas,» seletas Reet Sillart. Nad olid platsi võtnud diivanil, kus tavaliselt istusid ministri jutule soovijad.

«Milleks ta seda räägib,» mõtles Lapeteus. Raske oli maha suruda erutust, mis teda järjest rohkem haaras. Aga ta hoidis end vaos. Kuigi nägi kollaseid täpikesi Reeda silmades, kuigi Reeda ümarad põlved teda pea-aegu puudutasid ja Reet vahetevahel käed kukla taha pani ning end naerdes taha kallutas, valitses Lapeteus ennast.

Tol hilisõhtul vestlesid nad üsna kaua. Lapeteusele tundus, et kui ta nüüd Reeda õlgadest kinni võtaks ja naist enda vastu tõmbaks, ei tõugataks teda ära. Veel rohkem — talle näis, et naine seda just ootabki.

Siitpeale puutusid nad sagedamini kokku. Ikka oli algatajaks Reet. Lapeteus suudles teda mitu korda, aga nende sülelused jäid poolikuks. Andres Lapeteus taipas, et naine mängib temaga, ja otsustas uuesti vahekorra katkestada. Aga kui Reet tuli ja teda kuhugi kutsus, ei öelnud ta ära.

Lapeteus teadis nüüd, et Reet Sillart oli kahekümne kuue aastane, et ta vanemad olid sõja ajal surnud, loomulikku surma, nagu Reet ütles. Onust ei armastanud Reet rääkida ja ka Lapeteus ei pärinud. Reeda jutust selgus, et Muruk oli ta onunaise vend. Ka Sammaselg osutus Reeda sugulaseks — ema vanema õe pojaks. Lapeteus harjus taluma Reeda sugulasi, sõbratare ja tuttavaid, kuid meeldima need talle ei hakanud. Nad näisid väikekodanlikena ja ta ei varjanud seda ka Reeda ees. Reet naeris ja ütles, et kõik ei ole raudsed inimesed nagu tema, Lapeteus. Meenutas veel Lenini sõnu selle kohta, et sotsialismi tuleb ehitada kõige harilikumate inimestega. Selle inimmaterjaliga, mis on olemas, mitte mingite inglitega.

Reet Sillart oli väga toimekas naine. Uskumata asjalik ja sihikindel oma aastate kohta. Ta ei teinud midagi uisapäisa. Tahtis ta midagi, siis ei jäänud ta ootama head võimalust, vaid asus kohe tegutsema. Oli see mõni rõivastuse, mööblitükk või nipsasi — kõike oskas ta muretseda. Kasutas sidemeid, sobitas tutvusi, osutas vastuteeneid. Andres Lapeteus ei kahelnud enam, et peaosa maja ehitamisel ei etendanud onu, vaid Reet ise. Et ta hankis tsinkpleki, tulikuiva parketi ja kahhelkivid. Vahetevahel uskus Lapeteus, et kui tarvis, siis kasutab ta ka oma noorust.

Oma tundeid valitses Reet suurepäraselt. Lapeteus koges, et Reedal on võimatu pead segi ajada. Ta ise

oli aga järjest vähem enda peremees. Reet köitis teda ikka tugevamini ja tugevamini. Ükskord kohtas ta Reeda juures todasama kahupead, kes «Õllepruulija» laulmise ajal laua all oma partnerit häirimatult oli musitanud. Reet viibis üksinda kodus ja kahupea laskus endaga rahulolevalt trepist alla. Sellest saadik kiusas Lapeteust kahtlus, et ta pole Reeda ainuke austaja. Et on siisuguseidki, kellega Reet oma voodit jagab, kellele ta midagi ei keela.

Vahekord Reedaga röövis talt palju aega. Ta hakkas komandeeringuid vältima. Reet märkas seda ja kiitis heaks.

«Milleks te peaksite kõik üksi ära tegema? Teie energia väärib paremat kasutamist. Siin ei hinnata teid õigesti.»

Andres Lapeteus sai aru, et Reet tahaks teda näha kellegi teisena. Siin langesid nende mõtted ühte. Sest ka Lapeteust ei rahuldanud enam tema praegune töökoht.

2

Ka Helvi Kaartna valmistas Andres Lapeteusele nii mõnegi ebameeldiva ja rahutu silmapilgu. Mitte sellega, et oleks Lapeteusele uuesti läheneda püüdnud. Helvi võttis nende vahekorra katkemist endastmõistetavana. Vähemalt siisugusele veendumusele oli jõudnud Lapeteus. Ta meenutas end Lapeteusele hoopis teisiti. Madis Jürveni suu läbi.

«Te teenisite seltsimees Kaartnaga ühes diviisis?»

«Jah,» oli Lapeteus sunnitud tunnistama. Jürveni ootamatu küsimus viis teda pisut segadusse. Meenus otsekohe, kuidas Jürven talt kunagi küsis, kas ta on poissmees või abielus. Meenus ka see, mida ta tookord kartis. Mispärast Jürven nüüd äkki on tema mineviku vastu hakanud huvi tundma? Rahustas ennast. Kõigest sellest on möödunud juba hea hulk aastaid. Tema moraalse laostumise küsimus ei saaks enam kõne alla tulla. Viimane mõttesähvatus näis talle aga absurd-sena. Liiatigi — kas ei suhtu Madis Jürven temasse hästi? Igaks juhuks otsustas ta kõnelda täiesti avameel-selt.

«Jah,» kordas ta. «Me olime tollal head sõbrad.»

«Seda parem. Siis te oskaksite mulle seltsimees Kaartnat igakülgselt iseloomustada.»

«Mul on seda... veidi imelik teha. Sest me olime, kordan, temaga neil aastail head sõbrad. Väga läheda-sed.»

Madis Jürveni umbusklik, kalk pilk mahenes pisut.

«Seltsimees Lapeteus, printsiipiaalsetes küsimustes tuleb alati kõik isiklikud motiivid kõrvale jätta. Te olete kõigepealt kommunist ja siis alles... kellegi hea sõber.»

Lapeteus ütles kiiresti:

«Sõjajärgseil aastail me oleme väga harva ja juhus-likult kokku puutunud.»

«Mõningail põhjustel huvitab meid seltsimees Kaartna käitumine sõja ajal. Nii-öelda tema tookordne poliitiline füsiognoomia.»

«Selles suhtes võin ma teda ainult positiivselt iseloo-mustada. Ta vihkas fašiste ja täitis oma teenistusüles-andeid medõena eeskujulikult. Tema praeguse tegevuse kohta ei tea ma midagi öelda.»

«Tal oli teiega, nagu ütlesite, väga lähedane vahekord?»

«Jah.»

«Missugune oli seltsimees Kaartna vahekord Põdrusega?»

«Nad tundsid teineteist.»

«Kas te teadsite, et Põdrus oli üks seltsimees Kaartna parteisse soovitajaid? Partei kandidaadiks võeti Kaartna enne sõda, parteisse astus ta 1942. aasta mais, kusjuures ühe soovituse andis talle Oskar Põdrus. Muide, kas mäletate, et te ka seda paadunud rahvavaenlast positiivselt iseloomustasite?»

Mõtted Andres Lapeteuse peas töötasid väga kiiresti. Raske oli taibata, mida Madis Jürven temast tahab, kuhu ta sihib. Kas Jürveni viimastest sõnadest ei kõlanud kaudne ähvardus? Kõiki kaalutlusi ja oletusi, mis keerlesid Lapeteuse ajus, varjutas lõpuks üksainus küsimus: kas Madis Jürven teab, et Oskar Põdrus oli ka tema, Andres Lapeteuse parteisse soovitaja?

«Ma ei teadnud siis kõiki fakte. Põdrus oli sõja ajal pataljoni komissar, nii-öelda meie poliitiline ja parteiline kasvataja. Ma võtsin tema tegevust kriitikata.»

Ilma seda märkamata oli ka Lapeteus ühenduses Põdruse nimega loobunud sõna «seltsimees» kasutamisest.

«Me ei tohi ühegi inimese tegevust kriitikata võtta. Partei on tugev tänu printsipiaalsele kriitikale ja eneskriitikale, mis ei arvesta mitte kellegi teeneid ega positsiooni. Ma ei heida teile midagi ette. Te olite tollal alles noor kommunist. Soovitaksin teil nüüd ainult kõike põhjalikumalt kaaluda. Mõtelge rahulikult, tule-
tage meelde.»

Madis Jürven võttis telefoni ja kõlistas kuhugi. Kõnles midagi näitlikust agitatsioonist ja eesrindlaste kogemuste vahetamisest. Lapeteus vaatas lauale, kus Jürveni suur käsi kiigutas kirjapressi. Ta oli täbaras olukorras. Mida kõnelda täiendavalt Põdruse ja Helvi suhetest? Helvi pidas Põdrusest lugu. Seda küll. Ja ka Põdrus Helvist. Lapeteusele meenusid Põdruse sõnad: «Sa oled kas pime, või tavaline tõbras.» Need sõnad riivasid teda nüüdki. Kuid see kõik ei puutunud praegu siia. Mingisuguseid erilisi sidemeid Helvi ja Põdruse vahel ei olnud. Või siiski? Mida rääkis Haavik! Ta aimas, et Jürven Helvit milleski kahtlustab, kuid milles just, seda ei osanud Lapeteus oletada.

Pärast kõne lõppu ütles Lapeteus:

«Oskar Põdrus soovitas ka mind parteisse.»

Madis Jürveni käsi kiigutas endiselt kirjapressi.

«Mulle meeldib teie avameelsus. Põdrus on andnud mitukümmend soovitusi. Tema poolt soovitatute hulgas on ausaid, printsiipiaalseid inimesi, kes on oma tööga tõendanud, et nad väärivad Lenini-Stalini partei liikme kõrget nimetust. Aga on ka teistsuguseid, kahjuks.»

Andres Lapeteus vaikis.

«Hea küll, seltsimees Lapeteus. Jätkem see juluajamine omavahele. Muide, kuidas te oma tööga rahul olete?»

«Tõtt öelda, mitte väga. Esimestel aastatel haaras see mind. Nüüd tunnen, et veel sammuke — ja ma muutun rutiiniinimeseks.»

«Te olete tõepoolest ääretult avameelne. Lõpetate vist tänava Polütehnilise Instituudi? Nii, nii. Pärast seda tulge minu juurde. Ehk mõtleme midagi välja. Ma

pean oma vea parandama. Mina olin ju see, kes teid Metsatööstuse Ministeeriumi suunas.»

Madis Jürven saatis Andres Lapeteuse naerdes ukseni.

Kaua aega ei taibanud Lapeteus, mida Jürven tema käest teada tahtis. Mõeldes Madis Jürveniga toimunud jutuajamisele, nentis Lapeteus veel kord, et ta Helvist lahku lüües õigesti talitas.

Pärast diplomi saamist läheb ta kindlasti Madis Jürveni juurde.

Major Roogas tuli ministeeriumist tagasi segaste tunnetega. Juba sinna minnes oli ta püüdnud mõistatada, mispärast teda Miilitsavalitsuse ülema juurde kutsutakse. Korra vilksatas läbi pea kahtlus, kas tänane käik pole mitte seotud Lapeteuse avariiga, kuid niisugune oletus paistis vaevalt usutavana. Arvas lõpuks, et külal on väljakutse seotud mingisuguste teenistusülesannetega ja et närveerida on lollus. Hakkas mõtlema hoopis muudest asjadest. Sellest, et ilm on sombune. Et õhk Tallinnas on raske ja mürgine rohkest suitsust ning automootorite vingust ja et õhu puhastamise probleem tuleks kuulutada pealinna probleemiks nr. 1. Konstateeris, et väljaku äärde püstitatava hoone müürid on veelgi korruse võrra kerkinud. Kaalutles, millal taotleda puhkust.

Ei, siiski ei suutnud ta korraldust — ilmuda kell 11.30 Miilitsavalitsuse ülema juurde — võtta hariliku teenistusalase väljakutsena.

Kohe esimene küsimus tõendas, et lugu oligi nii. Ta muutus tahtmatult ärevaks. Erutumiseks polnud mingit põhjust, rahustas ta end pärast. Ent siis, kui ülem järsult ja ametlikult küsis, kas ta Andres Ado poeg Lapeteust isiklikult tunneb, tulvasid pähe kõige erisugused mõtted. Mida see tähendab? On tema vastu tõestatud mingisugune süüdistus? Mispärast küsib seda ülem isiklikult? Kas algab kõik jälle otsast peale? Vastas ta aga lühidalt:

«Jah.»

Nüüd esitati rõhutatult ranges toonis uus küsimus:

«Kas te viibisite avariiööl Lapeteuse pool?»

Ka sellele vastas major Roogas niisama lakooniliselt:

«Jah.»

«Mis seal toimus?»

Roogas seletas napolisõnaliselt, et Lapeteus oli endale mõned sõjakaaslased külla kutsunud. Teiste hulgas ka tema. Aeti juttu ja paari tunni pärast hakati laiali minema.

«Kui palju teid oli?»

«Koos peremehega neli inimest.»

«Kelle algatusel te kokku kogunesite?»

See küsimus paistis Roogasele eriti imelik. Kahtlus, et tema peale on kaevatud, süvenes.

«Ütlesin algul, et seltsimees Lapeteus kutsus meid endale külla.»

«Mispärast?»

«Ma ei mõista seda siiani.»

Ülem mõtles pisut ja jätkas ülekuulamist. Just ülekuulamist, teisiti ei oleks Roogas osanud seda nimetada.

«Alkoholi tarvitati rohkesti?»

Kuigi Roogas tundis end tugevasti riivatuna, ei lasknud ta seda välja paista ja seletas, et mingit joomingut

Lapeteuse juures ei toimunud. Viina- ja konjakipudelid olid küll laual, kuid neid ei kummutatud tühjaks.

«Mis kell te lahkusite?»

«Kümne ja üheteistkümne vahel.»

«Kokkupõrge toimus kell neli hommikul?»

«Mõni minut pärast nelja.»

«Kes seda asja uurib?»

«Tallinna Linna Inspeksiooni avariikorrapidaja vanemleitnant Filippov. Vabariikliku Inspeksiooni poolt kontrolli korras vanem riiklik inspektor major Sookask.»

«Kas vastab tõele, et te tahtsite juurdlust ise toimetada? Ja kui tahtsite, siis missugustel kaalutlustel?»

«Ei vasta tõele. Mulle anti kontrollimise korras ülesanne selle asjaga tegelda. Pärast faktidega tutvumist palusin ennast saadud kohustustest vabastada. Ma ei pidanud õigeks tegelda liiklusõnnetusega, milles süüdlane on Lapeteus. Esiteks sellepärast, et me oleme tuttavad. Teiseks seetõttu, et tunnen ennast kaudse süüdlasena.»

«Mispärast te ennast kaudse süüdlasena tunnete?»

Nüüd oli Roogas kõnelnud üksikasjalisemalt.

«Mulle paistab tagantjärele, et seltsimees Lapeteus käitus tol õhtul kuidagi iseäralikult. Üllatas juba see, et ta meid enda juurde kutsus. Ma polnud vahepeal teda kaua aastaid kohanud. Ka teistest, kes seal viibisid, oli ta ilmselt võõrdunud. Mispärast tal meid vaja läks, seda on raske ka praegu seletada. (Siinkohal meenus Roogasele, et Pajuviidiku otsesele küsimusele polnud Lapeteus vastanud.) Hiljem taipasin, et Lapeteus oli kutsunud enda poole mehed, kes koos temaga võtsid osa ühest väikese ulatusega, kuid küllaltki raskest kaitseoperatsioonist. Tunnen ennast kaudse süüdlasena

seetõttu, et ma teda tol õhtul ei mõistnud. Mitte sellepärast, et ma ei tea missugustel kahtlastel kaalutlustel koos teistega tema juurde läksin, või siis, et koos temaga neli-viis klaasi viina ära jõin.»

Ülem oli selle peale pisut aega vaikinud ja siis palunud kõnelda kõigest, mida Roogas seltsimees Lapeteusest ja avariist oluliseks peab. Etteheitev, range noot oli tema häälest kadunud.

Major Roogas oli jutustanud varemete kaitsmisest ja ka sellest, et nad olid sõja-aastail teineteist hästi mõistnud ja pärast sõdagi algul teineteist toetanud ning abistanud. Siis aga katkesid sidemed. Eriti Lapeteuse ja ülejäänute vahel. Välja arvatud surmasaanud Viktor Haavik, kes jäi ka edaspidi Lapeteuse sõbraks. Roogas ei varjanud ka seda, mis teda kõige rohkem vaevas. Nimelt et Lapeteus oli justkui endast väljas olnud. Muidu poleks ta iialgi autosse istunud. Kuid ei tema ega teisedki näinud tol õhtul Lapeteust läbi. Roogas ei rääkinud üksnes sellest, et võib-olla mõjus Lapeteusele kõige rohkem tema naise ja Haaviku äraolek. Sest naist ta ilmselt otsima läks. Neid oma kahtlusi ei pidanud ta sündsaks avaldada. On oletusi, mis juba ette solvavad.

Ülem kuulas teda tähelepanelikult ja küsis veel:

«Kas seltsimees Lapeteuse perekonnaasjad on korras?»

«Selle kohta ei tea ma midagi öelda.»

«Mis te arvate: kas Lapeteus oli tasakaalu kaotanud eraeluliste või mingite muude põhjuste tõttu?»

Jällegi pidi Roogas vastama, et ei oska seda öelda.

Nüüd lausub ülem:

«Teie seletused rahuldavad mind täielikult. Te pole milleski süüdi.»

«Kas mind on milleski süüdistatud?»

Ülem naeratas pisut piinlikult:

«Me peame igale signaalile reageerima.»

«Kas signaliseerija ei vihjanud ka mu kunagise naise välismaal viibimisele?»

Neid sõnu kahetses major Roogas tagantjärele. Ta tahtis oma kunagisest kibestumisest üle olla, kuid mõnikord, nagu tänagi, lõi see välja.

«Kui ma teid millegagi haavasin, siis vabandan,» lõpetas ülem. «Ärge meie tänasest kõnelusest ennast segada laske. Sellele asjale on kriips peale tõmmatud. Ja ärge ennast ka ise asjatult kaassüüdlaseks pidage. Te pole seda.»

Major Lauri Roogas lahkus ministeeriumist siiski häirituna. Ta ei kahelnud, et Miilitsavalitsuse ülem tööpoolest tema seletusega rahule jäi ja asja lõpetatuks luges, kuid ei rahunenud sellegipoolest.

Kes signaliseerija oli? Mida avalduse kirjutaja taotles?

Kuigi Roogas ennast veenis, et kaebekirjale tuleb käega lüüa, tekkisid üha uued ja uued küsimused.

Ütles endale, et ta on liiga hell.

Samas sündis mõte, kas poleks siiski õigem inspektionist ära minna. Võtta paber ja lahkumisavaldus otsekohe valmis kirjutada.

Naeris enda üle, nimetas end hüsteerikuks, enesehalletsejaks ja rahuneski. Öhtul halvenes meeoleu uuesti.

Midagi taolist oli ta üle elanud kümnekond aastat tagasi. Siis, kui otsustas Viljandist ära tulla. Pärast metsatööstuskeskusest lahkumist tundis ta end ülearuse inimesena. Päevad möödusid tühjadena, kogu elu paistis talle viltujooksnuna. Tarbetuna. Ühel niisugusel ma-
sendustunnil kohtas ta Oskar Põdrust.

Nad kohtusid juhuslikult tänaval. Kumbki ei küsinud, mida teine teeb. Ja kumbki ei tahtnud rääkida endast.

Roogas oli mõni päev tagasi ajalehest lugenud, et klassivõõraid elemente soosinud karjerist Oskar Põdrus on kohalt maha võetud. Põdruselt pärida, mis ta teeb, oleks nüüd lihtsalt irvitamine.

Põdrus oli Helvi käest kuulnud, et Roogas on jälle Tallinnas ja töötab kuskil hoiukassas. Mispärast ta Viljandist ära tuli, sellest polnud Roogas rääkinud, kuid vaevalt ta asja ees, teist taga teenistusk kohta vahetas. Pealegi on tema praegune palk väiksem poole võrra. Või veelgi rohkem.

Põdrus märkas, et Roogas on tublisti vananenud. Endiselt kõndis ta aga ehtsa sõjameherühiga ja oli rietatud äärmiselt korrektselt.

«Istume kuskil,» tegi Roogas ettepaneku.

«Jalutaksin parema meelega,» ütles Põdrus. «Laua ääres konutamisest kummub seljakühm päev-päevalt kõrgemaks. Ja ka siis, kui nelja seina vahelt välja pääsed, sa ei käi, vaid sagid mööda tänavaid.»

Kuigi Roogas oleks parema meelega kuhugi äärelinna kohvikusse sisse astunud, nõustus ta Põdrusega.

«Paljud põhjasid pikki rännakuid enne Lukit,» jätkas Põdrus. «Mina nende hulgas. Mul oli kergem kui sõduritel: minu seljakott oli käskjala hoole all majandusrühma reel, iga punaväelane ja seersant kandis puudast kandamit turjal. Mindki aga väsitas ja tüütas lakkamatu ühest suunast teise ümberpaiknemine. Kui öö

läbi ühest künkast üles ja teisest alla tampisid, siis polnud hommikul tahtmist kepsu lüüa. Tagantjärele näivad need marssimised aina ilusamatena. Saaks nüüdki kõik kus kurat visata ja sadakond kilomeetrit maha matkata.»

Roogasel tekkis mulje, et Põdrus kõneleb meelega tühjast-tähjast. Millegipärast ärritas see teda.

«Ma ei armasta huupi hulkumist,» ütles ta järsult.

Põdrus küsis:

«Kas te ei tunne vahel vajadust end lõdvaks lasta?»

«Mis tähendab üks öhtu või terve päev lapselikke lolusi, kui sind kümnetel järgmistel nagu vibu pingutatakse.»

Seda lausudes tundis Roogas, et ta ägestub. Et kattekiht, millega ta oma käärivaid mõtteid varjas, kipub jälle kord murduma ja kõik purskub välja. Seda juhtus viimasel ajal järjest sagedamini. Võõraste ees oma sisemuse pahupidipööramisest oli tal iga kord hiljem halb, kuid väljapaisatud sõnad pole linnud, mis pessa tagasi lendavad.

«Kas te unistasite, et kõik tuleb iseenesest?» küsis Põdrus. «Ilma vaevata? Õnn kukub lihtsalt sülle. Et pärast sõda pole enam ühtki raskust, pole enam ühtki kivi teel, mille vastu võib oma varbad ära lüüa.»

Roogas ärritus veel rohkem.

«Sõja ajal oli kõik selge. Kakssada või kolmsada meetrit lääne või edela või loode pool asus vastane, keda tuli rünnata, minema kihutada, purustada, hävitada. Fašism oli mu vaenlane ja ma tänasin õnne, et tormikeerises võõrale poolele ei sattunud. Mu kõrval sammusid seltsimehed, kes tahtsid ja tegid sedasama mis minagi. Küsiks nüüd keegi, kes on mu sõber, kes vaenlane, ma ei oskaks vastata.»

Nad tahtsid üle tänava minna, aga paremalt lähene-
sid kiiresti kaks autot. Sõidukid möödusid ja nad sam-
musid edasi.

Põdrus ei mõistnud, mida öelda.

«Leerid on endised: ühel pool sotsialism, teisel pool
kapitalism.»

Põdrus lausus küll nii, kuid tajus, et ta justkui hoi-
dub rääkimast sellest, mis on Roogase jaoks kõige olu-
lisem. Et ta kasutab üldisi tõdesid jutu juhtimiseks
karidest eemale. Veealustest kividest, mis teda ennastki
varitsevad.

Roogas jäi seisma.

«Me sõdisime koos. Nüüd vaadatakse nii teile kui ka
mulle kõõrdi. Mis kõõrdi! Meid peetakse kui mitte just
otsesteks vaenlasteks, siis kahtlasteks elementideks iga-
tahes. Mina aga ei usu, et teist oleks üleöö saanud
kodanluse käsik. Ka mina pole oma illusioone kaota-
nud, ehkki haun mõnikord niisuguseid mõtteid, et kui
te neid lugeda saaksite, siis ei annaks te mulle enam
kättki.»

Põdrus mõistis, et Roogas on ummikusse sattunud. Ta
teadis ülihästi, mis tähendavad vastamata jäänud piina-
vad küsimused. Mis tähendab see, kui seltsimehed sind
endast ära tõukavad, kui sa ühel päeval leiad, et sind ei
lasta kogu oma elu pühendada sellele, mida sa oled
kõige tähtsamaks pidanud. Niisugustel mustadel tun-
didel näivad kõik tõed kokku varisevat, maailm muutu-
vat pimedaks kuristikuks, kust ei vii enam ühtki teed
välja. Ei, tõed on ja jäävad, neisse ei tohi usku kao-
tada. Ta ütles:

«Ärgem vaadake elu ainult enda mina madalalt
mättalt. Kas järjest teravnevas klassivõitluses pole tar-
vis olla valvas ja vahel halastamatugi! Partei ei tohti-

nud jääda ükskõikseks, kui aktiviste nurga tagant tapeti. Ega kõik need, kes koos saksa fašistidega mõni aasta tagasi, relv käes, meie vastu võitlesid, ole üleöö saulustest paulusteks saanud.»

«Hüva, seda ma mõistan. Mind ennastki tulistati metsast, kui mind kaks aastat tagasi Soosillale viljavaru-
mise volinikuks määrati. Sellest saan ma kah kuidagi aru, et mind umbusaldatakse. Naine välismaal, ise laidoneride ja reekide sõjakooli kasvandik. Kuul ei teinud õigeusklike ja kaasajooksikute vahel lahingus vahet... Mispärast teid taga kiusatakse?»

Nõnda nagu nüüd polnud Roogas kellegagi kõnelnud. Taolised mõtted pidas ta ikka endale. Isegi siis, kui ta võõraste kõrvade kuuldes nii ennast kui ka olukordi oli pilganud ja irvitanud, siunanud ja kirunud. Praegu aga kõneles ta kõigist oma hinges kobrutavaist kahtlustest.

Roogase küsimusele oli Põdrusel raske vastata. Väga raske, sest ta ise ei saanud paljustki aru.

«Ma arvan pisut teisiti,» ütles ta mõtlikult. «Et mind praegu roosatakse, selle üle ma nii väga ei imesta. Ma pole teinud seda, mis minult oodati. Subjektiivselt head taotlused ei pruugi alati anda objektiivselt positiivseid tagajärgi. Võimed ei küündinud ja võib-olla käitusin mõnes suhtes tõepoolest ebaprintsiipiaalselt. Kes teab. Teie olete aga oma ülesandeid alati edukalt täitnud.»

Lauri Roogas vaatas talle ärevalt otsa:

«Räägite seda tõsiselt?»

«Tõsiselt.»

«Teate, et mu abikaasa põgenes välismaale?»

«Te ütlesite seda mulle juba neljakümne seitsmendal aastal.»

«Kõigest hoolimata arvate nii?»

«Seda küll.»

«Kas siis kõik kommunistid ei mõtle ühtemoodi?»

«Kas Viljandis teid vabastati töölt?»

«Ma ei tahtnud seltsimees Lapeteusele halba teha. Tema soovitas mind. Lahkusin metsatööstuskeskusest omal soovil. Taipasin, mis mind ootab. Otsustasin seekord targem olla.»

«Teadis Lapeteus, et te omal algatusel töölt ära lähete?»

«Rääkisin talle sellest. Ta soovitas mul järele mõelda.»

Oskar Põdrus pidi prahvatama, et Lapeteuse asemel oleks tema Roogase paanikassesattumise pärast lihtsalt läbi sõimanud ja samme astunud, et lahkumisavaldus rahuldamata jäetaks, kuid sai sõnal sabast kinni. Sest kas ta oleks tõepoolest nõndaviisi talitanud? Kas ta poleks hoopis kergendatult hinganud? Ja kas Roogas ülepea nõnda mõtlematult tegigi? Ta ei olnud kindel... ei ühes, teises ega kolmandaski.

Põdrus oli üldse nagu pinna jalge alt kaotanud.

«Te... kiirustasite asjatult.»

Poolikud, jõuetud sõnad. Ta tajus seda isegi.

«Neljakümne seitsmendal aastal ei kõlvanud ma ei sõjaväkke ega ka kooli.»

«Minu arvates oleksite te kõlvanud nii ühte kui ka teise,» ütles Põdrus ja mõtles, et Jürvenil ja temataolistel pole õigust inimesi nõnda kahtlustada ning kõrvale tõugata.

Lauri Roogas ei lausunud tükk aega sõnagi. Ka Põdrus vaikis. Mõlemad mõtlesid oma mõtteid.

«Kas me ei astuks siiski kuhugi sisse?»

Sedapuhku Põdrus nõustus.

Väikeses ja pisut rāpases einelauas, kus lõhnas õllest ning kapsasupist, küsis Roogas ootamatult:

«Kas teie annaksite mulle parteisse astumise soovituset?»

Kui Põdrus otsekohe midagi ei vastanud, ütles Roogas:

«Ma ei mõelnud seda tõsiselt. Realiteeditunne on minus veel säilinud.»

Roogas polnud kellelegi kõnelnud ega seletanud seda nüüd Põdruselegi, et neljakümne seitsmendal aastal, just mõni päev enne demobiliseerimise käskkirja saabumist, oli tal parteisse astumise sooviavaldus juba valmis kirjutatud ja ta kavatses tollal ka Põdruselt soovituset paluda. Pärast demobiliseerimist mattis ta aga selle kavatsuse maha. Ta ei kahelnud, et tema avaldus tagasi lükatakse. Nüüd ei mõelnud ta tõepoolest enam parteisse astumisest.

«Mina annaksin,» sõnas Põdrus vaikselt. «Kuid minu soovitusel pole praegu jõudu. Üleeile heitis algorganisatsioon mind parteist välja.»

Roogas pomises:

«Vabandage mind.»

Põdrus mõtles, mispärast Roogas ennast vabandada palub. Ühtlasi tundis, et ta poleks tarvitsenud Roogasele parteist väljaviskamisest rääkida. Sest Roogas mõistab teda nüüd valesti. Ta sõnas erutatult:

«Kõige tähtsam on, et me end kommunistidena tunneksime. Ja selleks jääksime igas olukorras.»

Major Roogas mõistis, et möödunud sündmused on teda hellaks teinud. Paljugi on muutunud, ja kui ta nüüd paluks end miilitsateenistusest vabastada, siis käituks ta lihtsalt paniköörina, kes ei taha vabaneda vaatepiiri ahendavaist silmaklappidest. Juba see, et talle neli aastat tagasi tehti ettepanek Riiklikku Autoinspektsiooni tööle asuda, tõendab, et temasse suhtutakse ühegi eelarvamuseeta. Oleks ta noorem, siis võiks temast uuesti sõjaväelanegi saada.

Mõistusega sai ta kõigest aru. Alateadvuses oli aga miski valvel. Ja see miski segas teda nüüdki. See miski takistas teda parteisse astumast, see miski soovitas tal mõnikord pool suud kinni pidada, see miski sosistas talle kõrvu, et vaata, sa oled ikka alles major. Pealegi miilitsamajor.

Niisugused mõtted olid närused. Roogas vihkas ootamatult tekkivaid pessimismihoogusid, kuid polnud suutnud neist siiani vabaneda. Kas ta neist kunagi vabanebki, seda ta ei teadnud. Kuid vabaneda oleks ta tahtnud.

Nõnda ei olnud Reet teda veel suudelnud.

Andres Lapeteus külitask sirelililla ukse taga sirelilillal diivanil, igat värvi ja mõõtu patjade hunnik pea all ja selja taga. Reet kummardus tema üle.

«Sa ei tohi seal korrata viga, mille meil tegid,» sosistas Reet lapselikult huuli torutades.

Lapeteus hoidis tema poisilikult kitsaste puusade ümbert kinni.

«Kes meist vigadeta on,» lausus ta ja tundis, et täna on Reet hoopis teistsugune kui tavaliselt. Soojem, loomulikum, hingestatum.

Reet sosistas edasi:

«Ära tee kõike ise ära, pane oma alluvad rakkesse.»

Lapeteus naeratas.

«Sa oled suurepärane!»

Reet suudles teda jälle. Lapeteus surus naise tugevasti enda vastu.

«Kui tormakas sa oled,» rabeles Reet ta käte vahelt lahti ja kadus kõrvaltuppa.

Lapeteus mõtles, et ka täna lõpeb nii nagu tavaliselt. Sel silmapilgul ta otse põlgas Reeta. Selle petlikke suudlusi, hirmu sisendavat enesevalitsust, mänglemist ja teesklust.

Naine tuli tagasi.

Tal oli seljas hommikumantel.

Lapeteus haaras ta käte vahele.

Kui kõik lõppenud oli, pihtis Reet:

«Ma ootasin seda nagu sinagi. Sellest peale, kui sind esimest korda nägin. Ma ei tahtnud saada sinu armukeseks. Tahtsin sind päriseks. Või ei meeldi ma sulle nüüd enam?»

«Meeldid mulle järjest rohkem.»

Selle öö magas Lapeteus sirelilillal diivanil.

«Imelik, et meie unistused kunagi täide ei lähe,» rääkis Reet hommikul Lapeteuse kallistustest roidununa. «Kahju, et teil on keelatud kirikusse minna. Me moodustaksime ilusa paari. Pikad, sihvakad inimesed moodustavad alati ilusa paari. Sina frakis, mina maani ulatuvas lumivalges kleidis. Kirik särab tuledes. Õpetaja on range ja pidulik. Orel mängib. Meie taga seisavad pruutneitsid ja peiupoisid. Kaksteist paari. Millegipärast sooviksin, et neid oleks kaksteist. Ma korraldaksin kõik. Orelimängu, õpetaja, frakkides peiupoisid ja valgetes siidkleitides pruutneitsid. Aga sa oled partei liige ega tohi jalgagi kirikusse tõsta. Nüüd veel eriti, kus sind edutati. Pulmi ma aga tahan. Toredaid pulmi. Ja sina kannad frakki, eks ju, Andres?»

Lapeteus kujutles, et nad oleksid tõepoolest tore paar. Hea, et Reet kiriklikku laulatust ei nõua. Reet on

pagana realistliku elukäsitusega naine. Ning janune nagu ta isegi.

«Frakk? Frakki ma selga ei pane.»

«Kas te ei tohi frakki kanda?»

Reeda naiivsus valmistab Lapeteusele lõbu.

«Ei tohi. Ka smokingit ei tohi me kanda. Musta ülikonda võime. Aga sedagi ainult riiklike pühade puhul.»

«Ära naljata, kallis. See on siiski hirmus. Kõige ilusam silmapilk naise elus jätta nii proosaliseks. Mispärast kommunistid ei armasta ilu, ülevust, pidulikkust? Ma olen ikka vaielnud nendega, kes põlastavad, et bolševism tähendab massiinimest. Et üksikindiviidid kaduvat massi oma isikupära, rõõmu, mure ja valuga. Personaalpalkki, mida ka sina nüüd saama hakkad, tõendab, et nõukogude võim ei pane kõiki inimesi ühte patta. Aga proosaliseks jääte te ikkagi. Naine vajab pidulikkust, mispärast te seda ei mõista?»

Lapeteus vaatles Reeda rindu. Ta polnud eksinud, need oli tõepoolest tütarlapselikult kõvad ja kumerad.

«Sa kutsu ka esimees pulma. Ära karda, ma organiseerin kõik nii, et sa ei pruugi häbeneda. Ei pulmalauda ega külalisi. Minu tuttavad teavad, kus mida teha ja rääkida. Nad on läbini nõukogude inimesed. Pulmad peame siin, meil. Kui sisselükatavad klaasuksed avada, saab kahest toast avar saal. Viiskümmend külalist mahub lahedasti laua ümber ära. Nurgatoas tantsime. Me mõtlesime arhitektiga kõik läbi. Hoia mind tugevasti. Ma ei salli lodevate lihastega mehi. Pigista nii, et mul hing kinni jääb. Veelgi kõvemini. Sina vist oleksid suutnud mind vägistada. Mispärast sa seda teha ei proovinud? ... Ära unusta, et ma pean tööle minema.

Alles siis, kui meil on oma auto, võime kauemaks voodisse jääda.»

Elektrirongi puupüsti täiskiilutud vagunis trügiti ja Lapeteus arutles endamisi, et kui ta Nõmmele kolib, siis korraldab asja nii, et auto talle hommikul järele tuleb. Ka oma masin ei teeks halba. Reet on suurepärane naine, ta organiseerib tööpoolest kõik.

Ootamatult meenus Lapeteusele Helvi. Täiesti ootamatult, sest Reeda juuresolekul polnud Helvi talle kunagi meelde tulnud. Reet nagu hõivas teda alati terveni. Talle ei meenunud mitte niivõrd Helvi kui tema kõrgele ülestõstetud käsi. Lapeteus nägi sageli seda kätt oma silme ees ja kujutluspilt justkui kratsis ta enesetunnet. Ka praegu oli see nii.

Vastasseisev Reet sädistas tasakesi:

«Arvan, et mul ei lähe pulmade ettevalmistamiseks rohkem aega kui üks kuu. Arvesta sellega. Muidu, mine tea, sõidad veel pulmaõhtul komandeeringusse. Ma ei lase sind enda juurest kuhugi. Pärast tänast ööd ma ei usu, et ainult ametiasjad sind ühest komandeeringust teise kihutasid. Sinu käsutuses on nüüd auto ja oblast ei ole nii suur, et sa õhtuks tagasi ei jõua. Kuu jooksul tulen ma kõigega toime. Kuigi sul tume ülikond on, pead laskma uue õmmelda. Muretsen kvaliteetse musta riide. Tean inimest, kelle kaudu saab päris ehtsat inglise kaupa. Ja tuttav rätsep on mul kah.»

Andres Lapeteus kuulas. Kujutluspilt Helvi ülestõstetud käest kadus ja tal oli jällegi mõnus.

«Sa saad endale halva mehe,» ütles ta väikest poissi mängides pudikeelega. «Väga halva, kes kas istub südaööni oma kabinetis või siis viibib väljasõitudel. Mõtle ümber, enne kui hilja on.»

Nüüd, kus Reet talle enam midagi ei keelanud, tun-

dis ta end jällegi enesekindlana, isegi pisut üleolevana. Nagu nende tutvuse algul.

«Sa abiellud paha naisega,» vastas Reet. «Naisega, kes sind ei mõtlegi jagada tööga ega komandeeringutega. Vähemalt senikaua, kui ta oma suurest, raudsest poisist tüdinenud ei ole.»

Reeda viimased sõnad mõjusid Lapeteusele imelikult. Ta iseteadvasse rahulollu oleks nagu midagi sappmõrudat tilgutatud. Ja ta mõtles, nii nagu ta Reeda juurest koju tulles palju kordi oli mõelnud, et Reet on külma hingega naine. Meeeline, ihar, kallistustejanune, aga külm. «Kas ta armastab mind?» küsis Lapeteus endalt ja uuris Reeda silmi.

«Ära vaata mind nii. Me oleme vagunis, aga mitte voodis.»

«Sa räägid pulmadest, Reet. Kuid ma ei ole sulle veel armastust avaldanud.»

Reeda silmad küütlesid.

«Meid juba jälgitakse, Andres. Tule õhtul mulle vastu. Läheme koos rätsepa juurde.»

Lapeteus tundis end uuesti hästi.

«Mis kell sa vabaned?»

«Täna ma sind külla ei kutsu. Väntsutasid mu hullupööra ära. Mul on palju askeldamist. Ühe kuuga kõik joonde ajada pole naljaasi. Kas sa tunned esimeest nii hästi, et ta pulma tuleb? Kui sa teda praegu nii nagu tarvis veel ei tunne, siis kaks nädalat on küllalt, et ta sind hindama hakkaks. Temaga pead sa teisiti käituma kui meie ministriga. Meie minister on tossike, aga see, nagu räägitakse, armastab, et kõik tema autoriteeti tingimusteta tunnustaksid.»

Lapeteusele ei meeldinud Reeda jutt.

«Sa oled isekas, ma tean seda,» jätkas Reet, kes

märkas Lapeteuse ilme muutumist. «Anna mulle andeks, aga ma olen nii õnnelik. Kui sa ei taha, me ei peagi pulmi. Registreerime perekonnaseisuametis ära, ostame pudeli viina ja läheme magama.»

Reeda ripsmetes helkis pisar.

«Sa oled imetore,» sosistas Lapeteus.

Jaamast lahkudes tuletas Reet meelde, et Lapeteus ei unustaks vastu tulla. Ta lepib eelnevalt telefoni teel rätsepaaga kokku.

2

Ka oblasti täitevkomitees ei säästnud Andres Lapeteus oma aega ega energiat. Ta oli üks viimaseid õhtul ega hilinenud kunagi hommikuti. Täpselt kakskümmend viis minutit enne töö algust ootas teda auto ja kümne minutiga jõudsid nad linna. Hommikust peale tegutses ta kindla kava alusel. Mida tegema pidi, seda tuletas meelde taskuraamat, kuhu ta pedantse järjekindlusega märkis kõik lahendamist vajavad küsimused. Ta ei unustanud ega jätnud midagi kahe silma vahele. Seadis sisse täitevkomitee otsuste ja enda korralduste arvestuse ning kontrollis pidevalt nende täitmise käiku. Ka nüüd ei piirdunud ta ettekannete ja aruannetega, vaid sõitis sageli rajoonidesse. Enamasti jõudis ta õhtuks tagasi, endaga rahul ja heas meeleolus. Reet ootas teda, ja ka oma abilist — Reet oli palganud teenija, keda ta nimetas perenaiseks ja enda abiliseks, — ei lasknud ta koju. Kiiresti kaeti laud õhtusöögiks ja pärast seda läksid nad üles.

Oma alluvatesse suhtus Lapeteus varasemast range-
malt. Osakonnad, kelle tegevust ta juhtis, märkasid
peagi, et üldise jutuga polnud teda võimalik rahuldada.
Ta nõudis igas asjas konkreetset, andmete täpsust,
olukorraga kursis olemist. Lapeteus hoiatas korduvalt
oma alluvaid, et need ei püüaks liberaalsusega odavat
populaarsust võita; ise ta ei harrastanud õlalepatsuta-
vat sõbramehelikkust. Juba ministeeriumis ei seltsinud
ta naljalt oma töökaaslastega, nüüd hoidis ta nendega
veelgi suuremat distantsi.

Pulmad möödusid hästi. Lapeteus oli neid pisut kart-
nud — Reeda tutvuskond oli talle alles võrdlemisi võõ-
ras, mine tea, mis võib juhtuda. Kantakse veel midagi
ette — salakaebajaist pole Maarjamaa kunagi puudust
tundnud —, pärast tee selgeks, et sa ei sõbrusta kurat
teab missuguste elementidega. Sõjaaegseist seltsimees-
test kutsus Lapeteus pulma ainult Viktor Haaviku.
Mõtles korraks ka Põdrusele ja Roogasele, aga leidis,
et seda sorti liberaalsus võib ainult sekeldusi kaela
tuua. Pajuviidik ei tulnud talle meeldegi. Eriti liigutas
Lapeteust Reeda delikaatsus. Reet ei taganenud soovist,
et nad ostaksid laulatussõrmused, kuid ta pani selle
sõrme alles pärast külaliste lahkumist. Väljaspool kodu
ja kitsast sõprade ringi ei kandnud Reet laulatussõr-
must kunagi. Ka Lapeteus harjus õhtuti sõrmusega ära.
Üheaegselt kingade vahetamisega toatuhvlite vastu tor-
kas ta ka näppu peenikese kuldse rõnga.

Reet nimetas Andrest endiselt raudseks inimeseks.

«Ma ei eksinud sinus,» kinnitas ta sageli. «Meie
ministeeriumis sa lihtsalt hapnesid. Ma usun, kindlasti
usun, et sa suudad veelgi rohkem.»

Andres Lapeteus muheles niisugustel puhkudel. Talle
meeldis Reeda kudrutamine kallistuste vaheajal. Ka

ta ise uskus, et ta ei juhiks oblasti täitevkomiteed halvemini kui selle praegune esimees, kuid ei avaldanud seda isegi Reedale.

«Sa pead kõige kõrgemas ringkonnas tugevad sised med looma,» õhutas Reet. «Kutsu endale sealt külalisi. Sul on juba positsioon, vaevalt et ära öeldakse. Meil on ilus kodu, sa ei pruugi kedagi häbeneda. Mulle tuuakse varsti originaalne graafiline leht Stalinist, mis sobib hästi tapeedi ja mööbliga. Onu võib ülemuste puhul kodunt ära minna. Ta saab sellest aru, ta ei ole nii rumal inimene, nagu sa arvad.»

«Mida su onu varem tegi?»

See küsimus kipitas Lapeteusel ammu südamel. Juba enne abiellumist kavatses ta selles selgusele jõuda, aga paljud muud asjad surusid onu sotsiaalse päritolu küsimuse tagaplaanile. Lõppude lõpuks on Reeda onu kuuekümne kaheksa aastane vanamees, pensionär ja pole talle mingi sugulane. Ometigi on parem kõike teada.

«Pidas veskit.»

Lapeteus tundis, nagu oleks teda petetud. Ta torkas puudutatult:

«Veski ja seitsmekümnehektarine talu!»

Reet üllatus:

«Kust sa seda tead?»

«Millal ta linna tuli?»

«Neljakümne kuuendal aastal.»

Lapeteus hammustas kurjalt:

«Võttis metsa maha, müüs loomad ära, viis vilja Leningradi turule ja puges kolhooside eest linna pakku. Ehitas Nõmmele maja, mille ettevaatuse pärast sinu nimele kirjutas.»

Reet vaikis. Esimest korda ei osanud ta oma meest kohelda.

«Mis alusel talle pensioni makstakse?»

Nüüd pahvatas Reet:

«Minu ankeet on puhas — onu on võõras inimene, onu ei loe. Ma ei määri sinu ankeeti ära. Sinu sõja-aegne naine on aga rahvavaenlaste sabarakk.»

Andres Lapeteus jäi hämmastusest keeletuks.

«Ma tean kõik,» nuuksatas Reet. «Te elasite kolm aastat koos ja üldiselt oodati, et te abiellute. Sa ei ole mulle sellest sõnagi kõnelnud. Alatu inimene! Nüüd ei ole ka mina sulle enam küllalt hea. Karjerist!»

Nad leppisid küll hommikuks ära, aga Lapeteus adus, et nende kooselu ei kujune niisuguseks, nagu ta oli lootnud. Kas ta üldse abiellumisega ei kiirustanud? Ei, Reet on mõistlik naine, kes teab, kuidas kuskil käituda ja olla, rahustas Lapeteus ennast. Kust ta küll selle välja nuhkis? Kes talle rääkis? Viktor? Vaevalt. Aga kui ta Viktorilt lihtsalt välja meelitas? Reet oskab süütult pärida ja üksikasjad hiljem tervikuks kokku põimida. Millal ta seda teha jõudis? Lapeteusele meenus, kuidas Haavik oli talle jutustanud Helvi ja Põdruse kohvikuvestlusest, ja kahtlustus paistis tõepärasena. Hüva, arutles ta edasi, Viktor võis minu kohta kurat teab mida kokku lobiseda. Kust aga Reet võttis, et ma Helvit oma karjääri rikkumise kartusest ei nainud? Vihjas sellele Haavik, siis on ta lurjus. Kui aga Reet ise minust nõnda arvab?

Lapeteus kinnitas endale, et ta ei jätnud Helvit üldsegi mitte maha. Nende vahekord lõppes ilusasti ja loomulikult, nagu seda elus küllaltki juhtub. Tundis aga samas, et see pole õige. «Mispärast ma Helvist... eemale tõmbusin?» Niisugune ootamatult kerkinud küsimus mõjus Lapeteusele halvasti. Ta sundis end mõtlema muudest asjadest.

Karjerist.

Kas karjerist rassib ööd ja päevad kokku! Kas karjeristile on töö kõige tähtsam!

Haavik on karjerist. Konjunktuurikasutaja, kes keelt kandes ja kõvu sõnu kokku kritseldades rühib toimetajatoolile.

Järgmisel õhtul töölt tagasi jõudes ei pannud Lapeteus enam laulatussõrmust sõrme.

Reeda onuga otsustas ta läbikäimise lõpetada. Las vanamees kohmitseb köögi kõrval toapugerikus, aga perekonna liikmena ta seda kulakutüügast enam ei kohtle. Ta on ikkagi vastutav töötaja ja kui printsiipiaalsust karjerismiks sõimatakse, siis sõimatagu.

3

Oblasti täitevkomitee koridoris kohtas Lapeteus ühel päeval Oskar Põdrust. Esimesel pilgul välgatas läbi pea kahtlus, kas Põdrus viimati ei taha tema jutule tulla. «Tema heaks ei saa ma midagi teha,» mõtles Lapeteus ja tervitas Põdrust tõrjuv-külmalt. Selgus aga, et Põdrus ootab haridusosakonna juhatajat, ja Lapeteus hingas kergendatult. Ta rääkis midagi suusoojaks ja ütles minema kiirustades, et Põdrus võiks, kui aega ja tahtmist on, tema poole vahel sisse astuda.

«Minu tuba asub üks kord kõrgemal,» lõpetas ta jutujamamise. «Nägemiseni. Sõidan kohe välja.»

Mõni päev hiljem tuli Andres Lapeteuse jutule tööpoolest üks tema sõjakaaslasid — Ants Pajuviidik.

Pajuviidik jäi lävele seisma ja küsis:

«Lubate sisse astuda?»

Lapeteus vaatas parajasti läbi uut otsuse projekti, ta oli kummardunud laual asetsevate paberite üle, ja esimene mõte, mis võõrast häält kuuldes tekkis, oli pahur küsimus: kus on tehniline sekretär, et inimesed ilma ette teatamata kabinetti sisse trügivad?

Siis tõstis pea ja tundis lävelseisja ära.

«Astuge, astuge,» ütles ta üsna ametlikult. Samas meenus, et nad olid varem sina peal olnud, ja lisas kiiresti: «Mis sa tembutad, tule julgesti.»

Pajuviidik näis kohmetuna.

Kas sellest või millestki muust, aga Lapeteuse meeletu paranes. Ta astus laualahmaka tagant välja, pigistas mehiselt Pajuviidiku kätt ja pani külalise istuma ühte kahest massiivsest tugitoolist, mis asetsesid vastakuti kirjutuslaua ees. Nii talitades tundis ta rahuldust, et tal on avar ning uue mööbliga sisustatud kabinet ja et Pajuviidik on tagasihoidlikult öeldes pisut jahmunud.

Pajuviidik uudistas ringi ja imestas:

«On see alles komandopunkt.»

Lapeteus avas «Kazbeki» karbi ja pakkus külalisele paberossi.

«Teeme suitsu.»

Pead vangutades ütles Pajuviidik:

«Niisuguse kabineti pärast maksis sõida.»

Lapeteus laskis torke kõrvust mööda.

«Tore on oma roodu mehi näha,» sõnas ta laia, poleeritud korjuga tooli laskudes.

«Kroonlühtrid üleval, vaibad all, vakamaasuurune kirjutusvärk ees, peegelklaasidega kapp selja taga,» lausus Pajuviidik. «Kes niisuguses kabinetis kamandab ja käsutab, sellel peab ka võimu ja väge olema.»

Lapeteuse toon jahenes.

«Ega sa mind meelitama tulnud. Mis sind siia tõi?»

Pajuviidik justkui tunnistas teda ja küsis omakorda:
«Kas ehitusajad alluvad sulle?»

Lapeteuses tärkas kahtlus, kas Pajuviidik pole mitte põhja kõrbenud — millegipärast mõtles ta Pajuviidiku omaaegsete sõnadega — ja tuli nüüd viimases hädas tema juurde toetust ning eestkostmist paluma. Algul Roogas, siis Põdrus, nüüd Pajuviidik — jõuab tema kõiki kaitsta ja aidata. Kes tema eest seisab? Kes mees on, see teab ja oskab ja suudab ise. Ta vastas juba täiesti ametliku tooniga:

«Mina tegelen tööpoolest ehitusküsimustega.»

«Tule meie ehitusele.»

«Mis seal lahti on? Kiputakse naha vahele?»

Pajuviidik silmitses Lapeteust jällegi tähelepanelikult. Ta nagu uuris ja hindas, kaalutles ja mõistatas.

«Midagi pole lahti,» ütles ta siis rahulikult. «Enda pärast ma siia ei tulnud. Kui sa ehitusajandusega tegeled, siis peaksid ise juba märganud olema, missugune korralagedus ehitustel valitseb. See ajabki kopsu üle maksa. Esiteks ei täida me plaani. Kõik on sellega harjunud, aga kas niisuguse asjaga tohib harjuda?»

Andres Lapeteus kuulas Pajuviidikut kergendatud südamega. Talle meenus, et kunagi vist rääkis Pajuviidik umbes niisamasugust juttu. Ükskord kuskil restoranis. Veel mõtles Lapeteus, et kell neli algab esimehe juures nõupidamine. Tööstusosakond pidi esitama koondaruande, aga ta pole seda veel näinud.

«Nii, nii,» tähendas ta Pajuviidikule.

Viimane jätkas:

«Klike ajal oleks iga ettevõtja pankrotti läinud, kui ta oleks nii asja ajanud, nagu meil praegu aetakse. Projekte tehakse kümme korda ümber. Müürissepad laovad

seinad üles, krohvijad teevad siledaks, maalrid võõpavad üle, siis tullakse ja raiutakse seinad ukseauke, igasuguseid avasid ja kanaleid täis. Kõik algab jälle otsast peale. Materjali läheb hirmsasti raisku. Keegi ei hooli, keegi ei vastuta. Viha teeb. Räägid töödejuhatajatega, inseneridega, võtad koosolekutel sõna — miski ei aita. Sinu suu pannakse lukku keerutatavate kõnedega näitajatest, normidest, plaanidest, üle- ja alatäitmisest, spetsialiseerimisest ja koordineerimisest. Korda pole aga vähimatki.»

«Üks silmapilk,» katkestas Lapeteus teda. «Pea tööstusosakonda helistama.»

Pajuviidik jäi vakka.

Lapeteus vajutas kirjutuslaua serva all asetsevale nupule.

«Jätka,» tähendas ta Pajuviidikule. «Ma kuulan. Ära karda, et ma su sõnad kõrvust mööda lasen.»

«Korralagedust, lohakust ja minnalaskmist kasutavad ära igasugused kombineerijad ja sahkerdajad. Varastatakse hullul moel. Üks koorem kive või tsementi tuuakse ehitusele, teine veereb kuhugi linnaserva individuaalehitaja õuele. Tsinktorudega, elektrijuhtmetega, värviga, klosetipottidega, klaasiga, telliskividega, tsemendiga, lubjaga — kõigega sahkerdatakse. Kas me selleks sõdisime, et igasugused mahhinaatorid ja spekulandid endale nüüd losse üles löövad?»

Uksele ilmus noor blondeeritud naine.

«Ühendage mind Koorikuga,» käsutas Lapeteus.

Pajuviidik jälgis neid.

«Riik soodustab individuaalelamute püstitamist,» pöördus Lapeteus nüüd Pajuviidiku poole.

«Ma ei räägi ausatest inimestest, keda häda ajab ehitama, vaid sulidest,» sõnas viimane.

Telefon helises. Lapeteus haaras harjunud liigutusega toru.

«Koorik? . . . Ma ei leidnud oma laualt kokkuvõtteid . . . Saatke viibimatult . . . Loodan, et mul edaspidi ei tule enam teile niisuguseid asju meelde tuletada.»

Pajuviidik ei hakanud enam rääkima.

«Sa kõneled väga tõsistest asjadest,» ütles nüüd Lapeteus. «Kas sul fakte on?»

«Mille kohta?»

«Et ühiskondlikku omandit riisutakse?»

«Saada oma inimesed ja tule ise ehitusele. Las nad uurivad olukorda. Rääkige töölistega kah. Muidu tulakse, joostakse mõni minut mööda tellinguid ja istutakse tundide kaupa kontoris. Seal aga triigitakse kõik kõverad asjad sirgeks.»

Lapeteus vaatas kella.

«Sul pole aega?» küsis Pajuviidik.

«On. Viisteist minutit on. Ära pahanda — kümme ala, üks koosolek ja nõupidamine teise otsa.»

«Saan aru. Kui koosolek on juhtimistö peamine lüli, siis tuleb selleks põhjalikult ette valmistada,» ütles Pajuviidik poolpilkavalt, poolpettunult. «Mul polegi enam midagi lisada. Ehitusplatsidel on asjad sassis. Keegi ei vastuta konkreetset ei materjali ega muugi eest. Igasuguseid insenere, tehnikuid, plaanijaid ja normeerijsid on nagu kirjuid koeri, aga ehitusasjad logisevad igast tapist.»

Lapeteus ägestus:

«Sa räägid nagu . . .»

«Nagu klassivaenlane,» võttis Pajuviidik tal sõnad suust. «Sa oled nagu meie natšalnik. Nii kui talle midagi ütled, siis laulab nagu grammofon: klassivaenlane, vana korra taganutja, mahajäänud element. Aga kas

siis aus tööinimene, kelle hing hoolimatuse, lohakuse, minnalaskmise, totruse, sahkerdamise, oskamatuse ja kurat teab mille pärast kisendab, peab igas asjas aina halleluuja hõiskama!»

«Asju tuleb vaadelda perspektiivis,» ütles Lapeteus pisut tüdinult. «Muidugi, sul on mitmeski suhtes õigus. Nähtavasti on vaja sügavamalt ehitusprobleemidesse tungida. Uurime, süveneme, ja kui tarvis, paneme küsimuse kas täitevkomitee istungile või oblastikomitee büroole.»

«Ma taipan järjest vähem, mis sisu on niisugustel sõnadel, nagu «sügavamalt tungida», «põhjalikumalt tegelda», «büroole panna». Kui neil ikka tuum sees on, siis uuri, tegele ja tungi. Kõigepealt aga tule meie ehitusele. Käi, vaata. Sul võim ja vägi käes, nagu ma ütlesin, saad ehk midagi ära teha. Hüvasti siis.»

Lapeteus astus jällegi laua tagant välja.

«Kõneled aina võimust ja väest. Seda mul nii palju pole, kui arvad.»

Saatis Pajuviidiku ukseni ja raputas jällegi mehiselt selle kätt.

«Nägemiseni. Tulen teid vaatama, tulen. Palju see aitab, on iseasi. Midagi me aga ette võtame. Kõike head... tagasihoidlik ajalehelugeja.»

Kui üks Pajuviidiku järel kinni langes, hakkas Lapeteus omaette tasakesi naerma. Talle tundusid tema viimased sõnad tabava naljana.

Toodi kokkuvõtted.

Nõupidamisele läks ta ettevalmistatult.

VIIETEISTKÜMNES PEATÜKK

1

Nii nagu Reet Lapeteus otsustas, nõnda ta ka talitas. Ent ka parteikomitees tabas teda ebaõnn — esimest sekretäri polnud kohal.

Mida teha? Oodata veel või tulla uuesti tagasi? Või kõnelda hoopis teise sekretäri? Reedale ei meeldinud ei äraminek, ega ka jutuajamine teisega. Ta oli veendunud, et igasugused abid ja asetäitjad, teised ja kolmandad loevad vähe, nimetatagu neid kui tahes kõlavate ametinimetustega. Mis minister või juhataja või direktor või esimene sekretär ütleb, on öeldud. Kõik, kes peamehe ümber sagivad ja sekeldavad, ei otsusta iseseisvalt midagi või siis lahendavad ainult pisiasju. Vähegi tõsisemas küsimuses ei võta nad ilma ülemaga kooskõlastamata midagi ette. Iseasi on puhtmajanduslikes asutustes, näiteks baasides ja varustuskontoreis, kus sageli on kasulik luua suhteid väiksemate vendadega, kes teavad rohkem, riskeerivad rohkem ja oskavad asju seada. Kõige parem on mui-

dugi siis, kui õnnestub saavutada kahe lüli koostöö: väike vend informeerib ja korraldab ning suur ülemus sirgeldab resolutsiooni «Nõus» või «Välja anda» peale.

Reet otsustas siiski kõnelda teise sekretäriaga, kes öeldi kohal viibivat. Tal tuli ainult pisut oodata.

Ta istus vanamoelisel, jämedate polsterkäetugedega ja paksu vedrupõhjaga diivanil. Tundis ametiasutustele iseloomulikku lõhna, mida andsid kappidesse ja sahtlitesse kokkukuhjatud paberid ning kaustad, paljud sisse- ja väljakäivad inimesed, poonimisvaha või põrandaõli, paberossisuits. Silmad ringlesid luitunud tapeedil, säbrulisel laekarniisil, kõrgetel valgeks värvitud ustel.

Kõik tundus talle äkki asjatu energiaraiskamisena. Vaevalt Andres üldse paraneb. Ja kui tõusebki jalgele, siis endist tegelast temast ei saa. Direktori kohale teda ei jäeta. Kombinaadi juhtimisega ta enam toime ei tulekski. Ei jaksaks rassida. Isegi siis, kui kohus tema teeneid ning seisukorda arvestab ja talle vanglakaristust ei mõista, on Andrese ees kõik teed püsti. Mis perspektiive pooleldi sandil olla saabki? Kombineerida pension ja konutada kodus. Hetke jooksul kujutles Reet, kuidas Andres ülalt toast alla komberdab. Ta silme ette tekkis pilt küüruvajunud ja habemessekasvanud mehest, kel on seljas määrdunud hommikumantel, kes iga paari sammu järel õhku ahmib ja rögi-sevalt köhib. Sel mehel on kiuslik, kõiki kahtlustav ja süüdistav pilk, sõnad pahurad ning hammustavad, kogu olek parastav.

Ei, ei, ei!

Reet oleks peaaegu valjusti karjunud. Nii võikalt ja vastuvõtmatult mõjus talle kujutluspilt.

Aeg venis tigusammul.

Vaevalt Andres siiski vanglast pääseb. Seadus on liiklusõnnetuste põhjustajate suhtes karm. Egas Andresegi jaoks uusi paragrahve tehta. Mis mõtet on uksi kulutada, ooteruumides tukkuda, närveerida. Mida ta sellega võidab?

«Mida ma võidan? Kas on võimalik Andrese ja iseenda reputatsiooni säilitada?»

Nii nagu Murukiga rääkides, tajus Reet jällegi selgesti, et tema elu kõrgpunkt on möödas. Mida elu talle enam pakkuda võib? Mis õnne toob Andresele vangelasse pakkide järeleviimine või siis kodus kiratseva haige põetamine!

Parem lasta asjadel areneda nii, nagu need arenevad. Andres teotas nad mõlemad põhjalikult ära. Allamäge veeremist ei suuda nüüd miski peatada. Kõigi silmis on ta mustatud, hirmsal kombel mustatud. Mitte midagi ei muuda ka see, et ta praegu Andrese päästmiseks ennast ei säästa.

Seljas valutab kergelt.

«Peaksin lamama,» mõtles Reet. Ja edasi ilma igasuguse seoseta: «Viin Viktori hauale lilli, mõelgu inimesed mida tahes.»

Viktorist oli tal järjest enam kahju.

Andrese ees tundis end süüdlasena.

Kogu elu näis tühjajooksnuna.

«Kas Andres aimab midagi?» küsis Reet endalt. «Muidugi aimas. Mispärast ta muidu Piritale sõitis!»

Seljas tuikas teravamini.

Reet vaatas kella. Möödunud oli kakskümmend minutit. Tehniline sekretär, noor tütarlaps, kes teda nähtavasti oli jälginud, lohutas:

«Seltsimees Kaartna juures on mööblivabriku inimesed. Need peaksid varsti välja tulema.»

Reet tundis end korraga ebakindlalt.

«Seltsimees Kaartna?»

«Jah, seltsimees Kaartna töötab jälle meil,» seletas jutuhimuline tehniline sekretär vastutulelikult. «Ta töötas meil ka varem, pärast sõda. Siis oli ta instruktor. Teil ei tule enam kaua oodata.»

Võimalikult armastusväärset naeratades küsis Reet:

«On ta naine või mees?»

«Naine. Ta on küll naine, aga partorgid ütlevad, et ta on kõva ja kindla sõnaga nagu mees.»

Tehniline sekretär hakkas masinal midagi tippima.

Reet ei kahelnud nüüd, et tegemist on Helvi Kaartnaga. Esimese tuhinaga oleks ta üles tõusnud ja ära läinud. Samas aga ütles endale, et võib-olla on see isegi hea. Ja veel seda, et see, mis Andrese ja Kaartna vahel oli, toimus sõja ajal. Ning ta võib Kaartna juures käituda nii, nagu ei teaks ta nende omaaegsest vahekorra-
rast midagi. Ei, parem on siiski lahkuda. Seda saab viisakalt põhjendada — tal pole enam aega oodata.

Reet ei jõudnudki otsusele. Sekretäri kabinetist väljusid kolm meest ja talle teatati:

«Palun, te võite sisse astuda.»

Reet avas kiiresti käekoti ja vaatas end peeglist. Kohendas pisut juukseid ja värskendas keeleotsaga huuli. Kõik see toimus harjumuspäraselt.

Avas ukse ja sisenes kabinetti.

Eksitust ei olnud.

Kirjutuslaua kõrval seisis Helvi Kaartna. Viktor oli talle kord kohvikus Kaartnat näidanud.

«Vaadake hoolikalt seda daami,» oli Haavik öelnud ja silmadega paar lauda kaugemal istuval naisele osu-

tanud. «See inimene tähendas kord Andresele väga palju.»

«Ta näeb ikka veel noor välja,» vilksatas Reedal peas. Samas kuulis, kuidas talle öeldi:

«Istuge, palun.»

Reet istus.

«Mu nimi on Reet Lapeteus...» alustas ta, aga ei suutnud lõpetada. Hoolimata sellest, et ta oli valmis mõelnud, mida parteikomitee sekretäriaga kõnelda. Pärast enda tutvustamist oleks ta rääkinud suurest murest, mis teda siia tõi. Umbes nii, nagu ta alustas Rahvamajanduse Nõukogus, valitsuse juhataja asetäitja juures. Järgnev oleks juba sõltunud sellest, kuidas tema sõnadele reageeritakse. Praegu aga nõõris miski kurku, keel justkui takerdus suus, ta langetas pea ja puhkes nutma.

Reet ei märganud, millal Kaartna tema juurde tuli. Alles siis, kui kuulis talle lausunud sõnu, et ta rahuneks ja end kokku võtaks, tajus ta, et teine seisab siinsamas, otse tema tooli kõrval.

«Mu mees... mu mees...» Rohkem ei suutnud ta ka nüüd rääkida.

Helvi Kaartna ei lausunud sõnagi. Seisis endiselt tema juures. Reet sai aru, et talle antakse aega enda kogumiseks.

Viimaks küsiti temalt vaikselt:

«Kuidas teie abikaasaga... praegu on?»

Kuigi Reet oli täiesti enesest väljas, tabas ta kõrva sekretäri hääles erutusenoodi.

«Ta on... suremas.»

Nüüd öeldi kiiresti:

«Ei, ei. Arstid arvavad, et ta paraneb.»

Reet tõstis pilgu üles.

«Vabandage,» sosistas ta, «vabandage.»

Võttis taskuräti ja pühkis silmi. Heitis jällegi pilgu kõrvalseisjale ja nägi, et Kaartna nagu oli kahvatu, et kogu ta olemuses peegeldus ärevus.

Reet tõusis püsti.

«Vabandage,» sõnas ta veel kolmandat korda. Hakkas siis kiirete sammudega minema. Ta tundis ainult üht — vajadust lahkuda, ja ta ei lasknud end takistada ei Kaartnal ega ka tehnilisel sekretäril, kes teda rahustada püüdis.

Reet kogus end alles tänaval.

Hoiukassa eesruumis tegi ta oma näo korda. Lapiliseks tõmbunud põski puuderdades mõtles Reet, et madalamale kui nüüd ei saa ta enam langeda. Temas tärkas viha Andrese vastu, kes tappis Viktori ja oleks peaaegu ka tema tapnud, viha Helvi Kaartna vastu, kelle juuresolekul ta ei suutnud nii käituda, nagu oli ette kavatsenud, kelle ees ta närvid kaotas, viha kogu selle olukorra vastu, millesse ta sattunud on.

Reet oli plaanitsenud pärast parteikomitee esimese sekretäri jutul käimist veel advokaadiga nõu pidada, kuid loobus nüüd sellest.

Istudes autobussis, mis sõitis Nõmmele, hakkas Reetal endast hirmus kahju.

2

Reet Lapeteusele trepikotta järelerutanud noor tehniline sekretär tuli tagasi ja teatas Helvi Kaartnale:

«Pühkis nagu tuul minema.»

«Ta oli endast väljas. Otsige mulle Lapeteuse kodune number. Telefoniraamatust seda ei leia.»

«Kohe. Ta oli hirmus ärritatud. Ei võtnud minu sõnu kuulda,» rääkis jutumaias neiu.

«Nad elasid üle raske õnnetuse. See vapustas. Mees on ikka veel kriitilises seisukorras,» seletas Helvi Kaartna. «Kell pool kaksteist tuleb akadeemia rahvas. Teatage neist mulle kohe.»

Tehniline sekretär lahkus Kaartna kabinetist. Ukselt lausus:

«Ma päris ehmatasin, kui ta teie toast välja vuhises, silmad pisaraid täis. Telefoninumbri hangin otsemaid.»

Helvi Kaartnal ei olnud mahti juhtunule pikemalt mõelda. Tema juures käis kogu aeg inimesi. Kuid segane tunne, mille oli tekitanud Lapeteuse naise käitumine, ei kadunud. Mispärast ta ära jooksis? Sellele ikka ja jälle tähtsaks küsimusele ei leidnud Helvi Kaartna vastust ka õhtul kodus. Isegi mitte pärast seda, kui ta oli telefoni teel Reet Lapeteusega uuesti kõnelnud.

Seekord valitses Lapeteuse naine end suurepäraselt.

«Kas seltsimees Reet Lapeteus?»

«Ma kuulen.»

«Siin kõneleb Kaartna parteikomiteest.»

«Tere õhtust, seltsimees sekretär.»

«Meie kõnelus jäi päeval vist pooleli. Te olite väga erutatud. Mis teid meie juurde tõi?»

«Vabandan veel kord. Olin tõepoolest enesest väljas. Olen väga tänulik, et te helistasite. Ma ei tea isegi, mispärast ma parteikomiteesse tulin. Närvid on lihtsalt korrast ära.»

«Mõistan teid. Teil on praegu väga raske. Aga uskuge, teie abikaasa seisukord ei ole lootusetu. Ma

kõnelesin uuesti haigla juhatajaga. Ta ütleb, et kõik võib veel hästi minna.»

«Teie sõnad annavad ka mulle lootust. Tänan.»

«Kui teid mingid mured vaevavad, kui te nõu vajate, palun astuge parteikomiteesse.»

«Tänan teid.»

«Head õhtut.»

«Kõike head.»

Pärast telefonikõnet tekkis Helvi Kaartnal veendumus, et Reet Lapeteus ei tule enam parteikomiteesse. Nõnda külm ja tõrjuv oli ta toon.

Mispärast ta hommikul käis?

Kas Andres saatis teda?

Seda viimast Helvi Kaartna ei uskunud. Kuigi ta Andres Lapeteust polnud kunagi täielikult mõistnud, arvas Helvi Andrest siiski niipalju tundvat, et see näis talle võimatuks.

Pärast õnnetust oli Helvi Kaartna tihti Andres Lapeteusele mõelnud. Viimastel aastatel suhtus ta Andresesse juba peaaegu nagu võõrasse inimesse. Nagu polekski nad kunagi mees ja naine olnud. Poleks õnnetust juhtunud, vaevalt oleks ta Andrese saatuse vastu erilist huvi tundma hakanud. Võib-olla oleks Andres talle meelde tulnud üksnes vahetevahel. Nii nagu ikka inimesed, kellega on sõja-aastail üheskoos armees teenitud. Mitte rohkem. Ja kui rohkem, siis ainult õige pisut rohkem. Milleks pidigi ta Andrest oma mõtetes kandma, kui Andres pärast demobiliseerumist kõik unustas.

Õnnetus tõi Andres Lapeteuse tema ellu jällegi tagasi. Seda oli Helvi selgesti taibanud. See, mis Andresega juhtus, lähendas neid nagu uuesti. Mitte seda, et ta tunded oleksid taas ärganud. Need olid kustunud, Andres

kustutas need ise, kuid Helvi tajus, et ta ei saa Andrest täiesti oma elust maha kriipsutada. Kuigi ta oli seda tahtnud, kuigi ta oli suutnud end sundida Andresele mitte mõtlema.

Helvi Kaartnal oli Lapeteusest kahju. Ta teadis hästi, mis Andrest ootab. Ainult sel juhul, kui Andreseervislik seisukord ka pärast haiglat jääb nõnda halvaks, et ta on igavesti aheldatud voodi külge, võib ta vanglast pääseda. Muidu mitte. Mis väärtust on aga niisugusel elul, kus sa teistele enam midagi anda ei saa, kui kõigi su päevade sisuks on ainult arstimid ja raviprotseduurid, lakkamatu piinlemine ja vaev. Aheneb kogu maailm tõvevoodiks, siis on teisejärgulise tähtsusega, kus see voodi asub.

Kui esimene sekretär ütles, et Lapeteuse-taolised inimesed on vaja juba enne kohtumõistmist parteist välja heita, siis Helvi Kaartna võpatas.

«Seltsimees Lapeteus sai sõjas kaks korda haavata.»

Nõnda tähendas Helvi ja lisas, et Lapeteus on alati korralikult töötanud. Isegi eeskujulikult. Kuigi Helvi oli Andres Lapeteusest vahepeal väga pahasti mõelnud, lausus ta nüüd nii.

Eriti halvasti mõtles Helvi Lapeteusest pärast nende kohtumist ja vestlust tekstiilivabrikus, kuhu Helvi vahepeal uuesti tööle suunati.

3

Parteikomiteest lahkus Helvi Kaartna pärast kokkupõrget Jürveniga. Nimelt kutsuti komitee töötajad ühel päeval ootamatult kokku. Sellele koosolekule jäi

Helvi veel mõni minut hiljaks. Astudes esimese sekretäri kabinetti, kus parteikomitee aparaadi töötajate nõupidamised tavaliselt toimusid, leidis ta, et kõik olid juba kohal.

«Nüüd võime alustada,» pöördus Jürven esimese sekretäri poole.

Neid Jürveni sõnu kuuldes tekkis Helvil imelik tunne. Kas tõesti viivitati nõupidamise algusega tema pärast? Miks seda tehti?

«Palun,» nõustus esimene sekretär ja ütles häält valjemaks ning ametlikumaks muutes:

«Seltsimehed! Pidasime vajalikuks teid erakorralselt kokku kutsuda. Mispärast, sellest kuulete kohe. Sõna on seltsimees Jürvenil.»

Helvi mõtles jällegi, et kas tõesti oodati teda.

Madis Jürven tõusis püsti ja libistas oma torkiva, inimesi justkui läbikompiiva pilgu üle kokkukutsutute. Siis hakkas aeglaselt rääkima:

«Me kõik peaksime partei joont tundma ja mõistma. Ütlen peaksime, sest faktid tõendavad, et meie hulgas on üksikuid, kes ei taha partei poliitikast aru saada. Ma hoidun esialgu asju kõige raskemate nimedega nimetamast.»

Jürven tegi pausi.

Ta seisis oma lemmikpoosis: suurte rusikasse pigistatud käte sõrmenukid lauale toetumas, keha ette kalutatud, nudi lapselõug püsti.

Jürveni esinemismaneer oli Helvit alati ärritanud. Nii tema oõtsumine kõnepuldil või kirjutuslaua kohal, mõistaandvad pausid kui ka sõnade ja mõistetega priiskav ümberkäimine ning ähvardav-hoiatav toon. Tookord vaatas Helvi teda peaaegu vaenulikult ja mõtles, et Jürven ei sobi õigupoolest parteitöötajaks. Ta on kas

õel või siis alaväärsuskompleksi all kannatav inimene, kes iga hinna eest katsub näida suurena ja tahtevõimsana.

Jürven jätkas:

«Te teate kõik, kes on Põdrus. Haridussüsteemis võtmepositsioonile pugunud karjerist, kes vaatas mure-tult, ma ütleksin kahjurõõmsalt pealt, kuidas meie noore, ideelis-teoreetiliselt vähekarastatud intelligentsi esindajad ekslesid apoliitilisuse ja ideetuse mülkas. Sel paadunud rahvavaenlasel, kes avalikult kutsus õpetajaid üles marksismi-leninismi klassikute seisukohti ignoreerima, pole parteiga midagi ühist ja ta heideti parteist välja. Igaühele, ka kõige pimedamale, peaks nüüd, kus Põdrus on oma väikekodanlikus inetuses ja natsionalistlikus närususel alasti kistud, selge olema, et tegemist on otseste ideoloogilise kahjuriga.»

Kõneleja tegi uue pausi ja vahtis tähendusrikkalt ringi.

Helvi aimas, et Jürven hakkab nüüdsama kõnelema temast.

«Jah, partei õpetas meid nägema, et Põdrus on klassi-vaenlase käsik. Kuidas talitab aga üks meie instruktoreid? Ta säilitab rahvavaenlasega sidemed! Organiseerib temaga kohtumisi! Mis eesmärgil ta seda teeb? Meie õnn, et parteil on tuhandeid sõpru. Ustavaid, printsi-ppiaalseid ja valvsaid seltsimehi, kes signalseerivad. Ärgu keegi lootku, et parteivaenulikud aktid saladusse jäävad. Ja pidagu igaüks silmas, et partei-, nõukogude, majandus- ja kultuuriorganeis pole kohta parteile ja nõukogude korrale vaenulikel elementidel, nende elementide mõjualustel ja neile elementidele kaasatund-jail.»

Helvi ei kahelnud enam, et jutt on temast. Tahtis

Jürvenile vahele hüüda, et see ei keerutaks ega hirmutaks, kuid sundis end siiski rahulikuks jääma. Ei, ei, ei, ta ei tohi närve kaotada. See paistis talle sel hetkel kõige tähtsamana.

Jürven, kes oli nagu hoogu võtnud, prahvatas nüüd: «Ma räägin seltsimees Kaartnast.»

Ruumis jäi vaikseks. Hoopis vaikseks.

Helvi suutis tasakaalu säilitada. Ärevus isegi vähenes. Märkas, et esimene sekretär justkui julgustas teda oma pilguga.

Madis Jürven naelutas oma silmad Helvile ja nõudis: «On teil midagi öelda?»

Helvi tõusis püsti. Ta huuled värisesid veidi, kui ta ütles:

«On küll. Mispärast te meid hirmutate?»

Jürven kaotas hetkeks oma tavalise kindluse.

«Te ähvardate alati. Mispärast te inimesi terroriseerite?»

Küsinud veel kord nii, tundis Helvi, et ta ei suuda enda kaitseks rohkemat teha.

Ennast kogunud, käratas Jürven:

«Kas te olete Põdrusega kohanud? Selle klassivaenlase käsikuga?»

Helvi vastas vaikse, katkema kippuva häälega:

«Ütlesin juba büroo koosolekul, et ma ei pea seltsimees Põdrust klassivaenlase käsikuks.»

Kõik jälgisid teda tähelepanelikult. Esimese sekretäri pilk oli endiselt heatahtlik.

Jürven tõmbus näost punaseks.

«Büroo asus teisele seisukohale.» Ta peaaegu karjus. «Vastake, kas te olete Põdrusega kohanud või mitte? Lühidalt: jah või ei?»

«Jah olen.»

«Millise eesmärgiga?»

Sellele küsimusele Helvi ei vastanud. Kõik temas protesteeris Jürveni käitumise vastu. Ta mõistis selgesti, et iga tema vastus kutsub välja uue, veel alatuma küsimuse.

Jürven raius edasi:

«Ma küsin teilt kui sekretär instruktorilt. Kõnelen teiega partei huvides. Meie kui inimesed, kes vastutavad komitee töö eest, peame teadma, missugustel kaalutlustel ei katkesta üks instruktoreid vahekordi tegelinskiga, keda partei enam ei usalda.»

Helvi Kaartna ei lausunud ka nüüd midagi. Ta tundis, et Jürvenil pole õigust ei teda, ei mitte kedagi teist, ei ühtki inimest nii kahtlustavalt ja solvavalt kohelda. Ent ta ei osanud end muuga kaitsta kui vaikimisega.

«Kas te partei distsipliini tunnistate?» käis Jürven kõikumatu visadusega peale. «Demokraatlikku tsentralismi tunnistate?»

Esimene sekretär soovitas:

«Vastake.»

Jürven viskas pilkavalt:

«Meid ei huvita teie intiimelu, vaid teie kui partei-aparaadi töötaja poliitiline joon.»

Nende sõnade peale varises Helvis miski kokku. Kuni selle silmapilguni oli ta vaadanud parteisekretäre imetluse, lugupidamise, aukartusega. Parteisekretär tähendas tema silmis sisemiselt väga puhast, siirast ja ausat inimest. Omal ajal õppis ta neid just niisugustena tundma ja tahtis neid ikka ning alati seesugustena näha. Kommunistid, kellega ta kodanliku korra lõpul ja esimesel nõukogude aastal kokku puutus, olid tõepoolest suured ning targad inimesed. Kahtlematult võis neil olla

ka puudusi — kommunistidki on ju inimesed —, kuid ta kas ei märganud neid või siis varjutas kommunistide veendumus oma tões, nende sisemine põlemine, ausus ja usk inimestesse kõik muu. Ka sõja ajal võttis Helvi poliittöölisi ühegi kriitikata. Sellest hoolimata, et ta nägi ka nende nõrkusi — poliitosakonna ülem pidas endal armukest, kuid nii see kui ka muu näis Helvile üksnes sõjaaja pahena. Madis Jürvenissegi oli ta algul suhtunud niisamasuguse, otse naiivsuseni ulatuva lugupidamisega. Kogu tema olemus tõrkus siiani kõiki järel-
dusi tegemast. Püüdis leida põhjendusi Jürveni käitumisele. Pärast aktiivi koosolekut, kust Põdrus Jürveni algatusel välja aeti, ta seda enam teha ei suutnud. Inimesi, liiati võitlusseltsimehi, ei tohi nii alandada. Ka siis polnud Helvi lõplikule selgusele jõudnud, kes Jürven tõeliselt on. Nüüd, kus Jürven püüdis teda maha tallata, sai ta korraga aru, et Jürven on inimene, kes ei usalda kedagi, ka iseennast mitte; seejuures on ta piiratud ja kättemaksuhimuline. Niisugune ei tohi aga olla inimene, kes esindab parteid. Ei tohi, ei tohi, ei tohi!

Helvi tajus seda eriti selgesti sel erakorraliselt kokukutsutud nõupidamisel. Ning tal oli väga valus ja kahju, et Jürven hävitas tema otse lapseliku usu neisse, keda ta tahtis alati, igaõlukorras näha suurematena suuremaist.

Veidi aega seisis ta veel tummalt. Viimaks lausus:

«Ma ei vasta ühelegi teie küsimusele. Vastan igaühele, igale teisele siinviibijale, teile mitte.»

Üllatav oli, et Jürven ei nõudnud tema töölt maha võtmist (niisuguseid sõnu nagu «vallandada», «lahti lasta», «vabastada» Jürven ei tunnistanud) ega hakanud teda taga kiusama. Vähemalt Helvi meelest oli see nii

ja temas tärkas isegi pisut lugupidamist Jürveni vastu, kes oma mõju lõpuni ei kasutanud. Samal koosolekul oli Jürven küll veel kaua kõnelnud, nimetanud teda nõrganärviliseks, kergelt mõjutatavaks naiivitariks, kes ei taipa proletariaadi revolutsioonilise võitluse põhituumat, aga sellega ta piirduski. Jürveni käitumine üllatas Helvit; vahel ta kahtles koguni, kas tema otsus Jürveni kohta ongi õige. Sellest hoolimata ei suutnud ta kauem Jürveniga koos töötada. Helvi tunnistas seda otsekoheselt esimesele sekretärile, kes näis teda mõistvat ja isegi kaitsvat. Esimene sekretär soovitas tal minna parteikooli õppima ja Helvi nõustus sellega pikemata.

«Teooriat on igale kommunistile vaja,» ütles Madis Jürven tema lahkumisdokumentidele alla kirjutades (esimene sekretär oli haigestunud). «Marksismi-leninismi põhialuste põhjalik selgeksõppimine aitab teid paremini tungida partei peajoone olemusse. Tunda enda isikliku käitumisviisi orgaanilist ühtsust partei peajoonega — see peab olema iga kommunisti lahutamatuks omaduseks. Mõnikord on seda isegi raske saavutada, kuid me peame parteid rohkem usaldama kui iseennast. Mitte isiklike sümpaatiate või antipaatiate järgi, vaid selle põhjal, kuidas keegi tegutseb, tuleb inimesi hinnata. Printsipiaalsus, printsipiaalsus ja veel kord printsipiaalsus.»

Helvi kuulas Jürveni ära, pöördus ringi ja hakkas minema. Ta oli jõudnud juba ukse juurde, kui kuulis Jürvenit lisavat:

«Printsipiaalsus, jah. Ka moraaliküsimustes.»

Helvi tuli tagasi Jürveni kirjutuslaua juurde.

Jürven silmitses teda valvsalt. Koguni heitunult.

Helvi küsis:

«Mispärast te nõnda räägite?»

Jürven vaatas talle veidralt otsa. Tõusis üles, toetas rusikad lauale ja sirutas ülakeha ette. Võttis siis käed laualt ära, laskis lõua alla ja ütles vaikselt, isegi soojalt:

«Minu kohus on seda teha.»

Helvi neelas alla sõnad, mis keelele kippusid.

«Ei, seltsimees Jürven. Ei, ei. Partei pole kohustanud teid inimesi solvama.»

Rohkem Helvi ei öelnud. Ka Jürven ei lausunud enam sõnagi.

4

Helvi Kaartna viimane kohtumine Andres Lapeteusega, kohtumine, mis jättis talle rõhuva mulje, toimus suure, järjest laieneva tekstiilivabriku tööliste koosolekul, kus Lapeteus esines sõnavõtuga. Pärast kooli lõpetamist suunati Helvi Kaartna sellesse käitisesse tööle parteiorganisaatorina. Helvi nägi Lapeteust juba pisut enne koosolekut. Ametiühingukomitee pidas parajasti punanurgas koosolekut — Helvi võttis sellest osa —, kui äkki avanes uks ja lävel seisis direktor koos pikakasvulise hästi rietatud mehega, kelles Helvi Andres Lapeteuse ära tundis.

«Üks silmapilk, seltsimehed. Me ei sega teid. Siin, seltsimees Lapeteus, on meie punanurk. Ehk astuksime edasi, seltsimees aseesimees.»

Nõndaviisi kõneles direktor, kes oli ootamatult ukse avanud ja nüüd külalise jällegi edasi juhtis.

Helvi Kaartna mõistis, et direktor ei tahtnud neid

häärida. Direktor, hea spetsialist, kes tööd tundis ja ettevõtet juhtida oskas, oli üldse väga peenetundeline inimene. Direktori tagasihoidlikkuse tõttu äratas Lapeteuse käitumine Helvis veelgi rohkem võõrastust. Andres sisenes nii, nagu ikka ilmuvad inimesed, kes on harjunud sellega, et neid aupaklikult koheldakse, neile kõike tutvustatakse, ja kes tunnevad kohustust tööliste heatahtlikult pead noogutada ning kombekohaselt pärida, kuidas töö kah edeneb.

Teda, Helvit, Andres ilmselt ei märganud. Ümber laua istus kümnekond aktivisti ja Lapeteus seisis üksel ainult minuti või kaks.

Direktor ja Lapeteus lahkusid ning Helvi unustas nad kohe, nii nagu teisedki unustasid. Kõigil oli kiire. Iga hetk algab koosolek, kuid möödunud kvartali sotsialistliku võistluse kokkuvõtted olid alles läbi vaatamata.

Üldkoosolekul nägi Helvi Andres Lapeteust uuesti. Siis, kui Lapeteus kõnepulti astus ja hakkas ettekannet pidama. Helvi ei kuulanud, mida Lapeteus kõneles. Varsti tundis ta ära, et Lapeteus luges ette teksti, millega propagandaosakonnad kõnelejaid varustavad. Lektorid ja muud esinejad kasutasid neid tekste, mida millegipärast teesideks nimetati, kahte moodi: kes abimaterjalina, kes vuristas lihtsalt sõna-sõnalt maha. Helvil oli piinlik, et Andres talitas viimaste kombel. Andrese juures oli muudki häirivat. Ta käitus mingi üleoleva enesekindlusega, mida Helvi ei sallinud, kuid mida ta tihti täheldas inimeste juures, kes töötasid keskasutustes. Niisugused asjamehed ei kõnele allasutuste töötajatega kunagi nagu võrdsed võrdsetega, vaid kuidagi teisiti. Tunnevad alati vajadust õpetada — ka siis, kui nad asjadest, millest räägitakse, tuhkagi ei taipu. Oota-

vad, et nendesse suhtutaks tähelepanelikult nagu ikka autoriteetidesse, ega armasta, kui nendega vaidlema hakatakse. Konkreetsetest küsimustest põiklevad nad kõrvale üldiste arutlustega. Ja üldiste tõdedega suruvad nad peale igäihele, kes ei taha nende eksimatust tunnustada. Kogu oma olekuga nad justkui kehastavad seisukohta: ma olen kõrgema organi esindaja, järelikult on mul õigus.

Andres Lapeteus oli pikk ja kõnepult madal. Mingit mõtet rõhutades sirutas ta oma keha ette, toetas käed puldile ja tõstis lõua üles. Lapeteuse hoiak meenutas sel momendil Madis Jürvenit.

Helvi pööras pilgu kõnelejalt kõrvale. Tal oli raske Andrest niisugusena näha. Mees, kes kogu kehast väljasirutatuna kõnetoolis seisis ja ettekirjutatud sõnu kord valjema, kord vaiksema häälega saali paiskas, oli talle täiesti võõras inimene.

Täiesti võõras.

Sellest oli kahju.

Helvi selja taga kirusid naised kaubitsejaid, kes turul või ja liha eest hingehinda nõuavad. Siis hakkasid nad põhjama meistrit, kes igal palgapäeval poolt liitrit norib.

Helvi mõtles, et Lapeteus peaks rutem lõpetama.

Veel arutles ta, et ta ei õpi vist mitte kunagi inimeste olemust kiiresti tabama. Andrest pidas ta algul argpüksiks ja nahahoidjaks, siis vapraks ja ääretult sirgjooneliseks teoinimeseks, kuid Andres on hoopis teine.

Heites uuesti pilgu kõnelejale, kes ikka veel bravuurselft sõnu pildus, paistis Helvile, et Andres teda nägi. Ta ei erutunud sellest. Veider küll, kuidas inimesed teineteise ellu tulevad ja jälle lahkuvad. Ometi oli ta

Andrest armastanud. Hetkeks tekkis Andrese vastu midagi sooja. Sooja ja hella. Ta peaks minema ja Andresele midagi ütleva. Kas või seda, et raputagu maha juhtiva tegelase kroonulik poos. Või vähemalt, et ärge lugegu võõraid sõnu omade pähe. Aga Helvi teadis ülihästi, et ta ei lähe ega räägi Andresega. Sest Andres ei vaja enam tema sõnu. Pole neid vist kunagi vajanud.

Veerand tunni pärast Lapeteus lõpetas.

Naised selja taga ei katkestanud oma sosistamist. Nüüd rääkisid nad sellest, et maalt valgub inimesi hulgaliselt linna ja korterihäda jääb vist küll igaveseks nuhtluseks.

Kuulutati välja vaheaeg. Ja see, et vaheajale järgneb filharmoonia artistide kontsert.

Uks, mis viis koridori, oli kitsas. Ka koridor ise polnud avar. Koosolekuiks kohandatud ruum tühjenes aeglaselt. Helvi mõtles, et kontsert oleks võinud ära jääda. Nagunii lähevad pooled inimesed minema.

Teda hüüti.

Helvi tundis ära direktori hääle.

«Seltsimees Lapeteus palub teid enda juurde.»

Seda ütles direktor, kes oli kitsasse koridori teda otsima trüginud.

Helvi nägi direktori näos imestust, kuid delikaatse inimesena ei pärinud see tema käest midagi. «Mis ta küll teeks, kui ma ütleksin, et olin Lapeteuse armuke,» mõtles Helvi. Ta oli ise endale praegu vastik. Sellepärast, et mõtles endast nagu Lapeteuse armukesest.

Lapeteus seisis harkisjalu presiidiumilaua ees ja rääkis oma sõnade paikapidamises veendunud inimese kõva häällega, et tormamine kvartali lõpus kõneleb tõsistest puudustest ettevõtte töö organiseerimises, ning tuleb

teha kõik, et kindlustada tsehhide ja käitise kui ter-
viku rütmiline, rangelt graafikupärane töö.

«Tervist,» sirutas ta Helvile oma tugeva käe.

«Tere.»

Lapeteus viis Helvi teistest pisut eemale ja sõnas:

«Pole ammu enam näinud. Aeg justkui lendab. Teil on hea vabrik. Plaanitaitmises üks eesrindlikumaid ob-
lastis. Tormamist veel esineb, aga . . . Teadsin, et sa siin
töötad.»

«Vabrik on tore.»

«Kadestan vahel inimesi, kes tootmisest otseselt
osa võtavad. Kes oma kätega midagi teevad. Nii-öelda
mehi ja naisi tööpingi tagant. Nemad näevad käega-
katsutava konkreetseusega oma töö vilja. Ma ei ole
end kuskil tundnud nii loomulikult kui metsas, saepea
peos.»

Helvi tajus veelgi teravamalt kui kõnet kuulates, et
Andres on tugevasti muutunud. Nõnda enesekindel ja
jutukas polnud ta varem kunagi. Mispärast ta niisugu-
seid sõnu räägib? Mängib rahvameest või püüab tõesti
selleks saada?

Vahetati tühje sõnu. Nähtavasti sai ka Lapeteus aru,
et neil pole teineteisele enam midagi öelda, ja ta käänas
jutu ühistele tuttavatele.

«Major Roogas tuli Viljandist ära. Mispärast, seda
mu pea ei võta. Minu abile võis ta kindel olla. Pajuvii-
dik aga käis hiljuti täitevkomitees minu pool. Kurtis
oma häda. Lähemal ajal vaatan, kust king teda pigis-
tab. Haavik teeb karjääri — viidi keskhäälkandja toi-
metusse üle. Tal on päris hea sulg. Põdrusel ei veda-
nud.»

Nüüd ütles Helvi:

«Põdrus vajab tuge.»

«Ta on ise paljus süüdi,» lausus Lapeteus.

«Teda ei lasta töötada ka õpetajana. Mis ta peab siis tegema? Kutsu ta enda juurde, kõnele temaga. Ehk saad aidata.»

Lapeteus tähendas:

«Koolist tuleb tal siiski lahkuda.»

«Ta on õpetaja. Matemaatika õpetaja.»

«Kool ei ole temasugusele mehele ainuke töökoht.»

«Muidugi, ta tuleks ka... saepea hoidmisega toime.

Kuid meil pole pedagooge jalaga segada.»

Lapeteuse hoiak muutus tõrjuvaks.

«Põdrus on parteist välja visatud,» ütles ta jahe-
dalt. «Tema kaitsmine oleks sõbramehepoliitika ja muud
ei midagi.»

Helvi raputas pead:

«Põdrus on jäänud kommunistiks. Ta on seda alati
olnud.»

«Ma ei ole selles enam veendunud.»

Helvi vaatas Lapeteusele kohkunult otsa:

«Mõtled sa seda tõsiselt?»

Lapeteus kinnitas rahulikult:

«Jah.»

Helvi vaikus nõutult.

Lapeteus vaatas ringi.

«Teie vabrik vajab uut tootmiskorpust.»

Helvi ei vahetanud teemat.

«Sa ei saa nii mõelda,» ütles ta erutatult. «Ei saa. Ma
ei usu sind.»

«Ma ei teadnud temast varem kõike,» väitis Lapeteus
ja ka tema häälest kostis pahurust. «Ta tundis kaasa
igasugustele kodanlikele tegelinskitele. Vaatas läbi
sõrmede, kui Pätsu-aegsed tuusad koolides vee peale
ujusid. Marksismi-leninismi klassikute teostele ta

vilistas. Pioneeri- ja komsomolitöö teda ei huvitanud. Lõppude lõpuks — mispärasest fašistid ta isa maha ei lasknud?»

Vaheaeg lõppes.

Ametiühingukomitee esimees seisis uksele ja kutsus kõiki sisse. Kontsert algavat kohe.

Helvi ja Lapeteuse juurde tulid direktor ja ametiühingukomitee esimees.

KUUETEISTKÜMNES PEATÜKK

1

Ühel päeval üllatas Andres Lapeteus arsti palvega — öeldagu, mis temast saab. Siiani polnud ta oma tervise kohta ei kirurgidelt ega terapeutidelt midagi pärinud. Küsiti tema käest, siis vastas ta sunnitud ühe-kahe sõnaga. Arstidele ei meeldinud Lapeteuse kangekaelne vaikimine. Nad püüdsid teda küll rääkima meelitada, temas oma tervise vastu huvi äratada, kuid seniajani polnud see tagajärgi andnud. Seetõttu oli palatiarst nüüd imestunud, ent ei lasknud seda välja paista.

«Kolme-nelja nädala pärast lähete koju,» ütles ta võimalikult veendunud häälega.

Lapeteuse pilk usutles kirurgi.

Kauaaegne praktika aitas arstil säilitada inimese ilmet, kes vähimalgi määral ei kahtle oma sõnade paikapidavuses.

«Teie seisukord oli küllaltki kriitiline,» jätkas doktor, kellele näis, et haige tardub uuesti endisesse üks-

kõiksusesse. «Nõrgem inimene poleks vastu pidanud. Teil on harukordne tervis. Otse imetusväärset tugev süda. Süda teid päästiski. Nüüd on kõige raskem juba möödas. Varsti peaksite hoopis kiiremini paranema hakkama.»

Lapeteus kõhis vaevaliselt. Veri tungis pähe ja hingamine muutus kõrisevaks. Sülitas rögaklombi topsi. Puhkas pisut ja nõudis:

«Rääkige tött.»

Arst lausus rahulikult:

«Hädaohtu enam ei ole. Muidugi, täielik tervistumine võtab veel aega, kuid et te paranete, selles pole enam vähimatki kahtlust.»

«Mis on minu kopsuga?» küsis Lapeteus ja ta hääles oli vaevalt märgatav ärevusevarjund. «Hingata on... raske.»

Ta hingas ikka veel vaevaliselt. Mitu tundi päevas anti talle hapnikku.

«Rindkere raske põrutus. Murdunud roided vigastasid ka pleurat ja kopsu, mis tekitas empüeemi, pneumotooraksi ja hemotooraksi. Ehk tavaliste sõnadega öeldes sisemisi verevalumeid, põletikke ja mädakoldeid. Teie kops pole praegugi veel puhas. Tuleb teha punktsioone ja võib-olla ka kirurgiliselt vahele segada, aga see kõik on juba nii-öelda käimine mööda tavalist rada. Arvatavasti vajate pärast haiglast lahkumist pikemat järelravi mõnes erisanatooriumis.»

Andres Lapeteus naeratas virilalt.

«Järelravi erisanatooriumis...» kordas ta pilkavalt. «Ma ei ole laps.»

Kirurg sundis end rahustavalt naeratama.

«Lubage ravirežiimi määramine jätta meie, arstide hooleks.»

Lapeteus erutus:

«Ma tapsin inimese. Te ju... teate seda?»

Mingi kummalise, pooleldi luurava, pooleldi kiusliku pilguga jälgis ta oma sõnade mõju.

Arstil tekkis hetkeks tunne, et vigastatu mõistusega pole vist kõik korras.

«Te pole kedagi tapnud,» lausus ta pisut ebakindlalt. «Õnnetus ei ole mõrtsukatöö.»

Lapeteus hingas lühikeste õhkuahmivate hingetõmmetega.

«Seaduse ees... olen ma... inimese... surmas... süüdi,» ütles ta sisemise pingutusega sõnu välja surudes. Nüüd jättis ta arstile lihtsalt kurnatud ja õnetu haige inimese mulje.

«Seadus teeb vahet ettekavatsetud mõrva ja liiklusõnnetuse vahel,» sõnas arst kobavalt. «Teid käsitletakse kui avarii põhjustajat, mitte kui kurjategijat.»

Lapeteuse pilk muutus ekslevaks. Ta hakkas ärevalt rääkima, kusjuures hää langes kähisevaks sosinaks:

«Ma ei ole... mõrtsukas. Olin... purjus... Ma ei... mäleta midagi... Mispärast ma auto... võtsin ja välja... sõitsin. Kutsusin sõjaaegsed sõbrad... endale külla... Viktor Haavik, kes... surma sai, oli... mu sõber. Ka mu naine oleks peaaegu... hukkunud. Kuidas küll... kõik nõnda juhtus? Ma ei tahtnud... seda. Ma ei ole... tapnud. Teil on õigus — see oli õnnetus... Seadus teeb vahet... peab tegema...»

Ta vaikis. Silmad justkui kustusid. Hingas kiiresti, lõõtsutades. Samas elavnes uuesti ja pöördus arsti poole:

«Ma... jään elama?»

«Jääte. Elate veel palju aastaid,» kinnitas kirurg.

Andres Lapeteus sulges silmad. Sel momendil näis ta elutuna. Niiviisi oli ta lamanud pikki tunde. Ainult vae-

vased, vahel kõrisev-vilistavad, vahel lõõtsutav-ahmivad hingetõmbed tunnistasid, et tegemist pole surnuga.

«Seltsimees doktor, ma ei ole... kurjategija,» hakkas ta uuesti ärevalt rääkima. «Ma ei tea... kuidas see... juhtus. Õnnetus, masendav õnnetus... Ma ei ole enam... poisike... Ma pole varem... kunagi viinas-tunult... rooli taha... istunud. Ma ei... suuda... meelde tuletada... mis mind seda tegema sundis. Olen... töötanud... vastutavatel kohtadel... Tean hästi, mida võib... mida ei tohi... Mõrvar... ma... ei ole. Ei ole, seltsimees doktor! Oma... karistuse... olen... ma... juba kätte saanud... Julma karistuse...»

Puhkas ja jätkas:

«Kogu... mu elu... on olnud... üksainus töö. Sõjas... sain kaks korda haavata... Kerge... pole... mul olnud... Ikka... olen... kogu jõuga rühmanud... Nüüd niisugune... lõpp... See, mis ma varem... andnud... olen... ei loe... Ma olen... ikka teinud... mida minult... on nõutud... Mu elu on... tühja jooksnud... Seltsimees doktor... ma... Viktor... oli mu... sõber... Tapja... ma... ei... ole... Keegi ei tohi... minule... Ma ei ole... kedagi reetnud... Ma pole... ainult endale... mõelnud... Olen teinud... mida... õigeks peeti... mida... minult oodati. Nüüd pole... mind... enam... kellelegi vaja.»

Nii kõneles Lapeteus tükk aega. Et ta pole mõrtsukas, pole reetur, pole ainult endale mõelnud. Et ta ei tea, kuidas õnnetus juhtus, et ta oli purjus ja et teda on juba karmilt karistatud.

Lõpuks õnnestus teda rahustada.

Paar päeva hiljem tuli õde ja teatas Lapeteusele, et üks seltsimees Rahvamajanduse Nõukogust soovib tungivalt temaga kokku saada. Lapeteus oli jällegi palunud mitte kedagi peale otseste ametiisikute enda juurde lasta. Tahe kõnelda, mis kirurgi juuresolekul ootamatult välja purskus, vaibus. Uuesti eelistas ta vaikida ja esitatud küsimustele napsõnaliselt vastata. Kas tuli see temperatuuri järjekordsest üleshüppamisest ja ägedamaks muutunud lämbumishoogudest või millestki muust, seda ei osanud keegi täpselt seletada. Praegu oli tal veidi parem, palavik langes paari kriipsu võrra alla kolmekümne kaheksa ja arstid arvasid, et võiks Rahvamajanduse Nõukogu esindaja tema juurde lubada. Kuigi arstid pidasid Rahvamajanduse Nõukogu töötaja jutuajamist Lapeteusega isegi soovitavaks ja tegemist oli ilmselt ametiisikuga, võib-olla koguni direktor Lapeteuse ülemusega, palus õde siiski külalist koridoris oodata ja asus ise nii-öelda pinda ette valmistama. Lapeteus võib muidu mõne hullu tembuga hakkama saada, mis heidab halba varju kogu haiglale. Oma naisega, kes on ometi nõnda üllameelne ja andunult hoolitsev abikaasa, ei rääkinud Lapeteus tunni aja jooksul ühtki sõna. Ainult oigas ja rögises, silmad suletud, näol inetu grimass. Palatinaaber kõneles, et naine oli nutnud ning palunud, kuid direktor Lapeteus lamunud kinnisilmi ja polnud kordagi suud avanud. Hiljem aga kaebas paarstile, et tal ei lasta segamatult surra.

«Kas ootaja võib teie juurde tulla?» küsis õde.

«Kes ta on?»

«Rahvamajanduse Nõukogust. Ütles, et tähtsa asja pärast.»

«Tulgu.»

Kuigi kraadiklaas tõendas, et palavik langeb, tundis Lapeteus end siiski halvasti. Nõudis kogu aeg hapnikku, kartis lämbumist. Eriti öösiti, mil teda haarasid hirmuhood. Helistas peaaegu iga tunni tagant ja kutsus valvearsti enda juurde. Päeval lamas pooleldi ärkvel, pooleldi unes ega talunud, kui teda segati. Ka praegu kostis tema häälest pahurust.

Õde lahkus. Mõne minuti pärast avanes palati uks ja sisse astus valges kitlis mees.

Ants Pajuviidik.

Lapeteus põrnitses teda vaenulikult. Mis ajast töötab Pajuviidik Rahvamajanduse Nõukogus? Kellena? Ehitusvalitsuses? Ei või olla. Pajuviidik on tööline, müürissepp. Ehitusvalitsuses aga tegutsevad insenerid, tehnikud, majandusteadlased või muud tegelased. Mida see kõik tähendab?

Pajuviidik tuli ta voodi juurde, tõstis jalutsist tooli sängi kõrvale, istus sellele ja sirutas haigele käe.

«Tere, kapten. Sul on direktori kombes nõnda veres, et ka haiglas nõuad etteteatamist. Ausalt öeldes ma kartsin, et näed viletsam välja. Ei-noh, kõva mees oled sa küll.»

Pajuviidik varjas lõbusate sõnade taha rasket muljet, mille Lapeteuse nägemine talle jättis. Kõhnast, aukuvajunud põskedega ja teravalt esiletungivate sarnadega näost vaatasid teda umbusklikud silmad. Et tema omaaegsest rooduülemast on järele jäänud ainult luu ja nahk, selleks oli Pajuviidik ette valmistatud. Rohkesti verd kaotanud, süstide ja rohtudega elushoitav inimene ei õheta priskusest ega tervisest. Et Lapeteuse nahk oli

kahvatukollane, et ta jõuetuna patjadel selitas, see Pajuviidikut ei üllatanud. Välihaiglais oli ta näinud inimesi, kes mõne tunni jooksul omandasid koolja välimuse; ta teadis oma kogemustest, mida tähendab nädalatepikkune vaakumine elu ja surma piiril. Lapeteuse välimus ei hämmastanud Pajuviidikut. Tema käitumine aga küll. Mispärast ta ennast inimeste eest peidab? Mispärast Lapeteus teda praegu tigidalt põrnitseb? Just Lapeteuse olek ja pilk mõjusid kõige rusuvamalt. Pajuviidik luges sellest umbusku, kahtlustamist, väljakutsuvust, tigidat trotsi ja veel midagi, mis otse võikust tekitas. Lapeteuse pilk kleepus tema näkku. Pajuviidik tajus seda ja pidi valvel olema, et mitte ennast reeta.

Ta haaras Lapeteuse käe ja pigistas seda ettevaatlikult.

Lapeteus tundis Pajuviidiku peonaha karedust ja pahklikkust selgesti. Ta kõõritas ikka veel vaenulikult külalise poole ja torkas:

«Mispärast sa . . . tulid?»

Pajuviidik sundis end muhelema:

«Pean tunnistama, et sakslaste kaitseks oli kergem sisse kiiluda kui praegu sinu juurde pääseda. Nõudis kaardiväelase taipu, et tõkestussalkadest läbi murda. Õele, kes nagu keerub vastu raius, pidin taeva ja maa kokku seletama, enne kui ta aru pähe võttis. Imelik, et mõne mamsli silmis muutub inimene alles siis inimeseks, kui ta nime ees kumiseb mingi kõrge asutuse kõma. Rahvamajanduse Nõukogu — sellel sõnal oli tema kõrvus kaalu. Lõppude lõpuks ei ajanudki ma talle puru silma: eks ole ju minagi Rahvamajanduse Nõukogu süsteemi töötaja.»

Lapeteus uuris Pajuviidikut pooleldi suletud laugude vahelt.

«Mispärast... sa... tulid?» kordas ta sõnade vahel pikki pause pidades.

Pajuviidik tõmbus tõsiseks.

«Kui mina praegu sinu asemel siin palakate vahel lamaksin, kas sina siis poleks tulnud?» küsis ta rahulikult.

Andres Lapeteus sulges silmad. Tal oli raske Pajuviidikule otsa vaadata, sest ta mõistis praegu eksimatu selgusega, et tema poleks Pajuviidikut vaatama läinud. Veel tajus ta, et mitte teised polnud tema, vaid tema oli teiste vastu ükskõikseks jäänud. Lapeteus ei tahtnud aga seda tunnistada. Kogu tema olemus mässas niisugusele äratundmisele jõudmise vastu. Ta tahtis end tunda ohvrina, kannatava ohvrina, ja oli seda siiani teha suutnud. Mis õigus oli Pajuviidikul tulla ja kõik, mille ta tund tunni, päev päeva, öö öö kõrval üles oli ehitanud, maha lammutada? Alateadvus ütles talle, et kui ta end enam ohvrina ei tunne, siis on lõpp. Siis on ta elanud pisikese putuka tühist ja närust elu, oleskleja elu, kel pole olnud ühtki suurt mõtet ega tegu. Kes on oma mina alati esiplaanile seadnud ja targu hoidunud kõrvale kõigest, mis selle rahulolu võiks kratsida ning küünistada. Pankrot on niisuguse elu loomulik finiš. Ei, ei, ei! Tema on alati oma sõpru aidanud, pole end kunagi hoidnud; kellelgi, ka Pajuviidikul, pole õigust talle midagi ette heita. Lapeteusel tekkis paaniline hirm mõtete ees, mis teda varitsesid, — kui ta ei jaksa neid tagasi tõrjuda, siis ei ole tal enam mingit pääsu.

Ta käsi otsis närviliselt signaalikella lülitit, mis voo-
dipäitsi küljes padja kõrval rippus.

Õde ilmus uksele.

«Hapnikku,» nõudis Lapeteus kähinal.

Õde asetas talle hapnikuballooni peenikese vooliku ninasse, kinnitas selle leukoplastiga paigale ja andis Pajuviidikule märku, et see lahkuku.

Pajuviidik ei teinud märguandest väljagi.

«Haiget ei tohi väsitada,» ütles õde nüüd.

Sootuks vastupidiselt sellele, mida Lapeteus oli õde kutsudes kavatsenud, andis ta käega mõista, et ei nõutaks külalise lahkumist.

«Mul on parem,» sosistas ta mõne minuti pärast.

Õde läks ära.

Pajuviidik vaatas lamajat rahuliku, mõistva pilguga.

Järsku püüdis Lapeteus end istukile ajada.

«Ma tapsin Haaviku,» ütles ta Pajuviidikule pärani silmi otsa vaadates.

Viimane raputas pead:

«See oli õnnetus.»

«Õnnetus,» kordas nüüd kiiresti Lapeteus, kes oli justkui oodanud, et Pajuviidik seda kinnitab. «Ma olin purjus, hullumoodi joobnud... Kui sa lahkusid... võtsime me Põdrusega veel... Kui ka tema ära läks... jõin ma üksi edasi... Pagan teab... mis mind jooma ajas ja... autoga kihutama... tõukas... Õnnetus, jah, õnnetus.»

Ta jäi vait ja jälgis valvsalt Pajuviidiku nägu.

«Kui inimene on nii ära puretud kui sina,» ütles Pajuviidik, «siis keerlevad ta peas kõige imelikumad mõtted. Olen seda oma nahal tundnud. Ja kuna ma olen aastat viis või kuus sinust kauem maamunal kõndinud ning igasuguseid mehi näinud, siis mõistan ka seda, et mitte ainult viin ei ajanud sind rooli taha. Miski pidi sinus olema pahupidi pööratud. Kuula mind ilusasti. Kurat võtaks, kui palju olen mina pidanud sinu ees seisma tikksirgelt, sõrmed püksioõmblusel...

Mis sind pahupidi pööras, seda tead ise kõige paremini.»

Lapeteus katsus naeratada:

«Sa ei ole kunagi... eriti... taktitundeline olnud.»

«Sa ajad ennast veel jalgele, kapten. Küsisid, mispärast ma tulin. Seda tulingi ütleva. Ja ka seda, et me ei mõtle sinust nõnda sandisti, nagu sa arvad.»

Lapeteuse silmad rippusid endiselt Pajuviidikul.

«Tookord... ma ei jõudnud... teie juurde tulla,» ütles ta. «Oblastid... likvideeriti enne.»

Pajuviidik löi käega:

«Vana asi. Mida sinagi oleksid teha saanud. Nüüd ehitame märksa paremini, aga ikka veel mitte nii hästi, et rahule võiks jääda. Enne asi ei parane, kui kõik hakkavad materiaalselt vastutama. Kõik, alt üles ja ülalt alla. Müürissepast ministrini, ministrist müürissepani. Aga jätame selle jutu. Kui sa alt tulevat kriitikat oma autoriteedi ja nõukogude korra õonestamiseks ei pea, siis kuula, mis ma sulle ütlen. Võta tunnimehed maha! Mis sa ennast seltsimeeste eest peidad! Usu mind, sul endal muutub kergemaks. Nägin Põdrust, rääkis, et polevat sinu juurde lastud.»

Lapeteus segas Pajuviidikule vahele:

«Kui ma teid... kokku kutsusin... kippusite kõik... minema.»

«Me olime kaugeks jäänud, kapten.»

«Hea meelega... ei tulnud teist... ükski.» Lapeteus kõhis ja jätkas: «Roogas... ei tulnud... Põdrus ei tulnud... sina ei tulnud... Kaartna ei tulnud... üldse. Ma tean... mispärast... Võib-olla... olen ma teie ees... süüdi. Helvi ees... ehk olen. Teiste ees — ei... Ei, ei! Ma pole... kedagi... reetnud... Mispärast... te... vaatate minule... kui... kui... katkutõbisele?»

«Sa pead endaga ise hakkama saama,» ütles Pajuviidik.

«Ma ei ole . . . karjerist.»

«Kui mind oleks kuskile direktoriks pandud, ega minagi poleks vastu punninud,» lausus Pajuviidik tõsiselt.

Palatisse astus arst ja tähendas Pajuviidikule, et haiget ei tohi kauem väsitada.

«Aitäh, et tulid,» pigistas Lapeteus talle ulatatud kätt. «Ärge mind enneaegu . . . kividega surnuks viisake . . . Pahupidi ei keeranud . . . ma . . . ennast ise.»

1

Andres Lapeteus ei valetanud Pajuviidikule, kinnitades, et ei jõudnud oblastite likvideerimise tõttu ehitusküsimustesse põhjalikumalt süveneda. Ta oli tööpoolest plaanitsenud käia seal, kus Pajuviidik müürisseppade brigadirina töötas. Laskis endale Pajuviidiku kohta isegi andmeid hankida. Missugune on Pajuviidiku kategooria, kui palju ta teenib ja kuidas teda hinnatakse. Teiste dokumentide hulka sigines ka allkirjade ja pitsatiga varustatud karakteristika, milles Ants Jüri poeg Pajuviidikut, sünd. 1910. aastal, algharidusega, sotsiaalselt päritolult tööline, parteitu, iseloomustati kui tööd tundvat müürisseppa ja krohvijat, keda on korduvalt premeeritud. Suusõnaliselt lisas instruktor juurde, et ehitusvalitsuse juhataja ja partorg hindavad Pajuviidikut, kes olevat väga aktiivne ja nõudlik inimene ning kritiseerivat vajaduse korral igaühte, ametikohale ja positsioonile vaatamata. Pisut isekas vahest, aga kes siis on

ilma puudusteta. Sellegi märkis Lapeteus pliiatsiga Pajuviidiku karakteristikale, et miski ei ununeks. Aga tal ei läinud neid andmeid tarvis. Jooksvad ülesanded surusid peale, ja siis, kui oleks mahti saanud kavatsust teoks teha, kaotati oblastid ära.

Oblastite likvideerimine tabas Andres Lapeteust valusalt. Kuigi ta oli kartnud, et see võib juhtuda — pärast Stalini surma reorganiseeriti riigiaparaati tugevasti —, lootis ta siiski, et kõik jääb vana viisi. Kui esimees talle ühel aprillikuu udusel ja rõskel hommikul teatas, et otsus oblastite kaotamise kohta on Moskvas alla kirjutatud, tundis Lapeteus end isiklikult riivatuna. Nagu oleks keegi talle sihilikult halba teinud. «Ei või olla,» mõtles ta. Valjusti aga rahmas:

«Õigeaegne samm.»

Esimees piidles teda silmanurgast, aga ei öelnud sõnagi.

Lapeteus jätkas:

«Tõtt öeldes näis mulle juba aasta tagasi mõningal määral imelikuna, et Eestimaal oblastid moodustati. Meie vabariik on ju suhteliselt väike. Enamik Vene Föderatsiooni oblasteid on nii elanikkonna arvult kui ka territooriumilt Eestist suuremad. Väita aga, nagu poleks oblastid meil mingit positiivset rolli mänginud, ei söanda ma siiski.»

Ta rääkis küll nii, kuid südames kipitas miski muu.

Esimehe kabinetist lahkus Lapeteus sisemiselt häirituna. Hommikul oli ta teotahteliselt tööle tulnud. Noomis läbi osakonnajuhataja kt., kes oli õhtul juba kell pool üheksa koju läinud, just kümme minutit varem, kui esimees Lapeteuse käest Loksa rajooni kohta andmeid päris; andmed olid aga koju läinud osakonnajuha-

taja kt. käes. Siis hakkas läbi vaatama otsuse projekti, mida pärast lõunat esimehe juures arutatakse. Kavatses koos Haavikuga oblasti tööstuse arenguperspektiividest artikli kirjutada. Tema oleks andnud faktilise materjali, Haavik oleks sõnastanud. Artikkel oleks ilmunud tema nime all ja honorari oleksid nad pooleks teinud. Artiklite kirjutamine käis Haaviku käes kähku, ta lõi teksti otse kirjutusmasinasse. Tema kirjutistes ei puudunud miski, seal oli kõik: viisaastakute grandioossed saavutused, stalinliku rahvuspoliitika õnnistusrikas mõju, tööstuse kängumine kodanlikul ajal ja selle tormiline õitseng meie päevil. Ta oskas teha kriitikat, ja kui tarvis, siis ka enesekriitikat. Haavik peaaegu ei mõtelnudki, fraasid järgnesid üksteisele sujuvalt ja pärast oli ladus lugeda. Iga kord, kui Lapeteus oli niisuguse artikli avaldanud, kiideti teda. Mõttes hakkas mõlkuma juba artiklite kogumik. Kui mitte kõvade kaantega raamat, siis brošüür igatahes.

Jah, hommikul oli kõik nii nagu alati. Kabinet lõhnas nagu ikka ruum, mis on hästi tuulutatud ja puhas. Harjumuslikult kontrollis ta, kas pliiaatsitosin on teritatud ja eilne kalendrileht ära rebitud. Kõik kuni pisaasjadeni oli tehtud nii, nagu ta nõudis.

Ka tulevikuplaanide suhtes oli hommikul veel kõik selge ja endastmõistetav. Lapeteus oli harjunud mõttega, et paar lähemat aastat rähkleb ta oblastis, siis... Mis edasi saab, seda ta veel detailselt ei kujutlenud. Aga temas oli tekkinud usk endasse. Niihästi Metsamajanduse Ministeeriumis kui ka oblasti täitevkomitees oli ta oma ametiasjadega korralikult toime tulnud. Küllap saaks hakkama senisest veelgi suuremate ülesannetega. Ning ta lootis, et niisugune võimalus varem või hiljem tekib. Las õpivad kõige kõrgemal pool teda

tundma. Karjeristid on kannatamatud, trügivad küünar-
nukke tarvitades esile, poevad, kannavad keelt, osuta-
vad teeneid, lipitsevad ja silmakirjatsevad, töömees
paneb end oma tegevusega maksma.

Lapeteus ise pidas end töömeheks. Ta oli hoolikas ja
süsteemikindel, tänu märkmikule jäi tal harva midagi
kahe silma vahele. Pikki koosolekuid talus ta hästi ja
järjest vilunumalt võttis neil sõna. Ta oli üks esimesi
tööletulijaid ja viimaseid lahkujaid. Valitsused ja osa-
konnad, mis talle allusid, kirusid tema visadust, kuid ka
siis, kui Lapeteus oleks seda kuulnud, poleks ta end
muutnud.

Nüüd ei kahelnud Andres Lapeteus enam, et ta on
ehtne nõukogude administratiivala töötaja. Tõelise ad-
ministratiivtegelase põhiomadusteks on silmaringi ava-
rus, kiire kohanemisvõime, oskus haarata peamist,
üldist; järjekindlus, päevapoliitiliste sõlmprobleemide
tajumise vaist, ja Lapeteus uskus, et tal kõik need oma-
dused on. Mitugi korda imestas ta tagantjärele, kuidas
ta tookord Pajuviidiku ja Põdrusega vaieldes naela-
pead oli tabanud. Oblasti täitevkomitee paistis talle just
paraja paigana, kus tema eeldused ja võimed igakül-
selt välja arenevad.

Nüüd paisati aga kõik segi.

Istudes oma töölaua taga ja lehitsedes pabereid, mis
talle esitati kas otsustamiseks, kooskõlastamiseks, seis-
koha võtmiseks või informatsiooniks, püüdis Andres
Lapeteus mõistatada, mis saab edasi. Mis saab oblasti
juhtivast kaadrist, teiste hulgas ka temast?

Meeleolu halvenes.

Helistades toimetusse, et teatada Haavikule oma otsu-
sest artiklit mitte kirjutada, takerdus Lapeteuse keel.
Tal oli saanud pruugiks alustada oma telefonikõnelusi

sõnadega, et räägib Lapeteus oblasti täitevkomiteest. Sedakorda aga tõrkus temas miski nii talitamast. Palus lihtsalt Haaviku telefonile ja ütles lühidalt, et oblastite likvideerimise tõttu jääb artikkel ära.

Koju jõudes selgus, et Reet juba teadis.

«Mine Jürveni juurde,» soovitas ta.

«Mispärast?»

«Suuremaid tutvusi sul ei ole,» hammustas Reet nüüd. «Minu sõnu pole sa kuulda võtnud. Niisugust kodu kui meil ei oska sa suhete loomiseks kasutada.»

Reedal oli õigus: tutvusi ei osanud Lapeteus soetada ega kasutada. Ta seltsis inimestega järjest halvemini, umbusaldas neid, kes talle läheneda püüdsid, ümbritses end nagu mingi müüri. Kuid Reet ei mõelnud oma sõnadega ainult seda. Lapeteus mõistis, et Reet polnud nende esimest riidu unustanud. Ka temal polnud see meelest ära läinud. Ei saanudki minna, sest Reet oli teda petnud. Sellest peale tundis Lapeteus oma naise vastu mingit varjatud vimma. Üldse jahenesid nad teineteise suhtes uskumata kiiresti. Väga ruttu algasid ka tülid. Praegugi lõppes nende jutt vastastikku lausunud kiuslike sõnadega.

Voodis alustas Reet uuesti kõnelust.

«Mida sa kavatsed ette võtta?»

Seekord kõlas ta hääl soojalt ja õrnalt.

Lapeteus jäi äraootavaks. Ta ühmas ebamääraselt, et tööta teda ei jäeta.

«Sa suudad palju,» veenis Reet. «Sa oled tugev. Meil nutavad sind kõik taga. Sa ei tohi vähesega leppida. Ma ei kahtle, et Keskkomitees või mujal sind silmas peetakse. Aga kõike teiste hooleks jätta poleks siiski õige.»

Äratuskell tiksus öökapikesel. Reet lõhnas maikellu-

keseseebist. Õues haukus laisalt hundikoer, kelle nad olid soetanud. Lapeteus laskis Reedal kõnelda.

«Ka teid, parteilasi, ei panda vägisi kuhugi. Ma tean seda. Sa oled vahel liiga . . . distsiplineeritud. Partei ja riiklikud huvid peavad teiesugustel inimestel muidugi esiplaanil olema, aga ka enda kalduvusi ja eeldusi peab arvestama. Sul oleks tarvis täielikult iseseisvat tööd. Meil rassisid sa mitme mehe eest, sinu najal seisis kogu ministeerium püsti, kuid mitte sulle, vaid ministrile anti orden. Olen veendunud, et ka su praegune peremees oskab sinu teeneid enda nimele kirjutada.»

Reet rääkis pehme, usaldava häälega.

Lapeteuse pähe sigines igasuguseid mõtteid. Oblastid kaotatakse liiga vara ära. Liiga vara. Ministrile torgati «Tööpunalipp» rinda, temale anti aukiri. Reet võib vahel ütlemata õrn olla. Enda eest on tarvis muidugi seista. Kui esimees ka homme juhtiva kaadri ümberpaigutamise kavadest vaikib, tuleb Keskkomiteesse minna. Jürvenigagi võiks rääkida. Reedal on praktiline mõistus. Vastu tahtmist ei tohi lasta end kuhugi määrata. Demobiliseerimisel oli iseasi. Siis polnud tema profiil veel välja kujunenud. Missugune on iseseisev töö? Täiesti iseseisvat tööd ei olegi.

Reet sosistas:

«Mu raudne mees.»

«Mulle tundub, et oblastite likvideerimine pole juhuslik,» hakkas Lapeteus kõnelema. «Kogu võim keskendatakse poliitbüroo vanade, karastatud liikmete kätte. Tsentraliseerimine võib veelgi tugevneda. Nähtavasti likvideeritakse seepärast meil ka oblastid. Praegu peab kogu võim olema koondatud ühte rusikasse.»

Reet vaatas teda imestades ja kordas siis:

«Mu raudne mees.»

Lapeteus silitas naise õlgu ja küsis pooleldi naljata-des, pooleldi tõsiselt:

«Kellena sa tahaksid mind näha?»

«Suure, suure, suure mehena.»

Ka Reet pooleldi naljatas, pooleldi kõneles tõsi-selt. Lapeteusel tärkas mõte, et Reet näeb või tahab temas näha hoopis teistsugust inimest, kui ta tegelikult on.

Järgmisel päeval käis Lapeteus Jürveni juures ja üle-järgmisel Keskkomitees.

Ta määrati tööstuskombinaadi direktoriks.

Lapeteus tundis end inimesena, kellele on tehtud üle-kohut.

2

Ka direktori kohal töötades püüdis Lapeteus artiklite avaldamist jätkata. Need sündisid nii nagu varemgi: tema muretses kogu faktilise materjali ja Haavik kir-jutas; endiselt ilmusid need ainult tema nime all ja endiselt jagasid nad honorari pooleks. Kuid artikleid telliti tema käest järjest harvemini. Lapeteus mõistis, et ajalehed ei saa ikka ja jälle kõnelda ühe ning sama kombinaadi tööst, ja ta hakkas kavandama üldistava-maid kirjutisi. Nõnda-öelda puhtökonomikaalaseid artikleid. Need aga ei valminud Haaviku käes nõnda libedasti ja viimane põikles nende koostamisest kõr-vale. «Ma olen publitsist, mitte majandusteadlane,» vabandas Viktor end. Lapeteus proovis ise, kuid edutult. Artiklid jäid puiseks, kohmakaks ja nende kirjutamine röövis tohutult aega. Nii pidi ta olukorraga leppima.

Pisut leevendas Lapeteuse enesetunnet linnanõukogu saadikuks valimine. Ja ka see, et ta eesrindliku ettevõtte juhatajana vahetevahel aktiivide ja konverentside presiidiumis istus.

Jah, aktiivi hulka ta kuulus. Ent mingisugune okas jäi Lapeteuse südamesse. Mida aasta edasi, seda tugevamini tundis ta, et on saavutanud oma lae. Lagi oli Viktori sõna ja Lapeteus üllatus, kui seda Reedale suust kuulis. «Ministriks sa ei kõlbakski,» heitis naine talle ühel järjekordsel kokkupõrkel ette. «Sul on madal lagi.» Lapeteus hämmastus sellest nii, et tagasi tõmbus ja viimase sõna Reedale jättis.

Aegapidi harjus ta oma direktorikohaga. Kombinaat täitis plaani. Ta kõneles koosolekutel oma vabriku ja tsehhide kogemustest uue tehnika juurutamisel, eesrindlaste kogemuste levitamisel ja omahinna alandamisel. Nüüdki ei saanud temast kabinetitöötajat, vaid ta käis tihti tsehhides ja osakondades, nüüdki jäi ta nõudlikuks ja järjekindlaks. Kui tõusis päevakorrale mingi uus probleem, kas isemajandamine, toodangu kvaliteedi tõstmine, sortimendi laiendamine või vana-
nenud toodangu asendamine kaasaegsemaga, alati püüdis ta ajaga ühes sammuda. Õnnestus tal midagi läbi viia, kutsus ta Haaviku enda juurde ja nad koostasid vastava artikli, mis ilmus rubriigis «Tootmiskomandöride kogemusi», «Majandusmehe mõtteid» või «Eesrindlaste saavutused kõigi ühisvaraks».

Nii nagu Andres Lapeteus ise, tundis ka Reet rahuldust, et tema mees linnanõukogu saadikuks valiti. Kuid see oli poolik rõõm. Oleks temast saanud vabariigi Ülemnõukogu saadik, oleks Reet õnnelikum olnud. Nii näis see Lapeteusele. Arvamine, et Reet nägi temas kedagi teist, kujunes Lapeteuses veendumuseks. Naine

ei nimetanud teda enam raudseks inimeseks. Ta ei õhutanud Lapeteust nende kodu tutvuste sõlmimiseks kasutama. Reet ise kutsus tihti endale külalisi, teiste hulgas peaaegu alati ka dotsent Muruki ja professor Sammaselja. Kuigi Andres Lapeteus ühtki seltskonda eriti ei talunud, istus ta joomalauas kaasa. Niisugustel puhkudel aga, kui ta ennast purju jõi, muutus ta tige-daks.

Reeda algatusel soetasid nad endale auto, algul «Pobeda» ja siis «Volga». «Volga» õnnestus Lapeteusel hankida reservfondist, ja kui ta Reedale sellest teatas, oli see üle kaua aja tema vastu hell ning õrn.

Järjest sagedamini tundus Andres Lapeteusele, et ta on üksikuks jäänud. Avastas endalegi ootamatult, et tal pole ühtki tõelist sõpra, kellele kõik hingelt ära rääkida. Reeda ees hoidis ta ennast lukus, Viktori ja tema vahele oli nagu mingi tõke tekkimas. Tuttavaid oli hea hulk, kuid läbini lähedast inimest mitte ühtki.

«Meeleolutsemine,» rahustas Andres Lapeteus niisugustel puhkudel ennast. Ta oli alati suutnud ebameeldivaid mõtteid eemale tõrjuda ja tegi seda ka nüüd. Aga see nõudis temalt üha suuremaid pingutusi.

3

Ühel koosolekul sattus Andres Lapeteus Oskar Põdruse kõrvale. Ta jäi pisut hiljaks ja laskus esimesele vabale toolile. Tühje kohti vist rohkem polnudki. Kogu kontserdisaal kubises inimestest. Rõdugi näis tulvil olevat. Algul Lapeteus ei märganud, et paremal käel istus Põdrus. Kogu tema tähelepanu keskendus presii-

diumile. Nagu ikka, paistsid pika rohelise kaleviga kaetud laua tagant üldtuntud näod. Lapeteust hakkas vaevara küsimus, kas teda valiti presiidiumi või mitte. Tegi endale etteheiteid, et õigel ajal päralt ei jõudnud. Nüüd võib juhtuda piinlik lugu: teda valiti presiidiumi, tema aga kükitab saalis eelviimases reas. Mida sel puhul arvatakse?

Kongresside, konverentside ja aktiivide alguses oli Andres Lapeteus alati pisut põnevil: kas valitakse või mitte. Rajoonikonverentsil oli ta alaline presiidiumis istuja. Linnakoosolekuil kuulis ta oma nime nende hulgas, kes presiidiumi esitati, harvemini, aga siiski küllalt sageli. Ka vabariiklikel kokkutulekuil juhtus seda. Kahel eelviimasel korral järjest. Mis täna sündis, seda Lapeteus ei teadnud. Ning see tegi muret.

Ei kõlvanud ju kellegi käest pärida: ole hea inimene ja ütle, kas mind valiti presiidiumi või mitte. Isegi oma kõige paremalt tuttavalt või sõbralt ei sobiks nii küsida. Olgu see kas või niisugune tuntud-teatud mees nagu Viktor, kes praegu üles tõusis ja, plokk käes, kuhugi ruttas. Haavik rübeleb alati nõnda: aina saalib lava ees, ristleb vaheaegadel koridoris, askeldab presiidiumi puhketubades, sõelub puhvetis.

Muidugi oleks hea, kui mõni mõistlik hing ise tuleks ja ütleks, et mis demonstratsiooni sa teed, et presiidiumi ei lähe. Siis oleks asi korraga klaar. Nüüd aga . . . Narr olukord.

Mida teha?

Lapeteus vaatas ringi ja avastaski, et istub külge külge kõrval Oskar Põdrusega. Põdrus jälgis kõnelejat keskendunud ilmega. Ta oli tugevasti vanemaks jäänud. Suunurkadesse olid tekkinud teravad jooned. Kõike seda haaras Lapeteus lennult.

Lapeteusel oli veidi piinlik, et ta polnud Põdrust otsekohe ära tundnud. Kuid tal ei olnud ju mahti ringi vahtida. Kas Põdrus teda märkas? Kahtlemata. Läbi pea käis mõte, et Põdrus on parteisse taastatud. Kus ta nüüd töötab? Väga kõrgele kohale teda vist määratud pole, muidu oleks kuulda olnud.

Veidi aega jälgis Lapeteus kõnelejat ja nagu mingile otsusele jõudes sirutas Põdrusele käe ning sosistas:

«Tere.»

«Tervist.»

Lapeteus surus tugevasti teise kätt. Põdrus vastas talle tugeva pigistusega. Vaatasid teineteisele otsa, naeratasid ja pöörasid korraga pilgud tagasi kõneleja poole.

Lapeteus tundis rahuldust, et kõik nii loomulikult läks. Piinlikkusetunne kadus. Endiselt jäi aga hinge teadmatus, kas teda esitati presiidiumi või mitte.

Kogu ettekande kestel ei andnud see Lapeteusele rahu. Ta jälgis küll ka kõnelejat, jälgis üsna tähelepanelikult, aga samal ajal püüdis mõistatada, kuidas seekord temasse suhtuti.

Vaheajal ajas Lapeteus juttu inimestega, kelle käest lootis hinges pakitseva küsimuse suhtes selgust saada. Koosoleku jätkudes läks tagasi vanale kohale, niisama tark kui enne. Nüüd oleks ta võinud ka eespool uue koha leida, sest mõned lahkusid nii nagu tavaliselt peale kõnet (harilikult istus ta alati saali esimestes ridades, kui just polnud presiidiumi valitud), ent kuidagi sündsusetu oli Põdruse juurest mujale minna.

Istunud uuesti Põdruse kõrvale, sõnas Lapeteus:

«Jäin hiljaks. Kombinaadis on kontrollbrigaad, jända nendega.»

Lausunud nii, jäi ootama, mis Põdrus ütleb. Põdrusele, kes üle tüki aja jälle vabariikliku aktiivi kokku-

tulekust osa võtab, on asi alles uudne, küllap ta jälgis teraselt ka presiidiumi valitute nimesid. Oli tema, Lape-teuse nimi teiste hulgas, ega seegi Põdruse kõrvust mööda libisenud.

«Ka mina pidin hilinema,» ütles Põdrus. «Õppenõukogu koosolek venis.»

Nüüd tegi Lapeteus veel ühe katse.

«Presiidiumis on kõik tuttavad näod.»

Põdrus tähendas:

«Parteiaktiiv on tugevasti muutunud. Ka presiidiumi tagumised read.»

Lapeteus mõistis, et seekord teda ei valitud. Sest kui oleks valitud, siis oleks Põdrus talle nüüd seda öelnud.

Algasid sõnavõttud.

Lapeteus rahustas end, et egas iga kord saa ühtesid ja samu inimesi presiidiumi panna. Ta ei tööta niisugusel kohal, mis juba nii-öelda nomenklatuurselt kuulub ka presiidiumide koosseisu. Teda esitatakse nagunii tihedamini kui paljusid teisi direktoreid. Lõppude lõpuks pole sel mitte mingit tähtsust. Siiani on ta oma tööga toime tulnud, see on kõige olulisem.

Põdrus ütles talle midagi ja Lapeteus noogutas pead, kuigi polnud teise sõnu tähele pannud. Põdrus töötab nähtavasti mõnes koolis. Instituutides on teaduslikud, keskkoolides õppenõukogud. Nähtavasti on määratud mõne keskkooli direktoriks. Küllap vist, reaõpetajaid vabariiklikele aktiividele naljalt ei kutsuta. Ning õppeasutuste direktoritestki ainult kõige väljapaistvamaid.

Mida teeb Helvi? On ta ikka veel tekstiilivabriku partorg?

Sõna anti Jürvenile.

Lapeteus märkas üllatudes, et ka Jürven ei istunud

presiidiumis. Too tõusis kümnendast või üheteistkümnendast reast ja läks kiirel sammul lavale. Samas meenus Lapeteusele, et Jürven oli Põdruse ägedamaid ründajaid. Talle meenus ka koosolek, kust Põdrus välja visati.

Lapeteus tundis end korruga imelikult.

Jürven kõneles algul isikukultusest tuleneva dogmatismi negatiivsetest nähtustest parteilises propagandas, nimetas kahekümnenda kongressi otsuseid ajaloolisteks ning ülimalt tähtsateks ja hakkas siis ette kandma, mida nende rajooni parteiorganisatsioon is tehakse kongressi otsuste elluviimiseks.

Pärast Jürveni kõnet tähendas Lapeteus Põdrusele:

«Kahekümnes kongress oli tõepoolest ajalooline.»

Põdrus ütles:

«Paljud, kes nii räägivad, taipavad tegelikult kahekümnenda kongressi mõttest ja vaimust väga vähe.»

Lapeteusele näis, et Põdrus vihjas nende sõnadega mitte ainult Jürvenile, vaid ka temale. Sellest hoolimata ütles ta: «Tõsi mis tõsi,» ja mõtles, et Põdrusel pole vähimatki õigust temast halvasti mõelda. Järsku tundus talle ülimalt tähtsana, et Põdrus teda täiesti mõistaks.

Pärast koosolekut viis Lapeteus Oskar Põdruse enda poole.

4

«Muide, mul on selgesti meeles, kuidas Jürven mind enda juurde kutsus ja tahtis sinu ning Helvi kohta informatsiooni saada.»

Nõnda rääkis Andres Lapeteus oma kodus Põdrusele. Reet oli laua katnud ja siis üles läinud. Ta pidi ka küllatunud sõbratari eest hoolitsema. Reedal käis lakamatult külalisi.

«Jürven küsis minult, missugune oli sinu vahekord Helviga. Naeruväärne, eks? Ma teatasin talle, et Helvi kohta, kes oli mulle sõja ajal väga lähedane, ei ütle ma midagi. Ta oleks pidanud aru saama, kuid ta ei mõistnud raasugi — puine ortodoks, kes dogmade tagant inimesi ei näinud. Sul on selles suhtes õigus. Muide, nüüd on ta muutunud.»

«Me kõik oleme muutunud,» tähendas Põdrus vahele.

Andres Lapeteusel oli hea meel, et Põdrus niiviisi ütles.

«Luba, ma kõnelen lõpuni, mis tookord juhtus. Kui ta minu käest küsis, missugune oli sinu ja Helvi vahekord, vastasin rahulikult, et nad tundsid teineteist.»

«Mida muud sa oleksid võinudki öelda.»

«Täpselt, sul on õigus. Kuid tera alles tuleb. Võtame selle pitsi, enne kui ma edasi räägin.»

Lapeteus oli elevel, tema tuju muutus üha paremaks. Kartus, et Põdrus on kinnine ja kibestunud, osutus alusetuks. Põdrus käitus nagu Põdrus ikka. Pisut järsusõnaliselt, pisut irooniliselt, pisut norivalt. Ka viina võtab nagu varem, ei peputa ega mekuta.

«Soovitan angerjat proovida,» lükkas Lapeteus kala-vaagna Põdruse ette. Ta tundis end mõnusalt. Esimesed napsid tekitasid kehas meeldiva soojuse, suupiste oli esmaklassiline (angerjas, lõhe, külm liha ja salatid). Hea, et Põdrus kõike loomulikult võttis. «Isé püüdsin ja suitsutasin. Mul on kakssada põhjaõnge. Vähe küll, aga ei viitsinud rohkemaga jännata. Juba söötmine üksi võtab poole päeva. Suitsutamisahi on aus. Lepa-

halud. Lepp annab värvi. Maitse, mõnus ja rammus. Nõndaks. Kuhu ma jutuga jäin? Ah jaa. Jürven puuris mind silmadega — oled sa märganud vastuolu Jürveni torkiva kullipilgu ja nudi lapselõua vahel? —, Jürven puuris mind silmadega ja pörotas paljutähendavalt, kas ma ka teadvat, et sina oled üks seltsimees Kaartna — ma räägin tema sõnadega —, et sina oled üks seltsimees Kaartna parteisse soovitajaid.»

Lapeteus märkas, et Põdrus kuulas sõbraliku uudishimuga, ja see kannustas teda.

«Vastasin, et sa olid ka minu parteisse soovitaja.»

Lapeteus mägistas naerda. Ta ootas, et Põdrus hakkab kaasa naerma, kuid viimane seevastu justkui tõsines. Ka Lapeteus lakkas naermast ega teadnud järsku, mida edasi rääkida.

«Mispärast sa seda kõike kõneled?»

Need Põdruse sõnad pidurdasid Lapeteuse hoogu. Ta torkis kahvliotsaga ribiviilu, lõikas sealt tüki ja pistis suhu.

«Niisama. Tuli lihtsalt jutuks. Tookord tehti palju rumalusi.»

«Kes need rumalusetegijad olid? Meie ise. Kui sa juba kord alustasid, siis ütle, kas Jürven sinuga oma kahtlusi ei jaganud, mispärast mu isa maha ei lastud?»

«Jagas,» kinnitas Lapeteus õhinal. «Kuid sellest ei kõnelnud ta mitte viiekümnendal aastal, vaid palju varem. Ei, ma ajan segamini. Vist oli see siiski viiekümnenda aasta algul või neljakümne üheksanda lõpul.»

Oskar Põdrus lõpetas angerjatüki söömise.

«Jah, umbes sel ajal ta küsis. Mina vastasin talle üpris lühidalt — ütlesin, et ka minu vanemaid ei tapetud.»

Seekord puhkes Põdrus naerma.

«Sulle peab au andma. Minu ajas ta segadusse, midagi tarka ei tulnud pähe.»

«Nõnda ma kostsin küll. Vahel välgatab. Tõsta endale veel angerjat. Kolm-neli päeva tagasi suitsutasin. Mul on neile vingerjatele hea käsi. Mullu marineeris Reet kuus kilo. Angerjas ja silm on kõige paremad viina peale hammustada. Lõhe muidugi kah. Lõhet ma ise ei püüa. Reet toob rannast. Mulle maitseb lõhe eriti siis, kui ta on tehtud külma suitsuga. Mahlane, õrn, lausa sulab suus. Kahju, et ma ei saa seda sulle pakkuda, pole praegu. On ainult soolalõhet. Mõni teine kord, kui tuled.»

Põdrus tõstis endale teise angerjatüki ja Lapeteus tundis end uuesti lahedalt. Valas klaasid täis ja sirutas käe salatikausi järele.

«Ma olen sult ammu tahtnud üht asja küsida,» pöördus nüüd Põdrus võõrustaja poole. «Ütle, kas sa tol koosolekul, kust mind välja aeti, tõesti oma peremeest otsisid?»

Niisugust küsimust Lapeteus ei oodanud. See rabas teda. Ta mäletas üliselgesti koosolekut, millest jutt oli. Alles täna oli ta seda meenutanud. Siis, kui Jürven kõnet pidas. Lapeteus mõistis nüüd, et Põdrus polnud tema tookordseid sõnu uskunud. Veel tundis ta, et oleksid tookord olnud osad ümber vahetatud, kui mitte Põdrust, vaid teda oleks rünnatud, siis poleks Põdrus teda üksi jätnud.

Kogu elevus ja lahedus hajus.

«Minister nõudis minu käest tõepoolset kokkuvõtteid,» pomises ta külalisest mööda vaadates. «Mida sa nüüd teed?»

«Õpetan lapsi. Matemaatikat. Pole halba heata. Tänu Jürvenile leidsin lõppude lõpuks oma õige koha.»

Lapeteusele näis, et Põdruse viimastest sõnadest kõlas kibestumisnoot. Arusaadav, et Põdruse-taoline mees oma praeguse olukorraga rahul pole. Mispärast teda ei edutata? Nüüd on mõndagi meest, keda tollal rünnati, uuesti esile tõstetud. Nähtavasti kavatsetakse Põdruse suhtes siiski midagi — mispärast teda muidu aktiivi hulka arvati.

«Mõtlen vahel,» hakkas Lapeteus rääkima, «et me olime omal ajal pagana piiratud ja kitsad. Ma ei kõnele teistest, vaid iseendast. Ma ei julgenud isegi laulatus-sõrmust kanda! Sulle tunnistan üles: kodus kandsin, tööle minnes võtsin sõrmest ära. Idiotsus, eks? Nüüd,» Lapeteus ajas näpu püsti, «peetakse seda täiesti loomulikuks.»

Põdrus silmitses Lapeteust.

«Asi ei seisa sõrmuses.»

«Muidugi, muidugi.»

«Mina ei kannaks sõrmust ka nüüd.»

««Izvestija» kirjutab . . .»

«Kirjutagu. Kes tahab, kandku. Sõrmuseprobleem pole aga probleem. Probleem on see, et me ei taha kuidagi harjuda oma peaga mõtlema.»

Pärast Põdruse lahkumist kõndis Andres Lapeteus mööda tuba edasi-tagasi. Tundis, et nende kohtumine jäi mõraseks. Häirivate mõtete eemalepeletamiseks hakkas lugema. Raamat ei köitnud.

Muutus tigidaks.

Mis õigusega Põdrus talle viltu vaatab? «Mispärast sa mulle seda kõike kõneled?» Tema, Lapeteus, ei valedanud ju ühtki silpi. Kas ta ei öelnud omal ajal Madis Jürvenile, keda siis kõik kartsid, et Põdrus soovitas ka teda parteisse? Ütles ometigi. Sedagi ju ütles, et ka tema vanemaid ei lastud maha. Ta rääkis neist asjust

sellepärast, et Põdrus teda õigesti mõistaks. «Mõistaks, et mina ei saanud teda aidata. Ka oblasti täitevkomitees olin ma kätest ja jalust seotud. Pealegi ei tegelnud ma haridusküsimustega. Mulle allus tööstus.»

Kuigi Lapeteus end mõttes õigustas, ei paranenud sellest meeleolu.

Ülalt kostis Reeda ja ta külalise kõnekõmin. Nähtavasti oli uks paokile jäänud.

Andres Lapeteuse tuju läks lõplikult halvaks.

Andres Lapeteus ootas major Roogast. Ta laskis Roogasele helistada ja palus, et viimane haiglasse tuleks.

Juba viiendat päeva ei olnud Lapeteusel palavikku. Arstid kinnitasid, et kriisiperiood on möödas ja algab tervenemine. Siiski vaevasid vahetevahel endiselt hapnikupuudus ja kõhahood, mille lõpul ta hingeldades jõuetult patjadele naaldus. Voodi peaots oli kõrgele tõstetud, ta lamas peaaegu istukil. Nii oli kergem.

Oleks Lapeteus kõndida jaksanud, siis oleks ta ise telefoni juurde läinud ja ka Reedaga kõnelnud. Temas ärkas tegutsemistahe, ta ei läbenud enam oodata. Aga jalad ei kandnud teda veel ja arstid manitsesid, et ta enneaegu üles ei tõuseks.

Lapeteusele ei olnud enam ükskõik, mis temast saab. Järjest vähem meenutas ta möödunut ja üha rohkem mõtles tulevikule. Ta pidas tähtsaks kolme asja. Et teda vangi ei mõistetaks. Et teda parteist välja ei hei-

detaks. Ja et temale ei lakataks vaatamast kui juhtivale kaadrile.

Nüüd kahetses Lapeteus, et lahkumisavalduse oli kirjutanud. Sellega ta nagu mõistis ennast ise süüdi. Muidugi, süüdi ta on. Aga mitte rohkemas kui ebakaines olekus rooli taha istumises ja liiklusavarii põhjustamises.

Kõike arutles ja kaalutles Lapeteus juba asjalikult ning rahulikult. Välja arvatud Viktor Haaviku surm. Iga kord, kui ta sellele mõtles, tekkis ängistustunne. Ängistustunne, mis haaras tema hinge justkui pihvide vahele. Ta tundis end ühtaegu nii süüdlasena kui ka süüdistajana, nii mõrtsukana kui ka ohvrina. Kahjutunne, mis mõnikord otse füüsilist valu valmistas, segunes samas eneseõigustamisega, mis võis paisuda parastamiseks. Ei, ta ei tahtnud Viktori surma, kuigi Viktor oli nende sõprust alatult kasutanud. Esines hetki, kus ta nägi enda ees Haaviku päraniaetud, kohkunud silmi, krampplikult viltukiskunud suud, nägu, mis oli terveni haaratud hirmust ja mõjus surmakarjatuseks. Niisugustel puhkudel taganes igasugune vabandav eneseõigustamine kaugemale ja jäi ainult kisendav etteheide endale.

Õhtupoolikul ilmus major Roogas. Ta oli vormis ja tänu õlgadele tõmmatud valgele kitlile meenutas sõjaväearsti.

«Täna, et sa . . . tulid,» ütles Lapeteus ja sirutas talle oma kondise, ikka veel vahakarva käe.

Roogas pigistas haige sõrmi.

«Täna näete te palju parem välja.»

Lapeteus nõustus.

«Arstid on hakanud . . . lootusi andma.»

«Olete uskumatult tugev,» tähendas Roogas. «Kümne, ei, saja mehe kohta tuleb üks teietaoline.»

«Meie kui... kui vanad sõjamehed... peaksime teineteisega sina rääkima,» sõnas Lapeteus naeratades.

«Hea meelega,» naeratas ka Lauri Roogas. «Siitpeale siis sina.»

«Nüüd on mul kergem... sinu käest... vabandust paluda... Kui sa varem käisid... olin nii... löödud, et... Mul oli ükskõik... mis tuleb... Olin enda jaoks juba... surnud.»

Roogas ütles kiiresti vahele:

«Vabandada pole sul midagi. Mõistan sind täiesti.»

«Aitäh... Näed, kuidas kõik... välja kukkus... Haavik sai minu pärast... Tahtsin teid lihtsalt näha... Mis edasi saab... ei tea.»

«Olen endale ette heitnud, et ma nii kiiresti sinu juurest koju kippusin,» sõnas Roogas. «Tookord ma ei mõistnud sind.»

«Kunagi... ehk... tuleme... uuesti kokku. Kui treltide tagant... eluga tagasi... pääsen... Ole mees... ja ütle... mis mind ootab...»

Roogas ei lausunud selle peale midagi. Ta näis järele mõtlevat.

«Kui... kutse-eetika... sind keelab... siis ma ei päri.»

«Rahvakohus otsustab. Ma võin sulle öelda ainult seda, mida paragrahvid ette näevad. Kahe- kuni seitsmeaastane vabadusekaotus.»

Lapeteus küsis ärevalt:

«Vanglakaristusest ei... päästa... miski? Senine töö, tegevus... haavatasamised?»

Roogas rahustas:

«Kohus arvestab kõiki momente.»

«Ma olen... juba... karistatud,» lausus Lapeteus. «Rängalt... karistatud...»

«Sinu tervislikku seisukorda võetakse kahtlemata arvesse. On olemas niisugune mõiste nagu vastutusvõimetus. Inimest, keda raske tervislik seisukord ei luba kinnipidamisasutustesse paigutada, ei viida vanglasse.»

Lapeteus naeratas sunnitult:

«Kasulikum... oleks... siis sandiks jääda.»

«Usun, et kohus suhtub sinusse igal juhul mõistvalt.»

Lapeteus seletas erutatult:

«Ma... ei tahtnud seda... mis juhtus. Ta oli mu... oma sõber... Jäin purju... Jõin heast meelest... et... et... lahingusõbrad tulid... Lõpuks olin... täis... kui... tina. Kaheksa aastat... on... mul auto... Talong on ühegi auguta, puhas... Mis ma pean tegema? Räägi, Lauri... Anna nõu... Ole suurem kui... mina suutsin... olla.»

Roogasel oli raske Lapeteust vaadata. Tema ärevust, muret, hirmu. Kuid miski Lapeteuse sõnades kõlas mõraselt. Oli see enesehaletsemine, püüe tedagi härdaks teha? «Ei, ta on lihtsalt õnnetu,» mõtles Roogas.

«Kõigepealt saa terveks. See on kõige tähtsam. Kohutprintsessi üle muret tunda on aega küll ja küll. Ega prokuratuur ja kohus olegi nii südametud, kui arvatakse. Ülekohtuselt ei talitata naljalt kellegagi, mispärast peaks siis sinusse õelalt suhtutama.»

Lapeteus neelas ahnelt Roogase sõnu. Talle näis, et rohkemat Roogas tema kasuks ette ei võta. Tunneb talle kaasa ja sellega piirdub. Miski kihvatas temas. Vanad seltsimehed on ta tõepoolest maha jätnud. Ka Roogas, keda ta aitas ja oma autoriteediga kaitses.

«Nüüd... on... mulle... kõik... selge,» ütles Lapeteus sõnade vahesid pikaks venitades.

«Ma kõnelesin ka sinu abikaasaga,» lausus Roogas. «Tema on sulle suureks toeks.»

Lapeteus tähendas vaikselt:

«Pakkusin Reedale lahutust.»

Major Roogas ei taibanud, mispärast Lapeteus seda talle teatama pidi.

«Juba... enne õnnetust... rääkisime me... lahkuminekust. Meie... abielu... ei olnudki... nii harmooniline... nagu arvatakse.»

Major Roogasel oli veelgi raskem Lapeteust vaadata.

Nende kõnelus ei kestnud enam kaua. Roogasel oli küll üks küsimus südamel, kuid ta kartis, et selle esitamine ei mõju hästi. Kosugu Lapeteus enne. Kui paras aeg, siis küsib ta, kust Lapeteus teada sai, kellele otsa sõitis. Sest seda ta peab küsima. Ilmtingimata peab. Ta tajus seda kogu oma olemusega. Veel avastas ta, et ei tundnud end enam kaassüüdlasena.

2

Andres Lapeteus oli tõepoolest juba enne avariid oma naisega lahkuminekust kõnelnud. Algatajaks osutus Reet. See toimus pärast naise sünnipäeva pühitsemist.

Reeda sünnipäeval oli kõik nii nagu tavaliselt.

Naine õhutas külalisi sööma ja jooma ning talle lauldi elagu.

Andres Lapeteus täitis klaase ja jõi enda oma põhjani. Pärast viiendat või kuuendat napsi pani ta käe kõrvalistuva professorinaise põlvele ja seda ei lükatud ära.

Reet flirtis Viktor Haavikuga.

Professor Sammaselg kõneles Murukile:

«Ameeriklased on sadu preparaate uurinud ja jõudnud tulemusele, et taimeõli on kõige tõhusam skleroosivastane vahend. Ma soovitan teile, mu sõbrad: jätkem võipütid ja lihapotid ning asugem oliivi- ja päevalilleõli kannude juurde.»

Lapeteus võttis käe ära ja tundis samas oma jalal kerget survet.

Endel Muruk pajatas valjuhäälselt:

«Ka ajalehed kirjutavad, et Astrahanis ja Rjazanis on vähem südame- ja veresoontehaigeid kui Eestis. Mispärast, küsivad nad, ja vastavad: Eestimaal süüakse palju loomseid rasvu — pekki, sealiha, võid, mune.»

«See on õige, see on väga õige. Ma võin teile kinnitada...»

Muruk ei lasknud lõpetada professor Sammaselga, kes temalt sõna ära võttis.

«Vabandage, ma räägin veel,» ütles ta kurjalt. «Rasv, pekk, sealiha, või, munad... Rasva, peki, sealiha, või ja munade ülemäärase söömise tõttu muudkui infarktid ja insuldid. Kolm korda rohkem kui Astrahanis ja Rjazanis. Aga seda auväärseid meedikud ei arvesta, mida keskmise eestlase närvid ütlevad. Üks võim tuleb, teine läheb, üks kallak lõpeb, teine algab, kõik on segamini, midagi pole kindlat ja püsivat. Mida tähendab see närvidele, lugupeetud professor! Närvidel, rahva närvidel mängitakse. Kerge on kõike või ja sealiha kaela ajada.»

Andres Lapeteus mõtles, et Muruk vassib nagu alati, et talle oleks tarvis nina peale anda, aga ei hakanud ennast pingutama.

Viktor Haavik, kelle näolihased olid aastatega pisut

lõdvenenud, ent kelle ilmes säilis veel hea ports küpset nooruslikkust, naeris:

«Ärgem rääkigem nii süngeist asjadest. Olgem lõbusad, nii nagu on alati rõõmus ja optimistlik meie sünnipäevalaps. Veetleva perenaise terviseks!»

«Sünged asjad,» pomises endale nina alla Muruk, kes Haavikut pisut pelgas. «Enam ei saa midagi aru. Kui maiks ja oktoobriks Võidu väljakule portreesid üles ei seataks, siis ei taipaks enam keegi, kellele võib ja kellele ei tohi toetuda.»

Professor hakkas itsitama.

«Ma ei ole selle peale tulnud. Portreed, hm . . . Suurepärane baromeeter tõepoolest. Taimeõli suhtes te eksite. Närvisüsteem muidugi, aga . . . Muide, me patustame ka muudes asjades oma tervise vastu. Jalutada, süüa, magama heita tuleb täpselt. Kella järgi. Mida ütleb Pavlovi õpetus? Ja Pavlov ise! Minutiline täpsus. Kui vanaks ta elas!»

Andres Lapeteus pilkas:

«Jalutamine, söömine, magamine. Te unustasite kõige tähtsama — töö.»

«Teil on õigus. Töö, muidugi peab töö kesksel kohal asuma. Aga ka töös on ääretult suur tähtsus täpsusel. Kunagi ei tohi töö juurest joonelt tormata kotlettide kallale. Pea huugab alles mõtetest ja sina kugistad kiiruga suutäisi alla. Niisugusest õgimisest pole kasu. Organismi tuleb söömiseks sõna otseses mõttes ette valmistada. Enne einetamist puhakem. Vähemalt kaks-kümmend viis kuni kolmkümmend minutit. Minimaalselt. Mõtted rahunevad. Oodakem, millal süda läheb normaalsesse rütmi. Siis, palume lahkesti, istuge lauda.»

Professorinaine hoidis oma säärt ja põlve endiselt Lapeteuse jala vastas.

Andres Lapeteusel hakkas igav. Ta oli juba ammu tähele pannud, et teda enam miski ei eruta. Ka see mitte, et professorinaine on nähtavasti kõigeks valmis. Lapeteus ei jälginud vestlust, mis seni, kui külaliste hulgas istus professor, keerles tervise ümber. Siis roidis Sammaselg viinast ja rammusatest suupistetest. Andres Lapeteus teadis juba ette, mida keegi ütleb. Varem võõrastas Lapeteus Reeda tuttavaid, kes näisid talle tühiste väikekodanlastena, hoolimata dotsendi- või professori-tiitleist. Nüüd oli ta nendega harjunud. Jõi end napsi-õhtutel, mida Reet meeleldi korraldas, lõpuks tugevasti vinti ja püüdis solvata oma naist, keda ta purjuspäi enam ei sallinud. Reet teadis seda ja oli ammu asjad nii seadnud, et niisugustel puhkudel mujale magama läks.

Nad ei vajanud enam teineteist, seda mõistis Andres Lapeteus ka kaine peaga. Kogu nende kooselu oli muutunud harjumuseks. Üksluiste päevade sekka eksis ka mõni kirkam. Üks niisuguseid oli siis, kui Reeda õhutusel Lapeteuse pingutusi edu kroonis ja nad «Pobeda» maha müüsid ning said uhiuue «Volga» osta. Tookord vältas elevus pisut kauemgi. Lapeteus nimetas Reeta suurepäraseks naiseks ja Reet ütles talle üle mitme aasta jälle «raudne inimene». Siis aga läks kõik vana rada.

Mõnikord tajus Andres Lapeteus hirmuga, et mitte ainult ta abielu, vaid kogu ta elu on muutunud üksnes suureks harjumuseks. Ta oli endiselt nõudlik enda ja ka alluvate vastu, teda peeti üldiselt tubliks direktoriks ja ta rahustas ennast sellega, kuid kõigest hoolimata tundis vahetevahel selgesti, et ta ennast petab. Ka praegu lähenes niisugune moment. Andres Lapeteus pelgas neid silmapilke, mil ta ei suutnud end õigustada.

Mil ta ebamääraselt tajus, et temast ei saanud suurte tegude sooritajat oma mina pärast, mille heaolu, mille häirimatust ta alati kõige olulisemaks oli pidanud. Ta rügas sellepärast, et loodritele vaadatakse viltu. Poleks ta kartnud, et taganemine tema reputatsiooni rikub, oleks ta varemehed maha jätnud. Tal polnud oma suurt sihti, mille nimel ta oleks riskeerinud. Ta ei ole parem Murukist ega Sammaseljast. Ta on jäänud ametnikuks. Ainult tšinovnikuks. Niisugused inimesed ei vii elu edasi.

Põrgusse kõik.

Ta valas viina ja jõi mitu klaasi üksteise järel. Professorinaise säär oli soe ja pehme.

Lapeteus vaatas põlglikult laua ääres istujaid. Reeta, kes naeru lagistades Haavikule lusikaga tordilõiku suhu toppis. Endel Murukit, kes kõneles inimsusest ja humanismist. Professorit, kes oma torditükilt kreemi kõrvaldas, et mitte tervist rikkuda. Professorinaist, kes teda oma uduse, niiske pilguga julgustas. Ja kõiki ülejäänuid. Vaatas neid ja tahtis korruga kõigile näkku karjuda, et nad koristagu end siit, nende katuse alt minema.

Ta kuulis, kuidas Haavik Reedalt küsis:

«Mis Andresega lahti on?»

«Raudne inimene!»

Reeda hääl oli pilkav. Mõlemad naeratasid nagu midagi mõistes.

Andres Lapeteus tõusis. Ta pidi siit ära minema. Otsekohe. Ükspuha kuhu. Peaasi, et sellest sirelilillade ustega majast eemale saaks. Sinna, kus on inimesed. Kas või oma sõjaaegsete seltsimeeste juurde. Tema, Andres Lapeteus, teeb veel midagi erakordset.

Lapeteus läks esikusse, esikust õue.

Piki tänavat puhus vile tuul.

Ta seisis tükk aega trepil ja astus viimaks õlgu vöbistades majja tagasi.

3

Viktor Haavik taipas hästi, mida Reet tahtis talle mõista anda. Et raudne inimene pole raudne inimene. Et tema, Reet, on oma mehes pettunud. Ja veel muud, mis Haaviku enesetunnet kõditas.

«Andres on täna veidi iseäralik,» ütles ta nagu Lapeusele kaasa tundes.

«Te olete hea sõber.»

Reet vaatas Haavikust mööda. Tema silmad muutusid nukraks.

«Me oleme vanad sõbrad, seda küll. Oleme ühe sineli all maganud ja ühest katelokist hirsiputru helpinud. Sõda mõjus meile kõigile. Ta on lihtsalt üle töötanud. Andres ei anna endale kunagi hõlpu. Omal ajal töötas ja õppis, see nõudis tohutut energiat. Hoiatasin teda, et ta ööd ja päevad kokku rassides end kiiresti läbi kulutab, kuid ta ei võtnud mind kuulda.»

Nüüd pööras Reet oma nukra pilgu Haavikule.

«Ma ei ole ühelegi inimesele meie abielu üle kurtnud. Teie kui Andrese sõbra eest ma ei varja. Andres on viimasel ajal väga pahur. Ta ei salli mind enam. Ta ei ole mitte millegagi rahul. Mul on raske, väga raske. Olen mehenaine, kuid tunnen ennast ääretult üksikuna. Andres ei ole mind vist mitte kunagi mõistnud.»

Viktor Haavik süttis.

«Ma räägin Andresega. Nagu sõber sõbraga. Me

peame teada saama, mis teda vaevab. Ta on väärt inimene. Hea, et te mulle seda ütlesite. Me võidame ta tagasi elule ja teile.»

Reet naeratas kurvalt. Ta asetask oma pikkade, pisut pisut tukslevate sõrmedega käe Haaviku randmele ja ütles:

«Ärge seda tehke, Viktor. Ma usaldasin teid, ärge mind reetke. Ma ei taha, et ta seda teada saaks. Olen kõikide eest varjanud, missugune ta tõeliselt on. Teie jutt ei aitaks midagi. Minu elu aga muudaks... veelgi piinavamaks.»

Naise käest voolas nagu midagi temasse. Seda tundis Viktor Haavik ja ta erutus kasvas.

«Ka mina... ei mõista Andrest. Millest tal puudus on? Teil on nii ilus kodu. Moodne, maitsekas, hubane. Auto. Igaüks ei saa endale lubada automaatku Kaukaasiasse ja Karpaatidesse. Mida ta veel tahab? Mida ta veel elult nõuab?»

Haavik peatus ja jätkas:

«Ma ei julgenud teist, proua Reet — ärge imestage, et ma seda sõna kasutan, aga nõukogude võim pole veel jõudnud seltskondlikus läbikäimises uusi tavasid luua —, ma ei julgenud teist, proua Reet, kõnelda, kuid olgu öeldud ka see. Ärge pidage mind meelitajaks, kuigi ma leian, et ka vanad, head kavalerimaneerid taastamist vajavad. Mina Andrese asemel oleksin üliõnnelik, kui mul oleks niisugune naine nagu teie. Ma ei mõista teda tõesti.»

Seltskond jagunes gruppidesse. Professorinaine käis mööda tubasid, ilmselt otsis ta Lapeteust.

«Vabandage,» tõusis Reet, «ma ei tohi oma perenaisekohuseid unustada.»

Ta laskis suupisted laualt ära koristada ja viina-

klaasid konjakipitside vastu vahetada. Radioola hakkas mängima ja Reet tantsis esimese tantsu Haavikuga.

«Ma tahaksin olla Andrese asemel,» sosistas Viktor Haavik. «Mulle piisaks ainuüksi teist. Maja ja auto võiksime talle jätta.»

Reet jäi tõsiseks.

«Te võtate kõike naljana. Mina olen aga nutma puhkemas. Täna on mu sünnipäev, aga vaadake, kuidas ta käitub. Põrnitseb kõiki ja . . . Te näete ise.»

Viktor Haavik nägi kõike. Ja ta ei mõistnud Lape-teust tõepoolest. Sest Andresel ei puudunud midagi. Tal oli kõik, mida elu võib anda. Ta oli keskmise ettevõtte direktor — kõikidele ei jätku ometi ministrikohti. Lõpuks on direktor oma käitises täielikum peremees kui minister oma süsteemis. Naine on tal lihtsalt kullatükk. Ilma Reedata poleks Andresel ei maja ega autot. Ning voodiski ei tohiks Reet külm ja tuim olla. Kuidas ta sõrmed tukslevad! Reet on tublisti üle kolmekümne, aga tantsib nagu kaheksateistaastane neiu. Sitke ja nõtk.

Andresel vedas neist kõige rohkem. Metsatööstuse Ministeeriumi osakonnajuhataja, oblasti täitevkomitee aseesimees, kombinaadi direktor. Peaaegu kõige kõrgem sfäär. Ja jällegi mõtles Haavik, mida küll Lapeteus elult veel nõuab.

Andres Lapeteusega võrreldes on temal, Viktor Haavikul, hoopis vähem õnne olnud. Oleks ta toimetaja, siis oleks iseasi. Kuid toimetajat ei saa temast kunagi. Sest ta tegi suure vea, alahindas diplomi tähtsust. Andres oli targem, oskas õigel ajal diplomi kätte saada. Töö kõrval Polütehnilise Instituudi lõpetamist pidas Haavik nüüd, tagantjärele, Lapeteuse kõige geniaalsemaks

sammuks. Tema magas head ajad maha ja nüüd on juba hilja õppida.

Nad tantsisid ka teise ja kolmanda tantsu. Viktor Haavik tundis end ülihästi. Reet erutas teda. Ta nägi, kuidas Andres end täis jõi, ja talutas sõbra puhkama.

«Tead, Viktor,» kõneles talle trepist üleskomberdav Lapeteus. «Ma olen kõigest tüdinud. Ka sinust. Sa oled õudne variser. Sulle on sotsialism naise paljas tagumik ja rohkem ei midagi. Käi kuradile!»

Viktor Haavik tuli trepist alla ja oli sõbra peale vihane. Nõnda nagu Lapeteus ei räägita ka purjus peaga.

Reet ütles talle jälle:

«Raudne inimene.»

«Teil on väga raske,» möönis Haavik. «Ma hakkan aimama, mis Andrest vaevab. Ta on piiratuma silmaringiga, kui ma siiani arvasin. Kitsas ja väiklane. Aga ma räägin temaga siiski. Ma ei või teid õnnetuna näha.»

Viktor Haavik lahkus koos viimaste külalistega. Paarikümne minuti pärast koputas ta vaikselt uksele.

«Mis teil arus on?» tõrjus Reet teda tagasi.

«Tulge siit õudsest majast ära,» ütles Haavik tõsiselt. «Teie ei saa Andresega ja mina ei saa teieta elada.»

Reet ei lausunud sõnagi. Läks trepist üles ja kuulatas sirelililla ukse taga. Oli kuulda, kuidas mees voodis rähkles ja midagi läbi une ümises.

Reet tuli alla ja juhtis Haaviku väikesesse nurgatuppa.

«Võtke riidest ära,» ütles ta asjalikult. «Te peate varsti lahkuma. Andres ärkab juba kell kuus.»

«Ma kutsun oma sõjaseltsimehed meile,» teatas Andres Lapeteus järgmisel päeval Reedale.

«Kes need on?» küsis Reet.

«Majorid Põdrus ja Roogas, seersant Pajuviidik, Haavikut sa tunnend, ja leitnant Kaartna.»

«Kes nad nüüd on?»

«Roogas on vanem riiklik autoinspektor, Põdrus töötab haridussüsteemis ja nii edasi.»

Reet naeratas:

«Mispärast sa just need inimesed kutsud?»

Lapeteus sattus pisut segadusse.

Reet naeratas uuesti:

«Sa võid oma Helvi ka üksinda kutsuda. Mispärast teisi? Ma ei jookse kuhugi kaebama.»

Nagu viimasel ajal tihti juhtus, vihastas Lapeteus ka nüüd oma naise peale. Talle näis, et Reet teda meelega õrritab. Meenus eilne õhtu, see, kuidas Reet tordilõiku lusikaga Haaviku suhu toppis, missuguse tooniga ütles: «Raudne inimene,» ja kuidas nad Viktoriga tantsisid. Ta tundis, et veri pähe tungib, kuid taltsutas ennast.

«See Kaartna elab vist Põdrusega.»

Lapeteus ütles nii umbropsu. Aastaid tagasi oli Haavik sellele vihjanud, see torkas nüüd pähe ja naise vaigistamiseks kinnitas ta praegu nii.

Reet naeris veel iroonilisemalt:

«Milly on seaduslikus abielus.»

Milly oli professor Sammaselja naise nimi.

Lapeteus kaotas enesevalitsuse ja käratas:

«Vaiki!»

Reet ei taganenud.

«Kõik nägid, kuidas sa tema põlvi silitasid. Professor sõidab ära, mine sinna ja jõõra oma isu täis. Milly on noorem kui su Kaartna. Seltsimees Kaartna! Üks sõjaseltsimeestest! Mu jumal, kui labane ja vastik sa oled, Andres!»

Lapeteus uskus oma naist läbi nägevat. Reet teeskles tema arvates jällegi. Sedakorda mängis ta armukadedat naist. Arvatavasti on tal uus austaja. Niisugustel puhkudel kasutas Reet iga võimalust, et talle stseene teha. Teda truudusetuses, hoolimatuses, tooruses, külmuses, liiderdamises ja tuhandes muus patus süüdistada. Nõnda vaigistas Reet vist oma südametunnistust. Või lihtsalt kasutas vilunud poksijate taktikat — igal juhul esimesena rünnata. Muidugi selle tõttu, südametunnistusepiinad on Reedale võõrad. Reet on teda nende tutvuse ja kooselu esimestest silmapilkudest peale petnud.

Lapeteus püüdis väga rahulikult öelda:

«Nad tulevad pühapäeval.»

«Sa võid tõesti Kaartna üksinda kutsuda. Valmistan teile võileivad, katan laua, keedan kohvi ja ööbin mõne sõbratari juures.»

Reeda ripsmetes helkisid pisarad.

Lapeteusele meenus nende esimene ühine hommikune sõit Nõmmelt linna ja Reeda käitumine. Tema kõrvus kõlasid Reeda tookordsed sõnad: «Kui sa ei taha, me ei peagi pulmi. Registreerime perekonnaseisuametis ära, ostame pudeli viina ja läheme magama.» Kõik oli seesama: häälekõla, kehahoiak, pisarad ripsmetes. Seni ajani oli see moment Lapeteuse hinges säilinud puhtana ja hellana, nüüd määrdus ka see. Tema sõnadest õhkus siirast inimlikku kahjutunnet, kui ta ütles:

«Kas sa tead ise, mis sa teed?»

Reet ei taibanud. Ta vaatas mehele küsivalt otsa.

«Sa hävitad kõik ilusa, mis meid ühendab.»

«Kui sa arvad, et meid enam miski ei seo, siis me võime lahku minna,» sõnas Reet jäiselt. «Uue korteri leidmiseni võid üleval elada.»

Lapeteus mõistis, et naine püüdis teda tabada võimalikult valusasti. Et ta peab praegu rahulikuks jääma. Muidu lõpeb nende sõnavahetus veelgi inetumalt. Sellest hoolimata ei suutnud ta end vaos hoida:

«Kas sa oled nüüd siis oma ministri leidnud?»

«Sa oled madal, madal, madal!» karjatas Reet, sest mees oli teda valusalt riivanud. «Ma eksisin sinus! Eksisin, kas sa kuuled! Pidasin sind tõepoolest inimeseks, kes suudab mägesid liigutada. Kuidas ma küll nõnda pime olin! Hea, et sinusugust kroonuhinge praeguselgi kohal peetakse. Kes unistas oblasti täitevkomitee esimehe tiitlist? Kas sa mäletad veel, mida sa oled mulle öösiti kõrva sosistanud? Egoist, egoist, egoist! Kavatsed ka mind oma teelt ära koristada, nagu sa Kaartna kõrvale tõukasid? Taevale tänu, et ma su käest last pole saanud.»

Lapeteuse käed ja nägu värvusid lillakaspunaseks. Reet salvas halastamatult. Lapeteus väljus lööduna toast. Ta oli vihane Reedale, endale, kõigile.

Järgmisel päeval alustas Reet uuesti sedasama kõnelust.

«Kas sa oled järele mõelnud?» küsis ta.

Lapeteus vastas otsusekindlalt:

«Ma helistasin juba sõpradele. Nad tulevad pühapäeval kell seitse.»

«Ära kääna juttu mujale.»

«Ma ei mõista sind.»

«Kas sa tahad lahutust või ei?»

Seekord ei taibanud Lapeteus päriselt, kas Reet teeskleb või kõneleb tõsiselt.

«Mina ei ole lahkuminemisest poolt sõnagi rääkinud,» vastas ta kobavalt.

«Sa armastad asju alati nii seada, et teised peavad ebameeldivaid jutte alustama. Hüva, ma olen nõus. Olen nii palju pidanud mõruidaid pille alla neelama, et võin seda veelgi teha. Mina ei taha enam sinuga koos elada.»

Andres Lapeteuse peast tormasid läbi kõige mitmesugusemad mõtted. Esimene oli: «Reet vigurdab.» Teine: «Kust ma uue korteri leiän?» Kolmas: «Põrgusse kõik.» Neljas: «Maja on ka Reeda nimel.» Viies: «Lahutamine heidab halba varju.» Kuues: «Auto jääb mulle.» Seitsmes: «Mida ta taotleb?» Kaheksas: «Skandaali pole vaja.» Üheksas: «Viktor on siga.» Kümnes: «Reet ei mõtle tõsiselt, kavaldab.» Ja nõnda edasi.

«Ma ei anna lahutust,» ütles ta viimaks.

«Mispärast? Kardad, et sind hakatakse moraalses laostumises süüdistama? Rahustu, ma ei jookse partei-komiteesse kaebama, nagu sinu kolleegide naised seda teeksid. Võtan kogu süü endale.»

Lapeteus tundis end nurkasurutuna.

«Ütlesin juba eile, et ma ei hakka sind välja ajama. Võid esialgu rahulikult üleval elada. Küllap varsti uue korteri leiad. Oled ikkagi direktor. Mis me räägime — teie kombinat ehitab ju maja, unustasin selle hoopis.»

«Ei, Reet, ei.»

«Jah, Andres, jah.»

Nende jutt jäigi poolikuks.

Õhtul tegi Reet endale magamisaseme alla väiksesse nurgatuppa.

Möödus veel üks päev ja õhtul koju tulles avastas Lapeteus, et Reet on kõik oma riided magamistoast ära viinud. Ka laia diivanvoodit polnud enam. Selle asemele oli toodud kõrgete heledate jalgadega kušett, mis siiani paiknes all. Magamistoa kappidest leidis Lapeteus kõik oma asjad. Ka need, mis varem asusid laiali teistes tubades.

Reet tuli Andres Lapeteuse kutse peale haiglasse alles kolmandal päeval. Vabandas hilinemist sellega, et oli arstide ettekirjutuste kohaselt lamama pidanud. Arstid olevat talle väljaskäimise kategooriliselt ära keelanud. Haiglastki lastud ta tulema ainult sellel tingimusel, et ta korralikult ravirežiimist kinni peab ja enneaegu rahmeldama ei hakka. Tema polevat aga algul hoiatusi kuulda võtnud, nii palju olnud igasuguseid pakilisi toimetusi. Käinud ja õiendanud ühes ja teises kohas (Andres peaks mäletama, et ta kõige esimesena kiirustas siia!), kuni selg lõi nõnda tuld täis, et ta ilma oigamiseta enam jalga jala ette tõsta ei saanud. Nüüd komberdab küll vaevaliselt ringi, ent kui kauem üleval on, siis tekivad otsemaid teravad, närivad valud.

Andres Lapeteusele ei jäänud kahe silma vahele, et Reet käitus kuidagi reserveeritult. Ta ei süüdistanud ennast, nagu ta varem tegi, ega kõnelnud sellest, mida

oleks tarvis ette võtta. Reet jäi nagu äraootavaks. Ta ei pärinud otseselt, mispärast mees teda kutsus, aga kogu ta olekust paistis see küsimus välja.

«Sa said . . . raskesti vigastada,» ütles Lapeteus. «Ma ei tahtnud seda tõesti.»

«Mu seljaga on vist midagi . . . tõsist,» lausus Reet. «Kui paremaks läheb, sõidan Tartu konsultatsioonile. Sul on parem?»

«Pisut.»

«Ma ei ole kunagi kahelnud, et sa terveks saad.»

«Mina . . . ei usu seda . . . siiani.»

«Arstid kinnitavad, et kriis on möödas.»

Reet ütles seda asjaliku, isegi veidi ükskõikse tooniga.

Lapeteus küsis:

«Kuidas on . . . kodus?»

«Vaikne. Külalisi ei käi. Muruk siiski tuli. Sammaselg ja tema proua pole isegi helistanud. Brikett on otsas. Autovrakk seisab garaažis.»

Haige nihutas end ülespoole. Tekk libises vastu põrandat. Reet kohendas vaipa.

Lapeteus kordas:

«Ma ei tahtnud seda.»

Reet hakkas nüüd kiiresti rääkima:

«Kui sa ütlesid, et kutsud sõjakaaslased külla, käis mul imelik eelaimus läbi südame. Umbes niisugune tunne, et nüüd midagi juhtub. Ebamäärane hirm. Selle halva eelaimuse ja kartuse tõttu ma vastu seisingi. Mispärast sa pidid end peale toppima inimestele, kes sinust eemale hoidsid? Ma ei tea, mis teie vahel juhtus, aga midagi pidi juhtuma. Muidu poleks sa rööpast välja läinud. Purjuspäi pole sa varem kunagi rooli taha kipunud. Oleksin pidanud lõpuni vastu raiuma, oma tahtmise läbi viima. Siis ei viskleks sina praegu siin ega

vaevleks mina kodus, siis elaks Viktor alles ja auto oleks terve. Nüüd ei tea, mida teha või kuidas elada.»

Mida kauem Reet kõneles, seda uurivamalt Lapeteus teda silmitses. Naise sõnad ajasid teda segadusse. Mida Reet öelda tahab? Naise jutus oli midagi, mis leidis tema hinges vastukaja, kuid tekitas ühtaegu häirivat rahutust.

«Ma lähen kohtu alla,» ütles ta väga vaikselt.

Reet naeratas oma nukrat naeratust.

«Minust ei ole sinule enam nõuandjat. Kõik on mu peas segamini. Tahan teha ainult seda, mis sulle hea on. Ka siis, kui me riidu läksime, soovisin sulle üksnes head.»

«Ma jään sulle . . . koormaks.»

«Sa ei pruugi hakata mind pikalt ette valmistama. Ma tean, mida sa mõtled.» Ka seekord kõneles Reet kiiresti. «Me oleme kaua koos elanud ja ma tunnen sind . . . pisut. Mul on olnud aega järele mõelda. Jõudsin veendumusele, et sul on õigus. Kui ma eelmine kord sinu juures käisin, siis vaidlesin vastu. Mulle näis see võimatu. Ent kui sul nii kergem on, kui sa arvad, et nõnda parem on, mispärast peaksin ma keelduma? Sinu olukord on raskem kui minul ja sulle on see tähtsam kui mulle. Jään nõusse. Sa saad minust vabaks. Meie lahususasju hakkab minu poolt ajama advokaat Debin. Ta võib sind ka avariiprotsessis kaitsta. Nagu ma kord juba rääkisin, on ta sellega nõus.»

Andres Lapeteus vahtis oma naist jahmunud, mitte midagi mõistvate silmadega.

Pärast Reeda lahkumist haaras Andres Lapeteust ükskõiksus. Ta mõtles endast, enda ja Reeda vahekorra ning sellest, missuguses olukorras ta nüüd on, nagu võõras. Otsekui ei puudutaks Reeda lahkumineku otsus teda, vaid hoopis kedagi teist. Nagu ei olekski tema see, kes on ikka veel voodi külge aheldatud ja kelle esimesed käigud haiglast vabanemisel on prokuratuuri ning rahvakohtusse. Muidugi sel juhul, kui temast üldse omal jalal kõndijat saab.

Kõigest mõtles Lapeteus ükskõikselt ja loiult. Sellest, et abielu lahutamine on paratamatu jätk eelnenule. Et Reet jäi endale truuks. Et tema, Andres Lapeteus, on nüüd täiesti üksi, ja pagana hea, et tema nimel on hoiukassas nelisada kakskümmend rubla. Et ta ei pääse vastutuselevõtmisest, ja kui teda vangi mõistetakse, siis on ka see asja loomulik käik. Niisama loomulik kui see, et Viktor Haavik maha maeti.

Jah, kõigest mõtles Lapeteus tuimalt. Probleemid kaotasid oma teravuse, kõik oleks nagu taandunud kuhugi kaugele. Ainult üks asi erutas teda. See, mis Reet kõneles tema sõjakaaslastest ja oma eelaimusest. Erutas sellest hoolimata, et nõndaviisi rääkis Reet kavalusest. Reet püüab ennast tema ja inimeste silmis kahtlustustest puhastada ja vastutusest vabastada.

Mispärast Andres Lapeteus oma sõjaseltsimehed külla kutsus? Ta mäletas ülihästi, miks otsustas nii talitada. Tal oli Reeda tutvusringist villand. Ta oli tüdinud neist inimestest, kellega oma kodus kokku puutus. Talle oli tundunud järjest olulisemana, et ta hakkaks uuesti läbi

käima oma vanade sõpradega. Nii tähtsana, nagu sõltuks sellest kõik: enesetunne, teotahe, tulevik. Tõepoolest, ka ta ise oli kartnud, et võib-olla muutub kõik hoopis halvemaks. Et omaaegsed seltsimehed ei mõista teda. Oli ju Põdrus aasta tagasi talle nina peale visanud: «Milleks sa mulle seda kõike kõneled?» Ometigi pidi ja peaks just Põdrus aru saama, kui tähtis on see, et sind õigesti mõistetak. Kas Põdrus ise eksimõistmiste pärast vähe kannatas! Lapeteus arutles nii ja teisiti ning jõudis lõpuks arusaamisele, et Põdruse skeptilisi märkusi ei pruugi ta peljata. Kui tarvis, seletab kõigile ära, mispärast ta nad külla kutsus. Lõppude lõpuks — kas ei olnud mitte tema, Lapeteus, see, kes juba tookord, demobiliseerimise ajal väitis, et need, kes said sõpradeks sõjapäevil, peavad nendeks jääma elu lõpuni. Pole ainult tema süü, et nad on üksteisele võõraks jäänud. Elu viis lihtsalt lahku. Mitte keegi teine, vaid tema kutsus nad juba ükskord varem kokku, seda arvatavasti mäletatakse. Kas ta ei aidanud Roogast! Kes teine oleks neil aastail sõandanud nii talitada, kui tema talitas! Rohkem kui kahtlase ankeediga mees vastutavale kohale panna! Tollal luges ankeet rohkem kui inimene ise. Eks öelnud ta viiekümnendal aastal Roogasele, et kaalu kõik põhjalikult läbi, enne kui lahkumisavalduse esitad. Kas karjerist oleks nii teinud? Konjunkturist oleks hoopis teisiti käitunud.

Ent mis on Oskar Põdruselgi talle ette heita? Mida ta sai teha? Üksinda kogu parteiaktiivi vastu minna? Isegi need, kes Jürveni ettepanekut hääletamisel ei toetanud, ei öelnud ühtki sõna Põdruse kaitseks. Ja ilmselt olid nad Põdruse tegevusega rohkem kursis kui tema. Näiteks Helvi. Parteikomitee instruktorina tundis ja teadis ta ju kõike. Tal oli kergem otsustada. Ja nagu

palju kordi varem kinnitas Lapeteus ka praegu endale, et ta lihtsalt ei saanud teisiti käituda, kui käitus. Põdrus töötab hariduse liinis, tema metsatööstuse süsteemis — kuidas sai ta otsustada, mis oli õige, mis vale. Ta pidi uskuma, mida autoriteetsed, vastutavad seltsimehed kõnelesid. Teda oli kasvatatud neid uskuma, ta oli harjunud uskuma. Põdrus peaks seda niisamuti mõistma. Ta ei hääletanud ju Põdruse väljaviskamise poolt. Ümberringi kerkis kätemets, tema aga hoidis oma kämblad rüpes. Mõnigi mees põrnitses siis teda. Nõudis suurt mehisust vooluga mitte kaasa ujuda. Ning üks kaitsnud ta Põdrust Jürvenigi ees. «Ka minu vanemaid ei tapetud!» Isegi Põdrus tunnistas, et talle tuleb au anda. Vaevalt Põdrus nüüdki oma sõnu sööma hakkab. Oblasti päevil oli juba hilja midagi õgvendada. Ning oblastid likvideeriti enne, kui ta seal kanda kinnitada jõudiski.

Mis puutub Pajuviidikusse, siis pole see isiklikes asjades kunagi tema abi palunud. Pajuviidik unustas tema niisamuti kui tema Pajuviidiku. See, mis omal ajal öösi jaamaplatvormil juhtus, ei tähenda. Purjus inimene ei tea ise, mis ta teeb või räägib. Tema, Lapeteus, taitis jalgsi minna, mälestus rinderännakuist justkui kihutas tagant. Pajuviidik eelistas hommikust elektrirongi oodata. Kas ta sai vägisi teist endaga kaasa tirida? Tema tuli Pajuviidikule meelde alles siis, kui viimasele lõugade laksutamise eest saba peale astuti. Ta oleks Pajuviidiku objektile läinud, aga vahepeal tõmmati oblastitele ja tema ametile kriips peale.

Viktor Haavikut oli ta aidanud ja toetanud rohkem kui kedagi teist. Laenanud talle raha, öelnud nii mõnigi kord tema eest hea sõna, kirjutanud artikleid kahasse. Sõprus Viktoriga kestis. Aga viimasel ajal oli nende

vahelt nagu must kass läbi jooksnud. Viktor hoidis temast justkui eemale. Kiiresti kihutav ja ootamatuid keerdkäike tegev elu kulutab inimesi, teeb neid närviliseks ning tujukaks, ja üks halvas meeolus öelda mõnikord raskeidki sõnu. Asja ees, teist taga ütles ta Viktorile, et sellele on sotsialism naise paljas tagumik ja muud ei midagi. Oli's tal tarvis nii õelalt torgata! Ent miks Viktor Reedaga sosistas, mispärast ta naisi nõnda tihti vahetas. Aeg oleks juba aru pähe võtta. Ning kui asi liiale läks, oli tema kui tõelise sõbra kohus tõtt näkku öelda. Eks nad või napsiklaasi juures suud puh-taks rääkida. Mõlemal pärast kergem.

Niisugust arutlust oli küll seganud üks häiriv mõte. «Sa ei ole aus,» oli Andres Lapeteus endale öelnud. «Sa unustasid oma seltsimehed juba teisel päeval pärast demobiliseerumist. Sest ainuke, kelle pärast sa oled muret tundnud, on su enda mina. Ja kui neil kitsas käes oli, siis tegid sa kõik, mida oskasid, et nende mure sinu tuju ja elu ei riivaks.» Niisuguseid kurat teab mispärast tekkivaid enesesüüdistusi oli ta tundnud, viimasel ajal ei suutnud ta neid enam vältida, aga ennast rahustada tal enamasti õnnestus. Ka seekord.

Ainult Helvi suhtes ei läinud Lapeteusel korda ennast õigustada. Helviga oli ta tõepoolest alatult käitunud. Kartes, et kooselu sõjaväes teeninud naisega heidab talle halba varju (sõjaväe naistest armastati tollal kurat teab mida kõike kokku rääkida), oli ta Helvi lihtsalt maha jätnud. Seejuures ise piinelnud, kuid siiski vahekorra katkestanud. Siin ei suutnud ta viimasel ajal enam midagi niisugust välja mõelda, mis oleks ta enesesüüdistuse küüsi nürinud. Helvit polnud ta enam mitu aastat näinud ega teadnudki õieti, missuguseks Helvi muutunud on. Seda ta küll teadis, et Helvi töötab jälle

parteikomitees, seekord mitte enam instruktorina, vaid teise sekretärina, aga kohanud ta teda polnud. Tema kujutlustes oli Helvi endine. Noor naine, kes enamasti kandis sõduripluusi, kaitsevärvi seelikut ja kergeid telkmantli-riidest säärrikuid, mis Pajuviidik, kes oskas kümme ametit, tema palvel valmis oli meisterdanud. Helvi on ainuke inimene, kes teda on mõistnud. Ta oli veendunud, et Helvi teda nüüdki mõistaks ja ka teiste, eriti Põdruse silmad tema suhtes avaks. Andres Lapeteus taipas hästi, et niisugused mõtted on naiivsed, ent need tulid ikka ja jälle. Ta uskus, et kui nad kõik kuuekesi — Põdrus, Pajuviidik, Roogas, Haavik, tema ja Helvi — koos on, kui nende sõprus uuesti elama hakkab ja nende suhted endiseks muutuvad, siis... Andres Lapeteus ei osanud endale täpselt öelda, mis siis juhtub, aga et midagi juhtub, seda ta lootis. Seda ta tahtis uskuda ja uskus. Ta arvas, et siis leiab ta uuesti iseenda. Saab lahti ükskõiksusest, mis teda järjest rängemini haaras, õudsest tühjusetundest, mis käis ta kannul nagu vari, kõigest sellest, mis ta elu rikkus.

Nii oli ta mõelnud ja sellepärast otsustanud sõjaseltsimehed endale külla kutsuda.

3

Pühapäeva hommikul ütles Reet:

«Rääkisin Agatele, mis ta tegema peab. Toob keelt, pasteeti, searibi, juustu. Saate veel külmi vasikalõike. Lõhet on järel ja siiga. Marineeritud seeni ja hapukurki jätkub kah. Teeb kartulisalatit. Viina, või mis te joote, muretse ise. Konjakit jaoks on Agatel sidrunit.

Kui mul õnnestub, võid oma külalistele ka apelsine pakkuda. Kaartnale peaksid need maitsma. Mind ära oota. Vabanda, et sõitsin mõne haige sugulase juurde, või nuputa midagi muud välja. Nägemiseni esmaspäeval.»

Reet keeras ringi ja lahkus.

Lapeteus ruttas talle järele.

«Tänan, Reet. Uskusin, et sa mind alt ei vea. Veeda õhtu meiega. Nad ei ole mürkamid. Haavikut sa ju tead. Roogas on vana kooli seltskonnainimene, laitmatute kommetega ohvitser ja kavaler. Laulu- ja tantsumees. Põdrus on puisem, kuid mitte rumal. Pajuviidik on kõige karusem, aga lopsaka sõnaga. Igav sul ei hakka.»

Reet silmitses teda etteheitvalt.

Lapeteus lisas õhinal:

«Kaartna olen ma ammu unustanud. Meie vahel on kõik ammu rohtu kasvanud. Ta on mulle nagu võõras naine. Jää.»

«Ma ei jää,» raputas Reet pead. «Korraldan kõik: laua, toad; tõin ka uusi plaate, need on kõige peal. Sa võib-olla ei pannud tähele — kõikides vaasides on värsked lilled. Ise ma ei tule. Ära nõua mult võimatut. Kahe naisega oleks sul keeruline, Andreseke. Väga keeruline. Hüvasti. Ei, ära mind suudle, värskendasin just huuli.»

«Too oma asjad uuesti üles.»

Reet heitis talle ühe oma nukratest pilkudest. Siis lahkus.

Õhtul selgus, et Reet oli tõepoolest kõik hästi korraldanud.

Laud oli rikkalik. Lõhe, siia, hernestega garneeritud keele, värisevate tarretisekuubikutega külmade vasikalõikude, searibiviilude, pasteedi, singi, salati ja mari-

neeritud puravike vaagnate vahel punetasid apelsinikuhilad. Oli veel kihilist vorsti, kaht sorti juustu ja musta kalamarja. Kust küll Reet kalamarja välja nuuskis?

Toad särasid puhtusest.

Lilled, kõikjal lilled. Gladiolid, astrid, nelgid. Ja mingid õied, mille nime Lapeteus ei teadnud.

Ta kõndis toast tuppa ja jäi rahule. Uus, heleda saarega peenejalgne mööbel, mille Reet aasta tagasi oli tellinud, muutis ruumid avaramaks ja õhulisemaks. Vahtkummit oli Reet lasknud panna väga paksu kihina. Kõik vanaonuga eesotsas kiitsid jällegi perenaise toimekust, sest mööbel jättis ehtsalt kaasaegse mulje. «Stiilipuhas,» toonitas Muruk. «Niisugune peab inimese kodu olema. Siin saad sa olla sina ise.» Vanaonu rääkis oma peenikese ninahäälega: «Isegi vanal ajal oleks imestatud. Reet suudab kõik. Kust sa oleksid kaheksa sentimeetri paksust vahtkummit võtnud? Isegi tellitud mööblile pannakse paarisentimeetrine liru.»

Nõnda hästi nagu praegu polnud Andres Lapeteus ennast enam tükk aega tundnud. Uskus, et ees seisab ilus õhtu, mis neid kõiki uuesti lähendab. Vabandab poiste ees, et pole neid varem kutsunud. Et on seda küll teha kavatsenud, aga ikka on midagi vahele tulnud. Küllap teda kiidetakse.

Lapeteus ei kahelnud ka selles, et Reet oma asjad jälle üles toob.

Kõige esimesena saabus Pajuviidik. Ta takseeris tube, mööblit ja lauda.

«Justkui filmis,» lausus ta ja Lapeteus võttis seda tunnustusena.

«Üht-teist on veel korraldada,» ütles Lapeteus. «Põhiselt on aga enam-vähem joones.» Siis vilksatas tal läbi

pea, et Pajuviidik elab ehk kuskil inimesi tihedalt täis-
topitud puumajapugerikus, ja lisas:

«Naine on mul tragi — tema töö. Tagasi hoida on
teda raske, sa tead ju naisi. Minule kõlbab pisut vana-
moelisem diivan ehk rohkemgi, aga kui on juba kord
nii, milleks siis krillida.»

«Tunned ennast siin hästi?»

Lapeteus ei taibanud, kuhu külaline sihtis.

«Hakkan harjuma,» vastas ta ebamääraselt.

«Mina tunneksin ennast siin imeliselt. Ja kutsuksin
nagu sinagi sõbrad külla. Las näevad, kuidas nõuko-
gude inimene kommunismi ajal elama hakkab. Õppigu
majakatelt.»

Pajuviidik kõneles surmtõsiselt.

«Ega ma teid sellepärast,» pidas Lapeteus vajalikuks
öelda.

«Ma ei näe su naist, kes nii tragi on.»

«Sõitis maale. Tädi, kes talle oli kaua aastaid ema
eest, haigestus järsku. Aastates inimene — süda ja
kõrge vererõhk.»

«Kes sulle,» Pajuviidik osutas peaga kõrvaltoast
paistva söögilaua poole, «kõik korraldas? Ega sa ometi
ise?»

«Meil on . . . perenaine.»

«Abikaasa käib tööle?»

«Hulgimüügibaasis. Raamatupidaja. Enne töötas
Metsatööstuse Ministeeriumis.»

«Lapsed sõitsid emaga kaasa?»

«Lapsi meil ei ole. Me ei . . . saa lapsi.»

Lapeteus ei tihanud öelda, et Reet pole neid kunagi
tahtnud.

«Vabandan, kapten. Elamine on sul ilus. Ma ei ela
halvasti — kaks tuba ja köök. Mööbel on vanamoeli-

sem, aga ajame läbi. Sinuga ei anna muidugi võrrelda. Kui me poleks üheskoos läbi paksu ja vedela käinud, siis arvaksin, et siin pesitseb inimene, kelle kuupalk on kuuskümmend rubla ja sissetulekud vähemalt kuusada.»

Andres Lapeteus naeratas pisut piinlikult.

«Kas annab spekulandi möödud välja?»

«Mis selles solvavat on? Spekulandid on ju tänapäeva kodukultuuri majakad.»

«Kas ainult riigivaraga sahkerdajad? Tarvitad pakse värve, sõber.»

«Anna veel kord andeks.»

Keegi helistas.

«Üks moment,» ruttas Lapeteus esikusse.

Pajuviidik istus tahakallutatud seljatoega leentooli ja sirutas jalad välja. Mõnus oli nii poollamakil lõsutada. Mõtles, et norib vist asjata. Preemiad jooksevad, kuhu ta oma raha peab panema. Naine teenib ka. Siis tuli mõte, et kui Lapeteus oleks Kaartnaga abiellunud, poleks tal niisugust maja olnud. «Kade oled, vennas, kade oled,» ütles ta endale ja vaatas ukse poole, kust Lapeteus parajasti Roogast tuppa juhatas.

Pajuviidik viskus püsti ja jäi tikksirgelt seisma, sõrmed püksi küljeõmblustel.

«Vanad tembud,» sirutas Roogas käe.

«Istuge,» soovitas peremees.

«Täna.»

«Just nii, istuda.»

«Sigaretti või paberossi?»

«Aitüma.»

«Mina marki ei vaheta.»

Roogase juuksed olid tugevasti hallid. Lamedate õlga-dega kuues ja kitsastes pükstes näis ta hoopis kleenuke.

Ta istus pehmesse tooli, süütas Lapeteuse poolt pakutud sigareti. Roogas ei tundnud end vabalt. Ta oli pisut pingul. Mispärast, seda ei mõistnud ta isegi.

«Hea, et te saite mahti tulla,» ütles Lapeteus Rooga-sele.

«Oli teist mõistlik meid kõiki kokku kutsuda,» lausus Roogas.

«Ma ei uskunud, et keegi meist seda teeb,» sõnas Pajuviidik. «Me unustame kuradima ruttu. Rabeleme, kiirustame, askeldame, mõtleme ainult tänasele päevale. Mis oli eile, seda pole enam meeles, mis tuleb homme, selle eest tundku teised muret.»

Andres Lapeteus, kellele Roogase sõnad meeldisid, tähendas vaikselt:

«Ma kaitsesin neil päevil oma kombinaadi perspektiivplaani. Seal oli juttu ka 1970. aastast ja veel kaugemast ajast.»

«Pajuviidikul on õigus. Mõtleme vähe möödunule ja homsele,» ütles Roogas.

Ukseella helin ei lasknud Lapeteusel vastu vaielda.

«Sina säilid kõige paremini,» lausus Roogas Pajuviidikule. «Oled meist kõige nooruslikum.»

«Nende sõnadega oleksid sa pidanud pisut kannatama.»

Lauri Roogas muigas.

«Sõnad ei kulu. Nad ei maksa sellepärast vähem, et neid on ka varem tarvitatud.»

«Kes teab. Me nüHEME mõned sõnad nii tuhmiks, et neid kõl bab ainult koosolekuil pruukida.»

Tulijaks osutus Oskar Põdrus.

«Seltsimees Kaartna vabandab. Ta palus mind teile edasi anda, et ei saa tulla,» teatas Põdrus.

«Meil ei vea, poisid. Jälle naisteta,» tegi Pajuviidik

kahetseva näo. «Ma tulin ainuüksi Helvi pärast. Sest ma olen teda aastaid salaja austanud ja tahtsin seda täna üles tunnistada. Mis lusti mul on üksnes teiega kärakat visata? Pärast kolme klaasi hakkame higistama ja seedimisest või vererõhust rääkima.»

«Minu teemaks on radikuliit,» tähendas Põdrus.

«Ka mul on kahju, et seltsimees Kaartna ei saanud tulla,» kahetses Roogas.

Andres Lapeteus mõtles, et Helvi ei tule vist kunagi talle külla. Ühtlasi küsis endalt, mispärast Helvi ennast Põdruse suu läbi vabandas.

«Keda me veel ootame?» küsis kärsitu Pajuviidik. «Ah jaa, Haavik pole kohale ilmunud. Ega sa teda ei unustanud?»

«Ma ei ole teist mitte ühtegi unustanud, sõbrad. Kõik on kutsutud. Ma kavatsesin seda juba ammu teha, aga ikka tuli midagi vahele. Nüüd oleme siiski lõpuks koos. Ja ma loodan, et mitte viimast korda. Ootame veel pisut. Viktor lubas täpne olla, iga silmapilk võib ta pärale jõuda.»

Viktor Haavik ei tulnud. Ta helistas Rakverest, kuhu oli ootamatult komandeeritud. Tervitas seltsimehi ja ütles, et ta on vaimus oma lahinguvendadega.

«Täna tuleb kurb olemine,» kurtis Pajuviidik. «Kui teda pole, kelle kallal ma siis oma keelt teritan?»

4

Pärast seda kui juba rohkem kui tund aega oli istunud napside ja suupistetega rikkalikult kaetud laua ääres, mõistis Andres Lapeteus, et Pajuviidikul oli

õigus. See, mida ta oli oodanud, jäi tulemata. Tal oli tunne, nagu tahaks igaüks temalt küsida, mispärast ta meid kutsus, aga viisakusest ei tee seda. Lapeteus sundis külalisi sööma ja jooma ning viis jutu möödunud aegadele. Ta lootis ikka veel, et ühise võitluse meenu-tamine soojendab ning lähendab.

«Mäletate, too öö oli pagana külm,» alustas ta jälle. «Ma oleksin kurat teab mis andnud, kui oleksime saanud lõkke juures pisut nina soojendada. Tuld teha aga ei saanud — kive ei põletata, puunotti polnud. Künka taga, umbes sadakond meetrit meist, punetas midagi. Fritsud olid küll põrgulikult ettevaatlikud, aga mu soojanäljased silmad avastasid vaevalt märgatava kuma.»

Teda kuulates arutles Oskar Põdrus tõepoolest endamisi, mispärast Lapeteus neid kutsus. Talle ei jäänud tähele panemata peremehe pingutatud katsed meeleolu tõsta, aga hoogu ega elavust ei tekkinud. Kas tuli see sellest, et Lapeteus oli liialt pealetükkiv, või millestki muust, kuid keegi ei tundnud end koduselt.

«Ma ei näinud mingit tulekuma,» vaidles Pajuviidik vastu. «Fritsud ei tukkunud meie kombel kuskil mürsulehtris või põlvesügavuses koopas, palatka pea kohal ja susisev-visisev söestunud nott nina all. Nad ronisid sügavale maa sisse või keldrisse.»

Lauri Roogas arvas, et kuma võis siiski paista. Kas või mõnest varjendist, mille sissekäik oli halvasti maskeeritud. Ka tema märkas, et Lapeteus käitus sootuks teisiti kui varem. Rääkis palju, tahtis nagu kõigile meeldida. Seda oli piinlik vaadata.

«Ma ei või vanduda, kas fritsud olid seal lõke või paistis valgust mõnest keldriaknast, aga tulekuma nägin ma tõesti. Võib-olla ma siiski eksisin — janusele viiras-

tuvat kõrbes igal sammul oaasid. Nõnda palju nagu ma siis mõtlesin, pole ma varem ega hiljem ühelgi ööl mõelnud. Peas keerles nagu mingi pööris.»

Pajuviidik sõnas:

«Mina tukkusin. Kui teised tulistama hakkasid, pau gutasin mina kah. Siis tukastasin jälle. Vahepeal närisin viimast suhkarit, sattus olema kannikanuki koht. Keegi mu kõrval, vist Ets, keda hommikul enam elavate kirjas polnud, säristas automaadist. Ehmusin ärkvele, leivakoorik kukkus suust välja. Kuradima kahju oli, otsisin käsikaudu, aga üles ei leidnud. Viha tegi. Kui ooberjäägrid hakkasid ligi ronima, pörutasin nii, et polnud aega laadida.»

«Mulle ei tulnud und,» ütles Põdrus. «Sul, Pajuviidik, on kõvad närvid. Olukord oli kriitiline. Oleksid sakslased teadnud, et meid nii vähe järel oli, me ei pidutseks praegu siin.»

«Kujutasin sõda hoopis teisiti ette,» elavnes Roogas. «Sõdade ajalugu tundsin nagu oma viit sõrme. Võisin igal silmapilgul öelda, missugune oli jõudude vahekord ja vägede asetus Verduni all või mispärast Napoleon kaotas Waterloo lahingu. Tuhnisin saksa- ja prantsuskeelses sõjakirjanduses. Neljakümnendal aastal neelasin alla tohutu pataka raamatuid ja artikleid, mis käsitlesid Punaarmee lahinguid, nõukogulikku strateegiat ja taktikat. Määrustikud on mul ikka peas olnud nagu usklikul katekismus. Jao, rühma, pataljoni, polgu, diviisi lahingukord pealetungil ja kaitsel oli mul määruste ning ettekirjutuste järgi selge nagu koolijütsil ükskordüks. Sõda oli minu kujutluses organisatsiooniline täpsus, tulejõu range arvestus, maastiku oskuslik ärakasutamine, hoolikalt ettevalmistatud ning viimistletud operatsiooniplaanid ja palju muid puhtsõjateh-

nilisi asju. Seda aga, et leivatüki kaotsimine teeb sõduri tulivihaseks ja talle taganemine mõttesegi ei tule, ei osanud ma ette näha. Määrustepäraselt oleksid sakslased pidanud meid tunni aja jooksul hävitama.»

Pajuviidik naeris:

«Head inimesed, ärge mu sõnu täht-tähelt kah võtke.»

«Ma ei võtagi,» lausus Roogas. «Ent sinu juhus on heaks näiteks teguritest, mida ma õppisin alles sõja enda käigus arvestama ja hindama.»

Pisut aega näkitses igaüks oma taldriku kallal.

Jutt soikus uuesti.

Järsku küsis Pajuviidik:

«Kuule, kapten. Ei, nooremleitnant. Siis säras sul alles üks kuubik lõua all. Hea küll, auastmetel pole tähtsust. Ütle, kas sa arvasid tol ööl, millest me kogu aeg kõneleme, et sa elad kunagi nii nagu praegu?»

Andres Lapeteus sattus hetkeks segadusse.

Pajuviidik täiendas:

«Et sul on maja ja auto ja et sa oled direktor ja nõnda edasi.»

«Ma ei sõdinud direktorikoha ega maja pärast,» vastas Lapeteus mahasurutud ärritusega.

«Aitüma, kapten. Ära pahanda. Mõistan isegi, et küsisin näotult. Kes meist oskas oma elu pärast sõda nii täpselt ette kujutada. Haavik ehk, aga teda ei ole praegu siin. Ütlen sulle nüüd, kapten, halvasti, aga kui ma ei ütle, siis pole ma aus. Ma ei saa aru, mispärast sa mind näha tahtsid? Mispärast sa mind varem näha ei tahtnud, seda mu aju pisut-pisut jagab. Mida kauem ma siin istun, seda valusam on tunda, et sul pole mind tegelikult vaja. Et sa kutsusid mind mitte minu, vaid iseenda pärast. Aga mis sind seda tegema tõukas? Ei, seda mu kolu ei vaarita.»

«Kahju,» Andres Lapeteuse huuled värisesid, «kahju, et sa minust nõnda aru saad.»

Lapeteus oleks nüüdsama teiste käest küsinud, kas nemadki temast nii mõtlevad, kuid instinkt, mis teda alati ebameeldivuste eest kaitses, hoidis ka nüüd keele kammitsas.

«Vala endale ja mulle viina, kapten,» ütles Pajuviidik. «Kalla kõigile. Lepime ära. Küsisin rumalasti. Nii. Joome, poisid. Suupiste on aus, viin jahe, mis me nukrutseme. Edasi, kaardiväelased!»

Nad jõid veel, kuid Lapeteus tajus eksimatult, et kõik on asjatu. See õhtu ei anna talle midagi. Nurjunud joomaaeg. Nad on talle võõrad, keegi ei taha teda mõista. Ei Põdrus, ei Roogas, Pajuviidikust rääkimata. Helvi ei tulnud, Haavik sõitis ära. Haaviku eemalolek Lapeteust ei häirinud. Viktorit oli ta näinud sadu kordi. Praegu pidi Lapeteus endale tunnistama, et ta Haavikut enam ei talu. Ja veel ootamatumalt tärkas temas kahtlus: kelle juures on Reet?

Roogas asus esimesena minekule. Lapeteus ei keelitanud teda jääma.

Roogast välja saates ütles Lapeteus:

«Oleksin ma tookord olnud nii tark kui praegu, ma poleks sind Viljandist tulema lasknud.»

Roogas surus tugevasti Lapeteuse kätt.

«Kaartnale ja teile olen ma palju tänu võlgu.»

Lapeteus tundis, et Roogas räägib seda siiralt. Ta meeoleolu paranes pisut.

Laua ääres pajatas Pajuviidik:

«Küll nad tahaksid meie elu enda näo järgi muuta: individuaalid, autod, vastastikune naiste järele jooksmine. Ma ei seedi seda. Kas me selle pärast sõdisime?»

Lapeteus kuulas ja mõtles, kelle kohta see käib. Kas tema? Vimm Pajuviidiku vastu süvenes.

Varsti hakkasid lahkuma ka järelejäänud külalised.

«Tahaksin sinuga... veel rääkida,» sõnas Lapeteus Põdrusele. Põdrus jäi.

Pajuviidiku saatis Lapeteus tavaliste külmade viisakussõnadega ära.

5

Nad jõid paar klaasi konjakit.

«Oleme üksteisest võõrdunud, Oskar,» rääkis Lapeteus. «Sellest on kahju. Vähemalt mul. Tunnen ennast mõnikord ääretult üksinda. Vanad semud kah... süüdistavad.»

Põdrus hakkas taipama, et miski Lapeteust vae-
vab.

«Sulle ei näita keegi näpuga,» ütles ta mõtlikult.

«Süüdistate,» erutus Lapeteus. «Pajuviidik, kes kunagi ennast ei pidurda, põrutas ju lausa välja. Mul on ta sõnad meeles: «Mispärast sa mind varem näha ei tahtnud!», «Sul pole mind vaja!», «Sa kutsusid mind mitte minu, vaid iseenda pärast!» Te mõtlete kõik ühteviisi. Et mispärast ma teid külla kutsusin. Et mispärast ma seda varem ei teinud. Aga kas ma lihtsalt ei võinud tahta teid, oma sõjaseltsimehi, näha, teiega koos vanu mälestusi meenutada? Mis on selles halba?»

Põdrus laskis tal ennast tühjaks rääkida.

«Mul ei ole teie kellegi käest mitte midagi vaja. Keegi ei kavatse mind töölt maha võtta. Riigi raha pole ma raisanud, kellegi peale pole kaebekirja sepitsenud, kellegi jalgealust pole õõnestanud. Maja on, auto on. Pajuviidik vaatab mulle maja ja auto pärast kõõrdi, peab uusrikkaks. Kodukultuuri edendavaks kombineerijaks. Temast ma saan aru — ta pole edasi jõudnud, okas on paremale järjele tõusnute vastu südames. Aga Roogas! Tegin tema heaks, mis suutsin. Mis teil minu vastu on? Räägi, ära varja.»

Teenija tuli küsima, kas teda veel vaja läheb. Lape-teus laskis Agate koju.

«Me oleme üksteisest võõrdunud, selles on sul õigus,» sõnas Põdrus. «Kellelgi ei ole sinu vastu viha ega vimma. Kuid ka erilist sõprust mitte. Seepärast vist kippusidki kõik minema.»

Lapeteus, kellele Põdruse sõnad raskelt mõjusid, ühmas:

«Ma pidasin teid sõpradeks.»

«Aeg on teinud oma töö. Aeg näitas, et meie sõprus oli pinnaline.»

«Ma aitasin Roogast, kaitsesin sind, toetasin Haavikut.»

Põdrus ütles:

«Sa süüdistad ennast ise.»

Lapeteus vahtis Põdrusest mööda. Nad vaikisid tükk aega. Lapeteus tundis, et temas tekib vimm ka Põdruse vastu.

Põdrus mõtles, et Lapeteuse närvid on korrast ära. Et Lapeteus peaks puhkama ja ennast ravima. Tahtis seda öelda, aga Lapeteus karjatas järsku:

«Aeg! Sa räägid — aeg. Kuid keegi ei arvesta, mis-sugune see aeg tegelikult oli.»

Põdrus tabas Lapeteuse käitumises midagi võltsi. Ta tähendas jahedalt:

«Rahune. Piitsutad ennast ise üles.»

Lapeteus vaatas jällegi külalisest mööda.

«Aeg oli ränk,» jätkas ta vaiksemalt. «Igaüks meist kannab selle jälgi endal.»

Põdrus ütles pilkavalt:

«Sind määrati kenakestele kohtadele.»

Lapeteus ägestus uuesti:

«See ei loe. Isikukultus ei läinud meist kellestki puutumata mööda. Ei sinust ega minust. Aeg moonutas hingeliselt neid, kes noil aastail otseselt kannatasid. Ka sind, Oskar, ka sind. Ja . . . ja võib-olla isegi veel rohkem teisi, ka minusuguseid, keda kenakestele kohtadele edutati. Neid, kes end isikukultuse nõuete järgi kujundasid.»

Põdrus ütles veelgi külmemalt:

«Tuulelippudele ma kaasa ei tunne.»

Heledasti valgustatud toas valitses uuesti veidi aega vaikus. Lapeteus katkestas selle:

«Kas sa pead ennast ainsaks patuta ingliski, kes aja suhtes immuunseks jäi? Variser oled sa, vana vennas, variser.»

Põdrus lausus järsult:

«Mul on patte niisama palju kui igal teisel-kolmandal. Kuid ma ei kohandanud end. Ma mõtlesin tollal nii.»

Lapeteus naeris. Ka see naer kõlas Põdruse kõrvus tehtult.

«Noh, näed,» ütles Lapeteus. «Muide, ma ei öelnud, kes end kohandasid, vaid kes end kujundasid. Aga olgu. Lõpuks on see kama kõik. Oluline on, et aeg kõiki mõjutas. Ka sind. Just see on hirmus, et kõiki. Just see

on hirmus, et me siis käitusime nii ja nüüd peame käituma mitte enam nii.»

«Kes peab käituma, ärgu käitugu.»

Lapeteus kaotas jällegi pinna jalge alt. Jätkas kobamisi:

«Ma ei tarvitanud sõna p e a b selles tähenduses, nagu sina . . . mõistsid. Tahtsin ainult öelda, et meie praegused arusaamad paljudest asjadest on sootuks erinevad omaaegseist. Näiteks klassivõitluse teravnemise teooria, mille alusel sind süüdistati. Ma oleksin esimesena püsti karanud ja sind kaitsnud, kui oleksin selle teooria ekslikkust läbi näinud. Kuidas Jürven selle ümber vusserdas! Pagana keeruline ja raske oli tollal . . . meil kõigil.»

Põdrus võttis apelsini ja hakkas seda koorima.

«Isikukultus ei avaldunud mitte ainult selles, et üks inimene ilmeksimatuks kuulutati,» kõneles Lapeteus lodusalt edasi. «Isikukultuse olemus ei seisnud mitte üksnes selles, et Nõukogude seaduslikkust kõige tooremalt jalge alla tallati. Isikukultus sünnitas erilise mõtlemismaneeri. Dogmatismi, tähenärimise. Altpoolt tuleva initsiatiivi lämbumise. Tekkis ülaltpoolt tulevate direktiivide ootus . . .»

«Need on Jürveni sõnad eelviimaselt konverentsilt. Siis kui ta veel sekretär oli. Ja Jürven vuristas need maha kellegi teise kõnede järgi.»

«Pead neid valedeks?»

«Ei pea. Aga kui räägib Jürven, siis teda ma ei usu. Ja kui sina Jürvenit kordad, siis ei usu ma ka sind.»

«Sofistika.»

«Kas sa palusid mind jääda sellepärast, et teha mulle selgeks, mis oli isikukultus?»

Andres Lapeteus tundis endal Põdruse pilku.

«Minusugustel ausatel... aktivistidel on praegu raske,» püüdis ta rahulikult jääda. «Meile, kes me kogu energiaga partei ürituse eest võitlesime, näidatakse praegu näpuga: vaat kus olid pugejad! Vaat kus olid konjunktuurikasutajad! Kõik teised mõistsid asju, ainult nemad olid pimedusega löödud. Minagi mõistsin midagi, kuid...»

Lapeteus kehitas õlgu.

Põdrus tähendas:

«Mina ei mõistnud. Ja need, kes kinnitavad, et nad kõike läbi nägid, kuid siiski üldise vooluga kaasa ujusid, käitusid tõepoolest konjunkturistidena.»

Lapeteus ei teadnud enam, mida edasi rääkida.

Nüüd erutus Põdrus:

«Ma ei talu neid, kes ennast praegu haletsevad. Kes rusikaga vastu oma otsaesist peksavad ja hädaldavad: küll olid rasked ajad, kuidas need meid küll vintsutasid ja väntsutasid. Esiteks — möödunud aegu tuleb vaadata nii, nagu need olid. Ükski rahvas ei saavutanud neil aastail oma töös niisuguseid tulemusi kui meie. Rõõm polnud meile tollal võõras.»

Lapeteus protesteeris:

«Siiski, siiski. Tuhanded vaevlesid vanglates ja asumisel. Sindki peksti.»

«Peksti, siin on sul õigus. Paljusid peksti, suruti maha, hävitati füüsiliselt. Kuid kümneid tuhandeid, miljoneid äratati tõelisele elule. Ja kui ma kõnelen enesehaletsejaist ja hädaldajaist, siis ei mõtle ma neid ausaid inimesi, kes tõepoolest põhjusega kannatasid. Vaid, vabanda, sinusuguseid, kes vanglates ei istunud, aga end nüüd ajajärgu suurimaiks ohvreiks teevad.»

«Tahad mind solvata?»

«Ohkimine ja hädaldamine ei maksa kopikatki,» jätkas Põdrus ägedalt. «See oli valus õppetund. Tõepoolest igauhele meist. Ja igauks peab sellest ka järeldused tegema. Üks järeldusi on: ära ohi ja virise; mis viltu tegid, tegid ise; vastuta nüüd. Vastutada meil tuleb. Asju parandada tuleb. Mitte nuiata kaastunnet — keegi ei haletse meid. Mõtle oma peaga; mõtle ja tee; mõtle, tee ja vastuta.»

Lapeteusele näis, et Põdrus räägib sihilikult nõnda; et ta kõneleb küll mitmuses, kuid mõtleb ainult teda. Et Põdrus peab teda ajavooluga kaasaujujaks, kes unustas oma sõbrad, kes seadis oma isikliku mina kõrgeemale kõigest. Ta ütles:

«Ma ei ole kellelegi midagi võlgu peale... peale Helvi.»

Põdrus tõusis püsti.

«Kas sa armastad... oma naist?»

Lapeteus ei taibanud, mispärast Põdrus jutu tema abielule käänas. Ta ühmas pahuralt:

«Sa ei ole just kõige peenetundelisem.»

«Ma ei küsi seda... niisama.»

Nüüd oli Põdrus millegipärast ärevaks muutunud ja see ei jäänud ka Lapeteuse silmade ees varju.

«Mis sul minu ja mu naise vahekorrast on?»

Põdrus lausus:

«Me abiellume Helviga.»

Andres Lapeteus vahtis Põdrust hämmastunult. Tõstis viimaks viinaklaasi.

«Teie... õnne terviseks.»

Ta käsi värises pisut ja viina loksus lauale.

«Tänan.»

Nad jõid klaasid tühjaks.

Pärast Põdruse lahkumist kõndis Andres Lapeteus mööda tühje tubasid. Talle meenusid Põdruse kunagised sõnad: «Sa oled kas pime, või tavaline tõbras.» Kumb ta oli olnud? Hea, et Helvi õnnelikuks saab, mõtles ta edasi. Märkas, et oli härdaks muutunud, ja pomises enda ette:

«Närvid, närvid, närvid.»

Elutoas põles ikka veel täies tules mitmevärviliste plastmassist kuplitega laelamp, kuigi Lapeteus oli juba ammu üksinda. Ta konutas laua ääres ja põrnitses koristamata taldrikuid, pooltühje pudeleid ja vaagnaid, millel enamik toitu oli alles. Ainult Pajuviidik oli mehekombel söönud, teised näksisid niisama, isutult ja tujutult. Põdruse ja Roogase klaasides läikis tuhmilt viin, Pajuviidik oli oma pitsi piisatumaks tühjendanud. Ka Lapeteuse klaas oli pilgeni täis. Pärast Põdruse ärasaatmist valas ta endale konjakit, aga ei joonud ära. Najatus küünarnukiga lauale ja tundis end üksikuna, neetult üksikuna. Mitte üksikuna, vaid kõigi poolt mahajäetuna.

Seltsimehed on talle selja pööranud.

Pööraku. Ta ei kerja kellegi sõprust. Käib oma teed kas või ihuüksi.

Kuigi Lapeteus ennast õigustas, kuigi ta püüdis omaaegsete sõjakaaslaste käitumisele vilistada, ei paranenud sellest meeleolu. Enesetunne halvenes veelgi.

Mida temast tahetakse? Et ta Põdruse ja Pajuviidiku ees kápuli roomaks? Kas neil on õigus teda tuulelipuks tembeldada, temasse suhtuda kui inimesesse, kes nuiab teiste kaastunnet? Pidada teda egoistiks, kellele miski peale tema enese mina korda ei lähe?

Ei, ja veel kord ei.

Lapeteus kinnitas endale nii. Lõi justkui oma otsusele kaalu juurdeandmiseks kámblaga lauale, jõi konjakkiklaasi tühjaks ja tõusis püsti. Hetkeks tekkis tunne, nagu oleks ta end rahustada suutnud. Et endiste sõprade suhtumine temasse on tõepoolest tühine asi, mis ei tähenda talle midagi. Lõppude lõpuks ei teinudki keegi talle etteheiteid, kõik jäi ju viisakuse piiridesse.

Lapeteus sundis end mõtlema muule. Sellele, et hommikul võiks sõita randa. Randa ja kohe merele. Mõne havinolgi saab ikkagi. Forellgi võib otsa sattuda.

Just sel silmapilgul, kui ta mõtles lanti neelavast forellist, tundis Andres Lapeteus järsku enda vastu tül-gastust. Et ta sunnib ennast mõtlema kalapüügist, et ta püüab end iseene mõtete eest kaitsta.

Lapeteus muutus rahutuks, tammus ümber söögilaua, käis ülal toas, kuhu Reet oli kõik tema asjad kokku kandnud, ja tuli alla tagasi. Miski kihutas teda nagu tagant, sisemusest kerkisid üles häirivad, torkivad ja süüdistavad mõtted.

«Närvid on tõepoolest läbi.»

Ta kordas seda mitu korda kuuldavalt. Ehmus enda häälekõlast ja vahtis toas ringi.

«Keda ma pelgan?» pomises ta omaette.

Peale tema ei olnud ühtki hinge kodus.

Ei, ta ei või üksinda jääda. Lapeteus tajus seda alateadlikult. Ta peab midagi ette võtma enda rahustamiseks, selle kohutava tunde lämmatamiseks, et sa oled viltu elanud. Viltu ja näruselt.

Nagu mingile otsusele jõudes läks Lapeteus esikusse ja pani mantli selga. Võttis garaaživõtme ja lukustas majaukse. Elekter jäi põlema. Ta ei märganud seda, kuigi kolm sajavatist lampi läbi laia elutoaakna valasid õue lillakat, kollast ja rohelist valgust.

Läbi pea vilksatas, et praegu pole hea rooli taha istuda, kümmekond või rohkem klaasi on ikkagi kurku kummutatud. Ometigi avas garaažiukse.

Andres Lapeteusel ei olnud kindlat kava kuhugi sõita. Ta tundis üksnes vajadust midagi teha, mis mõtet sellelt, millele mõtlemist ta praegu otse paaniliselt kartis, mujale juhiks.

Mootor käivitus kohe. Mõnikord tuli vänt abiks võtta, aku kippus nõrgaks jääma.

Lapeteus sõitis garaažist välja. Peatas siis auto. Sulges garaažiukse. Ka garaaži jättis ta elektri põlema.

Ta sõitis aeglaselt mööda tühja tänavat.

Võidu puiesteele jõudmisel unustas paremale vaatamise ja oleks kiiresti lähenevale taksole peaaegu ette keeranud. Nüüd sõitis ta veelgi ettevaatlikumalt.

Südalinnas liikusid üksikud autod.

Lapeteus sõitis sihitult ühest tänavast teise. Avastas, et tal pole ühtki sõpra, kelle juurde võiks igal ajal minna, kes sind pealegi mõistaks.

Mõtted, mille eest ta põgeneda püüdis, varjutasid jällegi kõik muu.

Lapeteus kiirendas järsult sõidutempot. Kuradile ettevaatlikkus!

Leidis end Narva maanteelt. Samas küpses otsus

Piritale sõita. Meenus, et Reet pidi vist oma Piritasõbratari juures ööbima.

Reeda sõbratari majja ei saanud ta sisse. Värskelt valminud individuaalelamu jäi tema helistamistele ja koputustele tummaks ning pimedaks.

Kus on Reet?

Olgu, kus ta on. Kas või mõne mehe voodis.

Piritalt tagasi sõites lisas Andres Lapeteus veelgi kiirust.

Tema ees liikus kõrge koormaga veomasin. Lapeteus kavatses sellest mööduda. Keeras auto vasakule ja märkas samas, et linna poolt lähenes «Moskvitš». Eessõitva veoauto tuled heitsid sellele terava valgusvihi.

Läbi Andres Lapeteuse pea sähvatas mõte, et ta peab pidurdama ja paremale, oma sõiduritta tagasi pöörduma. Samas märkas, et oli jõudnud juba veoauto kõrvale, et ta ei saa enam paremale tõmbuda. Vastukihutav auto lähenes aga uskumatu kiirusega ja kasvas justkui hiiglasuureks. Ta nägi äkki erakordselt selgesti enda ees inimeste nägusid, mis varjutasid kõik muu.

Roolis istus Viktor Haavik.

Viktori silmad olid pärani, suu avatud; ta vist karjatas.

Haaviku kõrval vilksatas Reeda nägu. See oli lumi-valge ja liikumatu.

Seda kõike nägi Andres Lapeteus üheainsa hetke jooksul.

Ning talle oli järsku kõik ükstapuha.

Паул Куусберг. СЛУЧАЙ С АНДРЕСОМ
ЛАПЕТЕУСОМ. Роман. На эстонском языке.
Оформление Х. Ларетей. Издательство
«Ээсти Раамат», Таллин, Пярнуское шоссе, 10.

*

Toimetaja M. Käbin
Kunstiline toimetaja A. Vender
Tehniline toimetaja M. Ueson
Korrektorid L. Golberg ja M. Ojamaa

Laduda antud 17. II 1966. Trükkida antud
14. III 1966. Paber 70×108, 1/32. Trükipoog-
naid 20. Tingtrükipoognaid 14,0. Arvestuspoog-
naid 12,90. Trükiarv 24 000. Tellimise nr. 1330.
Trükikoda «Kommunist», Tallinn, Pikk tänav 2.
Trükipaber nr. 1 — Staicele Paberivabrik —
Läti NSV. Hind 67 kop.